

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAER

MDCCXCIII.

PRYSVERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN GODSDIENST,

TEGEN DESSELFS HEDENDAEGSCHE

BESTRYDEREN.

VOOR HET JAAR 1793.

TE AMSTERDAM, HAERLEM EN IN'S HAEGE.

Bij J. ALLART, C. VANDER AA, B. SCHEURLEER,

MDCCLXXXXVII.

De Verhandeling van M. J. H.
Beckhaus is niet Verkeerd
ingebonden. Zy is uitgegeven ~~behoort~~
bij de volgende Verhan-
delingen van 1794,
maar behoort tot
1793. Zie het Pro-
gramma.

VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELYKEN

GODSDIENST,

OPGERICHT IN 'S HAEGE.

VOOR HET JAER MDCCXCIII.

TE AMSTERDAM, TE HAERLEM, EN IN 'S HAEGE,

BIJ J. ALLART, C. VAN DER AA EN B. SCHEURLEER.

MDCCXCV.

Uitgegeeven met approbatie van de Theologische Faculteit van 's Lands Hoogeschool te Leyden.

LEYDEN,
den 3. *Maart* 1795.

EWALDUS HOLLEBEEK,
Th. Dr. & Prof Fac. h. t. Decanus.

PROGRAMMA

Voor het Jaer 1793.

Het Genootschap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, opgericht in 's Graevenhaege, heeft deszelfs Algemeene Vergadering gehouden op Donderdag den 5 September 1793. Deeze Vergadering is vereerd geworden met de hooge tegenwoordigheid van Zijne Doorl. Hoogheid, den Heere Prinse Erf-Stadhouder. De plegtige Aenspraek aen de Leden is gedaen door den Heer HERMANNUS ROYAARDS, Professor aen de Hooge Schoole te Utrecht, *over de Liefde der waerheid, 't zekerst behoedmiddel tegen de dwaelingen in de leer van den Godsdienst.*

Nae het eindigen deezer Redenvoering is ver-

flag gedaen van de ingekomen Verhandelingen en de beandwoording der Prijsvraegen.

1. Op de Vraege over het eeuwig en onveranderlijk onderſcheid van zedelijk goed en kwaed zijn wel eenige Verhandelingen ingekomen, maer aen welke de Prijs niet is kunnen toegewezen worden, behelzende eene derzelve, geteekend met de Spreuk: *de hoope der rechtvaerdigen is blijdſchap*, wel verſcheidene goede aenmerkingen, maer niet genoegzaem betoogende dat 'er een eeuwig en onveranderlijk onderſcheid tusſchen zedelijk goed en kwaed zij, welk betoog echter voornaemlijk gevorderd wordt, waerom deeze Vraeg nochmaels blijft voorgeſteld, met verzoek, dat de Schrijvers op dit betoog inzonderheid het oog houden.

2. Ook zijn geene voldoende Andwoorden toegezonden, noch ter opgaeve en wederlegginge der voornaemſte zwaerigheden door de hedendaegſche Beſtrijders ingebragt tegen de geloofwaerdigheid van Moſes als Geſchiedſchrijver, vooral ten aanzien van de Wetgeeving op Sinaï: noch ten betooge van de geloofwaerdigheid der Apostelen als getuigen van Jeſus Opſtanding en de uitſtorting der gaeven des H. Geests op den Pinksterdag: noch ter aenwijzinge van de BESTE MANIER

om

om de Christelijke Jeugd onderscheidene en gegronde bevattingen van de geöpenbaerde Geloofs- en Zedenleere te geeven: noch ter duidelijke en volledige opgaeve van de Leere van Jesus en de Apostelen, uit vergelijking van hunne eigene voorstellingen in de Schriften des N. T. afgeleid, in 't jaer 1787 reeds opgegeeven, welke laetste Vraeg daerom tegen het vervolg, zonder bepaelinge van tijd, ter beandwoordinge blijft voorgesteld.

3. Het Voorstel, vorderende eene oordeelkundige Verhandeling, waer in de ongegronde argwaen, als of de Profeetische Schriften door bijvoegsels van laeter hand misvormd waren, wordt weggenomen, en betoogd dat daer in geene Voorzeggingen nae derzelver leeftijd zijn ingelascht, is best beandwoord door den Schrijver eener Verhandeling, geteekend met de Spreuk: *καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες* 2 *Petr.* I: 19., aan wien de gouden Eereprijs is toegewezen, welke bij het openen van het verzegeld Briefje bleek te zijn de Weleerw. Heer MAURITZ JOHAN HENRICH BECKHAUS, *Predikant te Gladbach en Dombach bij Mulheim aen den Rhijn.*

4. Het Genootschap heeft verscheidene Andwoorden ontvangen op het Voorstel in 1791

opgegeeven, behelzende eene welgegronde aenprijzing van de voortreffelijkheid der Euangeliebediening en derzelver belangrijken invloed op het waere welzijn van Kerk en Staat: mede ingericht, om Lieden van goeden huize aen te moedigen, dat zij hunne Zoonen niet te rug houden, maer gewillig aen den dienst der Kerke overgeeven, en om veel beloovende Jongelingen daertoe op te wekken, en tegen ontmoedigende zwaerigheden te versterken; onder welke de Verhandeling, ingekomen onder de Spreuk: *leve fit, quod bene fertur, onus*, den gouden Eerprijs is waerdig gekeurd. En zijn bij opening van 't gesloten briefje gevonden de Naemen van de Weleerwaerdige Heeren ALBERTUS BRINK en THOMAS HOOG, *Predikanten te Leeuwarden*, de laetste thans *te Rotterdam*. Behalven deeze zijn twee Verhandelingen ingezonden, de eene geteekend: *Welgeluckzaligh zijnse die in uw Huijs woonen: sij prijsen U gestadelick. sela! Ps.* LXXXIV: 5. en de andere ten Spreuk hebbende: *Dit is een getrouw woord, zo iemand tot eens Opzienders ambt lust heeft die begeert een treflijk ambt* 1 *Tim.* III: 1.; uit welke beiden het Genootschap voorneemens is eenige aenmerkingen bij wijze van aenteekeningen of bij-

bijlaegen overteneemen, en de naemen dier Schrijveren, indien zij zullen goedvinden dezelve aen 't Genootschap tijdelijk bekend te maeken, medetedeelen.

Noch is, behalven deeze Verhandelingen, maer te laet nae den bepaelden tijd, ingekomen een voortreffelijk Andwoord op dat zelvde Voorstel, geteekend met een Zinspreuk uit FRANCIS BACON: *Te praise a Man's self cannet be decent, except it be in rase cases; but te praise a Man's office or Profession; he may do it with goode grace, and with of magnanimity.* Het welk, indien het niet te laet, om na den prijs te kunnen dingen, door den Schrijver was toegezonden, met regt een gouden Eereprijs zou hebben weggedraegen; waerom de Bestierders des Genootschaps geöordeeld hebben, dat deeze Verhandeling niet alleen zal in 't licht gegeeven worden, maer ook dat derzelver Schrijver, indien hij vrijheid zal geeven om zijn billet te openen, wegens de uitmuntende waerde, die dezelve bezit, een edelmoedig blijk van erkentenis voor zijnen arbeid zal ontvangen.

5. Behalven deeze Andwoorden op uitgeschrevene Prijsvraegen, heeft het Genootschap eenige andere Verhandelingen over verschillende

onderwerpen ontvangen; en daer onder twee, aen welker Schrijveren een zilveren Medaille of tien Dukaeten, in het Programma uitgeloofd, zijn toegewezen.

a. De eene behelst een Vertoog over de naerſtige bijwooning van den Openbaeren Godsdienst, hebbende ten Onderſchrift: *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore!* JESUS CHRISTUS; welks Opſteller volgens het geöpend billet is de Heer DIRK BOING *te Amſterdam.*

b. De andere is ingericht tegen het ſchroomelijk misbruik van Gods Naem, voerende ten ſpreuke: *Een Zoon zal den Vader eeren, en een Knecht zijnen Heere: ben ik dan een Vader, waer is mijne eere? en ben ik een Heere, waer is mijne vreeze? zegt de Heere der Heirſchaeren.* MALEACH. I: 6. in welker briefje de Naem is gevonden van den Weleerwaerdigen Heer JAN VAN EYK, *Predikant te Loosduinen.*

Het Genootſchap noodigt op nieuw alle kundige waerheidvrienden, ter beandwoording der volgende Voorſtellen, uit.

I. Welke waren de eigenlijke oorzaeken, kenmerken en gevolgen van het ongeloof der Jooden omtrend den Perſoon, de Leere en de Won-

Wonderwerken van onzen Zaligmaeker? welke was de handelwijze van Jesus en de Apostelen omtrend het ongeloof en de ongeloovigen van hunnen tijd? en in hoe verre kan die handelwijze ons thans ten voorbeelde diënen?

2. Eene Verhandeling, waerin zoo wel op Bijbelsche als Zielkundige gronden bewezen en betoogd wordt, dat de Natuerlijke Godgeleerdheid geen genoegzaem onderricht geeft van die middelen, welker kennis voor den zedelijk bedorven en strafschuldigen mensch onontbeerlijk is, om hem den weg aen te wijzen van te geraeken tot dien staet, waerin hij op eene eeuwige zaligheid met grond mag hoopen: terwijl men tevens vordert, dat deeze Verhandeling zoodaenig zij ingericht, dat door de ontwikkeling van die Bijbelsche en Wijsgeerige gronden ook algemeene regels aengewezen worden, om de nieuwste tegenwerpingen volledig en gemakkelijk te wederleggen.

3. Eene Historische voordragt van de Leere der Verzoening, zoo als die in de op malkanderen volgende Huishoudinge der Kerke meer en meer is ontwikkeld en duidelijker voorgesteld; nevens een kortbondig betoog van derzelver overeenkomst met de Bijbelsche Leere aengaende 's menschen zedelijke her-

ſtelling en volmaeking, met verdediging derzelve tegen de voornaemſte bedenkingen der hedendaegſche Beſtrijderen.

4. Een beknopt Vertoog, waerin de voornaemſte bewijzen voor de Leere der Godlijke Drieëenheid opgegeeven, naer de regelen eener gezonde Uitlegkunde ontvouwd, en tegen de bedenkingen der hedendaegſche Beſtrijderen aengedrongen en gehandhaefd worden.

Men Verwacht de Andwoorden op de eerstgemelde Vraeg voor den eerſten September 1794. — op de twee volgende voor den laetſten December 1794. — en op de vierde voor den eerſten September 1795.

Ook belooft het Genootſchap, even als in de vorige Programmata, wederom een zilveren Medaille of tien Dukaeten, aen elken Schrijver, die voor den eerſten September 1794 aen het zelve zal gezonden hebben

1. Eene wel bewerkte Verhandeling over eenig voornaem Leerſtuk, welk in onze dagen door de zoo genoemde nieuwe Hervormers beſtreden wordt.

2. Eene bondige wederlegging van eene der dwaelingen, welke door diezelvde Lieden thands verbreid worden.

3. Eene oordeelkundige opheldering en handhaeving van eene of meer voornaeme bewijsplaet-

plaetzen uit het O. of N. T., bekend onder den naem van loca Clasfica, *tegen de nieuwer aenvallen of verdraeijingen der hedendaegsche Bestrijderen.*

4. Eene bescheidene en duchtig wederleggende Recensie van eenig nieuwlings uitgekomen waerheid ondermijnend of Godsdiensthoonend Geschrift.

5. Of een wel gepast Vertoog over een gewichtig stuk van de beoefenende Godgeleerdheid.

Noch verlangt het Genootschap, ten zelvden tijde, te ontvangen, met gelijke aenbieding van een zilveren Medaille of tien Dukaeten, eene Opgaeve der drangredenen voor de onderscheidene Gezintheden der Christenen, om, ieder uit haere eigen beginselen, zich tegen de hedendaegsche zoogenoemde nieuwe Hervormers te verzetten.

Eindelijk worden alle Voorstanders van het waere Christendom, mede met aenbieding van een zilveren Medaille of tien Dukaeten, uitgenoodigd tot het vervaerdigen van zoodaenige Verhandelingen, ten nutte voor den gemeenen Man, waer in eene of andere Euangelie-Waerheid of Deugd, op eene zoo wel overreedende en treffende als korte en klaere manier, wordt voorgedraegen: waerin een of ander ingeslopen misverstand of misbruik, met gepaste bescheidenheid

en vereischten nadruk, wordt tegengegaen: of waer in het een of ander belemmerend gemoedsgeval, met betaemende omzichtigheid, opgelost wordt.

Het ſtaet een ieder vrij die ſtoffen te verkiezen, welke hij voor onzen tijd gewichtig keurt, of men kan zich, bij voorbeeld, bepaelen: of tot het recht gebruik van pleitredenen in het gebed, in het Programma van 1791; of tot een Vertoog, waerin Johannes in zijn liefderijk character, of Paulus als een wijs en ſtandvastig Belijder van 't geloove in het Euangelie ter naevolging wordt aengeprezen, in het Programma van 1792 voorgedraegen, of tot

1. Een betoog der waerheid van den Christelijken Godsdienst, uit de geſchiedenis der Godlijke Openbaeringe onder het Oude Testament.
2. Den Invloed der Leere van Jeſus eeuwige Godheid op de waere heiligmaeking en vertrooſting der Christenen.
3. De verbindende kracht van den Eed.

De Schrijvers, die door het beandwoorden van alle de gemelde Voorſtellen na den prijs dingen, worden verzogt, zich der kortheid en klaerheid te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen, *in leesbaer Schrift*, liefst in de Nederduitſche of Latijnſche, of des noods in de Hoogduitſche Tae-

Taele, met Romeinſche letters, vrachtvrij te zenden aen den Secretaris des Genootſchaps, D°. ADRIANUS VAN ASSENDELFT, *Predikant te Leiden*, en zich te ſchikken naer de voorwaerden, in vorige Programmata opgegeeven.

Het Genootſchap verwacht, volgens het Programma van 1792, voor den eerſten Januarij 1794

1. Een Betoog, dat de Leere aengaende den weg der Zaligheid door een Middelaer niet alleen in de Boeken van het Nieuwe, maer ook in die van 't O. T, wordt voorgedraegen, in die beiden, wat de hoofdzaeke betreft, dezelvde is; en dat ook om die rede de Schriften des O. Verbonds voor het Christendom van een uitneemend belang zijn.
2. Een Betoog van de waerachtige en eeuwige Godheid van den Perſoon des Heiligen Geests, bijzonderlijk ingericht, om de voornaamſte bewijzen van die Waerheid in volle kracht voortedraegen, en tegen de uitvluchten en bedenkingen der nieuwſte tegenſtreeveren te handhaeven.
3. Een Betoog, dat God eigenlijk gezegde ſtraffen op de overtreeding zijner Wetten bedreigd heeft, en dat Hij, als Richter, de zonde daedelijk ſtraft.
4. Eene Letterkundige Hiſtorie van de Formulieren van Eenigheid, en de Liturgien der Her-

Hervormde Nederlandſche Kerke, met leerzaeme aenmerkingen.

Het Genootſchap behoudt aen zich het recht, om, naer goedvinden, en ten algemeenen nutte, gebruik te maeken van alle de inkomende Verhandelingen, en dezelve, ſchoon 'er de Prijs niet aen is toegewezen, geheel of ten deele gemeen te maeken, 't zij met bijvoeging der Zinſpreuken, door de Schrijvers gebruikt, 't zij met uitdrukking van hunne Naemen, indien zij, daertoe verzogt wordende, dezelve gelieven te openbaeren.

NB. De Schrijver der Verhandeling over de waerachtige en eeuwige Godheid van den Heere Jeſus Christus, onder de ſpreuk:

Stat fixum et cunctis manet invariabile ſeclis,
Quodcunque Dominus ore ſancto protulit.

BUCHANAN. Pſ. XCIII.

geen geſloten briefje bij zijne Verhandeling hebbende gevoegd, kan aen zijn verzoek, in eenen brief van 30 Junij deezes jaers, zonder naedere aenwijzinge, niet voldaen worden.

AAN:

AANSPRAAK.

DE LIEFDE DER WAARHEID HET ZEKERSTE BEHOEDMIDDEL TEGEN DE DWALINGEN IN DEN GODSDIENST.

HOOGST GE-EERDE HOORERS!

Wij beleven een tijd van opheldering en toenemende kunde, en kunnen niet dan met dankbaarheid, voor den grooten Bestierer van 't Heelal, erkennen, dat er bereids veel licht is opgegaan: maar, wij beleven ook een tijd van onzekerheid, in welken allerlei wind der leeringe de menschen wederbrengt tot diezelfde duisternis, welke niet dan met moeite verdreven wordt. Deze zelve dag, waar in wij voor eenige ogenblikken eene aanmerkelijke taning der zonne aanschouwden, vertoont ons dat verduistering en verlichting in de

de werken Gods meermalen op elkanderen volgen; en iemand, die geen vreemdeling is in 't beloop der gebeurenisſen, zal dikwijls bemerken, dat licht en duisternis veelal gelijkelijk verdeeld zijn, en dat, naar mate 't licht van den eenen kant opgaat, de duisternis van den anderen gezien wordt. Terwijl wij hier ons verheugen in 't lieflijk licht der koesterende zonne, zal een ander in de ſtikdonkere duisternis zijne afgematte leden door den ſlaap verkwikken. Wanneer God zich onder Israëls volk bekend maakte, en den luister zijner majeſteit deed zigtbaar worden, heerschte elders de grootſte afgoderij, die den Schepper van 't Heelal geheel voorbij zag. 't Licht van Christus Godsdienst begon zijne ſtralen te verſpreiden, te midden van de grootſte duisternis, waar in de wereld der Joden en der Heidenen zedert eeuwen bedolven was, en verlichtte ſlegts een gedeelte der menſchenkinderen. De gezegende Kerkhervorming deed deze ſtralen op nieuw

be-

bemerken; maar zag men niet al ras, hoe veel tegenſtand er uit de duisternis geboren wierd, en hoe zelfs 't licht bij veelen afnam, niets anders dan duiſternis na zich overlatende? En zou een aardbodem, als deze is, wel vatbaar zijn voor enkel licht? Hebben wij gronds genoeg om zulk een ſtaat in de onvolkomenheid te wagten? Moet eerst de aarde gezuiverd worden, eer zulks gebeuren kan? Dit alles zijn vragen, welke ik gaarne aan elks denkend vermogen ter beſlisſing overlate; Genoeg voor ons, wij behoeven ons des niet te verwonderen, dat, ook in onze dagen, vele waarheden van den Godsdienst in 't zuiverſte daglicht geſteld, maar ook door anderen geheel vertwijfeld, verdraaid, en gelochend worden; en dat hij, die niet genoeg, met een opmerkend oog, de menſchelijke zaken beſchouwt, de duisternis met het licht vermengt, en, daar hij ſtarende gezien heeft op 't licht der opgaande zonne, overal werwaard

hij

hij henen ziet, zelfs in den dikken mist, die nog niet van den aardbodem verdreven is, zonnen meent te bemerken. Intusſchen, zulk een ſtroom van misvatting en dwaling kan ſterk voordwoeden, en alleszins nadeelig zijn, vooral daar hij telkens nieuwen toevloed ontvangt, niet uit geſmolten ſneeuwwateren, niet uit den regen des hemels, niet uit het harte der aarde, maar uit duizend, duizend beeken, die in 't menſchelijk hart ontſpringen, en daar niet kunnen bedwongen worden, maar uitbarstende zich onder een vermengen. En 't was tegen dezen ſtroom, dat onze Maatſchappij zich heeft aangekant, en, door uitlooving van allerlei eereprijzen, den moed van alle braven wilde opwekken, om gemeenſchappelijk den verſtoorer van onzen troost en blijdſchap te keer te gaan.

Tot dit loflijk oogmerk hebben zich des kundigen, zo wel buiten als binnen 's lands, aangegord, en gij weet zelve, geëerde Hoorers, wat hier uit-

uitgewerkt zij. Noch de vuile laster, noch de knagende nijd, zelfs onder zulken, (ik ſchaam 't mij haast te zeggen, indien de waarheid het niet van mij vorderde,) die meer 't belang der waarheid, dan hun eigen oogmerken moesten behartigen, hebben kunnen beletten, dat er bereids veel goeds uit zij voordgeſproten, dat er verhandelingen over gewigtige zaken zijn te voorſchijn gekomen, die anders mogelijk of in 't hoofd, of op 't boekvertrek zouden gebleven zijn; en dat de geest van ons volk meer opmerkzaam is geworden op die dwalingen en derzelver wederlegging; zo dat van elk in zijnen kring meer middelen worden aangewend, om der waarheid bevorderlijk te zijn, dan zonder dit, misſchien nog in jaren, gebeurd zou wezen. Dit erkennen wij, al 't menſchelijke heeft zijn gebrek, 't geen bij trappen voltooid moet worden, kan niet eensklaps volmaakt zijn, alle de raderen van 't uurwerk gaan niet altoos even juist, en uit dezelve bloem, waar-

uit de werkzaame bij den honig trekt, kan de konstige ſpin haar gift wel zuigen. Wij ſtaan toe, dat de beste middelen niet ſlegts onvrugtbaar, en kragteloos, maar ook gevaarlijk kunnen worden voor hun, die anders willen; en dat de bevestiging der waarheid, in plaats van ingang te maken in de harten der verleiders, integendeel den tegenſtand vergrooten kan. Maar zal daarom de vriend der waarheid vertragen? Neen, Hoorers, dat laten wij over aan zulke lage zielen, die, door eene vermeende wijsheid vervoerd, geen handen aan 't werk durven ſlaan, zo zij 't niet door eigen kracht geheel voltooien kunnen, en zo weinig vertrouwen op de hulpe van onzen God, dat, waar zij de overwinning niet volkomen overzien, zij nauwlijks zwaard en rondas durven aangrijpen, of zich wagen onder de ſtrijdelingen. Dappere helden in 't krijgsveld! Die nauwlijks immer met laurieren der overwinning zullen wederkeeren: integendeel, de kans van overwinnen koelbloedig op hun-

hunne vingeren bereekenende, zien zij zich zomtijds eensklaps overvallen, beroofd en verdreven!

Dan evenwel van wederzijde ſtaan mannen van naam, kunde en doorzicht, en 't gebeurt wel eens, dat zij, die in menſchelijke wetenſchappen 't meest bedreven zijn, zich eene wijsheid vormen, niet onderworpen aan de wijsheid Gods. Niet allen, die in 't ſtuk van godsdienst gantsch anders denken, dan wij gewoon zijn, zijn daarom zedenloos in gedrag, of berispelijk in wandel. Ziet men niet, dat zij, die de gevoelens en pligten van den eerlijken man genoegzaam keuren, om blij te leven, en getroost te ſterven, zij, die op de inſpraken van 't hart, en niet op de uitſpraken van God alles grondvesten, zoms uitſtekend willen zijn in de beoeffening van vele lofwaardige verrichtingen? Geen wonder deshalve, dat hij, die de zaken ſlegts oppervlakkig beſchouwt, meermalen in twijfel kan gebragt worden, welke leidslieden hij hier

te volgen hebbe. Komt hier bij 't overwicht van onze neigingen en begeerten, hoe ligtelijk kan de evenaar aan de verkeerde zijde overſlaan, en de mensch dus vervoerd worden, zonder dat de gewichtigſte tegenbedenkingen iets vermogen?

Daar te boven, hoe veel oplettendheid, doorzicht, bedaarde aandacht, welk een welwikkend oordeel wordt er niet vereischt, om hier uitſpraak te kunnen doen, tusſchen twee partijen, die, elk op de krachtigſte en vernuftigſte wijze, hunne grondſtellingen doordrijven? Van hoe weinige kan dit verwacht worden? Waar blijft hier de min kundige, de onervarene? wat zal hij volgen, om gerust te zijn in de leer van den godsdienst? Geleerde verhandelingen, doorwrochte opſtellen, ſpitsvondige verklaringen baten hem niet. Meer eenvouwige zamenſtellen kunnen alleen de zaak niet voltooien, bij menſchen, die niet dan met moeite tot leezen en nadenken gebragt kunnen worden. Zullen

len wij deze menſchen overlaten aan hun lot, zullen wij ons ſlegts om wijzen en verſtandigen bekommeren? Neen, Hoorers, zij zijn onze evenmenſchen, geſchapen voor de eeuwigheid, zij kunnen uitſtekend nuttig zijn op deze aarde: en daarom de veiligheid en 't welzijn van onzen evenmensch vereiſchen, dat wij uitzien naar andere middelen, die met vrugt zouden kunnen aangewend worden. In dit ogenblik zou ik uwe aandacht vermoeien, geëerde Hoorers, wilde ik alles optellen, wat daartoe gebragt kan worden: 't lust mij alleen, iets voortreffelijks met u nog eenige ogenblikken, (welke ik vertrouwe, dat gij gaarne allen daar toe beſteden wilt), intedenken, en *de liefde der waarheid, als een zeker behoedmiddel tegen de dwalingen in de leere van den godsdienst*, u voorteſtellen, en aanteprijzen. Mogt God zelve zulk eene liefde door zijnen Geest in onze harten verwekken!

Waarheid, een woord dikwijls ge-

bruikt, en zelden verſtaan; *Waarheid*, van veelen geprezen, van weinigen altoos gezogt; *Waarheid*, voor elks oog, en nogthans dikwijls voorbijgezien, is de groote zaak, waar naar wij allen ſtreven moeten. Wij behoeven ons met geene Wijsgeeren onder Grieken en Romeinen intelaten, in diepzinnige onderzoekingen *wat Waarheid zij*. Welke onderſcheidingen er door de wijzen ook mogen zijn uitgevonden in lateren tijd, om de waarheid te ſchiften, en te ontleden; hoe zeer men, of in de zaken zelve en derzelver geëvenredigde volkomenheid, of in de overeenkomst van de uitſpraak onzer lippen, en van onze uitwendige vertooningen, met het inwendig gevoel en oordeel onzer ziel, te recht waarheid ſtelt en vindt, bedoelen wij hier echter alleen die waarheid, welke in de overeenkomst onzer denkbeelden met den aart der zaken te zoeken is; eene waarheid, die ons zo van de zaken denken, zo dezelve ons of voorſtellen, of

be-

beoordeelen doet, als zij in de daad gesteld zijn, overeenkomstig die betrekking, waar in wij tot dezelve geplaatst, en dien band, waar mede wij aan dezelve verbonden zijn. Wanneer ik zo van God, van mijne medemenschen en mij zelven, denke en oordeele, gelijk God van 't eindig vernuft der stervelingen kan, en moet beschouwd worden, gelijk mijne gesteldheid, en die van anderen, zulks vordert, dan heeft er waarheid plaats in die denkbeelden, en oordeelen, al zijn zij niet geheel volkomen, of niet in alles geevenredigd aan 't geen in God, en in de menschen is; iets, 't welk onze eindigheid en bepektheid, onze onkunde en bestemming, noch vorderen noch toelaten: maar waarheid zijnze, dewijl zij dat geene, 't welk wij bevatten, juist zo voorstellen, gelijk wij 't dadelijk gevoelen en ontwaren, en gelijk wij door de zaken zelve geleerd en overreed worden: de eenige regelen waarlijk, die schepzelen, door de hand van God tot zeke-

re gewigtige bedoelingen geſchapen, beſtemd en beſtuurd, volgen kunnen, als leidraden ter rechte beſchouwing en betrachting.

Al wil een Berkeley, een Hume mij leeren, dat alle mijne gewaarwordingen ſlegts denkbeelden in mijnen geest zijn; en dat derzelver wezen enkel daarin beſtaat, dat ik 't ontware. Al mag een later beroemd Wijsgeer dit, op zijne wijze, ſchoon minder nadeelig, verklaren en bevestigen, nog zal ik mijn natuurlijk gevoel, en dat mijner medemenſchen, en de beſlisſende uitſpraak van 't menſchelijk hart vertrouwen, meer dan nauwlijks verſtaanbare woorden, dan fijn uitgeplozen onderſcheidingen, en afgetrokken redekavelingen, welke, eer ze waarſchijnelijk, en dus aangenomen kunnen worden, bereids iets van 't gemeene verſtand verdoofd moeten hebben, om dat te kunnen leeren begrijpen, wat geen ſterveling onbevooroordeeld ooit zou begrepen hebben. Welke woelingen er ook mogen worden aange-

gewend, om waarheid te verduisteren, zo lang wij dezelve willen kennen, zal ze zich ook aan ons vertoonen. De Waarheid moet, gelijk een kundig Wijsgeer, de beroemde Beattie, zeer wel zegt, „ gemakkelijk en voor de hand zijn, welke men even als de deugd ſlegts behoeft te zien, omze te beminnen."

De Waarheid, ja, wordt bij de meeste menſchen wel alleen beoordeeld naar de denkbeelden, welke zij reeds verkregen hebben. Die zijn toch de maatſtok, naar welke wij alles afmeten. Waar te zijn, duidt bij ons eigenlijk wel aan, eene overeenkomst met de natuur der zaken, maar die overeenkomst gevoelen wij uit de overeenkomst van onze vorige met de tegenwoordige denkbeelden: waarin wij echter niet zelden deerlijk kunnen bedrogen worden, wanneer wij onze vorige denkbeelden niet genoeg getoetst, of gezuiverd hebben. Waarheid moet eene dadelijke, niet eene vermeende, overeenkomst onzer begrip-

pen met de zaken zelve zijn, 't welk wij, of door de zinnen, of door 't ſprekend gevoel onzes geestes, of door redekaveling en vergelijking, ontdekken kunnen; iets, waar in ik mij thands niet verder mag inlaten.

Maar wat is dan de *Liefde der Waarheid?* Eene waare geneigdheid om zo wel de dingen die buiten ons, als die in ons zijn, zo te beſchouwen, en te beoordeelen, gelijk zij waarlijk geſteld zijn. Die oprechte neiging van 't menſchelijk gemoed, om zich te wachten voor alle beſchouwingen, en beoordeelingen, die daar aan niet beandwoorden, ja eene dadelijke werkzaamheid, om zich door dat licht te laten beſtralen, dat alleen te volgen, daar men de duisternis vliedt.

Waren wij menſchen nog zo geſteld, gelijk wij door de hand van God onzen Schepper zijn voordgebragt, ik zou thands niets meer behoeven te zeggen, om deze liefde der waarheid aanteprijzen. Dan, helaas! de treurige on-

ondervinding, de geſchiedenis van vroegere en latere eeuwen, de dwalingen van 't menschdom, de verduisteringen van 't verſtand, ook zelfs in de gewichtigſte zaken, leeren ons overvloedig, hoe dikwijls de liefde der waarheid plaats moet maken voor de zugt tot logen, voor 't geen door ſchijn verblindt, onze begeerten kittelt, en onze driften verwekt, voor 't verleidend aanzien van menſchen, welke wij volgen willen, en voor den ſmaak eener verdorven eeuwe. Evenwel er zijn nog overvloedig bewijzen voorhanden, uit welke wij bemerken, dat liefde der waarheid tot de oorſprongelijke rechtheid van onze natuur behoort, en de waare voortreffelijkheid van den menſchelijken geest uitmaakt.

Wat is 't anders, geëerde Hoorers, 't geen u een innig genoegen doet ſmaken in alles, dat het onbekende en niet begrepene voor ons kenbaar en begrijpelijk maakt, en de overeenſtemming onzer vorige denkbeelden, met die,

wel-

welke wij vervolgends verkrijgen, doet gevoelen? Nauwlijks hooren wij iets, waardoor ons verſtand getroffen, ons hart overreed wordt, of de liefde der waarheid doet hare krachtige ſtemme hooren, en openbaart zich, zo wel bij den meest eenvouwigen, als bij den meest kundigen, doch bij elk naar zijne vatbaarheid. Wat is 't anders, 't geen te weeg brengt, dat verdichte voorſtellingen dan eerst behagen kunnen, wanneer dezelve der waarheid, en 't geen dadelijk gebeurt, nabij komen? Dit is de regel, welke elk ſcheppend vernuft der menſchen volgt. De Dichter, hoe ver hij zijnen arendsblik ook moge uitſtrekken, moet het natuurlijke treffen, zal hij immer of roeren of vervrolijken; en geen verhaal wierd immer door deskundigen uitmuntend geacht, waar aan 't natuurlijke, dat is de waarſchijnlijkheid, ontbreekt. Doorloopt de ſchoone kunſten alle, en gij zult overreed zijn, waarheid, overeenkomst met de natuur, is de grond van der-

derzelver voortreffelijkheid. Die beminnelijkheid der waarheid ontdekt zich zelfs, zo menigmaal iemand anders spreken wil, dan hij weet waarheid te zijn, en hij, die nog geene hebbelijkheid verkregen heeft om in de logen te wandelen, zal, door 't blozen zijns aanschijns, dikwijls openbaren, hoe voortreffelijk de waarheid zij. En zoudt gij u verwonderen, Hoorers, indien ik zeide, dat zelfs de bestrijding van de waarheid, van de gewigtige verborgenheden des Christelijken geloofs, overtuigend zien doet, dat waarheid de aanleg van 's menschen geest zij? Immers, waarom verwerpen vele menschen zulke heilwaarheden, dan omdat die denkbeelden niet genoeg overeenkomen met zulke, welke zij te voren hadden, en dat zij dus de overeenkomst dezer voorstellingen, met het geen zij als waarheid beschouwen, niet genoeg bevatten. En waar in meent gij dan dat deeze dwalen? Daarin, dat zij niet willen aannemen, 't geen niet overeenkomt met de denk-

denkbeelden der waarheid? geenzins; zo moet elk redelijk ſchepzel handelen. Maar daarin, dat zij hunne te voren reeds verkregene begrippen alleen tot den maatſtok ſtellen, naar welke alles, 't geen zij vervolgends al of niet voor waarheid houden zullen, moet beoordeeld worden; en dat zij aan alle die denkbeelden, welke God, door zijne bekendmaking, in hun verwekken wil, geen plaats in hunnen geest inruimen, zodat zij dat geene beoordeelen, waartoe de grond der beoordeeling in hun ontbreekt.

Waarheid lief te hebben, is een der edelſte trekken, die ons aan 't volmaaktſte Wezen gelijkvormig maken. God bevat de dingen volkomen, in derzelver aart en wezen, en, kan een eindig vernuft nooit doordringen tot die volkomenheid, 't wordt in zijnen kring echter nabij die volkomenheid gebragt, hoe meer 't met dit waar verſtand der dingen voorzien is, en de zaken recht bevat. Moeten wij niet door waarheid ge-

geleid worden, zullen wij ooit den rechten weg betreden? of zou de gelukzaligheid der ſtervelingen door valſchen ſchijn verkrijgbaar zijn? Neen, 't gebouw is gelijk 't fondament; is dat broos en los, welhaast zal 't gebouw inſtorten; de vrucht is gelijk aan den boom; 't uitwerkzel aan de kracht die werkt. Wat dunkt u, Hoorers, van eenen man, die een gantſche reeks van denkbeelden verzameld, een ſchat van gewaarwordingen in orde gebragt heeft, maar welke alle anders geſteld zijn, dan ze wezen moesten, welke alle wel verdichting, wel begoocheling, maar geen waarheid zijn? Zoudt gij zulk eenen verſtandig, wijs, en gelukkig noemen, of zien wij in hem niet den krankzinnigen, die in ſchijn werkzaam is, die blijdſchap trekt uit hetgeene niet is, gelijk aan dien Thraſillus, die elk ſchip, in de haven van Athene aanlandende, 't zijne reekende, en zich even verheugde, als of de wel beladen kielen op zijn bevel, en tot zijn voordeel henen

nen togen en wederkwamen; gelijk aan de kinderen, die zich met ſpeelwerk vermaken, zonder dat zij de ware genoegens van een redelijken geest immer ſmaken; al zijn werk is ſchaduw, al zijn genot iedelheid, zo al niet een groter kwaad, door bedrog ontvangen, gevoed, en opgekweekt, hier uit voortſpruit. Te recht zegt een man van doorzicht: „ *Men heeft de liefde der „ waarheid altijd voor een goed beginzel „ gehouden, waar men weet, dat zij „ heerscht, daar verwacht men oprecht„ heid en beſtendigheid. In de waarheid „ geen belang te ſtellen is een charaster, „ dat geen mensch zou willen dragen, „ en van 't welk men niet dan ligtvaar„ digheid en onbeſtendigheid verwacht.*"

Dan werwaards zouden deze beſchouwingen mij vervoeren? Ik herinner mij, ter goeder uur, dat ik deze liefde der waarheid vooral had voorgenomen u aanteprijzen als een behoedmiddel tegen de dwalingen in den Godsdienst: wel aan dan, ſchikken wij ons tot deze

over-

overweging! Maar hier begint mijne tong te ſtameren, nauwlijks wetende, wat ik hier 't eerst 't meest zal aanroeren: en echter ik mag deze plaats nog niet verlaten, voor dat ik mijn taak volbragt hebbe. Het enigſte, dat mij dus overblijft, is, het zoeken van orde en nauwkeurigheid, aan U, geëerde Hoorers, over te laten, en mij zelven te vergenoegen, met enige mijner overdenkingen over dit onderwerp U te hebben medegedeeld.

Liefde tot waarheid, zo vertoont ze zich 't eerst aan mijn oog, *doet een afkeer hebben van al, wat ons als onwaarheid voorkomt, hoe zeer het onze driften en neigingen begunſtigen moge.*

Elk, die 't menſchelijk hart met een welwikkend oog beſchouwt, zal ligtelijk bemerken, dat, ſchoon de liefde der waarheid een der edelſte trekken van volkomenheid zij, en de voortreffelijkheid van den menſchelijken geest uitmake, 'er echter eene legerſchaar van verkeerde neigingen in onze zie-

*** len

len is, die deze natuurlijke geneigdheid tot het waare en goede geheel verzwakken, verduifteren, wegnemen. 't Zwakkere moet, gelijk meestal, zo ook in ons hart, voor 't fterkere zwichten. Neigingen en aandoeningen, door de uitwendige zinnen of verwekt, of verfterkt, vermogen bij ons, zinnelijke fchepzelen, meer, dan 't geen door rede en begrip gewerkt wordt. Daar te boven, niet flegts ons verftand heeft op onzen wil, maar ook onze wil op ons verftand, een wederkeerigen invloed. 't Geen wij begeeren, fchijnt meestal waar en goed, even gelijk 't geen ons fmaakt, ook zelfs wel bij den kundigften geneesheer, gezond gehouden wordt. Wij denken dikwijls, dat wij beheerfchers van ons zelven zijn, daar wij helaas! door 't kleinfte geregeerd worden. Maar kan 't dan wel aan iemand vreemd voorkomen, dat wij fchepzelen, die ons fieraad moesten ftellen in de waarheid, integendeel de logen beminnen? Zulks heeft vooral plaats in waarheden van

den

den godsdienst. Tegenkanting des harten, neiging tot verkeerdheid, lust in het zinnelijke, kunnen ongemeen veel vermogen, niet alleen om 't gezicht te verduifteren, maar ook om dan zelfs, wanneer 't licht helfchijnende mogt zijn, echter niet de waarheid te verkiezen, maar alles aan te wenden, wat een fchijn van waarheid bij kan zetten, aan 't geen onze ziel bemint. Zegt aan iemand, die aan de weelde zich geheel heeft overgegeven, dat dezelve verdervelijk is, hij echter zal veel weten uit te vinden, om 't nut der weelde voor zich en anderen te verdedigen, en allengskens zal hij zich zelven overreden. Van daar, dat, fchoon de proef niet altoos doorgaat, men echter al dikwijls, en van iemands hart tot zijn gevoelen, en van zijn gevoelen tot zijn hart, befluiten kan. 't Sprekend gevoel van ons hart kan langzamerhand verdoofd worden, en iemand kan, na verloop van tijd, dingen aannemen, van welke hij in 't begin een afkeer zou gehad hebben,

ben. Zo wij de Schriften van vele wijdberoemde mannen in dezen tijd nalezen, zien wij duidelijk, dat zulke meeningen en verklaringen worden voorgeſtaan, en ſtijfhoofdig verdedigd, welker verkeerdheid van zelve gevoeld wordt, ook door hen, die minder kundig en ervaren zijn; zo dat een eenvouwig verſtand zich verwonderen moet, hoe 't mogelijk zij, dat zulks door fijn geſlepen vernuften, en ſchitterende lichten in de geleerde wereld ſtijf en ſterk beweerd kan worden. Bij lieden van minder doorzicht verwekt dit zoms een kwaad vermoeden tegen kunde en geleerdheid, doch die gevolgtrekking is zeer verkeerd, en verraadt zelfs de onkunde van hun, die met dat vermoeden bezwangerd zijn; daar de verkeerdheid, die zich met het goede vereenigt, niet genoeg van hun opgemerkt en herkend wordt. Wat vermag toch de neiging niet, die ſterk is, boven 't zwakkere, en is 't dan wel te verwonderen, dat ook zij, die meer er-

varenheid bezitten, hier aan onderhevig zijn, en, daar zij ſchranderheid en doorzicht genoeg bezitten, om hunne vermeende gevoelens met vele kunst en beleid te verdedigen, zij ook dit weten aan te wenden, ter verbreiding en bevestiging van de dwaling?

Maar mogelijk is uw geest hier nog niet voldaan. Gij denkt, is de beoeffening der waarheden van den godsdienst niet de moeilijkste? moest daar tegen niet de ſterkſte tegenſtand zijn? En evenwel, hoe verſchillend velen ook denken mogen over de leere des geloofs, omtrend de betrachting der plichten van Jeſus godsdienst komt men meestal overeen. Men ziet ook uit handen van zulken, welke wij meenen zouden, dat ze onzen godsdienst gram waren, treffende opſtellen over de Christelijke Zedenkunde te voorſchijn komen: en is 't een en ander niet een bewijs, dat het niet zo zeer aan onze neigingen ligt, maar dat waarheid waarheid is en blijft bij elk redelijk en niet geheel

verbasterd mensch? Wat zullen wij hier andwoorden, Hoorers? Zullen wij 't eerste ontkennen? Dan wierden wij gewis gelogenstraft door de ondervinding van vele eeuwen, door gewichtige gedenkstukken, van de tijden van Socinus af, en vooral van dezen tijd. Zullen wij onze verlegenheid openbaren? Neen, daar toe hebben wij geene reden. Maar 't licht, ter erkentenis van zommige waarheden, kan sterker zijn, dan dat van andere; althands 't kan een aanmerkelijk onderscheid maken, of 't geen men erkennen moet, zijn grond hebbe in onze eigene natuur en bevatting, of van elders moete worden bekend gemaakt. Die waarheden, welke door ons redelijk verstand, door de opmerkzame beschouwing en vergelijking der dingen, die rondom ons zijn, kunnen gekend en begrepen worden, zijn veelal 't minst gelochend, verdraaid, en verduisterd. Getuigen hiervan zijn niet slegts de voorstellingen van de plichten der menschen,

ſchen, maar ook van andere leeringen, die meer als voorwerpen der beſchouwing gehouden worden, ſchoon zij alle in de daad invloed hebben op de beoeffening; bij voorbeeld, het aanwezen Gods, zijne alles overtreffende volkomenheid, de afhangelijke oorſprong der dingen, en derzelver beſtiering, en wat dies meer zij. Maar komt het aan op dingen, die wij alleen door eene goddelijke openbaring weten, dan ontdekt zich 't meest de ſtrijd, en, daar de grond niet zigtbaar is in de natuur der dingen, van daar, dat de neiging van een anderen kant zo veel te meer vermogen kan, en zich in al haar kragt vertonen. Dit is zo waaragtig, dat zulks ook in de plichten van den godsdienst gezien wordt. Wij ontkennen toch wel degelijk, dat zij, die de onderſcheidende grondwaarheden van den Christelijken godsdienst of lochenen of verdraaien, dezelve Chriſtelijke zedenkunde leeren met hun, die Jeſus leer zuiver belijden. Schoon beiden meestal dezelve plich-

 ten

ten mogen opſommen, is 't onderſcheid echter bij beiden genoeg opmerkelijk, en in de *bepaling* van de bijzondere plichten, en, vooral, in de *wijze*, waarop dezelve moeten worden uitgeoeffend: daar de laatſte zijn kracht alleen uit Christus, en uit zijn godsdienst ontleent, 't welk tegen de neiging van den eerſten 't meest is aangekant, en daarom of geheel uit het oog verloren, of althans met zulke algemeene bewoordingen wordt voorgeſteld, dat elk 't naar zijn zin verklaren en opnemen kan.

Het blijft dan zeker, dat onze driften en neigingen menigmaal de onwaarheid en de dwalingen in den godsdienst begunſtigen: maar mag nu de liefde der waarheid in de harten woonen, dan wordt 'er een nieuw gewicht gevoegd bij de kracht der overreding; dan heeft zulk een den ſterkſten afkeer van 't geen verkeerd zou zijn; hij proeft de dingen, gelijk 't gehemelte de ſpijze ſmaakt; hij wil niets aannemen, 't geen

ſlegts

ſlegts den ſchijn van logen heeft; aan waarheid moeten zijne begeerten en neigingen onderworpen zijn; hij vraagt niet, wat hij wil, maar wat er is, niet wat hij begeert, maar wat hij ziet, wat hij gevoelt, wat hij opmerkt. Zulk een is al beveiligd tegen de dwaling, en ſtaat meer pal in 't midden der ſchokkende baren van 't ongeloof.

Al dikwijls ſpreidt wel de waarheid duidelijke ſtralen van zich: maar ſchoon die even helder mogen zijn, niet altoos wordt het hart, of tot overreding, of tot dezelve mate van overreding, gebragt. Is er tegenſtand in den mensch, zijn de toegangen tot het gevoel van den redelijken geest meer geopend voor de duiſternis, dan voor 't licht, die ſtralen verliezen hunnen glans, en de kracht der waarheid wordt verduiſterd: maar is er zucht, om alles op te merken, en te erkennen, wat waarheid is, dan gaat elke ſtraal door tot in de diepte van 't hart, terwijl 't verſtand goedkeurt, en de wil omhelst.

Maar dit is 't niet al, *Liefde der waarheid doet alle middelen en vlijt aanwenden, naar mate van elks omſtandigheden, om de waarheid te kennen.*

Houden wij ons niet alle, geëerde Hoorers, gaarne bezig met zulke dingen, waar in onze lust, ons welgevallen is? Nauwlijks wordt zodanig iets ons ter verkrijging voorgeſteld, of wij ſparen geene moeite, geen arbeid, om 't zelve te erlangen. Woont deshalve de liefde der waarheid in 't harte, 't kan niet anders zijn, of men zoekt de waarheid te kennen, en ſlaat den weg in, die derwaards leidt.

Heerscht niet bij de meeſte menſchen eene zekere kracht der traagheid, die telkens 't onderzoek doet ſchuwen? de zinnelijkheid der ſtervelingen, door ons vooraf reeds betreurd, brengt veel al te weeg, dat zij zich liever bezig houden met dingen, die onder 't bereik der zinnen vallen, dan met andere, die alleen door den geest opgemerkt en betracht kunnen worden: en echter van

de-

deze laatſte ſoort zijn de waarheden van den godsdienst, inzonderheid van den Christelijken, die door ons verſtand begrepen, aan onzen geest vertegenwoordigd worden. Welke moeite, waarde Hoorers, heeft men niet om kinderen te gewennen aan die beſchouwingen? en waren 't ſlegts kinderen, waren 't zelfs ſlegts menſchen, die van den vroegen morgen tot aan den laten avond arbeiden en zwoegen, en des in de tijden van tusſchenpozing en rust nauwlijks gezetheid hebben, om aan de waare belangen van den onſtervelijken geest te denken! Maar hoe groot is 't aantal van hun niet die aan 't zelve kwaad onderhevig zijn, en, wien 't noch aan tijd noch gelegenheid ontbreekt? Welke moeite en ſtrijd kost het niet, om den geest zich te doen verheffen boven de aarde, en aandachtig te verkeeren, in 't onderzoek van de geloofswaarheden? Alleen beſchouwing van onzen plicht, en van 't voorrecht, het welke daarin vervat is, en dus liefde der waarheid,

kan

kan deze traagheid, en kracht der zinnelijkheid overwinnen, en te weeg brengen, dat men zich bezig houdt met ernſtige beſchouwingen en overdenkingen. Hij, die de waarheid, door Chriſtus geleerd, gaarne wil kennen, wendt alle middelen aan, om 't onderzoek der waarheid gemakkelijk te maken, beſteedt uren en ogenblikken, om 't oog te ſlaan op 't boek der natuur, zo als 't voor onze ogen ligt, en op dat der Openbaring, zo als 't ons de geheimen van Gods raad ontvouwt; en hoe meer, hoe ernſtiger dit onderzoek geſchiedt, des te meer nadert men tot de rechte kennis der waarheid; des te meer wordt men beveiligd tegen de gevaarlijke pijlen van het ongeloof. Eenvouwige bevatting zelfs geeft hier meermalen kracht om te blijven ſtaan, en ſtand te houden: daar de onkundige, door ſchijn vervoerd, haastelijk ter zijde wordt afgeleid.

Dikwijls is 't gezegd, en menigmaal herhaald, dat vele menſchen zo weinig vastigheid hebben in de leere des ge-

geloofs, zo haast vervoerd worden door de bestrijding der waarheid, omdat zij den Godsdienst nimmer anders, dan oppervlakkig, beschouwd hebben. Hoe weinig overreding, hoe weinig kracht der waarheid ontdekt zich bij de meesten, die in hunne jeugd iets van den godsdienst geleerd, en denzelven voor de menschen beleden hebben! hoe weinig wordt er gelet op 't schoon verband en den zamenhang der waarheden! Hoe dikwijls ziet men het gebeuren, dat er naderhand nauwlijks gedagt wordt aan 't geen men vroeger zich hadt voorgesteld! 't geen men nog wist, gaat verloren; en komen onder zulk een oog schoonschijnende tegenbedenkingen, opgesmukte stellingen, die den Christelijken godsdienst ondermijnen, zij kunnen dezelve noch beandwoorden, noch wederleggen. En wat dan? Het verkeerde, begunstigd door zo vele andere oorzaken, gelijk wij gezien hebben, vermag geheel, en de ongelukkige mensch is vervoerd.

Alle menſchen behoeven wel niet tot dezelve mate van kunde en doorzicht te komen: er is verſcheidenheid in de trap der kennis. De ambachtsman, de landbouwer, hij, die vele andere bezigheden heeft, door welke hij nuttig is op deze wereld, en even min in de ſchakel der menſchelijke maatſchappij ontbreeken kan, dan een ander, die zich of op de beſchaving zijner kundigheden in 't gemeen, of op 't onderzoek van den voortreffelijken inhoud des Christelijken godsdiensts, toe kan leggen, behoeft zo veel niet als de laatſte: hij kan waarheid kennen, hij kan gezuiverde waarheid weten, hij kan genoegzaam voor zich zelven, en zijnen ſtand in dit leven, voor zijne verwachting in de eeuwigheid, hebben, zonder dat het hem nodig zij, dien trap te bereiken, welke voor anderen hoogst noodzakelijk is. Maar liefde der waarheid brengt te weeg, dat elk, in zijnen ſtand en betrekking, dat trachte te weten, en te kennen, waar door hij ge-

ſchikt

ſchikt is, den weg te betreden, die, volgends Jeſus voorſchrift, uitloopt op de zaligheid. Hiervan kan zich niemand ontſlaan, welke zijne bezigheden en verrichtingen op aarde ook wezen mogen, dewijl niemand ſlegts voor de aarde leeft, maar op deze aarde zich voltooien moet voor de eeuwigheid.

Waarheids liefde ſpoort dus elk op tot het onderzoek van de leer van den godsdienst, elk overeenkomſtig zijnen ſtand, ook hem, die anderen ter onderwijzing en opleiding dienen moet, die of gemeene Christenen, of zulken, die op zijnen tijd anderen leeren moeten, vormen wil tot de ware kennis van den Christelijken godsdienst. Wij verkeeren in eene eeuwe, waar in 't populaire (indien ik mij zo eens uit mag drukken) en eenvouwige de meer algemeene ſmaak der menſchen wordt; en wij willen gaarne erkennen, dat men in 't onderwijs van onkundige en min bedrevene zich daarop niet genoeg kan toeleggen, ja, wij danken der goede Voor-

Voorzienigheid, dat zulke wijzen van voorſtellen de plaats innemen van ijdele ſpitsvondigheid, onvrugtbare woord-kramèrijen, en niet wel geplaatſte geleerdheid; maar, aan den anderen kant, moeten wij wel bedenken, dat ook meer ervaren menſchen telkens voedzel voor hunnen geest moeten hebben; en dat men deshalve niet altoos te vrede moet zijn met de ſchors te beſchouwen, daar 't niet zelden noodig is wat dieper in te treden. Wij moeten ons voor ogen ſtellen, dat, zullen wij den ſtroom des ongeloofs, of voor ons zelven, of voor anderen, tegengaan, en in deszelfs loop ſtuiten, er dan dikwijls vastere gronden gelegd moeten worden, en men meer intreden moet in 't pit en merg der zaken, ja, dat doorgronden, 't welk door een oppervlakkig en populair voorſtel nooit bereikt kan worden. Grondig is hier de aanmerking, van een diep denkende Reinhart: „ *dat het ſchadelijk vernederen van alle grondige kennis, tot een algemeen vatbaren toon,*

„ *dik-*

„ *dikwijls ingebeelde halfkenners*, *en* „ *ſtoute zwetzers voordbrengt*, *doch den* „ *groten hoop meer verwart*, *dan ver-* „ *licht.*" En met recht mogt de beroemde Möller, een Duisburgsch Godgeleerde, nog onlangs klagen: *dat men het waare onderſcheid tusſchen godsdienstleere en Godgeleerdheid van velen zag misbruiken tot verachting van godgeleerde wetenſchappen*, *en tot verdrijving van recht gegronde kennis uit de Godgeleerdheid*, *terwijl men alleen eene populaire voordragt begeerde.* Even als of hij reeds genoegzaam zou onderwezen zijn, die 't volk met enige nuttige overwegingen nu en dan kon bezig houden.

Maar ik moet voordgaan, en u vooral hier op opmerkzaam maken, mijne Hoorers: *Liefde der waarheid doet voorzigtig zijn in dat te beoordeelen*, *en te omhelzen*, *wat ons waarheid ſchijnt.*

Behalve de verkeerde neigingen, welke wij bereids in ons beſtaan hebben opgemerkt, is ons eng en beperkt vernuft niet zelden de oorzaak, dat wij

verkeerd oordeelen, en de dingen niet in derzelver recht verband befchouwen. Menigmaal zoeken wij waarheid, en meenen, dat wij naar dezelve ftreven, daar wij welhaast door den fchijn bedrogen worden, en, als wij verkregen hebben, 't geen wij zogten, en dan de zaak onpartijdig en recht beoordeelen konden, weldra bemerken zouden, dat wij fchijn voor waarheid omhelsd hebben!

Vorige denkbeelden, welker grond waarheid is, maar aan welke allengskens het een en ander is toegevoegd, dat niet volkomen waaragtig is, geven aan onze ziel als eene verkeerde plooi, en, daar wij alles naar onze reeds verkregen denkbeelden beoordeelen, kan 't niet vreemd voorkomen, dat de reeks van valfche denkbeelden gedurig meer en meer vermeerderd wordt; en dat men daar, waar de lust in de waarheid nog niet geheel is uitgedoofd, echter in de daad meer lust betoont in het geen overeenkomt met vorige gedagten, dan in

in het geen eigenlijk gezegde waarheid is.

Wij beminnen ons zelven, en dus ook onze denkbeelden, welke wij ontvangen, gekoesterd en opgekweekt hebben. Het zou, ja, waare grootheid der ziele zijn, om alles gedurig te toetzen en te beproeven, om, daar wij de minste ongelijkvormigheid bemerkten, offchoon het in de orde onzer gedagten niet zo aangenaam mogte voorkomen, echter anders te leeren denken, en te willen. Maar hoe veel strijd behoort daar niet toe? vooral wanneer de mensch wat ingenomen is met zijne bevattingen, zich zelven als wat groots beschouwt, zo ligt niet aan dwalingen meent onderhevig te zijn. Houdt de man van kunde en ervarenis niet meest alle zijne eens aangenomene gevoelens? Hoe sterk verdedigt hij die niet, en hoe klein is 't getal dier waarheidsvrienden, die gedurig op hun hoede zijn, die zich zelven leeren mistrouwen, en die, wat een verme-

tel vernuft ook moge zeggen, om te beweeren, *dat het onderzoek der waarheid eens moet afgedaan zijn*, en *dat men voor waarheid altoos geduurende zijn leven houden moet, 't geen men na nauwkeurig onderzoek eens als waarheid heeft leeren kennen*, echter liever de gelegenheid telkens aangrijpen, om hunne aangenomene denkbeelden te toetzen, en of te verwerpen, of te bevestigen; dan om, uit het beginzel eener verkeerde eigenwijsheid, de dwaling, of 't geen, waar in men zou kunnen dwalen, vast te houden.

Voor hem, bij wien liefde der waarheid woont, is geene moeite te veel, hij weet, hoe ligt hij dwalen kan, hij is voorzigtig op zijn pad, en de bedagtzaamheid houdt over hem de wacht.

Ware dit onze gesteldheid, waarde Hoorers, zoudt gij denken kunnen, dat wij zo ligt vervoerd zouden worden door allerlei wind der leeringe? Voorzigtigheid en behoedzaamheid, ook in de zaken van den godsdienst, zijn

't bes-

't beste wapen om de vuurige pijlen der verleiding af te keeren, en 't hart volkomen te ſtellen in en voor de waarheid. Het is hier ook waaragtig, dat hij, die zich ten prooi ſtelt voor de verleiding, het eerst wordt weggevoerd; daar een ander, die alles wikt en weegt, en zorgvuldig behoedzaam is, meer zal veilig zijn.

Wanneer wij de letterkundige geſchiedenis der laatſte jaren opmerkend beſchouwen, vooral wanneer wij zien op de oprichting en voltooijing van dat gebouw der godgeleerdheid, waarmede men thands zo veel opheeft, ontdekt men een verſchijnzel, aller opmerking waardig. Mannen van naam, en uitſtekende kunde niet ſlegts, maar van bedaarde oordeelskracht, van beproevde trouw, en van ongeveinsde oprechtheid zijn voorſtanders van 't zelve: en wij zouden nimmer zo onbeſchaamd, zo partijdig, zo vermetel durven zijn, om te ontkennen, dat, ſchoon verkeerde gevoelens door velen worden voor-

geſtaan, om de verkeerdheid des harten te begunſtigen, die deswegens ook door de kracht der dwaling van 't een tot het andere worden voordgeſleept, ja, die nog menigmaal eene uitwendige vertooning maken, van als waarheid aan te nemen, 't geen zij met hun hart afkeuren; dat, ſchoon er zulken zijn, zeg ik, nogthans, onder de verdedigers en voorſtanders dier verkeerde meeningen, ook de zodanigen gevonden worden, die door liefde der waarheid in hun onderzoek gedreven worden, en echter, volgends onze gedagten, afwijken van de waarheid. Wat moeten wij hieruit beſluiten, mijne Hoorers? Dat wij dwalen, en dat zij de waarheid aan hunne zijde hebben? Dat volgt noch aan den eenen noch aan den anderen kant. Dat die menſchen geene waarheid zoeken? Maar kunnen wij hen daarvan beſchuldigen, zo lang zij openlijk betuigen, en door hun gedrag bevestigen, dat zij de waarheid minnen? Dat wij voortreffelijker zijn?

Ge-

Gewis, wij zouden hier namen kunnen noemen, die eerwaardij en achting met zich voeren, en aan veel voortreffelijks doen denken. Wij mogen of moeten, hoe zeer wij de waarheid beminnen, met alle kragt voorſtaan en nergens voor overgeven moeten, zulke menſchen noch haten, noch verachten. Niet genoeg voorzigtig te zijn op zijnen weg, kan te weeg brengen, gelijk wij zagen, dat men, met eene zekere liefde der waarheid bezield, echter tot de dwaling wordt henen geleid.

Het heeft wat in te leven onder velen, die zoortgelijke meningen verdedigen; de denkbeelden, meermalen gehoord, dikwijls herhaald, worden gewooner aan den geest: althans er blijft iets in 't hart, waardoor 't volgend denkbeeld bereids beſmet wordt; en heeft men eens zo beginnen te denken, hoe haast kan men niet vervoerd worden, bijzonder wanneer dan eerst, gedagten, verhandelingen, geſchriften,

 wat

wat zeg ik, verſtand en hart worden toegejuicht, als ze met dat kenmerk geteekend zijn! Vindt men dan, aan den anderen kant, dat de voorſtanders van zekere waarheden of ongelukkig zijn in 't verklaren der leeringen, of onvoldoende in 't bewijzen, 't hart kan des te gemakkelijker worden ingenomen. Liefde tot zijnen medemensch, goedwilligheid zelve, niet wel beſtierd, kan aanleiding geven, dat men des te meer inſchikkelijkheid gebruike, en des te gemakkelijker met anderen medewerke. Wat wonder dan, dat zij, bij welke liefde der waarheid is, evenwel zo ligt ter zijde worden henen gevoerd? Wat dit vermag, kunnen wij ten duidelijkſten daar uit opmaken, dat de meeningen en leeringen van zulke menſchen hoe langer hoe meer verbasterd worden, zodat het ééne na het andere kan ingang vinden, en in de meeſte herhaalde uitgaven van werken, die dat kwade zaad in zich bevatten, de latere bijvoegzels gewoonlijk meer

en

en meer afwijken van de zuiverheid der leere, en, 't geen nog ongeſchonden was in de eerdere geſchriften, vervolgends ook al verergerd wordt. Meermalen zag men zo, dat ſchriften, wel begonnen, kwalijk eindigden, en dat groote mannen niet beſtand waren voor den ſtroom der verleiding. Treurig denkbeeld helaas! Een voortgang in de verkeerdheid wordt de moeder der verkeerdheid!

Liefde der waarheid brengt nooit te weeg, dat men afgekeerde nog meer afkeerig make. Een edel beminnaar der waarheid ſchroomt niet, de verkeerdheid der dwalende voor te ſtellen, en de listen van 't ongeloof in het waare daglicht te plaatzen. Maar hij gevoelt medelijden met de dwalende, en nimmer kan hem grooter zege te beurt vallen, dan indien hij verdoolden tot de waarheid kan wederbrengen. Dat is hij aan God, aan zijn medemensch, aan zichzelven verplicht, en zou hij dan niet het rijk der waarheid, ook on-

der de tegenſtrevers, bevorderen willen? Hij gevoelt al 't gewicht der waarheid, maar hij gevoelt ook al de kracht, die zich, in deze geſteldheid der aarde en der menſchen, tegen de waarheid telkens aankant. Zagtmoedigheid is deshalve zijn ſieraad, wanneer hij waarheid verdedigt, en hij gelooft reeds voor onwaarheid te ſtrijden, daar hij deze treffelijke deugd uit oog en hart verliest. Zijn hart moet, zo wel als zijn verſtand, der waarheid geheiligd zijn. Nooit heeft hij knellend naberouw over zijne daden, iets, 't welk wel eens aanleiding gaf, dat een onbezonnen en hoogmoedig verdediger der waarheid, deze zijne verkeerdheid van achteren bemerkende, groot gevaar liep, van zelf door de logen te worden weggeſleept. Eene menschkundige beſchouwing doet wel eens de grootſte dwaling zien, waar men voorheen een overgedreven ijver en een kettermakenden geest ontdekte, en de menſchenvriend treurt hier al wenende!

Dan,

Dan, ik mag hier niet langer bij ſtilſtaan.

Vestigen wij verder het oog op de liefde der waarheid, wij zien, *dat dezelve 't hart verrijkt met waare denkbeelden, en de waarheid dagelijksch meer en meer doet ingang hebben in den geest der menſchen.*

Wat dunkt u, geëerde Hoorers, zou daar, waar lust en begeerte naar iets gevonden wordt, waar de middelen ijverig aangewend worden, om dat te verkrijgen, aangewend met de noodige voorzigtigheid, ook de poging niet dikwijls gelukken, en de ijver met eene gewenschte uitkomst bekroond worden? Zou iemand naar waarheid ſtaan, en dezelve niet leeren kennen? Zouden de middelen van onderzoek, daar andere middelen zo veel baten, dan geheel onvrugtbaar zijn?

Elke waarheid, welke wij kennen, in 't hart weggelegd, wordt als de moeder, waaruit eene andere geboren wordt, die een reeks van heilzaame ge-

gevolgen kan nalaten. Kent de mensch iets van 't waare beſtaan van God, van zijne eigene afhangelijkheid in alles, tegen hoe vele valſche voorſtellingen is dit niet overgeſteld? wat kan hij daaruit niet afleiden, recht geſchikt om verkeerde opvattingen tegen te ſtaan? Elke waarheid is dus niet ſlegts een dierbaar geſchenk, omdat ze onzen geest voedt en ſiert, maar is ook een ſchat, waaruit meer zal genoten worden, een zaad, waaruit meer zal voortſpruiten, een boom, die op zijnen tijd vrugten dragen kan, een bron van hope, dat wij minder dwalen zullen.

Daar te boven, gewent men zich, om, met verzaking van de logen, de waarheid alleen te omhelzen, dan krijgt de ziel als eene zekere vatbaarheid, om de waarheid te onderſcheiden, en te ontvangen. Iets, meermalen herhaald, en door onzen geest betracht, wordt voor denzelven gemakkelijker, en van zelve als daargeſteld: men verkrijgt zich dus eene hebbelijkheid om 't waa-

re

re van 't valſche zonder moeite te onderſcheiden, en aanſtonds te voelen, waartoe voorheen tijd en overleg vereischt wierden. Dan, van hoe veel aanbelang moet zulks niet zijn, vooral ook in den godsdienst! daar waarheid, zal ze kracht doen op ons hart, ons geheel eigen gemaakt, met ons vereenigd moet worden, opdat wij de kracht derzelve gevoelen, en het nut ſmaken mogen. Hoe voortreffelijk wordt zulk eene ziel, die, dus vatbaar voor de waarheid, als doortrokken wordt met de rechte kennis van God, en goddelijke zaken! zulk eene verheft zich als tot het beſtaan der hemellingen, en is recht geſchikt om op zijn tijd te verkeeren in de wooningen des lichts, en der gelukzaligheid, daar God gekend wordt, gelijk hij is. Inmiddels, nu reeds op aarde, is zulk een beſtaan ingericht, om te beletten, dat eene verkeerde beſchouwing der dingen, die tot den godsdienst betrekking hebben, niet ligtelijk post kan vatten; de ziel is als eene

eene ſtad, die rondom beveiligd is: niets, wat er binnen is, ſpant zamen met de vijanden, maar alles is aangekant tegen 't verkeerde. Geweld vermag daar niet, omdat ze nimmer bukt, dan voor de kracht der waarheid. List en bedrog kunnen niet voorſpoedig zijn, omdat ze op haar hoede is, omdat list en bedrog aanſtonds gevoeld, gekend, verworpen worden, omdat de waarheid het hart beſtuurt, de overleggingen regelt, en alles aan zich zelve onderwerpt. Dat dan de vijanden zamenſpannen, dat alles zich vereenige in dezen tijd, dan nog blijft het tegewis, geen zekerer behoedmiddel tegen de dwaling, dan de liefde der waarheid; die veracht het goud, verſmaadt het zilver, neemt het aangezigte des menſchen niet aan, en, wat ook bij zo vele duizenden vermogen mag, bij deze kan alleen het waare vermogen.

Eindelijk, om u niet langer optehouden, waarde Hoorers! liefde der waar-

waarheid is nog in een ander opzigt geſchikt ter afweering van dwalingen, *dewijl zij het is, die ijverig om licht doet ſmeken bij den vader der lichten, die wijsheid geven wil aan een iegelijk, die ze van hem begeert.*

Is de tegenſtand tegen de rechte kennis van God zo groot, is 't gevaar zo zigtbaar om in dwalingen te vervallen, is de kracht der verleiding zo uitnemend ſterk, gelijk wij gezien hebben, elk, die niet moedwillig den weg der verkeerdheid kiest, of te vermetel van zich zelven denkt, zal God eerbiedigen, als den Vader der lichten, van wien alle waare verlichting moet nederdalen, en die alleen in ſtaat is, om den mensch 't gevaar en de dwaling te doen ontvlieden. Bij hem is wijsheid en verſtand, bedagtzaamheid en voorzigtigheid, en, mag de ſterveling daarop zien, gelijk hij die lust tot waarheid heeft, en zijn gebrek zo wel als zijne eindigheid bemerkt, van zelve daartoe gebragt wordt, dan eerbiedigt hij

die

diebron der wijsheid, en Gods onderwijzende volheid wordt hem troost, ſterkte, en bijſtand in al zijne zwakheid. Vooral mag de Christen, die weet dat in deze dagen een geest der verlichting in en bij 't Euangelie geſchonken wordt, een geest, die duiſternisſen opklaart, het rechte inzien doet hebben in de verborgenheden der Zaligheid, en door zijnen verborgenen invloed ons leert God te kennen en te dienen, in dat geſchenk zijn onderwijs vinden, en acht dit het uitnemendst voorrecht van God zelven geleerd te worden; terwijl hij even grootmoedig hen veracht, die hem van God willen aftrekken, opdat hij alleen op zichzelven bouwe, en die eenen goddelijken geest niet noodig achten, om dat hunne geest zelve volkomen is. Maar zulk een wendt het dan ook geduurig tot dien verlichtenden geest, en, daar hem wijsheid ontbreekt, zal hij die van God begeeren, en, onder een naarſtig gebruik maken der middelen, van God hem

hem geschonken, wil hij echter niet door zijne, maar door Gods kracht, alles voltooien. Moet zulk streven naar goddelijk onderwijs, zulk zoeken van wijsheid en licht ook niet eene gezegende uitwerking hebben? Of zou God de God der waarheid niet meer zijn, geen welgevallen meer hebben in hun, die de waarheid zoeken? Of zou hij ooit hen, die het goede van hem begeeren, verwerpen van voor zijn aangezigt, en hun die hulpe, dat licht onthouden, hetwelk aan de voetbank zijnes genadetroons wordt ingesmeekt? Hoorers! op den ootmoedigen waarheidsvriend ziet de Heere neder; zijn oog kent hen, die zo tot hem naderen; en de Geest, een Geest der wijsheid, en der openbaring van zijne kennis, is bereid om in het hart van zulken neder te dalen, die hem ontvangen willen. Indien iemand wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die mildelijk geeft en niet verwijt. Mag zich iemand, in erken-

tenis zijner onwetenheid en zwakheid, aan den besten leermeester toevertrouwen, hij zal ondervinden, dat het licht opgaat, en ſchijnen blijft in zijn harte; het geweld der duiſternis en al deszelfs aanhang kan niet vermogen tegen den invloed Gods; en de beste Vader zal nimmer toelaten, dat zijne kinderen om waarheid ſmeeken, en dat de logen hun deel zou zijn. Ja, begeerte naar waarheid doet bereids waarheid in 't hart geboren worden.

Gedugt is zeker het oordeel Gods over zulken, die de logen liefhebben! Als men naar Gods woord en zijne waarheid niet hoort, wordt men onverſtandig, en de taal is nadrukkelijk: *Zij hebben Gods woord verworpen, wat wijsheid zouden zij dan hebben?* en zou zich iemand onzer dan nog verwonderen, dat vermetele Adamskinderen, die het woord van God, door Zijne goedheid ons gegeven, door Zijne kracht bevestigd, door Zijne liefde en genade in alle tijden der eeuwen bewaard, en

ein-

eindelijk, als het grootst geschenk, dat blijft tot in alle eeuwigheid, tot ons gebragt, ligtzinnig verachten, althands gering achten, en de kracht van het zelve door duizend, duizend kunstgreepen en uitvindingen, over welke zij zich nauwlijks kunnen te vrede houden, verzwakken, deszelfs verband los maken, en zo de waarheid, die in Christus Jesus is, verduisteren, dat zij, zeg ik, ook afdwalen van de waare wijsheid, en overgegeven worden aan de dwaasheid, welke zij beminnen en volgen? Wie onzer merkt niet meermalen, met ontroering, en ziet het door het uitdrukkelijk getuigenis van Gods woord zelve gestaafd: *dat de mensch veriedeld wordt in zijne overleggingen, dat het onverstandig hart verduisterd wordt, wanneer men, God kennende, hem niet als God verheerlijken en danken wil. Zij, die zich dan uitgeven voor wijzen, worden dwaas;* en, opdat ik het getuigenis van God, het vonnis zijner heiligheid, door Paulus geboekt, met zo vele woorden voor-

ſtelle, *God geeft hen over aan de verkeerdheid, die de waarheid Gods veranderen in de logen.* Ja, 't gaat wel eens zo verre, dat God aan zulken, *die de waarheid niet geloofd hebben, eene kracht der dwaling zendt, opdat zij de logen zouden geloven.* Ongelukkig gevolg van dat beſtaan, waar aan de liefde der waarheid ontbreekt! Wat heeft het al niet in, wanneer God zich onttrekt, wanneer God toetreedt ten verderve! Dan lacht Hij, die de goedheid zelve is, in 't verderf van zulken, die de bewijzen Zijner uitnemendſte genade in de openbaring Zijner kennis niet gewild hebben! Zij waren wijzer dan God, en nu moeten zij de vrucht hunner wijsheid ſmaken! De ondervinding van vorige eeuwen, zo wel als van dezen tijd, moet die treurige verklaring alleszins bekrachtigen, daar men bij velen eene toenemende kracht der dwaling heerſchen ziet, om de onwaarheid te geloven, en het oog hoe langer hoe meer verduisterd wordt, zo dat

zij

zij de duisternis zelve als licht beschouwen.

Zalig deshalve dat bestaan, waarin de liefde der waarheid heerscht! Daar wordt God ingeroepen, en zijn licht begeerd: Zulken zendt God eene kracht der waarheid, en, worden zij door dat licht geleid, zij zullen nu bereids genoeg van God kunnen kennen, om door die kennis gebragt te worden tot Gods heilige woningen.

Voortreffelijke liefde der waarheid! Wie zou u niet minnen, hoogschatten, en eene plaats gunnen in 't harte? Altoos, ja, is dit voordeelig; maar ook nu vooral, daar de liefde der onwaarheid veler harten beheerscht, en de logen zich een rijk wil stichten, waardoor het Godsrijk, indien dit mogelijk ware, zou vernietigd worden.

Wat klagen wij over gevaar, wat vreezen wij den stroom der verwoesting, zo lang ons deze weg nog openstaat? Hier mede begonnen, en het werk zal gelukkig voordgaan!

Zuivere waarheidsliefde, zo als die

een welgevallen heeft in den weg der verzoening, door het Euangelie geopenbaard, is tevens liefde tot God en zijnen dienst, en kan dus slegts in zulker harten gevonden worden, die hervormd zijn door den Geest van God. Zulke kunnen roemen, dat zij de waarheid omhelsd hebben, en alle dingen weten, die hun noodig zijn; de toegang is hun geopend, de waarheid voorgesteld, de liefde derzelve in hun hart verwekt, de middelen aangewezen, en de Geest geschonken, en, mogen zij hier van een recht en voorzigtig gebruik maken, zo dat zij hunne vindingen, hunne aandoeningen, hunne begeerten niet met de waarheid verwisselen willen, of, door schijn bedrogen, dadelijk verwisselen, maar integendeel zich nederig aan 's Heeren onderwijs onderwerpen, altijd zullen zij ontwaren, dat de liefde der waarheid het harte beveiligt, en de kracht der dwaling en der verleiding geheel verzwakt.

Maar elke zugt tot waarheid, elke begeerte, om daarin te vorderen, kan

niet

niet anders dan voordeelig zijn. Beginzelen kan God zegenen: elk, die het wel meent met de waarheid, zal daar mede niet bedrogen uitkomen, en, daar hij het mindere zoekt, zal hij het meerdere ontvangen: God is het toch, die wil, dat alle menſchen zalig worden, en tot kennisſe der waarheid komen. Daarom, Geëerde Hoorers, laat dat onzer aller zugt en begeerte zijn, dat wij allen prijs ſtellen op de waarheid, zo als Hij die leert, dat wij het voorrecht en de voortreffelijkheid derzelve veel indenken, onzen geest met het gewicht der waarheid bezig houden, de drangredenen beſchouwen, en het gevaar der afwijking betrachten! Dit zal de liefde der waarheid in onze harten vermeerderen, dit zal ons uitdrijven tot Hem, die dezelve ſchenken kan en wil, en ons pal doen ſtaan in het midden der gevaren.

Dan waar toe dit verder aangedrongen? Uwer aller oog leert mij, waardſte Hoorers,

fers, dat gij dezen weg voortreffelijk keurt: en ik houde mij verzekerd, dat gij u met mij verheugen zult, zo dikwijls gij verneemt, dat liefde der waarheid hart mond en pen beſtiert. Laat deshalve die blijdſchap ook nu het beſluit mogen zijn van deze plechtigheid! Uit liefde der waarheid vond het Genootſchap zich verplicht enige gewichtige vragen, voor het nu afgelopen jaar, ter beandwoording aan des kundigen voor te ſtellen: en ik mag u in dit ogenblik bekend maken, dat uwe en onze wensch hier niet is te leur geſteld. Er zijn nog waarheidsvrienden, er is nog eene ſchare van zulken, die voor de belangen van den Godsdienst ſtrijden.

De Heer Secretaris wordt verzogt de voorgeſtelde vragen, en het oordeel van de Beſtierers des Genootſchaps, over de ingezonden andwoorden voor te lezen.

De verzegelde billietten worden geopend.

Hij,

Hij, die de God der waarheid is, doe de geleerde Schrijvers, welker namen thands openbaar vereerd zijn, of eerlang bij eene nadere bekendmaking genoemd zullen worden, voorſpoedig zijn, in dit en in al hun werk! Hunne arbeid verwekke vele edelmoedige *verkondigers van Jeſus Leer*, vele waare *hoogachters van Gods Naam*, vele naarſtige *bijwoners van den openbaren Godsdienst*, en doe de *achting voor de oude Godsgezanten, en hunne Schriften*, alom herleven! Hun ijver worde niet ſlegts door ons, maar door God zelven bekroond met heil en zegen!

Wij verheugen ons in deze uitkomst: en het een en ander geeft ons hoop, dat de God der waarheid met ons zijn zal, en dat Hij onze zwakke pogingen wel zal doen gelukken. Met het oog op Hem, in verwachting van Zijnen zegen, hebben wij deshalve voor het volgend jaar weder enige nieuwe voorſtel-

ſtellen en vragen in orde gebragt, welke de Heer Secretaris de goedheid zal hebben, ons nu te melden.

Wegens afwezigheid des Schrijvers van de plaats der Drukpers, zijn er enige ongelijkvormigheden in de ſpelling ingeſlopen, welke de leezer zal gelieven te verſchonen.

DRUKFEILEN.

Bladz. 24.	*r.* 3.	*lees*	ontware: al mag
—— 29.	*r.* 3.	*van onderen*, *lees*	dezen
—— 30.	*r.* 5.	*lees*	naar welken
—— 43.	*r.* 9.	*van onderen*, *lees*	noch aan
—— 48.	*r.* 3.	*van onderen*, *lees*	diepdenkendes
—— 57.	*r.* 13.	*lees*	afgekeerden
—— —	*r.* 16 en 19.	*lees*	dwalenden

OORDEELKUNDIGE
VERDEDIGING

VAN DE

ECHTHEID EN ONGESCHONDENHEID

DER

PROFETISCHE SCHRIFTEN

DES

OUDEN TESTAMENTS,

NAAR HET LATIJN VAN

MAURITZ JOHANN HENRICH
BECKHAUS,

PREDIKANT TE GLADBACH EN DOMBACH.

AAN WIEN DE GOUDEN EEREPRIJS IS
TOEGEWEZEN.

OORDEELKUNDIGE VERDEDIGING VAN DE ECHTHEID EN ONGESCHONDENHEID DER PROFETISCHE SCHRIFTEN DES OUDEN TESTAMENTS.

INLEIDING.

Die maar eenigſins ervaaren is in de gewijde Oordeelkunde des Bijbels, weet ook, dat eenige geleerde mannen de echtheid en ongeſchondenheid van ſommige, in het Oude Testament voorkoomende ſtukken, zeer hebben in twijffel getrokken.

Men vond er toch onder de beroemdſte Uitleggeren der Heilige Schrift, die van oordeel waaren, dat de Boeken des Ouden Testaments verſcheiden ſtukken behelsden, die het kenmerk

droegen, van eene andere hand te zijn, dan die der Schrijveren, wier naam zij aan het hoofd hadden.

Het is hier de plaats niet, ook koomt het niet overéén met ons tegenwoordig oogmerk, dat wij in eene opnoeming en naauwkeurig onderzoek van alle die verdagte ſtukken zouden treeden. —

Het zij genoeg, hier alleenlijk aantemerken, dat ſommige gedeeltens der geſchiedkundige Boeken van het Oude Testament eenige grooter, andere kleiner, van de nieuwere Letter- en Oordeelkundigen, en van veele Godgeleerden, voornamentlijk in Duitschland, als verdacht verworpen zijn (*a*). Zoo ook willen veelen, dat een aantal

(*a*) Om niet te ſpreeken van de zulken, die geheele Boeken, bij voorb. van Esther, Ezra, Nehemia, als onëcht verworpen hebben, maak ik alleenlijk melding van de gedagten, dat het laatſte gedeelte van het Boek der Richteren, van het 17de Hoofd. af en vervolgens, eerst in laater tijd geſchreeven zijn. — Welke gedagte EICHHORN in de *Inleiding in 't O. T.* II D. §. 459. bladz. 451. — van de Nederd. Uitg. DATHE *in Libr. hiſtor. V. T.* p. 157. en S. R. ZIEGLER in *Theol. abhandlungen* I Theil. ſ. 358, ſeq. (Göttingen 1791.) hebben voorgeſteld. De plaats 1 *Sam.* 17: 11 — 32, die in den Vaticaanſche Codex van de Alexandrijnſche Overzetting niet gevonden word, en ook zeer waarſchij-

tal Psalmen van laater tijd zij, dan in de opſchriften boven dezelve wordt opgegeven. En 't kan niemand onbekend zijn, wat zeer veele der nieuwſte Schriftverklaarderen aangaande de Werken van Salomo over het geheel, of wel over een gedeelte derzelven, oordeelen. Ik

ſchijnelijk in den Alexandr. Codex ontbrooken heeft, is als onëcht verworpen door HOUBIGANT, in *notis Crit. in universos V. T. libros* T. I. p. 311. (edit. Francofurt), PILKINGSON, *Remarks upon ſeveral paſſages of Scripture.* KENNICOT in *Diſſert. 2da ſuper ratione Textus Hebraïci* p. 402. MICHAËLIS in de *Duitſche Bijbelvertalinge*, en in de *Oosterſche en Uitlegkundige Bibliotheek* XIV. D. *Aanh.* bladz. 106. EICHHORN *Inleidung. in 't O. T.* II D. §. 477. bladz. 523. — en DATHE in *libr. Hiſtor. V. T.* p. 253. ſeq. — Welke twee laatſte ook nog eenige kleinere gedeeltens van dat zelve Boek voor onëcht en ondergeſchooven houden, bij voorb. *vs.* 41, 50, 54, 55 tot Hoofd. 18 : 5, 8—11. 17—19. — Voorts ſpreek ik thans niet van de vervalſchingen, welke de Geleerden hier en daar in de Schriften van Mozes meenen opgemerkt te hebben. — Dit alleen kan ik niet verbijgaan, dat HEINRICHS in eene Verh. *de auctore atque aetate Gen. XLIX.* dit laatſte vaarwel van Vader Jakob houdt voor een dichtſtuk eerst ten tijde van David opgeſteld: waarin bij de toeſtemming van DOEDERLEIN wegdraagt, *Theolog. Journal* I. Band ſ. 389, doch wederſproken wordt door HENSLER, *Bemerkungen über ſtellen in den Psalmen, und in der Geneſis*, Hamb. 1791. ſ. 431, 432.

Ik kan wel bezwaarlijk gelooven, dat deeze geleerde en wijdberoemde mannen hier meede ten oogmerk zouden gehad hebben, om de echtheid van den Bijbel eenigſints te verminderen, of deszelvs gezag te verzwakken; evenwel wil ik ook gaarne belijden, in dat gevoelen te verkeeren, dat men, in een zaak van die aangeleegenheid, met voorzichtigheid en gemaatigdheid behoort te werk te gaan, en geen gedeelte van onzen Bijbel, hoedanig het dan ook weezen mooge, zonder de gewichtigſte reedenen, uit deeze oude en eerwaardige verzameling uittemonſteren.

Dan, om naader te koomen, zelvs in de Profetiſche Schriften, meenen die zelvde geleerde mannen, ſommige voorzeggingen, of, gelijk men het nu pleegt te noemen, ſommige Godſpraaken, gevonden te hebben, welke het kenmerk zouden draagen, van niet van die Godsgezanten te zijn, wier naamen zij aan het hoofd hebben; maar na derzelver dood, onzeeker wanneer, of door wie, in de verzameling der voorzeggingen, die nu op derzelver naam gaan, zouden gebragt zijn. — Inzonderheid hebben zulke mannen, wier diep doorzicht en geleerdheid in hunne Schriften uitblinkt, wier uitſpraaken derhalven ook des te meerder aandacht en naauwkeuriger onderzoek in alle opzichten verdienen, ſommige hoofdſtukken van Jeſaïas, Jeremias, Ezechiël, Da-

Daniël en Zacharias, voor onëchte en ondergeſchooven ſtukken verklaard. — En zeeker! het is alleſints van belang, dat wij, met alle moogelijke zorg, onderzoeken, of waarlijk deeze Godſpraaken, met gegrond regt, kunnen toegeſchreeven worden aan die, van God zelve beſtuurde, mannen, wier naamen zij nu aan het hoofd hebben, of niet? voornamentlijk daar derzelver Goddelijke zending daar door ten ſterkſten bevestigd wordt, dat zij, gelijk bij voorb. Jeſaïas, voorzeggingen gedaan hebben van zulke gebeurenisſen, die, na verloop van zoo veele wentelende eeuwen, eerst zouden daargeſteld worden: — dit toch bevestigt onweederſpreekelijk het Goddelijk gezag der Profeeten, 't welk zoo veelen, vooral in onzen tijd, poogen te verzwakken, en verheft het booven allen twijffel.

Om welke reeden ook die hoogsteerwaardige mannen, die de Beſtuurders zijn van het Haagsch Genootſchap, opgerigt ter verdeediging van den Christelijken Godsdienst, door eene alleſints lofwaardige inſtelling, de zulken, die vooral in de gewijde Oordeelkunde ervaaren zijn, door een uitgeloofden eerprijs hebben aangemoedigd, om de echtheid en ongeſchondenheid der voorzeggingen van het Oude Testament te verdeedigen, en daarbij teevens te bewijzen, dat de Schriften der oude Profeeten geene Godſpraaken in zich be-

helſen, welke eerst na derzelver dood kunnen geöordeeld worden geſchreeven te zijn. —

Offchoon ik nu de geringheid mijner vermoogens tot dien gewichtigen taak zeer wel kenne, en geenſints durve hoopen, dat ik alles, ten aanzien van dit aangeleegen ſtuk, naar den eisch zal voorſtellen en behandelen; echter zij het mij ten minſten vergund, in dit vak mijne kragten te beproeven: te meer daar de opgegeven ſtof een' naauwkeurig onderzoek en ontwikkeling in alle opzichten waardig is, en ik altoos door eenen bijzonderen ijver, ter verdeediging van die beroemde ſtukken der Oudheid, gedreeven ben, en nog ſteeds gedreeven worde. —

Den Vader der Lichten ſmeeken wij ootmoedig, dat Hij ons, door *Zijnen Geest*, geleide, en onze poogingen tot verheerlijking van *Zijnen* Naam, en tot bevoordering van het heil *Zijner* Kerk genadiglijk beſtuure! ——

VOORLOOPIGE AANMERKINGEN.

Voor af zal het noodig zijn, den waaren zin, dien het voorgeſtelde Vraagſtuk, naar ons begrip, heeft en de wijze, op welke wij deszelfs beändwoording zullen inrichten, optegeeven en te bepaalen. ——

Het ſpreekt toch van zelvs, dat men, met deeze

ze vraag niet vordert 'een onderzoek na, of eene aanwijzing en verdeediging van de echtheid en ongeſchondenheid der Schriften van het Oude Testament, in 't gemeen beſchouwd. -- Wij moogen dezelve te regt vooronderſtellen, en zoo veel te gereeder, daar niet alleen hier over de voortreffelijkſte Schriften voor handen zijn; maar daar wij ons ook verblijden in het vooruitzicht, dat 'er over dit aangeleegen ſtuk eerlang een nieuw licht zal verſpreid worden door die geleerden, die, in 't jaar 1790, door het verdienſtelijk Genootſchap in 's Hage daartoe aangemoedigd, het zelve opzettelijker zullen behandelen. ——

Ook verlangt men, met de voorgeſtelde vraag, zeekerlijk geene verdeediging van het geſchiedkundig gedeelte der Prophetiſche Schriften. — Want, ſchoon wel ſommigen bij voorb. gedagt hebben, dat het 52ſte Hoofdſt. van Jeremias, of de eerſte Hoofdſtukken van Daniël, van eene andere hand zouden zijn; dewijl echter de beändwoording van diergelijke bedenkingen, naar het ons toeſchijnt, buiten het beſtek is, 't welk door de vraag des Genootſchaps wordt voorgeſchreeven, zullen wij ons nu ook hier in niet verder inlaaten; ſchoon wij 'er beneeden met weinigen nog iets over zeggen zullen. ——

Het zal ook, eindelijk, naar ons inzien, de meening der voorgeſtelde vraag niet zijn, als of

'er in de Schriften der Profeeten geheel geene Godspraaken zouden gevonden worden, die, of van oudere Godsgezanten eertijds voorgesteld, ook van de laater leevenden, op Goddelijk bevel, herhaald en van nieuws zijn voorgedraagen (*b*), of die, na het overlijden van den Profeet, die door den dood verhinderd wierd, om zelfs de door hem gedaane voorzeggingen ten algemeenen gebruike overtegeeven, in laater tijd, door godvrugtige hoogschatters en vereerers van het Goddelijk Woord, bij de overige voorzeggingen van dien Profeet zijn bijgevoegd. Wie toch zoude dit, met eenigen grond, bestaan te loochenen (*c*)? Maar

(*b*) Bij voorb. Jes. II: 1, 2. vergel. Mich. IV. Jes. XVI. op 't einde. — Zie beneden aantek.

(*c*) Misschien zoude 'er dit nog kunnen bijgevoegd worden, dat het oogmerk der door het Genootschap opgegeeven vraag, ook niet zoo verre moet uitgestrekt worden, als of het onmoogelijk was, dat sommige voorzeggingen, van andere Gods mannen, wier schriften overig gebleven zijn, oorspronglijk, in de verzameling der Godspraaken van den een' of anderen Profeet zouden kunnen ingevoegd zijn. Gelijk eenige geleerden in Jesaïas zulke Godspraaken meenen gevonden te hebben, die aan Jeremias of Habacuk eigentlijk zouden toeteschrijven zijn; en in het laatste gedeelte van Zacharias dezulken, die moogelijk van voorige Propheeten afkoomstig zijn. Er is toch in deeze gantsche vooronderstelling, indien ze met genoegzame bewij-

Maar dit zal ongetwijffeld de zin der voorgestelde vraag zijn: of 'er, na den dood der Profeeten van het Oude Testament, in hunne Schriften zodanige Godspraaken zijn ingevoegd, welke nooit van hun zelve, op Goddelijk bevel, gesprooken; maar van anderen, onzeeker van wie, te boek gesteld zijn, zoo dat wij volstrekt niet weeten, of het waarlijk voorzeggingen zijn, oorsprongelijk van, door God zelve bestuurde, mannen, dan of het niet veel eer lofzangen of gedichten zijn, in welke reeds voorheen gebeurde gelukkige of rampspoedige lotgevallen van het een of ander volk, bezongen worden.

Dit is het, 't welk wij ten sterkste ontkennen, en de gegrondheid van deeze onze stelling zul-

wijzen konde gestaafd worden ('t geen naderhand te beöordeelen is) voor zoo veel ik zien kan, geen het minste gevaar; daar met dit alles de Goddelijkheid van zoodanige stukken zuiver en ongeschonden blijft. En daar het niet kan beweezen worden, dat een ieder der gewijde Profeeten zijne eigen, door hem gedane, voorzeggingen zelv verzaameld en in een' Bundel bij malkanderen gebragt heeft, is het toch altoos moogelijk, dat de verzaamelaars van onzen Canon op den naam van den eenen Profeet zoodanige gezegdens kunnen gesteld hebben, die eigentlijk op den naam van een' ander hadden behooren gesteld te worden. — Doch, gelijk ik zeide, dit zal naderhand opzettelijker onderzogt en beöordeeld moeten worden, als wanneer de gegrondheid of ongegrondheid deezer vooronderstelling zal blijken. —

zullen wij nu vervolgens tragten te bewijzen en teegen de teegenwerpingen van anders denkenden verdeedigen.

Mijne verhandeling zal ik zoo inrichten, dat ik eerst eenige algemeene aanmerkingen zal laaten voorafgaan, om dan die hoofdſtukken der Profeeten van het Oude Testament nategaan, aangaande welker echtheid door de Geleerden getwijffeld wordt, en te gelijk, op een overtuigende wijze, te betoogen, dat dezelve van die Godsmannen ongetwijffeld oorſprongelijk zijn, wier naamen zij draagen, en in wier Schriften zij gevonden worden.

ALGEMEENE AANMERKINGEN.

Beginnen wij dan met eenige algemeene aanmerkingen, die moogelijk, in de beſlisſing van dit geſchil, van eenig nut zullen kunnen weezen. ——

Voor eerst moet ik aanmerken, dat 'er in de Schriften des Nieuwen Testaments, of in de gezegdens van Christus en de Apostelen, ſlegts weinig gevonden wordt, 't welk tot opheldering van ons teegenwoordig onderzoek kan dienen, om dat deeze, gelijk bekend is, geenſints elk gedeelte van het Oude Testament, veel minder nog alle de hoofddeelen van ieder Boek, met aanwijzing

van

van den naam des Schrijvers, hebben aangehaald; hier uit volgt derhalven, dat hun getuigenis alleenlijk in zulke gevallen kan gelden, wanneer zij uitdrukkelijk den naam van den Profeet noemen, wiens gezegde zij aanhaalen (*d*).

Want onze gezeegende Zaligmaker en zijne leerlingen hebben de echtheid, ongeſchondenheid en Goddelijken oorſprong der Schriften van het Oude Testament, of elk gedeelte deezer verzameling, juist niet opzettelijk willen betoogen, als welke zij, daar toch de Jooden, tot welke zij ſpreeken, of aan welke zij ſchreven, die Schriften eenpaarig voor zodanige erkenden, veel eer veilig konden vooronderſtellen. Hierom hebben zij, wanneer het de geleegenheid vorderde, ſlegts zulke plaatzen van het Oude Testament aangehaald, welke zij tot hun oogmerk dienstig oordeelden.

Hier van daan *voor eerst*, dat zij hunne bewijsreedenen uit ſommige Profeeten des Ouden Testaments, Jeremias bij voorb., Ezechiël en ande-

(*d*) Bij voorb. die bekende Godſpraak aangaande den Mesſias, Jeſ. LII, LIII, voorkoomende; die wij vervolgends nog zullen moeten verdeedigen, en welker, door de Godheid zelve beſtuurden, Schrijver, Jeſaïas, de Euangelist Johannes uitdrukkelijk noemt, Hoofd. XII: 38.

deren, zelden ontleenden. (Want uit de Schriften van Daniël pleeg dit meermaalen te geschieden, gelijk de beroemde Göttinger Godgeleerde, S. R. STOUDLIN, te regt heeft aangemerkt (*e*).

Vervolgends; daar zij alleenlijk zodanige plaatzen pleegen aantehaalen, welke zij, tot opheldering of bevestiging van de Christelijke Leer dienstig oordeelden, moest hier van het gevolg zijn, dat zij geen gebruik maakten van zulke gezegdens der Profeeten, die niet het Joodsche Volk, maar tot andere Natiën, de Assyriërs, Babijloniërs, Moäbiten, Syriërs, Aegyptenaren, betrekking hadden; of die in zich zelven ingewikkeld en duister waaren, gelijk veele Hoofdstukken van Jesaïas (Hoofd. XIII—XXIII) en van Ezechiël (Hoofd. XL—XLVIII.) ofschoon nu deeze Hoofdstukken, in dit onderzoek, ook voornamentlijk in aanmerking koomen, zoo is 't evenwel, om evengemelde reden, blijkbaar, dat derzelver echtheid en ongeschondenheid uit de Schriften van het Nieuwe Testament niet kan beweezen worden. *Ten*

(*e*) In zijn Boek: *Neue beiträge zur erläutering der Bibl. Propheten* I Theil (Götting. 1791.) p. 63. daar eene uitmuntende verhandeling voorkomt: *ueber das ansehen Daniels zur zeit Christi und der Apostel und beiden spätein Juden!*

Ten anderen merk ik aan, dat men, ter voldinging van dit ſtuk, zeer zelden van geſchiedkundige bewijsredenen gebruik kan maaken: want de geſchiedkundige bewijsredenen, met welke doorgaands, en niet ten onrechte, de echtheid en ongeſchondenheid der Boeken van het Oude Testament beweezen wordt, kunnen ons alleenlijk overtuigen, dat die Boeken tot den Canon van het Oude Testament behooren, en op dien tijd en door die Schrijveren, wier naam zij voeren, zijn opgeſteld; maar niet, dat in deeze Boeken geene hoofdſtukken, of ook geene gedeeltens derzelve, zouden gevonden worden, die aan een anderen tijd en aan andere Schrijveren derzelver oorſprong zouden verſchuldigd zijn. —

Dan, wat 'er ook hier van zij, dat zullen mij billijke beöordeelaars gereedelijk toeſtemmen, dat die geen', die het een of ander Hoofdſtuk van het Oude Testament, deez' of geene Godſpraak, in de verzameling der gewijde Profeeten voorkoomende, wil betwisten aan dien Godsgezant, met wiens naam het vereërd is, en in wiens Schriften het nu gevonden wordt, deeze zijne onderſtelling met gegronde en duidelijke bewijsreedenen behoort te ſtaaven. Doch dit kan door geſchiedkundige bewijsredenen niet geſchieden. Want indien het uit getuigenisſen van gelijktijdige Schrijveren overtuigend konde aangetoond worden, dat

de

de een of ander der Profeeten teegen deeze of geene Natie geene Godſpraaken had uitgegeven, of, dat de eene of andere Godſpraak, die bij voorb. aan den Profeet Jeſaïas wordt toegeſchreeven, van een ander oorſprongelijk, of een ondergeſchooven ſtuk ware, zoude de zaak ſpoedig beſlischt zijn. Dan, dit niet moogelijk zijnde, zijn die geene, die met zodanige ſtellingen voor den dag gekoomen zijn, genoodzaakt geweest, de toevlugt tot andere bewijsredenen te neemen. —

En dit brengt mij tot eene *derde* aanmerking, welke deeze is: dat men met *innerlijke* bewijsredenen, uit de betwiste Boeken of Schriften zelve ontleend, alles bijna moet afdoen. — Want die Geleerden, die ſommige Godſpraaken aan de Profeeten van het Oude Testament in die verzameling, welke wij nu hebben, voorkoomende, betwist hebben, poogen deeze gisſing te ſtaaven, met behulp der zoogenoemde *hoogere verheevener* Oordeelkunde, zeggende: dat zulke Godſpraaken, van wegens het onderſcheid van ſtijl, de dichterlijke beelden, 't hebreeuwsch dialect, en omdat de voorſpelde gebeurenisſen eerst eeuwen daar na gebeuren zouden, aan deeze, van God zelve beſtuurde mannen, niet kunnen toegeſchreeven, maar aan Schrijvers van laateren leevtijd moeten toegekend worden. —— Die derhalven de redenen dezer beroemde mannen on-

onderzoeken en weederleggen wil, moet voor alle dingen zijn werk maaken, om die Godspraaken zelve naauwkeurig te onderzoeken, ten einde daar door in staat te worden gesteld, om de overëenkoomst van den stijl, met andere Godspraaken van dien zelven Profeet, die gelijkheid der dichterlijke beelden, en den aart der hebreeuwsche woorden en spreekwijzen op te merken, en daar bij tevens duidelijk te kunnen aantoonen, hoe Gode betaamelijk, hoe overëenkoomstig met het gezag en de achtbaarheid der Profeten, en hoe heilzaam, niet alleen voor de toenmalige, maar ook voor alle volgende tijden, het geweest is, dat de door het Opperweezen zelve bestuurde Godsgezanten, zulke dingen voorzegd en te boek gesteld hebben, die, na verloop van zoo veele wentelende eeuwen, eerst door de uitkoomst zouden bewaarheid worden. — En deeze betoogwijze heb ik mij ook in deeze mijne Verhandeling voorgesteld, hoopende, dat daar door alles, met betrekking tot ons teegenwoordig onderwerp, in het klaarste licht zal kunnen gesteld worden. —

JESAÏAS.

Laat ons derhalven, om tot de hoofdzaak te koomen, op voorige gelegde gronden, de voorzeg-

zeggingen der Profeten van het Oude Testament nagaan, die aan fommige Geleerden verdagt zijn voorgekoomen, oordeelende, dezelve van eene andere hand te zijn, dan van die Godsgezanten, wier naamen zij aan het hoofd hebben, — om dezelve ook teegen de gemaakte bedenkingen, zoo veel moogelijk, te verdeedigen. —

Wij beginnen met den Profeet *Jefaïas*, wiens fchriften, in verheevenheid van ftijl en zaaken, booven anderen uitmunten; waardig derhalven, om met eene gezette aandagt overwoogen te worden! —

Met den naam van deezen voortreffelijken Godsgezant pronkt eene aanzienelijke verzameling van Godfpraaken, die eene groote verfcheidenheid der aangeleegenfte zaaken ten onderwerp hebben. — Sommige toch betreffen voornamentlijk het Joodfche Volk: andere hebben meer betrekking tot heidenfche Natiën: in fommige hooren wij den gewijden Profeet die lotgevallen van het oude Godsvolk voorftellen, welke binnen korten tijd aanftaande waren: — in andere hooren wij hem van gebeurenisfen fpreeken, en dezelve met Godlijk gezag voorzeggen, die na de Babijlonifche gevangenis, en de weederkeering des volks uit dezelve, ja! wat zeg ik? die zelvs in de tijden der beetere Huishouding eerst zouden daar gefteld worden. —

Nu

Nu zijn het wel de Uitleggeren genoegzaam onder malkanderen ééns, dat die voorzeggingen, welke het Joodſche Volk en deszelfs, kort op handen zijnde, lotgevallen betreffen, aan Jeſaïas zelven den oorſprong verſchuldigd zijn; maar geheel anders oordeelen zeer veelen over zulke voorzeggingen, door welke de gewijde Profeet de verwoesting van andere Natiën, als na een lang tijds verloop eerst aanſtaande, voorzegd heeft, gelijk ook over dezulken, door welke hij, op Goddelijk bevel, gebeurenisſen voorzegd heeft, die na de Babijloniſche gevangenis, en in den tijd der beetere Huishouding, eerst haare vervulling zouden erlangen. —

Benedictus de Spinoza (*f*) heeft van ouds reeds vastgeſteld, dat die geheele Bundel, die thans met den naam van Jeſaïas aan het hoofd pronkt, eene verzameling zijn zoude, die, door een' laater verzamelaar, uit verſcheiden, toen voorhanden zijnde, ſchriften, en uit de handelingen van het Koningrijk Juda en Israël, die verlooren geraakt zijn, zoude zijn zaamengeſteld. —

Dat ook veele Godſpraaken, in deezen Bundel voorkoomende, het werk van laater tijd zijn zou-

(*f*) In *tractatu Theolog. politic.* — Cf. STÆUDLIN, *Neue beitraege zur erlaeuterung d. Bibl. Propheten* (Götting. 1791.) ſ. 21

zouden, is beweerd door *J. B. Koppe* (*g*) en *Joh. Christoph. Doederlein* (*h*), mannen, die, in hun leeven, zich den roem van groote geleerdheid hebben verworven, insgelijks de thans nog levende, beroemde *Eichhorn* (*i*), voor een gedeelte ook, de *H. Ew. Stæudlin* (*k*), Göttinger Godgeleerde, en die hun op dit spoor gevolgd is, *E. F. K. Rosenmuller* (*l*), (zoon van *Joh. Georg.*) van *Leipzich*, en nu jongst *L. J. C. Justi*, Superintendent en Prof. te Marburg, mijn immer vereerenswaardige Leermeester

(*g*) In Dr. ROB. LOWTHS *Jesaïas: Neu uebersert, und mit anmerkungen von* J. B. KOPPE Leipz. IV. Th. 8vo.

(*h*) In *Auserles. Theol. Bibliothek.* hier en daar. Voeg 'er bij zijn *Christl. Religions unterricht nach den Beduerfnissen unserer Zeit*, II. *Th.* s 183, 217.

(*i*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 76 seqq.

(*k*) l. mod. citat. p. 21. seq.

(*l*) M. E. F. K. ROSENMULLERI *Scholia in V. Test.* Tom. III. behelsende de voorzeggingen van Jesaïas, Sect. I. Lipsiae 1791. ECKERMAN schijnt ook eenigzins te twijfelen aan de echtheid van sommige hoofdstukken uit dezen Bundel; (Zie bij voorb. *Theologische Beytraege* I. B. 1e. st. Altona 1790. s. 193. 2e. st. s. 178—180.), schoon hij niets beslist en zich niet duidelijk verklaart. Ook wordt deze onderstelling begunstigd door den *Koningsb. Hoogl.* HASSE in zijne onlangs uitgegeven *Biblisch Oriëntalische Aufsätze.* Koningsb. 1793. *N. VI. Ueber Jesaïas und seine Allegorieen.*

ter en Begunſtiger (*m*), mannen, wier diep doordenkend vernuft en ongemeene geleerdheid ik wel zoo zeer als iemand verëere; aan wier ſtelling ik echter, met betrekking tot dit ſtuk, volſtrekt mijn toeſtemming niet kan geeven. Veel eer omhels ik de gevoelens van *Joh. David Michaëlis* (*n*), een man van onſterffelijken roem! en van den eerwaardigen Kielſchen Godgeleerden *C. G. Hensler* (*o*), die beide, in hunne verklaring van den Profeet Jeſaïas, de gewoone gedagte niet alleen behouden, maar ook daar en booven met gegronde bewijsredenen, getragt hebben te ſtaaven (*p*). Op het voetſpoor dan van deeze mannen, zal ik ook, in deeze mijne Verhan-

(*m*) *Uber die Orakel des Jeſaias, die Wegführung der Juden ins Babijloniſche Exil. und ihre Rükkehr ins Vaterland betreffend. Ein verſüch in der höheren Kritik.* geplaatst in de *Memorabilien von Paulus, Prof. te Jena*, 4. ſt. Leipſ. 1793. ſ. 139. —

(*n*) J. D. MICHAËLIS, hoogduitſche *overzetting des O. T. met aanmerkingen voor ongeleerden* 8 Deel, Göttingen 1779. 4to.

(*o*) *Jeſaïas, neu überſetzt, mit anmerküngen von* C. G. HENSLER, Hamburg und Kiel 1788. 8vo.

(*p*) Bij dezen verdient nu genoemd te worden *Prof.* PIPER van *Grijpswalde*, die dit onderwerp onlangs behandeld heeft in eene verh. *Integritas Jeſaïae a recentiorum conatibus vindicata*, 1793.

handeling, tragten te bewijzen, dat alle die Godspraaken, die in den Bundel van Jesaïas schriften gevonden worden, waarlijk van deezen, door het Opperweezen bestuurden, man oorspongelijk zijn; zoo echter, dat des kundigen van zelfs zullen kunnen opmerken, dat ik niet alleen van dat geene, 't welk bij die opgenoemde Schrijveren gevonden wordt, tot mijn oogmerk een nuttig gebruik gemaakt heb, maar dat ik zelf ook dit gantsche stuk van nieuws naauwkeurig onderzogt en veele aanmerkingen, welke daar toe betrekkelijk zijn, daar bij gevoegd heb. —

Laat ons, om in een gereegelde orde voorttegaan, *in de eerste plaats* eenige algemeene aanmerkingen, welke de beroemde *Eichhorn* gemaakt heeft, hier ter toetze brengen, om dan

Vervolgends alle die hoofdstukken van Jesaïas, welke de Geleerden aan deezen Profeet betwisten, met zoo veel gelukkiger gevolg, te kunnen verdeedigen. —

ALGEMEENE AANMERKINGEN OMTRENT JESAÏAS.

Verscheiden zijn de redenen, welke *Eichhorn* heeft bijgebragt, tot staaving van zijne gedagten, dat niet alle die Godspraaken, die thans, op den naam van Jesaïas, in den Bundel der schriften

van

van het Oude Testament gevonden worden, aan deezen gewijden Profeet moogen toegeſchreeven worden. —

Voornamentlijk tragt hij deeze drie ſtellingen te bewijzen:

Vooreerst, dat in die verzameling der voorzeggingen van Jeſaïas, welke nu nog voorhanden is, ſommige Godſpraaken gevonden zouden worden, die zeekerlijk niet van deezen Profeet zijn (*q*).

Vervolgends, dat ſommige Godſpraaken, in deeze verzameling voorkoomende, eerst in laater tijd zouden opgeſteld zijn (*r*).

En *eindelijk*, dat de verzameling van Jeſaïas voorzeggingen deszelfs teegenwoordige gedaante eerst zoude bekoomen hebben na de Babijloniſche ballingſchap (*s*). Deeze drie ſtellingen, te gelijk met de bewijsredenen, met welke *Eichhorn* dezelve tragt te ſtaaven, zullen wij met alle naauwkeurigheid toetzen, en hierin te werk gaan met dien eerbied en beſcheidenheid, welke men aan een man van zoo groote talenten alleſints ſchuldig is. —

Vooreerst dan ſtelt hij: dat in een Bundel der ſchriften van Jeſaïas veele Godſpraaken gevonden wor-

(*q*) *Inleiding in 't O. T.* III Deel §. 524. bladz. 74. vervolg.

(*r*) ——— §. 525. bladz. 82. volg.

(*s*) ——— §. 526. bladz. 96. volg.

worden, die deezen Profeet niet toebehooren. — En hier ter plaats merkt hij te regt aan, dat door uitwendige bewijzen, van uitdrukkelijke getuigenisſen ontleend, deeze ſtelling wel niet kan beweezen worden; maar voegt 'er teevens bij, dat zodanige bewijsredenen, bij eene oordeelkundige vraag, gelijk deeze is, met regt niet kunnen gevorderd worden. —— Dit niettegenſtaande meent hij bij Jeſaïas iets gevonden te hebben, 't welk zulk een bewijs zeer na bij komt, en deszelfs plaats ſchijnt te kunnen vervullen, daar de Godſpraak tegen Moäb (in het XV en XVI Hoofd. voorkoomende) met deeze uitdrukkelijke verklaring beſlooten wordt: (Jeſ. XVI: 13, 14) „ dit is het, 't welk Jehovah wel eer den Moäbiter bedreigde; maar nu ſpreekt Jehovah: binnen drie jaaren, als de jaaren eens daglooners, zal Moäbs luister zodaanig verdwijnen, dat, uit alle die groote meenigten, ſlegts een gering en zwak overblijfſel zal overig zijn." — In 't vervolg, wanneer wij deeze voorzegging, aangaande de verſtooring van het Moäbitisch Volk, zullen verdeedigen, zullen wij geleegenheid hebben, om meer van deeze plaats en deszelfs uitlegging te zeggen, en, 't geen *Eichhorn* daar over bijgebragt heeft, naauwkeuriger te toetzen. — Thans zij het genoeg, hier aantemerken, dat uit het beſluit deezer Godſpraak niets anders kan opge-

gemaakt worden, dan alleenlijk dit: dat God, ook voorheen reeds, door zijne Gezanten, de Profeeten, den ondergang der Moäbitifche natie heeft laaten voorzeggen, 't geen hier nu, door een ander Profeet, op Goddelijk bevel, herhaald en nader bepaald wordt. — Dit toch hebben wij te vooren (pag. 10.) reeds toegeftemd. —

Vervolgends beroept zich *Eichhorn* ook op de verfcheidenheid van ftijl. — Wij gaan met ftilzwijgen voorbij, 't geen hij, hier toe betrekkelijk, (bladz. 79.) over de Godfpraak teegen de Moäbiten, tot een voorbeeld, heeft bij gebragt, dewijl wij hier over in 't vervolg nog nader zullen handelen; maar 't geen nu bijzonder onze aandagt verdient, is het een en ander voorbeeld, door hem aangehaald. — Hij vergelijkt bij voorb. Jef. XXIV—XXVII met andere hoofdftukken, die buiten twijffel door Jefaïas zijn opgefteld, als het I tot het VIII Hoofd., en beroept zich op zijn eigen inwendig gevoel, om te bewijzen, welk een groot verfchil in de aaneênfchakeling der denkbeelden, in de keuze der woorden, en de vermenging van licht en fchaduwen, en wat dies meer is, daar voorkoomt. —

Dan, daar zulk een beroep op eigen inwendig gevoel waarlijk een al te zwak bewijs is, tot overtuiging van dezulken, die niet juist het zelve gevoelen, moet ik openhartig belijden, dat dit

verſchil, ook van mij, zoo niet is opgemerkt. —

Dan, laaten wij de bijgebragte voorbeelden ſlegts ter toets brengen. — Twee zijn 'er, op welke *Eichhorn* voornamelijk aandringt:

Voor eerst zegt hij: het is nog met de mannelijke wijze, op welke de Profeet Jeſäias doorgaands zijne gezegdens voorſtelt, nog ook met zijnen gewoonen ſtijl overeenkoomſtig, gebruik te maaken van zulk eene opeenſtapeling van woordſpeelingen, als er in deeze Hoofdſtukken voorkoomen, bij voorb. Jeſ. XXIV: 3. daar wij leezen: הבוק הבוק הארץ והבוז תבוז
en vs. 4. אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל
of vs. 16. בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו
vs. 17. פחד ופחת ופח, zoo ook vs. 18, en vs. 19 רעה
התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט
התמוטטה ארץ:
vs. 21. יפקד יהוה על צבא המרום
במרום ועל מלכי האדמה על האדמה:
eindelijk brengt hij nog een voorbeeld bij uit Hoofdſt. XXVII: vs. 7. הכמכת מכהו הכהו אם
כהרג הרגיו הרג: — Offchoon wij nu geenſints ontkennen, dat waarlijk de Profeet, in deeze plaatzen, van zeer veele woordſpeelingen heeft gebruik gemaakt; echter komt het ons ten hoogſten twijffelächtig voor, of daar uit met regt kan beſlooten worden, dat deeze hoofdſtukken Jeſäias niet tot derzelver opſteller zouden hebben.

Im-

Immers pleegen de Schrijvers van het Oude Testament niet alleen in 't gemeen dikwerf zich van zulke woordſpeelingen te bedienen; maar het is ook zelvs eene bijzondere eigenſchap van alle de Oosterſche taalen; gelijk, in dit vak kundige mannen te regt hebben aangemerkt (*t*). —

Inzonderheid heeft de Profeet Jeſaïas veel werks van zulke woordſpeelingen gemaakt. Men leeze bij voorb. *Jeſ.* I: 23. שריך סוררים. *Jeſ.* V: 7. ויקו משפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה *Jeſ.* VII: 9. אם לא תאמינו כי לא תאמנו *Hoofd.* XI: 3. והריחו ביראת יהוה — למראה *Hoofd.* XIII: 6. כשד משדי XV: 9. דימון מלא דם LIII: 9. רשע — עשיר LIV: 6, 7. עזובה ועצובת בשצף קצף — *Hoofd.* LVII: 6. LXI: 3. LXV: 11. en op andere plaatzen. — Dat echter in het

(*t*) Michaëlis bij voorb. *in not.* 76 *ad* Lowthi *librum perêlegantem de Sacra hebraeorum poëſi* p. 296 ſeq. (edit. Götting.) daar hij dit voornamentlijk met een voorbeeld uit Micha I opheldert, en p. 292 de verhandeling van zijnen Vader aanhaalt *de paranomaſia Sacra*, uitgegeeven te Halle 1737. Dathius in ſua *Philologiae Sacrae* Glassii editione (Lipſiae 1776.) p. 1340 — 42. in primis doct. H. Verschuir in diſputatione *de paranomaſia*, *Orientalibus multum adamata*, quae extat in ejus *diſſertt. Theologico-exeg.* p. 172, ubi inſigni aliquo exemplo, ex *Haririi conſesſibus* deſumto, rem illuſtravit. —.

het aangehaalde XXIV^ste Hoofdst. eene grooter opëenstapeling van woordspeelingen voorkomt, dan wel ergens elders, kan toegeschreeven worden aan de buitengewoone geestdrift van den voorspellenden Godsman, die, in zulk een geval, de hem anders eigen, wijze van voorstelling, als 't ware, met meerderen ijver en vuur, pleeg te gebruiken. ——

Vervolgends merkt de Gel. *Eichhorn* aan, dat Jesaïas, in die Godspraaken, die buiten twijffel van hem zijn, niet gewoon is, den infinitivus te vermeenigvuldigen. —

„ Wanneer, zegt hij (*u*), Jes. LVIII en „ LIX, de eene infinitivus op den anderen volgt, „ zou dit niet eenen, van hem onderscheiden, „ Opsteller verraaden?" — Zoo beroept hij zich namentlijk op het 5de tot het 7de v^s. van het LVIII^ste en op het 4de tot het 13de v^s. van het LIX^ste Hoofd. Maar daar in de eerste plaats eene vermaaning aan het volk voorkomt, en in de andere de zonden der Natie, met nadrukkelijken ernst, haar worden onder 't oog gebragt, zien wij ligtelijk, hoe gepast de Profeet van den infinitivus heeft kunnen gebruik maaken, die bij de Oostersche Volkeren eigentlijk den naam eener daad is,

en

(*u*) Inleiding in 't O. T. III Deel bladz. 81.

en voor een zelfſtandig naamwoord pleeg gebruikt te worden. — (*v*).

Daarenbooven zijn deeze weinige voorbeelden ook geenſints toereikende, om de echtheid deezer Hoofdſtukken, als waren zij van eene andere hand, dan van Jeſaïas, eenigſints te verdenken of te verzwakken. (*w*). ——

Het *derde* bewijs, eindelijk, waarop de ſtelling van *Eichhorn* gegrond is, ontleent hij van de meenigmaal herhaalde melding, die 'er gemaakt wordt van de nederlaag van Sanherib, Koning van Asſyriën (*x*). — 't Komt hem onwaarſchijnelijk voor, dat deeze nederlaag van Jeſaïas alléén, in zoo veele gezangen, en op zoo verſchillende wijze, zoude zijn bezongen, bij voorb. Jeſ. X: 5 — 27, Hoofd. XIV: 24 — 27, Hoofd. XVII: 12 - 14, Hoofd. XVIII: 1 — 7, Hoofd. XXIX: 1 — 6, een ander beſchimpend ſtuk Hoofd. XXIX: 7, 8, een ander Hoofd. XXIX:

(*v*) Cf. immortalis MICHAËLIS *Arabiſche Grammatick* §. 47. p. 153. ejusdemque *Hebraeiſche Gramm.* p. 70. cel. SCHROEDERI *inſtitutiones linguae hebr.* Reg. 58. p. 53. (edit. Francofurt. p. 39.)

(*w*) Hoofd. XXI, 't welk wij in 't vervolg ook, als een echt ſtuk van Jeſaïas, zullen verdeedigen, heeft de Profeet ook op een cierlijke wijze van den infinitivus gebruik gemaakt Vs. 5.

(*x*) *Eichhorn*, bladz. 81.

XXIX: 9 — 24, Hoofd. XXX: 1 — 26, een ander XXX: 27 — 33, Hoofd. XXXI: 1 — 9, Hoofd. XXXIII: 1 volgg. —

En bij deeze geleegenheid merkt hij aan, — „ dat het gemakkelijk te vermoeden is, dat „ verscheiden Dichters, Profeeten en Volksre„ denaars, van welke, gelijk wij weeten, een „ groot aantal onder Hiskiä leefde, over deezen „ merkwaardigen inval, en deszelvs voor Judaea „ heuchelijke uitkomst gesprooken, dien be„ schreeven, bezongen en beschimpt hebben. -- „ Daar bij kan hij ook niet gelooven, dat dezel„ ve Dichter in staat zoude zijn, om zoo mee„ nigmaal dezelve stoffe, en op zoo verschil„ lende wijze, te behandelen — zouden derhal„ ven (vraagt hij aan zijne leezers) zouden „ derhalven niet veel eer de gewaarwordingen van „ verscheiden Dichters, Profeeten en Volksrede„ naars, over deeze merkwaardige gebeurenis, in „ Jesaïas bewaard, en, 't geen van zelvs daar „ uit volgt, zouden niet in onzen Jesaïas stuk„ ken van allerlei Auteuren saamengevoegd „ zijn "? —

Daar nu de Geleerde *Eichhorn* wel alle die Godspraaken heeft opgenoemd, die hem toeschijnen van Sanheribs nederlaag te spreeken; maar niet duidelijk daar bij heeft aangetoond, welke van deeze Godspraaken hij aan Jesaïas zelve toekeurt

keurt, en welke niet, is ons daar door ook de geleegenheid benoomen, om over elk derzelve afzonderlijk te handelen. ——

Wij kunnen ons derhalven met eenige algemeene aanmerkingen over dit ſtuk vergenoegen. ——

In 't gemeen moet men wel in het oog houden, dat deeze geweldige inval van den Asſyriſchen Koning in Judaea en zijne daar op gevolgde nederlaag, eene voor het Joodſche Volk gewichtige en verblijdende gebeurenis was, waardig, om geduurig herdagt, geduurig bezongen te worden: — Zoude men derhalven niet met regt kunnen vermoeden, dat Jeſäïas meer, dan eens, en op verſchillende wijze, van deeze aanmerkelijke nederlaag geſprooken, gezongen en geſchreeven heeft? te meer daar hij zelve, Jehovah's onverwagte uitredding en hulp, door deeze nederlaag des Asſyriſchen Konings aan het volk betoond, op Goddelijke aandrift, voorſpelde.

Daar nu *Eichhorn* zelve aan het hoogvliegend vernuft van Jeſäïas zoo veel, wel verdienden, lof toezwaait (*y*), hoe en met welk regt zoude men dan kunnen ſtaande houden, dat de gewijde Dichter niet meermaalen en op verſcheiden wijze, dezel-

(*y*) *Eichhorn*, bladz. 129—134.

dezelve gebeurenis zou kunnen bezongen hebben (z)?

Ten anderen moet men opmerken, dat de door hem aangehaalde Godſpraaken van een' zeer verſchillenden aart zijn; dat ze ook niet alle, gelijk hij meent, van het gevolg, 't welk Sanheribs inval in Judaea had, of van zijne, daar op gevolgde, nederlaag ſpreeken. — Sommige toch maaken 'er ſlegts melding van, als van eene toekoomſtige gebeurenis, en bemoedigen het volk door de heuchelijke toezegging van Jehovahs magtige verlosſing. — Gelijk Hoofd. X: 5—27. Hoofd. XIV: 24—27. Hoofd. XXIX: 1—8. (of, wil men liever, tot vs. 6, wanneer vs. 7 en 8 tot dien tijd zal moeten gebragt worden, wanneer reeds het Asſyrisch leeger die vreesſelijke nederlaag geleeden had), zoo ook Hoofd. XXXIII: 1. volgg. — Terwijl in andere de reeds daar geſtelde gebeurenis, en derzelver gelukkige gevolgen, op verheeven wijze, bezongen worden, zoo als Hoofd. XXII: 12 tot Hoofd. XVIII: 7. —

En hier bij moet men tevens in het oog houden, dat veele gedeelten deezer Godſpraaken, die het kenmerk draagen, van met malkanderen in

(z) Verg. den Eerw. HERINGA *over 't gebruik en misbruik der Kritiek* 1793. bladz. 379, 380.

in het naauwst verband te ſtaan, ook zeer wel, in een' aanëengeſchaakelden ſaamenhang, en als één geheel uitmaakende, kunnen bijéén gevoegd worden, welke *Eichhorn* nogthans van malkanderen afgezonderd, en 'er onderſcheiden liederen van gemaakt heeft, bij voorb. Hoofd. XVII: 12 tot Hoofd. XVIII: 7. (welke verſen van veele Uitleggeren, als bij malkanderen behoorende, worden aangemerkt) zoo ook Hoofd. XXIX: 1—24, dat ook van veelen in een naauw ſaamenhangend verband geplaatst wordt, en Hoofd. XXXIII: 1—33.

Eindelijk behooren wij nog aan te merken: dat ook niet alle die Godſpraaken, welke de geleerde *Eichhorn* heeft aangehaald, van Sanheribs neêrlaag moeten verklaard worden, maar eenige van die meer betrekkelijk ſchijnen te zijn op de beraadſlaagingen en bemoejingen, met welke het Joodſche Volk zich dan zou beezig houden, ten einde die uiterſte verwoesting voor te koomen, waar meede de trotze Sanherib dreigde. — Ik meene toch, met *Koppe*, dat die Godſpraak, welke voorkomt in het 9de tot het 24ſte vs. van 't XXIXſte Hoofd. voornaamentlijk op de zulken ziet, die, met verſmaading en verwerping van 't geen hun door den Profeet, uit Gods naam, was voorgehouden, onder zich beraadſlaagd hadden, om de ſtad te bevrijden. — Hoofd. XXX behelst dan

eene bestraffende reede, tot de zodanigen ingericht, die, teegen de dreigende Asſyriërs, tot de hulp van vreemde volkeren, vooral tot de Aegyptenaren, de toevlucht naamen, in plaats van zich met vertrouwen te verlaaten op die uitneemende toezeggingen van uitredding en verlosſing, welke de Profeet hun, uit naam van Israëls God zelven, gedaan had: — waar toe ook, volgends het gevoelen van *Koppe*, het geheele Hoofd. XXXI. moet gebragt worden. — Dan, deeze mijne aanmerking is daar toe alleenlijk ingericht, op dat des kundigen zien zouden, dat men zoodanige onderstellingen, hoe veele waarſchijnelijkheid zij ook, in den eersten opslag, moogen hebben, niet zoo terstond behoort aanteneemen; maar dat het veel eer de pligt is van een ieder om, met eenen betaamelijken eerbied voor het Woord van God bezield, de zaaken eerst naauwkeurig te onderzoeken, zonder iets ligtvaardiglijk, en zonder genoegzame gronden, vasttestellen; op dat, langs dien weg, het Goddelijk gezag der Profeetiſche Schriften onwankelbaar en ongeſchonden blijve. ——

Wij gaan over tot de *tweede Stelling* van den geleerden *Eichhorn.* — Hij beweert namentlijk, dat 'er in Jeſaïas stukken van zeer laaten oorſprong gevonden worden, die, lang na den dood van den Pro-

Profeet opgesteld zijnde, naderhand in den Bundel zijner Schriften zouden ingevoegd zijn (*a*). — Als zulke, in laater tijd ingelaschte stukken, beschouwt hij de Godspraaken, welke wij Hoofd. XV, XVI, XXI: 1—10, XXIII, XL—LII, vinden aangeteekend. —

Wij zullen ons over ieder derzelve in 't vervolg nog duidelijker moeten verklaaren, waarom wij hier slegts aanmerken, dat het bewijs, waar van hij zich, tot staaving van deeze gedagte, bedient, in de daad weinig afdoet. — Alles toch, 't geen hij tot dat einde bijbrengt, komt inzonderheid hier op uit: dat het geensints te vermoeden is, dat zodanige gebeurenissen, die na den afloop van zoo veele eeuwen eerst zouden daar gesteld worden, van de Profeeten zouden voorzegd zijn, en dat ook daar uit geen het minste nut voor hunne tijdgenooten konde voortvloeijen. —

Wanneer wij echter overweegen, dat het Goddelijk gezag, waar meede de Profeeten tot het volk spraken, inzonderheid ook daar in zichtbaar was, dat zij zulke lotgevallen aankondigden, waar van in hunnen tijd nog geen schijn of schaduw door eenig sterveling konde bespeurd worden (*b*), dan zien wij van zelvs, dat de door God

(*a*) bladz. 82. volgg.

(*b*) „ Maar wat is zoo Goddelijk, dan de aanblaa-

 „ zing

God bestuurde mannen, veele dingen, niet alleen konden, maar ook moesten voorzeggen, welker vervulling eerst, na verloop van veele eeuwen, verwagt wierd; — offchoon wij ook geenfints ontkennen, dat de volkomen beduiding van zulke Godspraaken, voor de Profeeten zelve, en hoe veel meer dan voor hunne tijdgenooten? veelal duister geweest is. ——

En wanneer wij daar bij bedenken, dat de Profeeten niet alleen veele dingen te vooren gesprooken en aangekondigd hebben, waar uit, gelijk ook uit de vervulling van voorzegde zaaken, die kort aanstaande was, hunne tijdgenooten, wilden zij overëenkoomstig met hunnen pligt handelen, zeekerlijk die naauwe verstandhouding moesten bemerken, in welke deeze gewijde mannen met God stonden, die niets deed, om met de Heilige Schrift te spreeken, 't geen Hij te vooren aan Zijne knegten, de Profeeten, niet geöpenbaard had; maar dat zij ook dikwerf die verheeven zaaken, welken zij verkondigden, niet voor zich zelven; maar voor ons (ten onzen nutte) voorspelden, ge-

„ zing — de ziel zoo aandoende, dat zij in de duistere „ toekoomst kan indringen! zoo dat zij niet alleen de „ zaaken, die gebeuren zullen, lang te vooren voor- „ ziet, maar ook zelvs dichterlijk bezingt." CICERO *de Divinatione* Lib. II. C. 57.

gelijk Apostel Petrus ſpreekt 1 Brief I: 12. — Wanneer wij, zeg ik, dit ook bedenken, dan vervalt deeze tweede zwaarigheid, welke *Eichhorn* gemaakt heeft, van zelvs.

Echter zullen wij in 't vervolg nog breedvoeriger aantoonen, dat zelvs die voorzeggingen, die, na langen tijd, eerst zouden vervuld worden, voor die geenen, die de wegen der Goddelijke Voorzienigheid, en het beſtuur, 't welk de Opperregeerer over de wereld en de volkeren heeft, met geheiligde aandagt en eerbied, bepeinsden, van de uitneemendſte nuttigheid waren. — Dan, om niet te wijdloopig te worden, moeten wij het thans hier bij laaten berusten. —

Eindelijk moeten wij nog, met weinige, ten toets brengen, 't geen de geleerde *Eichhorn* getragt heeft te bewijzen, aangaande den oorſprong van dien Bundel van Godſpraaken, die met den naam van den Profeet Jeſaïas, te regt, naar ons gevoelen, pronkt (*c*). ——

Hij oordeelt namentlijk, dat die Bundel van Jeſaïas Schriften deszelvs teegenwoordige gedaante eerst bekoomen heeft, na de Babyloniſche ballingſchap. — Zijn voornaamſte bewijs, waarmeede hij deeze ſtelling tragt te ſtaaven, is: dat 'er in onzen Jeſaïas een groot gedeelte van het twee-

(*c*) Bladz. 96. volgg.

tweede boek der Koningen gevonden wordt, 't welk de geheele geſchiedenis van Sanheribs inval en nederlaag, de ziekte van Hiskiä met zijne herſtelling, en het gezantſchap, 't welk de Babyloniërs tot Hiskiä afvaardigden, behelst. — (Jeſ. XXXVI—XXXIX. vergel. met 2 Kon. XVIII—XX.) „ offſchoon men ook toegeeft ", zegt hij, „ dat de Profeet Jeſaïas het leeven van den Ko-„ ning Hiskiä beſchreeven heeft; kan men nog-„ thans zonder teegenſtrijdigheid ontkennen, dat „ wij deeze leevensgeſchiedenis nu nog bezitten, „ en dat de nog voorhanden zijnde berichten van „ Hiskiä niets meer zijn, dan een arm uittrekzel „ uit die wijdloopige geſchiedenis ". — Daar het nu niet onwaarſchijnelijk is, dat dit kort uittrekzel uit de boeken der Koningen in de Schriften van Jeſaïas is overgebragt, en *Eichhorn* op een andere plaats (§. 464, *inleid. in 't O. T.*) heeft zoeken te bewijzen, dat de boeken der Koningen eerst na de Babyloniſche ballingſchap zijn opgeſteld: zoo beſluit hij hier uit, dat ook die Bundel van Jeſaïas Schriften, die wij nu hebben, deszelvs teegenwoordige gedaante, eerst na de Babyloniſche ballingſchap, zoude bekoomen hebben. —

Het zoude ons te verre van ons voorgeſteld doel afleiden, indien wij hier over de boeken der Koningen, en derzelver verzameling in eenen Bundel, wilden handelen. —

Het

Het zij ons echter vergund, om, ter weederlegging van *Eichhorn's* ſtelling, ſlegts deeze vraag te doen: of het, bij omkeering, niet moogelijk zij, dat die overgebleeven ſtukken uit de leevensgeſchiedenis van Koning Hiskiä, welke Jeſaïas had opgeſteld, uit den Bundel zijner Godſpraaken, in de boeken der Koningen kunnen overgenoomen zijn, te meer, daar die geheele leevensgeſchiedenis van Hiskiä, door Jeſaïas vervaardigd, weegens derzelver wijdloopigheid, in de boeken der Koningen niet heeft kunnen ingevoegd worden (*d*)?

Dan, hier teegen merkt *Eichhorn* aan:

Vooreerst: dat 'er in die hoofdſtukken van Jeſaïas ſommige woorden voorkoomen, die men alleenlijk bij laatere Schrijvers, uit de tijden na de Babyloniſche ballingſchap, ontmoet, bij voorb. פחת / יהודית; zoo als ook יהודי en יהודים van de geheele Natie gebruikt worden; — welke weinige voorbeelden zeekerlijk geen' genoegzaamen grond geeven tot zodanig eene ſtelling (*e*).

Ten anderen bedient hij zich ook van de plaats 2 Chron. XXXII: 32, daar de Chroniekkundige Schrijver, de Godſpraak, welke Jeſaïas, na het vertrek der Babyloniſche Gezanten, uitgeſprooken

(*d*) Verg. HERINGA aangeh. *Verh.* bladz. 350.

(*e*) Verg. HERINGA ter aangeh. pl. bladz. 369.

ken heeft, aanhaalende, zich niet beroept op de verzameling van Jefaïas Godfpraaken ; maar op een zeeker gefchiedkundig werk van dien Profeet.

Hier door echter, al neemen wij zelvs die verklaaringen aan, welke *Eichhorn* van deeze plaats geeft, wordt ons gevoelen nog geenfints om verre geftooten ; — gelijk hier onder breedvoeriger getoond wordt (*f*). ——

Het

(*f*) Wij leezen in die opgenoemde plaats : ויתר דברי יחזקיהו וחסריו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן־אמוץ הנני על־ספר מלכי־יהודה וישראל׃ welke woorden doorgaands dus vertaald worden : „ de „ overige gefchiedenisfen nu van Jehiskiä , en zijne „ godvruchtige daaden, zijn befchreeven in het gezicht „ van den Profeet Jefaïas, Zoon van Amos, in het boek „ der Koningen van Juda en Israël ". —

EICHHORN vertaalt deeze plaats anders (l. c.) gelijk ook J. B. KOPPE, (LOWTHS *Jefaïas* 2 deel p. 5.) en DATHE (*libr. hiftor. V. T.* ad h. l.) want DATHE zegt, met de gewoone uitlegging niet beftaanbaar te zijn, 1.) dat על in den text zonder koppelwoordje geleezen wordt, en 2.) dat het woord כתב (*fchrijven, befchrijven*) in die form van aanhaling, altoos faamengefteld wordt met het volgende על; bij voorb. 2 Chron. XXIV: 27, Hoofd. XXV; 26. Hoofd. XXVII: 7. Hoofd. XXVIII: 26. enz.

Zoo dat dan dit beroemde driemanfchap de woorden על־ספר verbind met הנם כתובים en dus vertaalt: *de overige daaden van Hiskiä en zijne Godvrucht te gelijk*

met

Het lust mij niet, thans meer over deeze Hoofdstukken te zeggen, daar dezelve slegts van eenen geschiedkundigen inhoud zijn, en ook tot de voorgestelde vraag geene regtstreeksche betrekking hebben. — Maar, indien men al toestaat, dat deeze Hoofdstukken, na de Babylonische ballingschap, in den Bundel van Jesaïas Godspraaken, ter opheldering, zijn ingevoegd, wat zoude dan daar

met de Godspraak (בחזון) *van den Profeet Jesaïas, Zoon van Amos*, (uitgesprooken, namentlijk, bij die geleegenheid, van welke in 't voorige is melding gemaakt) *zijn beschreeven in de Jaarboeken der Koningen* enz.

Zij verstaan derhalven door חזון die Godspraak, bij welke Jesaïas de toekoomstige wegvoering na Babel aan aan Koning Hiskiä voorspelde, 2 Kon. XX: 16. volgg. Jes. XXXIX. — Ik bekenne wel, dat die verklaaring deezer plaats, op zich zelve beschouwd, juist getroffen is; maar zelvs deeze verklaaring doet nog weinig af, ter bevestiging der onderstelling van *Eichhorn*. — Het blijkt toch klaar uit het gantsche redenbeleid, dat het hier inzonderheid juist niet aankoomt op de aanhaaling van die Godspraak; maar op de melding, die 'er van de daaden van Hiskiä gemaakt wordt; waarom ook, niet de verzameling van Jesaïas Godspraaken, schoon men ze toen reeds had, maar veel eer zeeker geschiedkundig boek moest aaangehaald worden, waar in de daaden van Hiskiä beschreeven waren, — 't welk door de overëenkoomst van zodanige aanhaalingen niet weinig bevestigd wordt. —

daar uit nog volgen? met welk regt zoude men daar uit kunnen befluiten, dat ook de volgende voorzeggingen, op dezelve wijze, na de Babylonifche ballingfchap, bij deeze verzameling zouden bijgevoegd zijn? Dit fchijnt men wel te kunnen toegeeven, dat de Uitgeever der verzameling van Jefaïas Godfpraaken, dezelve in eene onafgebrooken orde heeft willen agtervolgen, en de gefchiedkundige Hoofdftukken liever op het einde 'er heeft willen bijvoegen; gelijk dit ook zoo bij Jeremias gefchied is: (Hoofd. LII.) -- ondertusfchen wil ik opgemerkt hebben, dat deeze hoofdftukken van eenen gefchiedkundigen inhoud (Jef. XXXVI – XXXIX.) bij uitneemenheid dienen, tot opheldering der onmiddelijk voorgaande Godfpraaken, die, gelijk ieder weet, de nederlaag van Sanherib, en andere gebeurenisfen, welke ten tijde van Koning Hiskiä zijn voorgevallen, befchrijven; terwijl Hoofd. XXXIX eene inleiding fchijnt te zijn op de volgende Godfpraaken, die op den tijd der Babylonifche ballingfchap zien. ——

En indien men hierin eenige zwaarigheid mogt vinden, wat, bid ik! zoude ons dan toch beletten, om het gantfche boek van Jefaïas tot twee hoofdverdeelingen te brengen, waar van het eerfte gedeelte voorzeggingen van onderfcheiden aart, vermaaningen, waarfchouwingen en gezangen,

gen, behelst, en het andere van de weederkeering des volks uit Babel, en van de toekoomstige eeuwen der beetere huishouding, profeteert.

Dan, *Eichhorn* heeft nog eene andere gedagte over den oorsprong van deezen Bundel. —

Hij meent, namentlijk (*g*), dat alle omstandigheden ons opleiden, om te denken, dat Jesaïas eene anthologie, (bloemhof) van verscheiden Godspraaken is, tot welker eersten grondslag gediend heeft eene oudere verzameling van voorzeggingen van Jesaïas, bij welke moogelijk reeds veele Godspraaken van anderen, met verzwijging van den naam van derzelver Auteuren, kunnen gevoegd zijn, voor dat zij in de handen van de rangschikkers van het Oude Testament, na de Babylonische ballingschap, gekoomen was.

Maar dewijl deeze verzameling, op zich zelve, nog geen genoegzaam boek uitmaakte, voegde men 'er nog sommige geschiedkundige hoofdstukken bij, die betrekking hadden op Jesaïas, als een Volksbestuurer in het Koningrijk van Juda, en ook nog sommige Godspraaken van hem, tot vermeerdering dier begonnen verzameling. Mogelijk wel daarom, om alles, in éénen Bundel, bij malkanderen te hebben, wat Jesaïas betrof. — Bij welke dan ook eindelijk alle die Godspraaken

(*g*) Aangeh. plaats bladz. 101.

ken zouden gevoegd zijn, die, zonder den naam van derzelver Auteuren, overig, en reeds in kleine afzonderlijke verzamelingen gebragt waren. —

Dit is in de daad zeer vernuftig uitgedagt, en verdient zeekerlijk een oplettend onderzoek.

Laat ons dan deeze gedagten nader ten toets brengen: en daartoe *in de eerſte plaats* onderzoeken, of de bewijzen, welke tot ſtaaving derzelve worden bijgebragt, tot dat einde kunnen geöordeeld worden, voldoende te zijn: — en

Ten anderen eenige redenen opgeeven, die, naar het ons toeſchijnt, zeer geſchikt zijn, tot weederlegging van dat gevoelen. —

Ten aanzien van het eerſte, ſtaan wij gereedelijk toe (*h*), dat niemand, met eenigen grond, kan ontkennen, dat 'er een Profeet Jeſaïas, onder de regeeringen van Usſia, Jotham, Achas en Hiskiä, geleerd en Godſpraaken bekend gemaakt heeft, die tot den ſtaat van Juda betrekkelijk waren: — ook ſtemmen wij toe, dat deeze Godſpraaken in ééne verzameling hebben kunnen gebragt zijn geworden, en ook daadelijk gebragt zijn, ten gebruike van dezulken, die, 't zij uit bloote nieuwsgierigheid, 't zij uit een Godsdienstig beginſel, of ook wel door eene bijzondere achting voor den Profeet daar toe aangeſpoord, be-

(*h*) Aangeh. plaats bladz. 102, 103.

begeerig waren, om, indien niet alle, ten minſten eenige zijner Godſpraaken, in éénen Bundel te bezitten. — Maar ik zie niet, hoe men, met *Eichhorn*, daar uit zoude kunnen beſluiten, dat 'er onderſcheiden verzamelingen van Jeſaïas voorzeggingen, de eene grooter, de andere kleiner, zouden voor handen geweest zijn; dewijl maar weinigen zich eene volleedige verzameling zijner Godſpraaken konden bezorgen, weegens de groote onkosten, welke men in die oude tijden genoodzaakt was, te maaken, wanneer men een boek wilde uitgeſchreeven hebben! — Konden niet de meer vermoogenden zulk eene volleedige verzameling van Jeſaïas Godſpraaken bezorgen, welke ook zelvs voor de geringere claſſe, volgends deeze onderſtelling van *Eichhorn*, verkrijgbaar was, vooral daar de uitgave van zodanige verzameling allenkskens geſchiedde?

Ook is 'er eene oude en geenſints verwerpelijke overleevering in eene verhandeling in den Talmud, *Bava Bathra* fol. XV (*i*), dat de Koning Hiskiä en zijne vrienden, de Godſpraaken van Jeſaïas, door geleerde en godvruchtige mannen,

(*i*) Column. I :חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה. Van deeze geleerde mannen van Koning Hiskiä wordt ook melding gemaakt Spreuk. XXV: 1.

nen, hebben laaten uitſchrijven, waar door dan niet alleen zulk eene volleedige verzameling bezorgd, maar ook tot de nakomelingſchap heeft kunnen overgebragt worden. —

Voorts beroept zich de geleerde *Eichhorn* ook op de gewoonte der Ouden, die, om kosten te ſpaaren, de Werken van verſcheiden Auteuren op een' pergamenten-rol plagten te ſchrijven, en achter het afgeſchreeven grooter Werk ook nog ſommige kleinere ſtukken van andere Schrijvers te voegen. —

Laat mij, ter beändwoording hier van, alleenlijk voegen, of zij, die zulke andere ſtukken van vreemde Schrijvers bij Jeſaïas voorzeggingen gevoegd hebben, ook geweeten hebben, of dezelve al, of niet van Jeſaïas waren? en, indien die geenen inzonderheid, die, na de Babyloniſche ballingſchap, den Kanon van het Oude Testament in orde gebragt, en bijzonder die *anthologie* van voorzeggingen, welke wij thans op Jeſaïas naam hebben, verzaameld hebben, die bijgevoegde ſtukken, als van eene andere hand, dan van Jeſaïas zijnde, erkenden, waarom hebben zij dit dan niet duidelijk aangeweezen? waarom achter die Godſpraaken, die ontwijffelbaar van Jeſaïas zijn, niet gezet: *het einde der voorzeggingen van Jeſaïas*, of iets diergelijks? gelijk in de Psal-

Psalmen, in Jeremias en in de Spreuken van Salomo (*k*) geſchied is? dit was zoo veel te meer noodig, daar deeze ſtukken, naar het gevoelen van *Eichhorn*, van een' laateren oorſprong zijn zouden, waar van zij zeekerlijk den leezer hadden moeten verwittigen. ——

En indien zij het niet geweeten hebben, dat dezelve niet van Jeſaïas waren; maar aan anderen, onzeeker, welke Schrijvers, moesten toegeſchreeven worden, dan, voorzeeker, moeten zij wel zeer onkundig en ongeöeffend geweest zijn, dat zij dat groot verſchil in de Hebreeuwſche taal, dichterlijk vernuft, beeldrijke voorſtellingen, en 't geen meer van dien aart is, niet hebben kunnen opmerken, 't welk *Eichhorn* inzonderheid in die Godſpraaken, die in Hoofd. XL tot LII voorkoomen, gemeend heeft blijkbaar te zijn. —

Wij kunnen derhalven nu met weinige afdoen, 't geen hij 'er, in die zelve §. 527, tot opheldering en bevestiging zijner onderſtelling, nog heeft bijgevoegd (*l*) — namentlijk dat zulke bijvoegzels, niet uit den mond van eenen Profeet, of uit de eene of andere verzameling van Godſpraaken, genoomen wierden; maar dat die ſtuk-

(*k*) Ps. LXXII: 20. Jer. LI: 64, Spreuk. XXV: 1, vergel. met Hoofd. XXX: 1, Hoofd. XXXI: 1.

(*l*) Aangeh. plaats bladz. 104.

ſtukken, die men oordeelde, geſchikt te zijn, om bij die Godſpraaken gevoegd te worden, het zij uit geſchiedkundige werken, het zij uit de eene of andere verzameling van liederen, het zij, eindelijk, uit zeedelijke mengelſchriften, ontleend, en in dien Bundel wierden overgebragt. —

De geſchiedkundige werken der Hebreën moesten, gelijk *Eichhorn* aanmerkt, rijk zijn in Godſpraaken — daar toch de Profeeten geen gering gedeelte uitmaakten in de ſtaats-inrichting van Mozes, tot opwekking van Koning en volk, wanneer deeze, als 't ware, met eenen diepen ſlaap bevangen, zorgeloos voortſluimerden, en tot vernieuwing van het aandenken aan het geen Mozes gebooden had; zoo beſluit hij hier uit, dat derzelver Godſpraaken en vermaaningen, bij zulke geleegenheden uitgeſprooken, ook in geſchiedkundige ſchriften hebben kunnen ingevoegd worden; 't welk hij vervolgends poogt optehelderen met voorbeelden van Godſpraaken, die in de nog voor handen zijnde hebreeuwſche geſchiedboeken gevonden worden, als meede met de bekende bedreiging van Jeſaïas, bij geleegenheid van het Babylonisch gezantſchap aan Koning Hiskiä gedaan, die ook uit een geſchiedkundig werk zoude getrokken zijn. — Indien wij derhalven nog alle de oude geſchiedboeken der Hebreën hadden, zoude men daar uit, naar zijne gedagte,

nog

nog eene overvloedige naleezing van voortreffelijke Godſpraaken, bedreigingen, vermaaningen en voorſpellingen, kunnen maaken. — Ik bekenne, dat dit zeer wel heeft kunnen geſchieden; maar dat het waarlijk geſchied is, had hij, niet met bloote gisſingen, maar met gegronde redenen, moeten bewijzen. ——

Vervolgens beroept hij zich ook op zeedekundige Schriften, uit welke men ook ſommige bijvoegzels bij kleine verzamelingen van Godſpraaken heeft kunnen neemen.

Hier in ben ik het wel met hem ééns (*m*), dat veele gezegden van Jeſaïas, wat derzelver vorm, aanleg en behandeling betreft, zeedekundige redevoeringen zijn; (gelijk bij voorb. Hoofd. I, II—IV, LV, LVI, LVIII, LIX, en anderen) de Profeetiſche bediening toch vorderde ook, dat het volk over deszelvs zonden beſtraft en tot bekeering wierd opgewekt; maar hier uit volgt niet, dat, uit de zeedenſchriften van vreemde Schrijvers, zodanige zeedekundige ſtukken in onzen Jeſaïas zouden ingevoegd zijn. — Want die zeedekundige ſchriften konden van eenen tweeërleien aart zijn, of kortere ſpreuken behelzende, gelijk bij voorb. die verzameling, welke Salomo's naam draagt, of lange redevoeringen; zoo als men

(*m*) Bladz. 105.

men bij de Profeeten ontmoet; nu is het aan ieder bekend, dat in den Bundel der voorzeggingen van Jeſaïas geene zulke korte ſpreuken gevonden worden, als in de zeedenſchriften van het eerſte ſoort vooronderſteld worden; en indien 'er geheele redevoeringen van vreemde Schrijvers bijgevoegd waren, in dit geval zoude men zeekerlijk moeten bewijzen, dat ze aan Jeſaïas zelven niet konden toegeſchreeven worden, als op geenerhande wijze overeenkoomſtig zijnde met de geſteldheid van het Joodſche volk, in dien tijd, toen Jeſaïas leevde. ——

Trouwens, de Profeeten plagten niet, gelijk onze heedendaagſche Redenaars, zulke redevoeringen van een' algemeenen inhoud, uit de zeedekunde ontleend, voor het volk te houden, die ook op andere gewesten en tijden konden toegepast worden; maar hadden daar bij meer bijzonder de afmaaning van, en waarſchouwing teegen zulke zonden in het oog, die bij uitſtek onder dat volk, onder het welk zij leevden, heerſchende waren. ——

En indien men zoude willen beweeren, dat in Jeſaïas eenige redevoeringen van gelijktijdige Profeeten zijn ingevoegd, wat is dan de reden, dat hier bij de naam van zulk een Profeet niet gevoegd is, daar nogthans zelvs ſommige kortere vermaaningen der Profeeten, welke men de klei-

ne

ne Profeeten pleeg te noemen, in andere verzamelingen, met bijvoeging van den naam van derzelver Auteuren, voorhanden zijn? ——

Dat nu *Eichhorn* hier nog bij voegt, dat zeedelijke redevoeringen zeer na grenzen aan het caracter der Godſpraaken, zal zeekerlijk met eenig onderſcheid moeten verſtaan worden. —— Niemand kan wel beſtraffen, vermaanen, of vertroosten, zonder daar bij teevens een oog op het toekoomſtige te vestigen; maar wie ziet niet, dat zulk eene vermaaning ſlegts in algemeene bewoordingen beſtaan zal, waar door den deugdzamen het goede beloofd, den ondeugenden in teegendeel het kwaade bedreigd wordt; maar geenſints eene voorſpelling zal behelzen van 's volks bijzondere lotgevallen, vooral die, na verloop van veele eeuwen, eerst zouden gebeuren? 't geen juist het onderſcheidend kenmerk der Goddelijke voorzeggingen is, welke de Profeeten voorſtelden. —

Dan, het is hier de plaats niet, hier over breedvoeriger te handelen, dewijl wij anders de geheele onderſtelling van *Eichhorn*, aangaande den aart der voorzeggingen, zouden moeten ten toets brengen (*n*). ——

Ook

(*n*) Hier over verdienen nagezien te worden *De vaticiniis libri duo. Scripſit* J. R. C. ECKERMANN (Godgel.

Ook kan het niet ontkend worden, dat de zeedelijke voordragten, in dien tijd, in een' dichterlijken ſtijl geſchreeven en uitgegeeven wierden, dewijl geen zeedekundig Schrijver, in die oude tijden, zich in het opſtellen zijner redevoeringen van het nedrig ondicht bediende; maar moet men daar uit niet met alle recht beſluiten, dat zoodanige zeedelijke voordragten, die in Jeſaïas voorkoomen, geenſints het werk van laater tijden zijn; maar aan hem zelven moeten toegeſchreeven worden? ——

Met opzicht nu tot de verzameling (anthologie) van liederen, ſtemmen wij gaarne toe, dat verſcheiden mengelingen van dichtſtukken, verſchillende zaaken ten onderwerp hebbende, oudtijds bij de Hebreen voor handen geweest zijn, en men zich hier toe veilig mag beroepen op die, van welke in de gewijde Schriften uitdrukkelijke melding gemaakt wordt (bij voorb. Joſ. X: 13, 2 Sam. I: 18.) gelijk het ook niet kan geloochend worden, dat de Dichters de rampſpoedige lotgevallen van dat volk, met een droevig; de blijde ge-

te Kiel) Hamburg 1785. vooral p. 47. volg. en de Hoogeerw. KLEUKER *Neue pruefung und erklaerung der vorzuelichſten beweiſe fuer die wahrheit und den Göttlichen urſprung des Chriſtenthums, wie der Offenbarung ueberhaupt* I Theil (Riga 1787) in de 4de afdeeling

gebeurenisſen daar en teegen, die het geluk en den bloeiſtaat der Natie bevoorderden, met een vrolijk hart, bezongen hebben. — Daar echter die aangehaalde boeken niet meer voor handen zijn, maar reeds lang, zoo het ſchijnt, voor de verzameling van onze regelmatige boeken zijn verlooren geraakt, is het niet waarſchijnelijk, dat daar uit decz' of geene liederen in onzen Jeſaïas zouden overgenoomen zijn. —

't Geen hier vervolgends aangaande verſcheiden gezangen, bij geleegenheid van Sanheribs nederlaag opgeſteld, herhaald wordt, hebben wij reeds te vooren (pag. 29—34.) ten toets gebragt. —

Nog bewijst de geleerde *Eichhorn* (*o*) zijne onderſtelling, dat 'er, namentlijk, bij de Schriften van Jeſaïas verſcheiden Godſpraaken van verſchillende Profeeten zouden gevoegd zijn, met voorbeelden uit het Hooglied, de Pſalmen, de Spreuken van Salomo, en het aanhangſel op het Boek der Richteren; daar bij voegende, dat de kleine Profeeten, indien ze, zonder daar bij aan den naam van derzelver Auteuren te denken, geleezen worden, niets, dan een andere Jeſaïas zijn (*p*). — Dat het Boek, 't welk den tijtel voert van *Lied der liederen*, of *het Hooglied*, eene

(*o*) Bladz. 106.

(*p*) Bladz. 110.

eene verzameling van uitgeleezen dichtſtukken behelst, hebben veelen der nieuwere Uitleggeren vastgeſteld, onder welke booven anderen verdienen genoemd te worden, *Herder* (*q*), *Eichhorn* (*r*), *Hufnagel* (*s*), en de jongſte derzelven *Joh. Franc. Baijer* (*t*); van een teegengeſteld gevoelen zijn *Kleucker* (*u*), *Ammon* (*v*), *Staeudlin* (*w*), en anderen. ——

Wij zullen ons in geen verder onderzoek hier over in laaten: dan, ſchoon wij voor ons niet zouden twijffelen, dat het Hooglied zulk eene verzameling van uitgeleezen dichtſtukken is, nogthans ſtellen wij te gelijk ook vast, dat het eenigst voorbeeld van zulke eene verzameling, de liederen van onbekende Schrijvers in zich vervatten-

(*q*) *Lieder der liebe* enz. Leipzig 1778.

(*r*) Inleiding in het O. T. III Deel §. 646. p. 634—654.

(*s*) *Salomo's Hoheslied geprueft, ueberſezt, erlaeutert*, Erlangen 1784.

(*t*) *Lieder der liebe, im geschmack Salomo's, ueberſezt und mit anmerkungen von Joh. Franc. Baijer*, Marburg 1792.

(*u*) *Samlung der gedichte Salomo's, ſonst das Hohelied, oder lied der lieder genant*, Hamm. 1780.

(*v*) *Salomo's verschmahte liebe, oder die belohnte treue.* Leipzig bei Barth 1790.

(*w*) In de verhandeling *ueber das Hohelied*, in *Paulus Memorabilien* 2de ſtuk (Leipzig 1792.) p. 171—200.

tende, in dit Boek dan te vinden is. Met de Psalmen, Salomo's Spreuken en het aanhangſel op het Boek der Richteren, is het toch geheel anders geleegen. —

Het Boek der Psalmen althans wordt niet alleen aan David toegeſchreeven; maar 'er koomen ook nog ſommige liederen van andere Schrijvers in voor, die uitdrukkelijk genoemd worden, als Mozes, Heman, Ethan, Azaph, Salomo en Korachs nakomelingen. —

In de Spreuken van Salomo wordt ook hier en daar de leezer geweezen op andere Auteuren, die verſcheiden gedeelten deezer verzameling van ſpreuken hebben opgeſteld (*x*).

Maar, ſchoon wij ook dit toegeeven, dat dit Spreukboek, 't welk den naam van Salomo aan het hoofd heeft, ook ſpreuken van andere Schrijvers behelst, die niet uitdrukkelijk genoemd worden (*y*); echter is het ook te denken, dat de naam

(*x*) Bij voorb. Hoofd. XXIV: 23, Hoofd. XXX: 1, en XXXI: 1. daar ik, met opzicht tot die eerstgenoemde plaats, met *Hugo de Groot* (in zijne aanmerk. op het O. T. over deeze plaats) gevolgd van *Eichhorn*, (*allgem. Bibliothek der Bibliſchen literatur*, 2 Band, IVde ſtuk p. 655) de woorden: גם אלה לחכמים, zoude vertaalen: *dit zijn ook der Wijzen* (*Spreuken*). vergel. Ps. CXVI: 15. —

(*y*) Dit was reeds het gevoelen van *Philippus Melanchton*,

naam des Schrijvers, van wien zulke korte ſpreuken zijn, daar niet altoos heeft kunnen bij gevoegd worden; daar het inteegendeel met Godſpraaken, die breedvoeriger en uitgebreider zijn, geheel anders geleegen is. —

Ja! ſchoon men zich ook op de gewoonte, die bij de oude Volkeren in gebruik ſchijnt geweest te zijn, zoude willen beroepen, volgends welke zij alle die gulden ſpreuken, welke zij vonden, ſlegts aan eenen, bij uitneemenheid beroemden, Schrijver plagten toetekeuren, gelijk bij voorb. onder de Arabiërs een Meidani, onder de Noordſche volken een Odin, onder de Grieken een Pythagoras, onder de Hebreen een Salomo, hebben uitgemunt (z); echter zal niemand dit ligtelijk, met

ten, die op Spreuk. XXX zegt: „ veeltijds worden in zulke ſchriften, die eene verzameling van Spreuken behelzen, niet teegenſtaande *een groot gedeelte* derzelve van eenen en denzelven Auteur is, nogthans ook aanmerkelijke gezegden van anderen ingevoegd. — Zoo is het ook geloofbaar, dat bij dit boek van Salomo eenige ſpreuken *van anderen* zijn bijgevoegd; hier van daan een andere tijtel ". — Zoo heeft ook *Pellicanus*, „ nu volgt „ de voorrede op het Boek, in welke de Schrijver, *'t zij* „ *hij Koning Salomo zelve geweest is, 't zij de een of ander* „ *Godvruchtige of Propheet van dien of een volgenden tijd*, „ *die hem hoorde, en uit zijnen mond heeft aangeteekend* " enz.

(z) Vergel. EICHHORN, *inleiding in het O. T.* III Deel

met betrekking tot de Godſpraaken en voorzeggingen, welke wij in de Schriften der Profeeten vinden, met gegronde redenen, kunnen vastſtellen. ——

Die verzameling, welke eenige min uitvoerige Profetiſche Schriften behelst, en onder den naam van de kleine Profeeten voorkomt, kan hier niet wel in aanmerking koomen; want niet alleen worden de naamen der Profeeten, wier Godſpraaken in dezelve gevonden worden, daar bij gevoegd; maar 'er is ook zulk eene verſcheidenheid van ſtijl, van taal, van leeftijd en van dichterlijke ſchikking, in op te merken, dat, nog *Eichhorn* zelve, nog iemand anders, indien men dezelve met eene gezette aandagt overweegt, gelijk hij zeekerlijk gedaan heeft, met gegrond regt zal kunnen beweeren, dat deeze verzameling, indien dezelve, zonder aan den naam der onderſcheiden Schrijvers te denken, geleezen wordt, als 't ware, een andere Jeſaïas is. —

Zulk een groot verſchil in den ſtijl (indien 'er eenig verſchil in Jeſaïas Schriften gevonden wordt) zulk

Deel bladz. 550 volgg. gelijk ook ZIEGLER, *neue ueberſetzung der Denkſprüche Salomo's, im Geist der Parallelen, mit ein volſtendigen einleitung, Philologiſchen erlaeuterungen, und praktiſche anmerkungen* (Leipſig 1791.) p. 12, 13, 24, 25.

zulk een groot verſchil zal ten minſten niemand in hem aantreffen, als 'er in de Schriften van Joël en Habakuk, van Zacharias en Malachias, blijkbaar is. —

't Geen, eindelijk, van het aanhangſel op het Boek der Richteren (of der Helden van Israël) kan gezegd worden, kan geenſints toepasſelijk gemaakt worden op het Profetisch boek van Jeſaïas. Want in die hoofdſtukken, die dat aanhangſel uitmaaken, vindt men een vervolg op de geſchiedenis van 't Israëlitisch volk; maar in Jeſaïas zouden verſcheiden Godſpraaken van verſchillende Auteuren, op een' wonderlijke wijze, onder één vermengd zijn, waar van nergens in de Heilige Schriften eenig voorbeeld voor handen is. —

't Geen wij tot dus verre ten toets bragten, poogt *Eihhorn* op te helderen en te bewijzen met eene onderſtelling, die, even gelijk de voorige, op geen genoegzaame gronden ſteunt (*a*). — Dus redeneert hij: „ wanneer men de overgebleeven ſtukken en brokken der Hebreeuwſche „ Schrijvers in ééne verzameling wilde brengen, „ en in eene kleine Boekerij bij malkanderen „ ſtellen, op dat zij niet geheel zouden verlooren gaan, zoo vergaderde men ook de God„ ſpraaken bij malkanderen, die, na den burger„ ſtaat

(*a*) Bladz. 107, 108. —

„ ſtaat van Israël en de Babyloniſche ballingſchap,
„ nog overig waren. — Men verdeelde, ge-
„ lijk het ſchijnt, deezen gantſchen voorraad in
„ vier boeken, die omtrend van dezelve dikte en
„ uitgeſtrektheid waren — voor ieder der Pro-
„ feeten, wiens werken, indien ze afzonderlijk
„ bij één gevoegd wierden, reeds op zich zel-
„ ven, een genoegzaam Boek uitmaakten, gelijk
„ Jeremia en Ezechiel, wierd eene afzonderlij-
„ ke rolle beſtemd; de derde rolle beſtemde
„ men voor die Profeeten, wier naamen alle wel
„ genoegzaam bekend waren; wier nagelaaten
„ ſchriften echter, op zich zelven, zoo gering
„ waren, dat ze geene afzonderlijke rolle kon-
„ den vullen; maar toch alle ſaamen genoomen,
„ een Boek, omtrend van grootte als dat van Je-
„ remia en Ezechiel, konden uitmaaken. — Op
„ deeze wijze ſchijnt het Boek der Twaalf kleine
„ Profeeten ontſtaan te zijn, 't welk altoos als een,
„ op zich zelf beſtaand, geheel wierd aange-
„ merkt. — Maar, behalven deeze ſchriften,
„ waren 'er nog eenige kleine verzamelingen van
„ Godſpraaken over, onder welke éëne of meer,
„ 't zij dan Jeſaïas alleen, 't zij ook in ſaamen-
„ voeging met andere Profeeten, die in verſchil-
„ lende tijden gebloeid hadden, bevattede. Daar
„ echter deeze verzameling, op zich zelve, niet
„ toereikende was, om een genoegzaam Boek
„ uit-

„ uittemaaken, en nogthans de verzamelaars van „ het Oude Testament nog een' vierden Bundel „ wilden vervaardigen, van gelijke grootte, als „ de overige; nam men niet alleen uit de ge- „ schiedboeken die Hoofdstukken uit, die Je- „ saïas betroffen; maar men voegde zelvs nog „ bij hem alle die Godspraaken, welker opstel- „ lers aan de verzamelaars van het Oude Testa- „ ment onbekend waren ". —

„ Op deeze wijze ontstonden twee Profeti- „ sche anthologiën, uit oude en nieuwe God- „ spraaken saamengesteld; met dit onderscheid „ nogthans, dat de eene den naam van derzelver „ opstellers droeg, zoo dien van een' ouderen, „ als Hozea, Joël, Amos en anderen, als van „ een' laateren leeftijd, gelijk Haggaï, Zacha- „ rias en Malachias; maar de andere alleenlijk „ onder den naam van Jesaïas ten voorschijn „ kwam, om dat, behalven Jesaïas, alle de an- „ dere opstellers, wier Godspraaken men ook „ in deeze verzameling gebragt had, geheel on- „ bekend waren ". ——

Men ziet ligtelijk, hoe vernuftig deeze gantsche onderstelling is uitgedagt: doch wanneer wij dezelve aan eene gestrengere beproeving onderwerpen, zal het den oplettenden van zelfs in het oog vallen, dat ze op al te wankelbare gronden rust. —

't Geen de geleerde *Eichhorn* reeds te vooren, aan-

aangaande de invoeging van Godſpraaken van eene andere hand, en aangaande de overëenkoomst (analogie) van andere ſchriften van dien aart, in het Oude Testament voorkoomende, heeft bijgebragt, hebben wij te vooren reeds onderzogt.

Het ſchijnt wel, in den eerſten opſlag, dat men, met behulp deezer onderſtelling, den oorſprong van Jeſaïas gemakkelijker kan verklaaren; maar, wanneer wij de zaak eenigſints dieper indenken, hebben wij dan zulk eene onderſtelling wel noodig? die verſchijnſelen toch, waar op *Eichhorn* zich, ter naadere bevestiging van dezelve, beroept, kunnen ook zeer wel op een andere wijze verklaard worden. —

Het is wel eene oude Joodſche overleevering in den Talmud, dat onze Jeſaïa in orde zoude volgen op de Godſpraaken van Jeremias en Ezechiël; en dit, meent hij, van de verzamelaars des Ouden Testaments daarom geſchied te zijn, dewijl de Godſpraaken, in den Bundel van Jeſaïa voorkoomende, niet van hem zelven alleen, maar van verſcheiden onbekende Auteuren zijn zouden, die nogthans ouder waren, dan eenige van die geenen, die in de tweede Profeetiſche anthologie (namentlijk het Boek der Twaalf kleine Profeeten) voorkoomen (*b*). —

Dan,

(*b*) Haggaï, Malachias, Zacharias. Vergel aang. plaats, bladz. 110, 134.

Dan, hier over moeten wij het volgende aanmerken: *vooreerst*, dat die zelve Joodſche overleevering, van welke in den Talmud geſprooken wordt, ook ſtelt (zie booven pag. 45.) dat ſommige Geleerden, die aan het Hof van Koning Hiskiä zich bevonden, de Schriften van Jeſaïa verzaameld hebben; maar dat 'er geen enkel woord in geſprooken wordt, van zulke Godſpraaken, die van onbekende opſtellers oorſprongelijk, en in deeze verzameling zouden ingevoegd zijn. — Daar bij moet men in het oog houden, dat die orde niet volſtrekt algemeen wordt waargenoomen, maar, volgends het getuigenis van *Elia*, den Levit, in *Masſ. Hamaſoreth* fol. 19, alleenlijk in de Hoogduitſche en Franſche handſchriften; daar, in teegendeel, de Spaanſche de gewoone orde behouden. —

Ten anderen. Even die zelve ijver, waar meede *Eichhorn* zijne onderſtelling poogt te bevestigen, maakt, dat hij zich zelven gantsch niet gelijk blijſt, daar hij op eene andere plaats ſtelde, dat veele Godſpraaken, in deeze verzameling voorkoomende, omtrend den tijd der Babyloniſche ballingſchap, zouden geſchreeven zijn. Ofſchoon het dan niet kan ontkend worden, dat de reede, welke de Joodſche leeraars, in den Talmud, van deeze volgörde gegeeven hebben, onze aandagt niet waardig, en ſlegts een onrijpe

pe hersſen-vrugt van den eenen of anderen vermaarden Rabbijn is (*c*); dit echter kan niet beletten, dat 'er ook nog andere, meer gegronde, ſchoon ons onbekende, redenen kunnen geweest zijn, waarom men deeze orde gevolgd heeft. —

Eindelijk beroept hij zich ook op de gantſche innerlijke geſteldheid van deezen Profeet, en tragt bij de ſtukken te bewijzen, dat dezelve, door deeze onderſtelling, op de beste wijze verklaard wordt (*d*). — Waar toe hij 1.) bijbrengt, dat, volgens deeze onderſtelling, oude en nieuwe Godſpraaken, van verſcheiden Profeeten

(*c*) Die reden wordt in *Bava Bathra* dus opgegeven, volgens de Latijnſche vertaling van *Sagittarius* in zijne *Harmonia Hiſtoriae paſſ. J. C.* (Lipſ. 1691. 4.) p. 480. „ Ex traditione Doctorum noſtrorum ordo Prophetarum „ talis eſt: Liber Joſuae & Judicum, Samuelis & Re„ gum, Jeremiae & Ezechiëlis, Jeſaïae & 12 minorum „ Prophetarum. — Cum vero Jeſaïas tempore ante„ verterit Jeremiam atque Ezechiëlem, praeponendus „ utique eſſet Jeſaïas. Quandoquidem autem liber Re„ gum finiatur in materia de vaſtatione, de eadem totus „ agat Jeremias, Ezechiel vero ab eadem materia inci„ piat, & deſinat in conſolationem, denique totus Je„ ſaïas agat de conſolatione, ideo coniunxerunt devaſta„ tionem cum devaſtatione, & conſolationem cum con„ ſolatione.

(*d*) Bladz. 111. volg.

ten en op de verschillendste tijden uitgesprooken, op malkanderen konden volgen. — En dat dit waarlijk in Jesaïas plaats heeft, meent hij, §. 524 — 527, reeds beweezen te hebben — Dan, wij hebben reeds geleegenheid gehad, om hier van iets te zeggen.

2.) Dat, volgends de aangenoomen onderstelling, die Godspraaken, die ontwijffelbaar van Jesaïas zelven zijn, het begin der verzameling moesten uitmaaken, en dat dit ook in de daad zoo is, dewijl hem, van het begin af, ook verscheiden Godspraaken bij naame worden toegeschreeven. — Daar wij echter geen oogenblik twijffelen, of die gantsche verzameling, welke wij thans van de Schriften van dien Profeet hebben, moet aan hem zelven worden toegekend, zullen wij slegts (als in 't voorbijgaan) aanmerken, dat reeds terstond in het begin deezer verzameling die Godspraak voorkomt, die van meer dan eene hand schijnt te zijn. (Hoofd. II: 1 — 4.), en dat die vermaarde voorzegging aangaande Babel, die *Eichhorn* van eene andere hand meent te zijn, echter met uitdrukkelijke woorden aan Jesaïas zelven wordt toegeschreeven; waar uit blijkt, gelijk wij vervolgends nog nader zien zullen, dat de man, hoe vernuftig ook in het uitvinden zijner onderstelling, echter in het volhouden en naader bevestigen derzelve zich zelven geensints gelijk blijft. —

3.)

3.) Zijne derde aanmerking, welke hij, tot bevestiging zijner onderſtelling hier maakt, is deeze: daar het zeer waarſchijnelijk is, dat 'er meer dan eene verzameling van Jeſaïas Godſpraaken zijn voorhanden geweest, 't geen wij te regt moogen vooronderſtellen, om dat hij zijne Profeetiſche bediening, geduurende zoo veele Regeeringen, heeft waargenoomen, (§. 527) en dat uit dezelve die groote verzameling, welke wij nu van zijne Schriften hebben, is ſaamengeſteld; daar konde het zeer ligtelijk gebeuren, dat ook nog ſommige Godſpraaken van Jeſaïas bij andere van vreemde Schrijvers konden bijgevoegd zijn.

Hier uit nu meent hij te kunnen verklaaren, dat in 't XXſte Hoofd. en in 't XXXVI tot het XXXIX Hoofd. eenige geſchiedkundige berichten konden gevonden worden, die op den Profeet Jeſaïas betrekking hadden, daar nogthans ſommige der vooräfgaande Godſpraaken zouden ſchijnen niet van Jeſaïas oorſprongelijk te zijn. —

Dit zoude voorzeeker! eene wonderlijke ſaamenvoeging zijn: ook heeft *Eichhorn* de gedagte, dat die Godſpraaken niet van Jeſaïas zijn zouden, niet met gegronde bewijzen geſtaafd; waarom wij het onnoodig achten meer over deeze aanmerking hier bij te voegen. ———

4.) En zoo is het ook met zijne vierde aanmer-

merking, dat het, namentlijk, op deeze wijze heeft kunnen gebeuren, dat zulke Godſpraaken, die, ten aanzien van derzelver voorwerp, tijd en Schrijver, zeer verſchillen, bij malkanderen konden gevoegd worden, zonder eenige bijgevoegde waarſchouwing, dat het onderſcheiden ſtukken zijn, zoo dat het nu het werk van den leezer is, om dit naauwkeurig te onderzoeken, te onderſcheiden en te verklaaren. (bij voorb. Hoofd. XXIV: 1—15, en 16—23. of Hoofd. XIX: 1—16 en 17—25.) die misſchien uit Profeetiſche verzamelingen (anthologiën) getrokken zijn; met verzwijging echter van de zoo noodzaakelijke aanwijzing van den Schrijver, tijd, voorwerp enz.

Maar konde het niet even zoo goed gebeuren, dat ſtukken van denzelven Profeet bij malkanderen gebragt, of veel eer zóó in deeze verzameling zijn ingevoegd, dat ze malkanderen opvolgen, nietteegenſtaande ze van een verſchillenden inhoud zijn, en geen bijzonder opſchrift hebben? —— Dit kan ten minſten niet geloochend worden, dat niet alle Godſpraaken opſchriften gehad hebben, en het is reeds lang van des kundigen opgemerkt, dat, bij voorb. in het Boek der Psalmen, deeze of geene liederen, die nu tot een geheel gebragt zijn, van malkanderen afgezonderd, en dat andere, in teegendeel, die in tweeën verdeeld

deeld zijn, tot een geheel moesten gebragt worden (*e*). — Maar wie zoude nu ooit daar uit kunnen besluiten, dat deeze liederen van verschillende Dichters zouden zijn opgesteld? —

5.) Met de vijfde aanmerking poogt hij overtuigend te bewijzen, dat het moogelijk was, dat verscheiden Godspraaken van een' en denzelven opsteller malkanderen konden opvolgen, wanneer zij, namentlijk, op eene en dezelve rolle geschreeven wierden, ter vervulling van de leedige ruimte. — Tot een voorbeeld hier van brengt hij bij Hoofd. XXIV--XXVII, die, schoon ze niet van Jesaïas oorsprongelijk zijn, echter het voorkoomen hebben, als of ze van denzelven opsteller waren. — Doch hier over in 't vervolg nader. —

6.) Wanneer Godspraaken, uit geschiedkundige

(*e*) Bij voorb. Ps. IX: 18, daar J. J. Gülcher (een man van uitmuntende verdiensten) een nieuw gezang meent te beginnen, zoo dat het woordje סלה naderhand in den text zoude zijn ingevoegd. — In *Symb. literar. Hagan.* Class. 1. fasc. 1. No. 2. — Dat echter beide de liederen, het neegende en tiende, bij malkanderen behooren, stelt *Scheidius* vast. (vergel. EICHHORN *allgem. Bibliothek der Bibl. literatuur* 2 Band 5 stukk. bladz. 944. — Gelijk ook veele Uitleggers van oordeel zijn, dat de 42 en 43ste Psalmen één geheel uitmaaken. —

ge werken, met voorbijgaan der gefchiedenis, wierden uitgetrokken, dan moesten fomtijds korte uitfpraaken, vermaaningen, redenen en fchilderingen, die tot één en het zelve tijdperk behoorden, bij malkanderen gevoegd worden. — Dan, daar de teegenwoordige gefteldheid van zaaken, door tusfchenkoomst van verfcheiden oorzaaken, zeer dikwerf in korten tijd pleeg te veränderen, zoo volgt daaruit, dat zodanige ftukken, nietteegenftaande dezelve omtrent op denzelven tijd uitgefprooken of gefchreeven zijn, en dezelve ftoffe behandelen, nogthans op de eene of andere wijze van malkanderen verfchillen. Waar van wederom tot een voorbeeld wordt opgegeeven, Jes. XXIX; maar wij hebben te vooren reeds gezien, dat dit Hoofdftuk van veelen, als in een naauw faamenhangend verband bij één behoorende, verklaard, en flegts, als een geheel uitmaakende wordt aangemerkt. —

7. Dewijl in den bundel van Jefaïas Schriften meer dan ééne Profeetifche verzameling (anthologiën) bij malkanderen gevoegd zijn, kan men zeer wel begrijpen, hoe het heeft kunnen gefchieden, dat verfcheiden Godfpraaken, achter malkanderen volgende, door eenen zeekeren band van eenheid konden verbonden worden. — Zij zijn misfchien, (gelijk hij redeneert bladz. 113)

ge-

genoomen uit eene verzameling, die met een bijzonder oogmerk, of volgens de orde der voorkoomende zaaken, was ſaamengeſteld. — Zoo ſchijnen die ſtukken, die bij Jeſaïas voorkomen van Hoofd. XIII—XXI, genoomen te zijn uit eene verzameling, welke ſlegts voorzeggingen teegen vreemde Natiën behelsde.

'tGeen wij hier over te zeggen hebben, zullen wij breedvoeriger opgeeven, wanneer wij tot de opzettelijke verdeediging deezer Hoofdſtukken, zoo de Heere wil, zullen gekomen zijn.

Maar, vervolgends voegt hij hier nog bij, dat het zeer moogelijk was, dat eene reeks van Volks-Godſpraaken, door eene andere, teegen buitenlandſche Natiën afgebrooken wierd, wanneer dezelve in eene verzameling gevonden wierd, van welke de Rangſchikkers van het O. T. naderhand eerst gebruik maakten: dit wil hij, dat het geval is bij Hoofd. XXIII. — Maar wie ziet niet, wanneer men deeze onderſtelling aanneemt, dat daar door al het gezag deezer mannen de bodem wordt ingeſlagen, en zij ons voorkoomen moeten, als zulken, die zonder eenig bepaald plan, hier in werkzaam geweest zijn, en zulke Godſpraaken, die de allerverheevenſte zaaken ten onderwerp hadden, met andere van eene mindere natuur en aangeleegenheid, op een verwon-

derlijke wijze, zoo als flegts het geval wilde, onder één vermengd hebben? 't geen echter niemand ligtelijk vermoeden, veel minder met eenig waarfchijnelijk bewijs zoude kunnen ftaaven. —

8) Ter naadere bevestiging van die zelve onderftelling, meint *Eichhorn*, in zijne agfte aanmerking, nog een ander bewijs gevonden te hebben in die Godfpraaken, die een figuurlijk opfchrift hebben, bij voorb. Hoofd. XXI: 1. משא מדבר־ים (*de Last der woestijne aan de zee*) vs. 11. משא דומה (*de Last van Duma*) vs. 13. משא בערב (*de Last teegen Arabien.*) Hoofd. XXII: 1. משא גיא חזיון (*de Last van het dal des gezichts.*) Het fchijnt hem toe, dat ook deeze Godfpraaken uit eene bijzondere verzameling zijn overgenoomen, welker opfteller in zodanige figuurlijke opfchriften vermaak vond. — Doch, indien men al wilde ftellen, (gelijk men veilig doen kan) dat deeze opfchriften niet van Jefaïas zelven, maar door eene laatere hand eerst voor de daar voorkoomende Godfpraaken gevoegd zijn, (vergel. EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* III Deel bladz. 127 — 129) wat zou men daar bij dan nog gewonnen hebben, om het gezag van deezen Godgewijden Profeet eenigfints te verzwakken, of de echtheid zijner Schriften te verdenken? Volftrekt niets! — Jefaïas zou toch de

door

door Gods Geest zelven bestuurde Opsteller deezer Godspraaken blijven, al waare het ook, dat die opschriften eerst van eenen laateren oorsprong waren, en slegts als glossen, die men er naderhand bijvoegde, moesten aangemerkt worden, gelijk veele schrandere Uitleggers in deeze verzameling meer inlasschingen en glossen van dien aart meenen opgemerkt te hebben. — Dan, in 't vervolg zullen wij ook nog met het een en ander voorbeeld aantoonen, dat de Uitleggers, in het verwerpen van zodanige opschriften, doorgaands wat al te ligtvaardig te werk gaan. —

9. De neegende aanmerking, eindelijk, betreft zulke bijzondere gedeelten deezer verzameling, die het voorkoomen hebben, van na overgebleeven stukken van een grooter geheel te gelijken, 't geen hij uit de bijzondere gesteldheid en gedaante van Hoofd. XXVII. meint te kunnen bewijzen. — Dan, daar wij over de ongeschondenheid en verklaaring van dit Hoofdstuk in 't vervolg nog nader moeten handelen, zullen wij thans deeze aanmerking, zonder verdere beöordeeling, slegts voorbijgaan.

Er is nog overig, dat wij met weinige iets zeggen, aangaande het ter needer gestelde in de §. 529, daar de geleerde *Eichhorn* de uitmuntende nuttigheid tragt aantetoonen, welke zijne

vooröndersteling zou hebben, tot het verdeedigen der Godspraaken, welke de verzameling van Jesaïas Schriften behelst. —

Tot dat einde maakt hij melding van eene drieërleie nuttigheid, welke uit die vooröndersteling zoude voortvloeijen. —

De eerste betreft *de echtheid* deezer verzameling, welke hij oordeelt, dat zonder deeze onderstelling niet kan verdeedigd worden. —

Dewijl echter een voornaam gedeelte onzer tegenwoordige Verhandeling opzettelijk daar toe is ingericht, om deeze echtheid van Jesaïas te verdeedigen, en wij in 't vervolg ook bij de stukken zullen aantoonen, dat die gansche bundel, die van Jesaïas Schriften nog voor handen is, en zijnen naam draagt, aan niemand anders, dan aan hem zelven toegeschreeven, en van alle verdenking van bedrog behoord, vrijgesprooken te worden, zullen wij hier bij nu niet langer stilstaan. —

Een' andere nuttigheid betreft de gelijkvormigheid, welke, door deeze onderstelling, de uitlegging van Jesaïas Schriften zou bekoomen. — Hij oordeelt het strijdig te zijn teegen den aart en natuur der Godspraaken, wanneer men dezelve even als geschiedkundige stukken verklaart, of wanneer men, in de uitlegging derzelve, staan blijft op de strengste beteekenis der woorden. —

Op zich zelven beschouwd, staan wij dit vol-

koo-

koomen toe, dewijl niet alleen de Godſpraaken ook Dichtſtukken behelſen, waar in zeekerlijk ook dichterlijke verciering plaats heeft; maar dewijl ook de ondervinding leert, dat veele Uitleggers der H. Schrift, door al te ſterk zich aan de woorden te binden, tot ongerijmdheden en nietswaardige beuzelarijën vervallen zijn. — Dit echter is ook onloochenbaar de pligt van elk opregt Uitlegger der Goddelijke Schriften, om den waaren zin der Godſpraaken, met een gemoed, 't welk vrij van alle vooröördeelen is, met alle moogelijke zorg, nateſpooren, en daarna derzelver vervulling met de Godſpraaken zelve naauwkeurig te vergelijken, op dat derzelver Goddelijke oorſprong in het klaarſte licht geſteld worde. —

't Geen nu voorts *Eichhorn*, die zeekerlijk onder de Uitleggers der H. Bladeren en inzonderheid der Profeetiſche Schriften, eene aanzienelijke plaats bekleedt, heeft vastgeſteld, dat, namentlijk, die bijzonderheden, welke de Profeet aangaande de wederkeering des Volks uit de Babijloniſche ballingſchap voorzegd heeft, niet tot het weezenlijke dier voorzeggingen zouden behooren; maar ſlegts als dichterlijke vercieringen derzelve zouden moeten beſchouwd worden; hier in kunnen wij hem onze toeſtemming niet geeven, gelijk wij breedvoeriger zullen aantoonen, wanneer wij tot de verdeediging van dit gedeelte dee-

zer verzameling als een echt ſtuk van Jeſaïas zelven zullen gekomen zijn. —

De *derde* nuttigheid zijner onderſtelling ſtelt de geleerde Schrijver daar in geleegen te zijn, dat op die wijze de verklaring deezer Godſpraaken uit de geſchiedenis bevorderd wordt, daar ze zeer dikwerf moeijelijk is, wanneer men alles tot dien tijd, waar in Jeſaïas gebloeid en geprofeteerd heeft, brengen, en uit de geſchiedenis van het Joodſche volk, onder de regeeringen van Uſſia, Jotham, Achas en Hiskia, wil ophelderen. —

Wij ſtaan gereedelijk toe, dat de Uitleggers, ten aanzien van dit ſtuk, zeer dikwerf in dwaalingen vervallen zijn; echter kunnen wij, om deeze reden, aan 's Mans onderſtelling nog geenſints onzen bijval verleenen. — Laat ons liever denken, dat in veele Godſpraaken van Jeſaïas gezinſpeeld wordt op gebeurenisſen, die in zijnen tijd zijn voorgevallen; doch waar van de geſchiedkundige berichten tot onze tijden niet gekoomen zijn. — En wat betreft die Godſpraaken, die betrekking hebben op buitenlandſche Natiën: ik kan in de daad niet zien, dat over dezelve zulk een groot licht verſpreid wordt, wanneer zij, niet aan Jeſaïas, maar aan Schrijvers van eenen laateren leeftijd, worden toegeſchreeven, daar toch bij voorb. de geſchiedenis der Moābiten, en het grootſte gedeelte van die der andere vreemde

Na-

Natiën, ons onbekend is, en uit dien hoofde eene geſchiedkundige verklaaring van zodanige Godſpraaken altoos aan de grootſte zwarigheden onderworpen blijſt. —

Nu zijn wij gekoomen tot het tweede ſtuk onzer verdeeling, welke wij booven (bladz. 44.) gemaakt hebben, behelzende de redenen, die, naar onze gedagte, zeer geſchikt zijn, tot weederlegging van *Eichhorns* onderſtelling. — Het komt mij toch allerduidelijkst voor,

Vooreerst, dat die Godſpraaken, van welke *Eichhorn* vastſtelt, dat ze aan Jeſaïas niet kunnen toegeſchreeven worden, zoo geheel in den geest van dien Profeet zijn opgeſteld, dat zij, op geenerhande wijze, het werk van laatere tijden zijn kunnen. — Laat ſlegts iemand de moeite neemen, om die verdachte en, uit de rol van Jeſaïas uitgemonſterde, Hoofdſtukken, met de Schriften van Ezechiël, van Daniël, van Zacharias en Malachias, te vergelijken, en hij zal, naar mijn oordeel, van zelf overtuigd worden, dat de Godſpraaken van Jeſaïas, in verheevenheid van ſtijl, in cieraad der dichterlijke uitdrukking, en in den aart der Hebreeuwſche taal zelve, die der andere Profeeten, op eenen onmeetbaren afſtand, achter zich laaten. — *Eichhorn* beroept zich wel, ten einde de gegrondheid van dit gezegde te verzwakken,

op

op de voorbeelden, welke hij §§. 525, 526, tot eene proeve van laatere uitdrukkingen had bijgebragt, doch, aangaande dezelve hebben we reeds booven (bladz. 26. volgg.) met vrijmoedigheid en befcheidenheid, ons gevoelen gezegd. En indien deeze, door hem aangehaalde, proeven nog niet voldoende zijn mogten, verklaart hij, nog een aanmerkelijk aantal andere in gereedheid te hebben.

Dan, daar hij tot nog toe dezelve niet voortgebragt heeft, kunnen wij ook over het voldoende of onvoldoende derzelve tot dus verre geheel niet oordeelen. —

Het zal genoeg zijn, hier alleenlijk aantemerken, dat, behalven in Hoofd. VI van Jefaïas, daar zijne plegtige inwijding tot zijne Profeetifche bediening zoo verheeven befchreeven wordt, nergens in deeze gantfche verzameling, uitgezonderd Hoofd. XXIII, diergelijke Profeetifche Gezichten voorkoomen, als er bij voorb. in de Schriften van Jeremias, Zacharias, Ezechiël en Daniël, gevonden worden — 't welk zeekerlijk tot een bewijs kan dienen, dat de Godfpraaken van Jefaïas niet eerst in die laatere tijden kunnen opgefteld zijn; maar het kenmerk van eene hoogere oudheid draagen. — Maar wij zullen naderhand geleegenheid hebben, hier over breedvoeriger te handelen. —

Hier

Hier toe behooren ook die raadzelächtige en ingewikkelde bedrijven der Profeeten, waar van in de Schriften van Jeſaïas ſlegts weinige ſpooren gevonden worden; doch welke bij de overige Profeeten, die eerst in laatere eeuwen bloeiden, meenigvuldiger voorkoomen. (*f*) —

Uit het gezegde vloeit dan van zelfs voort, dat deeze Godſpraaken geenſints het werk van laatere tijden zijn; maar ongetwijfeld oorſpronglijk zijn van dien Godgewijden Profeet, wiens naam zij aan het hoofd hebben. —

Ook kunnen wij niet voorbijgaan, aantemerken, dat, dewijl Jeſaïas, geduurende een reeks van veele jaaren, onder de Regeering van verſcheiden Koningen van Juda, zijne Profeetiſche bediening heeft waargenoomen, men billijk mag verwagten, dat hij veele Godſpraaken heeft uitgegeeven, en dat er in dien tijd, toen de verzameling der regelmaatige Boeken van het O. T. geſchied is, veele voor handen geweest zijn, daar het gezag en de achting, waarin Jeſaïas bij zijne Land- en volksgenooten ſtond, zoo groot was. —

Ten

(*f*) Hier over verdient geleezen te worden eene ſchoone verhandeling van den geleerden STAEUDLIN, Godgeleerden te Göttingen, „ *Ueber die Symboliſchen handlun-* „ *gen der Propheten* " in zijne, *Neuen Beitragen zur erlauterung der Bibliſchen Propheten*, (Götting. 1791.) bladz. 123 — 240. —

Ten anderen is ook dit voor de onderſtelling van *Eichhorn* gantsch niet gunſtig: de verzamelaars van het O. T. hebben, of geweeten, dat deeze Godſpraaken niet van Jeſaïas oorſprongelijk waaren, of zij hebben het niet geweeten. — Indien het eerſte, waarom hebben zij den Leezer dan hier omtrend niet gewaarſchouwd? of indien zij dit met uitdrukkelijke woorden niet wilden aanwijzen, waarom hebben zij dan de echte en oorſprongelijke ſtukken van Jeſaïas ten minſten niet onderſcheiden van andere, welke hij niet opgeſteld of uitgeſprooken zou hebben? — *Eichhorn* zegt wel, dat die vermenging van zulke Godſpraaken, die van verſcheiden Opſtellers zouden oorſprongelijk zijn, met de echte voorzeggingen van Jeſaïas, niet met dat oogmerk geſchied is, op dat zij van den naam van Jeſaïas derzelver gezag zouden ontleenen, 't geen toch alleen van derzelver naauwkeurige vervulling afhing; maar dat de rede deezer vermenging alleen deeze was, om dat zij op een en dezelve rolle meer kleine verzamelingen van Godſpraaken wilden bij één brengen, in welke hier en daar eenige voorzeggingen van Jeſaïas verſpreid waaren (*g*).

Maar dit alles ſteunt ſlegts op loutere gisſingen, en kan uit dien hoofde de, door ons gemaakte, zwa-

(g) Bladz. 119. —

zwarigheid geenſins wegneemen. — Waarom toch hebben zij die Godſpraaken, die van eene onbekende hand waaren, niet bij malkanderen gebragt, en op een afzonderlijke rolle laaten afſchrijven, 't geen zij buiten twijffel konden doen, en ook behoorden gedaan te hebben, daar er geene de minſte voldoende reden was, om die vreemde ſtukken onder de echte Godſpraaken van Jeſaïas te vermengen, en daar door den leezer in het valsch vermoeden te brengen, als of dezelve ook van Jeſaïas oorſprongelijk waaren? —

En indien het laatſte, indien zij het niet geweeten hebben, dat de Godſpraaken, niet van Jeſaïas zelven opgeſteld, nog ook door hem uitgeſprooken zijn, dan zou daar uit moeten volgen, dat zij ten uitterſten onächtzaam zijn te werk gegaan in een zaak van zulk een gewichtig belang; dat zij, zonder eenig naauwkeurig onderzoek, ſlegts verzaameld, en in éénen Bundel maar onder malkanderen geſmeeten hebben, 't geen het werk van onderſcheiden Auteuren was. —

Maar dit zal toch niemand ligtelijk vastſtellen, zonder door de uitterſte noodzakelijkheid daar toe gedrongen te zijn, welke, ik voor mij, hier geenſints zien kan. (*h*) —

Ten

(*h*) Eichhorn erkent zelf de Godsvrucht en goede trouw van deeze Mannen, in het verzamelen dezer heilige

Ten derden — Indien er in de verzameling van Jeſaïas Schriften ook Godſpraaken gevonden worden, die, omtrend den tijd der Babyloniſche ballingſchap, door onbekende Auteuren, eerst opgeſteld en uitgeſprooken zijn, gelijk *Eichhorn*, en met hem anderen, hebben vastgeſteld van Hoofd. XL en volgg., dan moeten wij ons met recht verwonderen, wanneer wij bedenken, dat de verzamelaars van het O. T. zoo geheel en al onkundig geweest zijn van de naamen van derzelver Auteuren, die echter in dien zelven tijd, of ſlegts een weinig te vooren geleefd hebben. — Want indien zij de naamen dier Schrijvers, nietteegenſtaande die zeer wel bij hun bekend waaren, echter opzettelijk zouden willen verzweegen hebben, zouden zij onder openlijke bedriegers met regt eene plaats verdienen, als die den naam van Jeſaïas in dit geval dan zouden misbruikt hebben, om aan vreemde Schriften gezag en gewicht bij te zetten; iets, 't welk niemand zal kunnen gelooven. — Aan den anderen kant ſchijnt het ook niet geloofbaar, dat hun de naamen van die vreemde Auteuren zoo volſtrekt onbekend zouden geweest zijn. ——

Eich-

lige overblijfſelen hunner volkspropheten, en wijdt hun, uit dien hoofde, zijnen billijken lof toe, III. Deel bladz. 56. —

Eichhorn zegt wel, dat het, weegens de gebrekkige verbintenis, die er tusſchen verſcheiden landen en gewesten plaats had, in de meeste gevallen onmoogelijk was, zekere kenmerken en ontwijffelbare narichten van eenen Schrijver te bekoomen, vooral dewijl de Hebreën, in de Babyloniſche Ballingſchap verkeerende, zich niet in een en dezelve plaats, bij malkanderen bevonden. — „ Konde niet (vraagt hij aan zijne leezers (*i*)) eene verzameling van vreemde God-
„ ſpraaken, welker Schrijvers onbekend waren,
„ of in een afgeleegen gewest van het Babylo-
„ nisch Rijk leefden, in handen gevallen zijn
„ van het, uit de ballingſchap na hun Vaderland
„ terug keerend, Volk, zoo dat de verzamelaars
„ van het O. T. in de onmooglijkheid waren,
„ om, aangaande den Schrijver, of, indien er
„ meer mogten geweest zijn, aangaande de
„ Schrijvers deezer Stukken, aan hunne leezers
„ voldoende verſlag te geeven?"

Deeze vraag ſchijnt, in den eerſten opſlag, tot bevestiging zijner onderſtelling, zeer veel gewicht te hebben; wanneer wij echter de zaak dieper indenken, zullen wij er geheel anders over oordeelen. —

Want *vooreerst*, konden zij bij dezulken hunner Na-

(*i*) Bladz. 121. —

Natie, die in andere gewesten van het Babylonisch Rijk geleefd hadden, dit onderzoeken, en van hun de noodige berichten des aangaande bekoomen; voornaamelijk, daar zij een genoegzaam aantal van Godſpraaken hadden, welke *Eichhorn* ook in den tijd der Babyloniſche ballingſchap t'huis brengt, welker Schrijver zeekerlijk niet onbekend heeft kunnen zijn aan die geenen, aan welke die Godſpraaken inzonderheid gericht waaren. ——

Ten anderen, de voorbeelden van Ezechiël, Daniël en anderen, bewijzen in tegendeel, dat de naamen der Profeeten, die ten tijde der Babyloniſche ballingſchap geprofeteerd hebben, niet zoo geheel onbekend geweest zijn aan hunne volksgenooten, maar veel eer ook tot de nakomelingſchap zijn overgebragt. —

Ja! wat zeg ik? indien wij ook, *eindelijk*, dit wilden toegeeven, dat de naamen der geenen, die deeze Godſpraaken opgeſteld en uitgeſprooken hebben, aan de verzamelaars van het O. T. volſtrekt onbekend geweest zijn; nogthans kunnen wij niet denken, dat deeze Mannen zoo onbegrijpelijk dom en onkundig zouden geweest zijn, dat zij zodanige Godſpraaken, die eerst in hunnen leeftijd, of een wienig te vooren, toen reeds de Hebreeuwſche taal veel van haare oorſpronGelijke ſchoonheid verlooren had, waren opgeſteld,

ſteld, niet zouden hebben kunnen onderſcheiden van die ſchoone Dichtſtukken van Jeſaïas, die zulk eenen verheeven geest ademen, zoo rijk zijn in de bevalligſte ſieraden, welke de Hebreeuwſche taal konde ten toon ſpreiden, en in den tijd van haaren grootſten bloei uitkwamen. —

Daar nu, nog de verzamelaars van den Canon zulk eene groote verſcheidenheid konden vinden; maar veel eer ook die Godſpraaken, die van den afloop der Babyloniſche ballingſchap niet alleen, maar ook van de tijden der beetere huishouding, ſpreeken, niet geſchroomd hebben aan Jeſaïas toeteſchrijven; nog wij ook, gelijk wij in 't vervolg zullen aantoonen, genoegzaame redenen voor handen hebben, waarom wij dezelve aan Jeſaïas niet zouden kunnen toeſchrijven: zoo moeten wij van zelfs hier uit beſluiten, dat deeze Godſpraaken, als echte en oorſprongelijke ſtukken van Jeſaïas, moeten beſchouwd worden; en door deezen, door Gods Geest beſtuurden, Man zelven 't eenigen tijd opgeſteld en uitgeſprooken wierden. —

Voorts wordt ook de onderſtelling van *Eichhorn* niet weinig verzwakt door de volgende gewichtige bedenking: Wordt niet, door zulk eene onderſtelling, alle geloof deezer Godſpraaken weggenoomen niet alleen, maar wordt niet daar door

ook alle gefchiedkundige verklaring derzelve twijffelächtig en onzeeker? Indien toch die verzamcling van voorzeggingen, die met den naam van Jefaïas verëerd is, in de daad niets anders is, dan flegts eene Profeetifche verzameling, (anthologie) uit verfcheiden Godfpraaken van verfchillende Auteuren faamengefteld, dan zal niemand ook, met gegrond regt, kunnen ftaande houden, dat de Profeet Jefaïas, door den Goddelijken Geest bezield, zodanige gebeurenisfen voorzegd heeft, welke eerst, na den afloop veeler eeuwen, zouden daargefteld worden: en op deeze wijze gaat ook het onderfcheidend Caracter der oude Godsgezanten geheel verlooren, die hier door tot bloote waarzeggers verlaagd, of flegts ftaatkundigen worden, die alleenlijk fpreeken van zulke dingen, die onder hun oog voorvallen en voor de hand zijn.

Verliezen niet inzonderheid die Godfpraaken, in welke de Mesfias, in het gewichtig ampt en het aangeleegen werk, 't welk Hij, tot behoudenis der wereld, verrigten zoude, zoo verheeven geteekend wordt, alle blijken van geloofwaardigheid? dewijl niemand, zulk eene onderftelling aanneemende, meer bepaalen kan, of deeze Godfpraaken waarlijk van Jefaïas oorfprongelijk, of door eenen anderen Profeet, op Goddelijk bevel, zijn opgefteld? — Waar uit te gelijk ook de

de betrekking, welke het vraagſtuk, met welks beäntwoording wij thans onleedig zijn, op den Christelijken Godsdienst heeft, ten duidelijkſten blijkt; waar van wij vervolgends breedvoeriger zullen handelen, wanneer wij Hoofd. XL en volg. en inzonderheid de vermaarde Godſpraak, aangaande den Mesſias, Hoofd. LII: 13. — LIII. voorkoomende, opzettelijk zullen verdeedigen. — Maar hoe wordt ook niet, door de gezegde onderſtelling, de geſchiedkundige verklaaring, ook zelfs van deeze allerbelangrijkſte Godſpraaken, ten hoogſten twijffelächtig en verdagt!

Want indien in onzen Jeſaïas zoo veele Godſpraaken, van een' zeer verſchillenden inhoud, door onderſcheiden Schrijvers opgeſteld, en tot verſchillende tijdperken behoorende, onder één vermengd gevonden worden; wie zal dan toch, met genoegzame zeekerheid, kunnen bepaalen, tot welk tijdperk dezelve moeten gebragt worden? Vooräl wanneer wij bedenken, welk eene groote overëenkoomst en gelijkvormigheid tusſchen de onderſcheiden tijdperken ſomtijds kan hebben plaats gehad, geduurende al dien langen tijd, die er van Jeſaïas leeftijd af, tot op de Babyloniſche ballingſchap verloopen is.

Wat nu betreft die Godſpraaken, die uit de geſchiedenis van het Joodſche Volk, ten tijde van Jeſaïas, voor zoo verre dezelve tot onze kennis

gekoomen is, niet kunnen opgehelderd en verklaard worden, wie ziet niet, dat de zwarigheden, aan welke derzelver Uitlegging onderhevig is, daar door, dat men ze op de gebeurenisſen van laatere tijden toepasſelijk maakt, geenſints kunnen voorgekoomen of verminderd worden; daar wij, in de nog overig zijnde geſchied-boeken, ſlegts een kort verſlag van die tijden, en 't geen daar in is voorgevallen, vinden opgeteekend? — Ten aanzien ook van die voorzeggingen, welke buitenlandſche Natiën betreffen, hebben wij reeds (bladz. 74.) opgemerkt, dat dezelve geenſints gemakkelijker te verklaaren zijn, 't zij dezelve aan Jeſaïas, 't zij ook aan Schrijvers van volgende tijden, worden toegekeurd. — En even dit zelfde heeft ook plaats, ten aanzien van zulke voorzeggingen, die het Babylonisch Rijk in 't bijzonder, en deszelfs lotgevallen, betreffen; want de geſchiedkundige verklaring deezer Godſpraaken zal ſteeds dezelve zijn, 't zij men dezelve beſchouwt als voorzeggingen, welker vervulling uit de geſchiedenis moet aangetoond en beweezen worden, 't zij men dezelve aanmerkt, als lofzangen of liederen, welke eerst, na de daarſtelling der bezongen gebeurenis, of ſlegts een weinig tijds te vooren, zijn opgeſteld. —

Daar nu, (gelijk wij gezien hebben) de onderſtelling van *Eichorn* met de grootſte zwarighe-

heden gepaard gaat, en ook de nuttigheid, welke daar uit voortvloeit, zoo groot niet is, dat wij daarom zouden noodig hebben, dezelve aanteneemen; meenen wij ook, uit dien hoofde, de gewichtigfte redenen te hebben, om geheel en al van hem te verfchillen. (*k*) —

Na deeze voorafgaande algemeene aanmerkingen, gaan wij nu over tot de verdeediging van alle de Godfpraaken, welker gezag en echtheid den Uitleggeren verdagt is voorgekoomen.

JESAÏAS II: 2—11.

En hier doet zich reeds terftond, in het begin van Hoofd. II: 2—11. aan onze aandagt op eene voorzegging, aangaande de beetere gefteldheid van den waaren Godsdienst, door den Godvruchtigen veréerer van God eens te verwagten; voor welke wij vs. 1. dit opfchrift vinden: הדבר אשר חזה ישעיהו בן־אמוץ על יהודה וירושלם:
(*Het woord, dat Jefaïas, de zoon van Amos, gezien heeft over Juda en Jeruzalem.*) Deeze God-

(*k*) Hier over verdienen nagezien te worden de aanmerkingen in 't LVII. Deel der *allgemeinen deutfchen Bibliotheck*, 1. ft. f. 207. ff.

Godſpraak komt, met dezelfde woorden, nog ééns voor bij Profeet Micha Hoofd. IV: 1—3, en de herhaaling van deeze zelve voorzegging door twee onderſcheiden Profeeten heeft aanleiding tot verſcheiden vooronderſtellingen gegeeven. — *Koppe* heeft gedacht, dat deeze drie verſen een gedeelte eener voorzegging behelsden van den eenen of anderen onbekenden Profeet, die hier ter plaats, daar dezelve eigentlijk niet behoorde, geplaatst was, van ſommigen aan Jeſaïas, van anderen aan Micha toegeſchreeven, waarom dezelve ook bij Micha gevonden word. (*l*). — Hij beroept zich vooral op het begin deezer Godſpraak, en is van oordeel, dat dezelve, dewijl ze met het voorzetzel ו begint, *of* nog behoort tot de voorafgaande Godſpraak van den Profeet, *of* tot een ander ſtuk, dat verlooren geraakt is. — Omhelst men het eerſte, dan zoude het opſchrift deezer Godſpraak onëcht en naderhand daar bij ge-

(*l*) Zie *Lowths Jeſaias, mit anmerkungen von Joh. Benj. Koppe.* 2 Band, p. 46, 47. Coll. 44, 45. — *Eichhorn* ſchrijft deeze verſen aan Micha toe, en is van gedagte, dat ze uit hem in Jeſaïas naderhand zijn ingevoegd. *Inl. in het O. T.* bladz. 123, — dit ſtelt ook, ſchoon eenigſints twijffelächtig, mijn geleerde Vriend, *Carol. Guil Juſti*, Prof. te Marburg, in zijn voortreffelijk Boek: *Joël, neu ueberſetzt und erlautert*, Leipz. 1792. p. 158. —

gevoegd zijn; in welk geval ook gereedelijk een verband zoude te vinden zijn tusschen 't geen hier voorkoomt, en het voorgemelde Hoofddeel. Daar, namentlijk, wordt van vs. 25 tot 27, eene gewenschte omkeering van zaaken en een gelukkige staat des volks door den gewijden Profeet voorzegd, waarmeede de voorzegging van een grooter geluk, welke wij hier vinden, zoude kunnen verbonden worden, waar door het geschieden zoude, dat eens de waare kennis en zuivere dienst van Jehovah verder zoude voortgeplant worden in de wereld. —

Dan, 'er zijn inzonderheid twee bedenkingen, welke teegen zulk eene verbinding van deeze met de voorgaande voorzegging schijnen te strijden.

1.) Vooreerst, dat er op die wijze geen het minste verband zou te vinden zijn met vs. 28—31. van het Ie. Hoofd.

2.) Ten anderen, is het ook voor een ieder, die dit IIde Hoofd. met eenige aandagt inziet, vrij duidelijk, dat deeze Godspraak met het 5de en volg. vs. in naauwe samenvoeging verbonden wordt. Wij zullen hier over in 't vervolg nog nader iets zeggen. —

Dit opgemaakt zijnde, strijdt het ook nog

3.) Ten derden, teegen deeze opvatting, dat deeze Godspraak, ten minsten naar mijn inzien,

moet gebragt worden tot den tijd van Achas (*m*); maar de voorzegging, welke wij Hoofd. II. voor ons hebben, meer toepasfelijk fchijnt te moeten gemaakt worden op de eerfte jaaren van Jothams Regeering, wanneer de uitwendige gefteldheid van het Joodfche volk nog in eenen bloejenden ftaat was. —

Onderzoeken wij dan nu nog de andere vooronderftelling van *Koppe*, dat, namentlijk, deeze Godfpraak een overgebleeven ftuk zijn zoude van eenen onbekenden Profeet, en hier ter plaatze, daar dezelve geheel niet behoorde, zoude zijn ingevoegd. —

Deeze vooronderftelling fteunt eigentlijk op het gewoone gebruik van het voorzetzel ו, 't welk een koppelwoordje is, en een zeeker verband

(*m*) Vergel. 2 Chron. 28, inzonderheid vs. 7–9, met den inhoud van deeze Godfpraak. — Zie *Hensler Jefaïas* ter dezer plaatfe. Anderen, b. v. *Vitringa*, *Dathe*, *Michaëlis*, *Rozenmuller*, brengen dezelve tot den tijd van Hiskia, waar meede echter niet fchijnt overëentekoomen, 't geen vs. 15 en vervolgends gezegd wordt, daar Hiskia voor een Godvruchtig en regtvaardig koning bekend ftaat. — Het 26ste. vs. fchijnt ook meer toepasfelijk te kunnen gemaakt worden op het beftuur van Hiskia, die Achas is opgevolgd, dan op dat van Manasfe, den opvolger van Hiskia, op wien het geheel niet past. —

band met de voorgaande redevoering van den Propfeet schijnt aantewijzen.

Dan, dit zelfde woordje heeft ook nog een algemeener gebruik, en wordt zeer dikwerf gebeezigd, zelfs in het begin eener redevoering. — Met dit alles is het echter ook opmerkelijk, dat die drie versen, bijna met dezelve woorden, ook bij Profeet Micha voorkoomen. — Sommigen hebben gezegd, dat Jesaïas deeze woorden van Micha ontleend heeft; anderen, die dezelve, als oorsprongelijk van Jesaïas zijnde, verdeedigd en beweerd hebben, dat Micha dezelve uit Jesaïas heeft overgenoomen. — *Het eerste* was de gedagte van den onsterffelijken *Michaëlis* (*n*), die er bijvoegt, dat deeze woorden, als 't ware, tot den text van Micha behooren, welke Jesaïas tot een grondslag zijner redevoering gelegd heeft. — Dit moet voorzeeker vreemd voorkoomen aan elk, die bedenkt, dat Micha een tijdgenoot geweest is van Jesaïas: ja! wat zeg ik? dat hij later dan Jesaïas tot de Profeetische bediening gekoomen is. Vooral, wanneer hij

(*n*) Verg. J. D. MICHAËLIS *Deutsche Uebersetzung des A. T. mit anmerkungen fuer ungelehrte* VIII. Theil (Göttingen 1779 4to.) s. 5. volg. - met wien voor een gedeelte overëenstemt HENSLER in zijn *Jesaïas* s. 5, not.

hij daar bij bedenkt, dat er in de gewijde Bladeren geen voorbeeld te vinden is, waar uit men zoude kunnen opmaaken, dat de Profeeten gewoon waren, om over de gezegdens van hunne tijdgenooten redevoeringen te houden. —

Vervolgends: de Godſpraak, welke wij vinden aangeteekend Hoofd. II—IV, moet ontwijffelbaar gebragt worden tot den tijd van Jotham, onder wiens Regeering Micha een begin gemaakt heeft met de waarneeming zijner Profeetiſche bediening; men zoude derhalven met regt moogen verwagten, dat Jeſaïas, indien hij deeze korte Godſpraak (Hoofd. II: 1—4.) van hem had willen overneemen, het volk hier van verwittigd en gezegd zou hebben: dit heeft reeds Micha, op bevel van Jehovah, geſprooken. —

Dan, onderzoeken wij ook de redenen, welke *Michaëlis*, ter bewijze van zijne ſtelling, bijbrengt:

De eerſte ontleent hij van het verband, waar in deeze woorden bij Micha met de voorgaande Godſpraak gevonden worden, 't geen zeekerlijk natuurlijk afloopt, indien men deeze gantſche voorzegging, als eene aanëengeſchakelde rede, achter malkanderen leest. — Het is toch klaar, dat niet alleen de woorden: באחרית הימים (*in het laatſte der dagen*) maar ook vooral die gantſche ſpreekwijze: „ het zal ge„ ſchie-

„ ſchieden, dat eens de Berg, op welken de
„ Tempel van Jehovah gevestigd was, zal ver-
„ heeven worden booven den top der bergen, en
„ booven alle heuvelen ", een duidelijk opzicht
hebben op 't geen de Profeet in het voorgemelde
Hoofd. V: 12. gezegd had: „ de Berg, op
„ welken de Tempel gebouwd is, zal tot eene
„ wildernis worden ". —

Maar dit zelve verband loopt even zoo natuurlijk af, al ſtellen wij, dat Micha deeze verſen van Jeſaïas, of van een anderen Profeet, die lang te vooren geprofeteerd had, heeft overgenoomen. — Want, indien Micha zodanig eene Godſpraak tot zijn bijzonder oogmerk wilde gebruiken, dan moet hij dezelve zeekerlijk daar ter plaatze aanhaalen, en in zijne voorzeggingen invoegen, daar dezelve tot dat oogmerk inzonderheid dienſtig en gepast konde geöordeeld worden, vooral daar hij vermaak ſchepte, om de Beelden, in welke de voorige Profeeten de toekoomſtige zaaken, die zij voorſtelden, hadden ingekleed, ook op zijne wijze te ontwikkelen. —

De andere rede zijner ſtelling ontleent hij van het voorgeſtelde koppelwoordje ו, 't geen een duidelijk bewijs zijn zoude, dat Jeſaïas deeze Godſpraak van Micha zoude hebben overgenoomen, daar er niets voorafgaat, waar meede dit hier zoude kunnen verbonden worden; even ge-

lijk

lijk ook onder ons de gewijde Redenaars, een text uit den Bijbel voorleezende, dit woord doorgaands pleegen meede te leezen, ſchoon het eigentlijk tot de ſtoffe, welke zij behandelen, niets toe- of afdoet. — Dan, in de beöordeeling der vooronderſtelling van *Koppe*, hebben wij reeds opgemerkt, dat dit koppelwoordje een vrij algemeener gebruik heeft, en, daar wij van de regelen, volgends welke de Oude Profeeten hunne Leerreedenen hebben ingericht (indien er zodanige hebben plaats gehad, daar wij nog zeer aan twijffelen) niets zeekers weeten, zoo vervalt ook dit bewijs van zelfs. —

Dat ééne moogen wij er bijvoegen, dat *Michaëlis*, gelijk het ons voorkoomt, zich zelven teegenſpreekt, wanneer hij, in de aangehaalde plaats, ſ. 5, zegt, dat die Godſpraak, welke wij Hoofd. II—IV vinden aangeteekend, in de eerſte jaaren van Jothams Regeering, door Jeſaïas uitgegeeven wierd; en echter een weinig daarna, ſ. 6, deeze woorden, uit Profeet Micha genoomen, als den text aanmerkt, waar over Jeſaïas zijne rede gevoerd heeft, om zijne tijdgenooten, die al den luiſter en het geluk des volks, in de ontzagchelijke toerustingen des oorlogs ſtelden, en daar op hunnen roem droegen, te toonen, welk een onberekenbaar groot verſchil er plaats had, tusſchen die bevallige teekening,

wel-

welke Micha gemaakt had, van die gulden, gelukkige en vreedzame tijden, die nog eens over de wereld zouden aanlichten, — en tusſchen dat bekrompen denkbeeld van volksgeluk, 't welk zij zich gevormd hadden. — Dit toch vooronderſtelt, dat Micha reeds voor Jeſaïas geprofeteerd heeft; ten minſten deeze Godſpraak heeft uitgegeeven voor dien tijd, dat Jeſaïas over dezelve, naar zijne vooronderſtelling, redevoerde, dat is, voor de eerſte jaaren van Jothams beſtuur. —

Maar het is geenſints waarſchijnelijk, dat Micha reeds toen zijne Godſpraaken zoude hebben uitgegeeven, als die, gelijk men gewoonlijk denkt, (*o*) omtrend tien jaaren na Jeſaïas, begonnen is met de waarneeming zijner Profeetiſche bediening; daar Jeſaïas in dat ampt wierd ingewijd in het ſterfjaar van Usſia, Jothams voorganger in het Rijksbeſtuur, zoo als ten minſte zeer veele Uitleggers hier in met malkanderen overëenſtemmen, die dat plegtig gezicht, waar van Hoofd. VI geſprooken wordt, van de aanvaarding der Profeetiſche bediening door Jeſaïas, plee-

(*o*) Zie de tijdreekenkundige tafel, gevoegd achter EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* III. Deel.

pleegen te verklaaren; (*p*) andere echter vooronderſtellen, dat Jeſaïas reeds te vooren dat ampt bediend heeft. —

Doch, indien wij ſtellen, dat die zelve Godſpraak, welke bij Micha Hoofd. III en IV geleezen wordt, gebragt moet worden tot de eerſte jaaren van Jothams Regeering, dan is het niet gemakkelijk te begrijpen, hoe de Jooden in het denkbeeld konden koomen, dat de Profeet, wanneer hij van een gouden Eeuw (gelijk *Michaëlis* het noemt) melding maakte, daar meede den naast aanſlaanden, ja! wat zeg ik? den teegenwoordigen tijd bedoelde, zoo dat Jeſaïas het noodig oordeelde, om dat vooröordeel opzettelijk teegentegaan; en hun, met uitdrukkelijke woorden, onder het oog te brengen, dat hij ſprak van die gelukkige en heuchelijke tijden, die, *in het laatſte der dagen*, na een lang verloop van veele eeuwen, eerst te wagten waren, en dat de teegenwoordige geſteldheid des volks, 't welk zich ten oorlog toerustede, en doorgaands gewaapend was, hun een ontwffijelbaar bewijs

(*p*) Hier van verſchillen onder de laatere Uitleggers *Lowth*, *J. D. Cube*, van Berlyn, en *Roſenmuller*, wier bijgebragte redenen wij hier niet kunnen onderzoeken. —

wijs zijn moest, dat die beſtendige vreede, van welke hij geſprooken had, het wenſchelijk lot der wereld en der volkeren tot nog toe niet zijn zoude. —

Ten einde deeze gewichtige zwaarigheden te vermijden, zijn andere van gedagten, dat Micha, of dat zelfde Profeetisch gezigt gehad heeft, 't welk ook aan Jeſaïas is vertoond geweest, (*q*) of dat hij het zelve, tot zijn bijzonder gebruik, van Jeſaïas heeft overgenoomen. — Het is toch geheel zonder voorbeeld, en niet zeer aanneemelijk, vooral wanneer het op eene andere wijze kan verklaard worden, dat dezelfde Godſpraak door twee onderſcheiden Propheeten, gelijktijdig leevende, en tot het zelvde volk gezonden, ja zelvs met dezelvde woorden, van God zoude geopenbaard zijn. —— En deeze vooronderſtelling heeft

(*q*) In dit gevoelen ſtond ook de beroemde Uitlegger der H. Schrift onder de Jooden *R. Iſaac Abarbanel*, die, in zijne verhandeling over Mich. IV, dus ſchrijft: „ Eſaïas & Micha eandem habuerunt viſionem Propheti- „ cam, at prius Eſaïas. Micha autem, conſignaturus vi- „ ſionem illam, multis uſus eſt verbis, quae apud Eſaïam „ extant; non quod Micha ſubduxerit verba Eſaiae; ſed „ quod viſionem ſuam enarraverit illis verbis, quae tunc „ ex Eſaïa ori ipſius erant indita." —

heeft in de daad eene groote maate van waarſchijnlijkheid, dat, namentlijk, Micha van deeze aanmerkelijke Godſpraak van Jeſaïas, tot zijn bijzonder oogmerk, gebruik gemaakt en dezelve in zijne vermaaning aan het volk heeft ingevoegd. — Volgens deeze opvatting blijft

Vooreerst de echtheid van het opſchrift, 't welk voor de Godſpraak van Jeſaïas ſtaat, ongeſchonden, welke toch niemand ligtelijk, zonder de gewichtigſte redenen, behoort te verdenken.

Ten anderen is het ook niet geheel zonder voorbeeld, dat de Propheeten van ſommige gezegdens van andere Godsmannen, tot hun oogmerk, gebruik gemaakt, dezelve in hunne Godſpraaken, of vermaaningen ingevlochten, of met dat oogmerk herhaald hebben, op dat het volk zulke gezegdens te beeter kennen, en dezelve te minder uit het geheugen verliezen zoude, bij voorbeeld Hoofd. XV, XVI, vergel. met Jerem. XLVIII. —

Ten derden blijkt het ook uit het gantſche redebeleid bij Micha, dat deeze Godgewijde Man, die met zulk een hoogverlicht verſtand begaafd was, die uitmuntende teekening aangaande die gulden Eeuw, waar in de Godsdienst en deszelfs zuiverheid zoude herſteld worden, en de zon van tijdelijken voorſpoed en bloeijend volks-geluk voor

voor de Joodſche Natie zoude opgaan, in de volgende verſen, namentlijk vˢ. 4—8 van Hoofd. IV, breedvoeriger beſchreeven, en naader in de bijzonderheden heeft uitgebreid. —

Dan, wat hier ook van zij, wij voor ons zouden liever die vermaarde Godſpraak, zoo als dezelve bij Jeſaïas en Micha voorkoomt, op eene andere wijze opvatten, en de nieuwe vooronderſtelling aaneemen, welke de gel. *P. F. C. Roſenmuller* (op het voetſpoor van zijnen Vader, den beroemden Leipziger Godgeleerden *J. Georg. Roſenmuller*) in zijne nieuwe verklaaring van den Profeet Jeſaïas heeft voorgeſteld (*r*). Hij verſchilt daar in van *Koppe*, die Hoofd. II — IV in drie afzonderlijke ſtukken van onderſcheiden grootte verdeelde; omhelzende liever het gevoelen van oude zoo wel als nieuwere Uitleggeren, en onder deeze laatste bijzonder van *Vogel*, *Michaëlis*, *Lowth*, *Doederlein*, *Dathe* en *Hensler*, die eenpaarig van oordeel zijn, dat deeze drie Hoofdſtukken in een allernaauwst verband bij malkanderen behooren, en maar eene en dezelve Godſpraak behelzen. Uit

(*r*) P. F. C. ROSENMULLER *Scholia in V. T.* Tom. III. behelzende de voorzeggingen van Jeſaïas, 1ſte afd. Leipzig 1791. onder den tijtel: *Jeſaïae vaticinia; latine vertit & explicavit Roſenmuller.* I Th. Leipſ. 1791. verg. aant. op 't II h. ſ. 41 —

Uit vergelijking echter van v[s] 5 met Hoofd. II: 3 besluit hij te regt, dat de Profeet, die de onderlinge opwekking der volkeren, in dat vers vervat, „ *Wel aan, laat ons opgaan tot den Berg van Jehovah, tot den Tempel van Jacobs God, op dat Hij ons aangaande zijnen wil onderwijze, en wij, overeenkoomstig met denzelven, ons leeven bestuuren moogen!*" (*s*) in v[s] 5 op zijne tijd- en volksgenooten toepasselijk maakt, en hun vermaant, om ook zoo, met een opregt hart, in den dienst van God te verkeeren, „*Wel aan, volgen wij ook dat Goddelijk onderwijs*" (*t*), dat de Profeet, zeg ik, in zijne leerrede v[s] 5 en vervolg. allerduidelijkst verbindt met die aangenaame teekening eener beetere huishouding, welke hij v[s] 2—4 had voorgesteld; maar deeze teekening, gelijk ook de gelijkluidende plaats bij Micha (Hoofd. IV: 1—3.) beschouwt hij als eene vroegere Godspraak, reeds te vooren door eenen onbekenden Profeet uitgesprooken, welke nu door Jesäias en Micha herhaald wordt; doch

(*s*) Volgens de vertaaling van *Dathe.* —

(*t*) Gelijk DOEDERLEIN deeze plaats te regt verklaart, in zijne uitgegeeven vertaaling van den Profeet *Jesäias* (edit. 2. Altorf 1780.) p. 7. wiens aanmerkingen daar over ook in alle opzichten waardig zijn geleezen te worden.

doch zoo, dat zij dezelve niet van malkanderen hebben overgenoomen. (*v*) —

Wij kunnen niet ontveinzen, dat deeze onderſtelling ons terſtond, bij het eerſte inzien, zeer aanneemelijk is voorgekomen, waarom wij dezelve ook tot dus verre, zoo veel dit ſtuk betreft, aanneemen, voornamentlijk om twee reedenen:

Vooreerst omdat daar door het gezag der beide Profeeten, Micha en Jeſaïas, ongeſchonden blijft, waar van de een die vroegere Godſpraak in eene belangrijke voorzegging van hem zelven ingevoegd, en daar meede ten naauwſten verbonden heeft, en de ander over dit eerwaardig gedenkſtuk van eenen der vroegere Profeeten rede ge-

(*v*) „Scilicet inter multos, tam antiquioris, quam recen„tioris ævi, populos, magna imprimis aliqua rerum ca„lamitate oppreſſos, aut multis vitiis corruptos, vati„cinia circumferri aſſolent, quæ, ſive graviora mina„ri, ſive lætiora ſolent polliceri." —

„Similiter inter Judæos eo tempore, quo a magna „populi parte cultus Jehovæ, ſive plane neglectus, „ſive cum ſuperſtitione idololatrica permiſtus eſſet, „vaticinia circumlata videntur de meliore religionis vi„ciſſitudine. Talibus vaticiniis inter populum celebra„tis, & magna fortaſſe etiam apud eum auctoritate, „Prophetas in declamationibus ad conſilia propoſita „aptiſſime uſos eſſe, nemo dubitabit." *Roſenmuller* l. c. p. 43. —

gevoerd, en daar uit aanleiding genoomen heeft, om de Israëllers hunne verpligtingen omtrend het Opperweezen onder het oog te brengen. —

Ook neemt het opschrift deezer Godspraak bij Jesaïas de gegrondheid deezer onderstelling niet weg: הדבר אשר חזה ישעיהו בן־אמוץ על־ יהודה וירושלם (*Het woord dat Jesaïas, de zoon van Amos, gezien heeft over Juda en Jeruzalem*); want dit opschrift moet tot die gantsche Profeetische redevoering betrekkelijk gemaakt worden, die Hoofd. II tot IV voorkomt, en kan geensints beletten, dat de Profeet van zulk eene vroegere Godspraak, tot zijn bijzonder oogmerk, geen gebruik zoude hebben kunnen maaken.

Ten anderen is het ook geensins onwaarschijnlijk, dat de oude Profeeten veele Godspraaken zullen voorgesteld hebben, welke niet aanstonds, of in 't geheel niet beschreeven wierden; maar die, weegens derzelver kortheid en gewichtig belang, in het geheugen hunner Hooreren zoo bewaard zijn gebleeven, dat zij mondeling tot de nakomelingschap konden voortgeplant worden, en dat derzelver Goddelijk gezag, als genoegzaam bekend bij het volk, door de volgende Profeeten veilig konde vooronderfteld worden. (*w*).

Wil

(*w*) „ Pro certo haberi debet, multa apud Judæos va-

Wil men er nu voorts nog de gisfing bijvoegen, dat die vroegere Godfpraaken, door derzelver opftellers, in zang voorgefteld zijn, en op die wijze, door behulp van 't geen de Grieken melodij noemen, zoo veel te beeter in het geheugen hunner Hooreren hebben kunnen ingeprent worden (*x*), dit zal nog zeer veel toebrengen tot bevestiging en opheldering deezer vooronderftelling; die echter dan nog haare waarde behoudt, offchoon men ook in deeze ftelling van een zeeker geleerd man (*y*) niet wilde inftemmen. (*z*) —

Eindelijk vooronderftelt *Rofenmuller* nog, dat moogelijk ook hier aan toetefchrijven zij de ver-

vatum veterum oracula confervata fuiffe, non fcripto, fed memoria; quamquam poftea, qui a parentibus receperant, ea privatim annotarunt: unde factum eft, ut ea oracula in libris, ab Esdra digeftis, non extarent."

Het zijn de woorden van dien vermaarden Uitlegger der H. Schrift *Hugo de Groot* in zijne uitgewerkte *Commentarie* over het Euangelie van Mattheus Hoofd. XXVII: 9. p. 539 Tomi primi *annotat. in N. T.* edit. noviffimæ Windheimianae.

(*x*) Vergel. 1 Sam. X: 5, 1 Kon. III: 15. —

(*y*) Die het boek van *Rofenmuller* beöordeeld heeft in de *Allgem. literatur Zeitung v. Jahr* 1792. no. 88 f. 18.

(*z*) Vergel. *Heringa* aangeh. pl. bladz. 370. –

vermaarde plaats bij Zacharias, Hoofd. VIII: 20—23: (*a*) echter kunnen wij dit te minder denken, niet alleen omdat die Godspraak bij Zacharias in een geheel ander verband voorkoomt; maar ook om dat het verschil in woorden en spreekwijzen te groot is, dan dat het deeze gedagte eenigsins zoude kunnen begunstigen. —

Maar, om niet te verre van ons voorgestelde doel aftewijken, eindigen wij dit onderzoek, en gaan over tot de verdeediging ook van andere Godspraaken.

JESAÏAS XI en XII.

Hier doet zich terstond aan onze aandagt op eene andere vooronderstelling van *Rosenmuller*; welke wij echter met dezelve ruimte, als de voorige, niet kunnen onderschrijven. — Namentlijk de vermaarde Godspraak aangaande den Messias, Hoofd. XI en XII, (welke Hoofdstukken doorgaands van de Uitleggers, als bij malkanderen behoorende, worden aangemerkt) beschouwt hij als een Godspraak, die eerst ten tijde

(*a*) *Rosenmuller* l. c. p. 42. gelijk ook *Dathe* oordeelt, dat deeze plaats zeer veel overëenkoomst heeft met die van Jesaïas, l. c. p. 7.

tijde der Babijlonifche ballingfchap zoude uitgegeeven zijn – inzonderheid, gelijk hij meent, van het 11de. vs. van Hoofd. XI af. (*b*)

Wij zullen in 't vervolg geleegenheid hebben, om de redenen, welke hij tot ftaaving deezer gedagte bijbrengt, naauwkeuriger te toetzen, terwijl wij nu flegts het verband deezer Godfpraak met de voorgaande, en derzelver belangrijken inhoud, vooaf met weinige zullen inzien. –

De meesten der nieuwere Uitleggeren verbinden deeze Godfpraak allernaauwst met vs. 28 – 34 van het voorgemelde Hoofdftuk, en verklaaren dezelve ook van den Mesfias, waar in alle, behalven *Hensler* (*c*), met hun overëenftemmen; deeze toch befchouwt niet alleen 't geen Hoofd. XI voorkoomt, als eene afzonderlijke Godfpraak, van de voorgaande onderfcheiden; (gelijk dit ook het gevoelen is van *Dathe* en *Rofenmuller*) maar verklaart dezelve ook boovendien van koning Hiskia (*d*).

Naar

(*b*) *Rofenmuller* l. c. p. 276.

(*c*) HENSLER, *Jëfaïas neu ueberfezt* &c. p. 32, 33. verg. f. 301 - 307.

(*d*) Op dezelve wijze verklaart het ook de *Groot* van Hiskia, daar hij bij deeze plaats zegt: „ redit ad laudes Ezechiæ, fub quibus fublimiores latent Meffiæ laudes. " —

Naar ons gevoelen echter moet deeze Godſpraak en derzelver begin:

ויצא חטר מגזע ישי
ונצר משרשיו יפרה׃

(*want 'er zal een rijsken voortkoomen uit den afgehouwen tronk van Izaï, en eene ſcheute uit zijne wortelen zal vrugt voortbrengen*:) vooral betrekkelijk gemaakt worden op het einde van het voorg. Hoofd., daar de Profeet gezegd had: „ het dichte woud zal, als met ijzer, omver „ gehouwen worden, en de Libanon zal door „ geweld vallen:" daar niet, gelijk het ons toeſchijnt, geſprooken wordt van de nederlaag der Asſijriërs; maar van de verbaazende rampen, die het Joodſche volk en de koninglijke Familie zouden treffen.

En hier in ſtemmen, van de nieuwſte Uitleggeren van Jeſaïas, met ons overëen *Lowth*, *Koppe*, *Michaëlis* (*e*) en *Doederlein* (*f*), die ook deeze

(*e*) Wiens aanteekeningen op de reeds meermaalen aangeh. *deutſche Ueberſezung des A. T.* VIII. Theil ſ. 61. volg. vooral verdienen geleezen te worden. —

(*f*) „ Nexus ſermonis poſtulat, ut haec non de As- „ ſyrio rege fugando; ſed de affligendis Judaeis exponamus. Hoſtis adeſt, multos ſternit, ſed non extirpat „ pe-

deeze gantſche Godſpraak, Hoofd. XI en XII voorkoomende, eenpaarig van den Mesſias verklaaren, niettegenſtaande zij in de uitlegging en toepasſing van alle, de daar voorkoomende, beelden en teekeningen verſchillen.

Wij belijden openlijk, dat wij met hun ook deeze Godſpraak van den Mesſias opvatten. Daar toe dringt ons, niet alleen de geheele beſchrijving, zoo van den verheeven Perſoon, van wien Jeſaïas ſpreekt, als van de uitgeſtrektheid en voortreffelijkheid van het geluk, 't welk Hij zoude aanbrengen, 't geen alles naauwlijks op eenen anderen zou kunnen toegepast worden, als op den van ouds af aan de Vaderen beloofden Mesſias; maar ook ſchijnt deeze verklaaring ons zoo veel te gepaster te zijn, wanneer wij letten op den tijd, waarin deeze voorzegging, naar alle waarſchijnelijkheid, is uitgeſprooken. — Te weeten: er wordt van den oorſprong van dat *Rijsken*, welks grootheid en heerlijkheid door den Profeet bezongen wordt, niet als nu reeds dáár zijnde, maar als nog eerst naderhand uit Izaïs afgehouwen tronk zullende voortkoomen, geſprooken,

„ penitus gentem Judaicam. Supereſt radix, e qua no-
„ va & illuſtris ſurgit propago, Rex pius, juſtus, au-
„ rea ſecula redditurus, Meſſias." *Doederlein* l. c.
p. 50. edit. 2. d.

ken, „ er zal een rijsken uitſpruiten." (*g*) —
Want

(*g*) *Hensler*, die deeze Godſpraak van Hiskia verklaart, vertaalt het begin derzelve in den teegenwoordigen of voorleeden tijd:

vs. 1. *Israëls ſtamme entſproſs ein Reis.*
Aus ſeiner Wurzel gruent ein ſpröſling auf.
2. *Auf dem ruht Göttlicher Geist. u. ſ. w.*

Voegende te gelijk, in de aanteekeningen, met welke hij die vertaaling verrijkt heeft, hier nog bij: dat de Grammaticale regels, aangaande het ו converſivum, in het ſpraakgebruik niet genoeg gegrond zijn. Hij meint echter, dat, in geval het noodig was, die woorden in den toekoomenden tijd overtezetten; nogthans, dit nietteegenſtaande, die plaats van Hiskia kan verklaard worden. Te weeten: er zoude niet zoo zeer de geboorte van Hiskia, als welke nu reeds had plaats gehad, zijn voorzegd geworden, bij geleegenheid, dat deeze Godſpraak door den Profeet was uitgeſprooken; maar veel eer zoude er met deeze woorden te kennen gegeeven worden, dat hij 't eenigen tijd den Throon zijner Vaderen beklimmen, en met wijsheid zoude regeeren; want dat er van eenen Vorst, die tot de waardigheid zijner voorvaderen verheeven wordt, zeer wel kan gezegd worden, dat hij, gelijk een teeder ſcheutje, voortſpruit uit het voorvaderlijk geſlagt.

Dan, wat *het eerſte* betreft: men moet onder het oog houden, dat de regels aangaande het ו converſivum, nietteegenſtaande dezelve niet overäl kunnen toegepast

Want dat deeze Godſpraak onder de Regeering
van

past worden, echter ook haaren grond hebben, en niet geheel verwaarloosd moeten worden, indien men niet alle verklaaring onzeeker en twijffelächtig wil maaken. En ten aanzien van *het tweede* ſchijnt het ook bij uitſtek hard en gedwongen, die woorden te willen verklaaren van eenen Vorst, die reeds gebooren was: ja! wat zeg ik? die reeds den Throon zijner Voorvaderen beklommen had; dit toch ſchijnt *Hensler* in 't vervolg te bedoelen. Hij beroept zich wel op Hoofd. IX: 5, 6, daar van Hiskia zou gezegd worden: *een Zoon is ons gebooren* enz. maar te regt heeft de gel. *Eichhorn* aangemerkt (*allgem. Bibliothek der bibl. Literatur* 2 Band VI ſtuk p. 1053.) dat het al te hard en te ver gezogt is, van eenen reeds volwasſen Vorst te willen zeggen: ילד ילד־לנו (*een kind is ons gebooren*). — 't Geen *Hensler* hier vervolgends nog bijvoegt, dat deeze Godſpraak niet op den Mesſias toepasſelijk is; maar noodzakelijk van een wereldsch Vorst moet verſtaan worden, inzonderheid wanneer men overweegt, 't geen er vs. 3–5 en 6–9, gezegd wordt, hier in zal wel zeeker niemand met hem inſtemmen, die ſlegts vs. 4 en 5, met de vereïschte aandagt, inziet, en daarbij bedenkt, dat die beelden en teekeningen, van welke de Profeeten, in hunne beſchrijvingen van het Rijk van den Mesſias, zich bedienen, doorgaands ontleend zijn van de koningrijken deezer weereld en derzelver heerlijkheid. —

En vooral kan, 't geen er vs. 4 gezegd wordt, geenſints op eenen aardſchen Vorst worden toegepast, als die ſlegts, overeenkoomſtig met het geen hij gezien, of gehoord

van Hiskia gesprooken is, kan hier uit blijken: omdat, indien dit niet geschied is, onder Hiskia's

hoord heeft, in alle gevallen kan oordeelen, om dat er geen andere weg voor hem open is, om tot de ontdekking der waarheid te koomen. —

Dan, het is hier de plaats niet, dit breedvoeriger te betoogen. — Meer hier over vindt men bij *Vitringa*, *Vogel* in not. ad *Grotium*, *Michaëlis*, *Lowth*, *Koppe* en *Dathe* in h. l. — Ook kan de beschrijving van dat groot geluk, die vs. 6-9 voorkoomt, geensins gezegd worden, op Hiskia toepasselijk te zijn; offchoon men ligtelijk kan toegeeven, dat deeze versen niet naar de strengste beteekenis der woorden moeten verklaard worden. —

Eindelijk dat het woord גזע geen *afgehouwen tronk* (die, de boom reeds omgehouwen zijnde, nog met de wortels in de aarde blijft) maar in 't gemeen een *dorre staak* beteekent, heeft *Hensler* teegen *Michaëlis* beweerd, zich beroepende op Jes. XL: 24, in welke plaats de Profeet echter, vooral wanneer men vs. 23. vergelijkt, niet van een *dorre staak* in 't gemeen; maar van een *afgehouwen tronk* spreekt. vergel. ook Job XIV: 8 daar het gantsche redenbeleid deeze beteekenis vordert.

Zoo komt ook voor het Arabisch woord جذع: schoon het Syrisch ܓܘܙܥܐ een ruimer beteekenis schijnt te hebben. (Jer. XLVIII: 17.) Cf. EDUARDI LEIGH *Critica Sacra* (Amstelod. 1679.) p. 31. SIMONIS *Lex. Hebr.* in voc. & MICHAELIS *Supplement. ad Lexica Hebraïca* T. I. p. 291.

kia's Regeering, het dan zoude moeten geſchied zijn onder die van Achas; hooger kan men in dit geval niet opklimmen: — maar toen Achas tot den throon verheeven wierd, was reeds Hiskia gebooren. Vóór Achas kan ook deeze Godſpraak door den Profeet niet geſprooken zijn, zoo dat hij namentlijk zoude verſtaan worden, onder den naam van dat *Rijsken*; want de gantſche beſchrijving, waar door Jeſaïas vervolgends de uitmuntende hoedanigheden en luisterrijke Regeering van dien bedoelden Perſoon zoo verheeven teekent, is in het minſte niet op Achas toepasſelijk. Daar bij konde ook, onder de Regeering van Jotham, die Achas voorganger was in het Rijksbeſtuur, het koninglijk geſlagt van Juda geenſins vergeleeken worden bij een afgehouwen tronk, gelijk eerst lang daarna, ten tijde van koning Zedekia, van het zelve konde gezegd worden.

Wanneer men nu het begin van dit Hoofdſtuk verbindt met de laatſte verſen 28-34 van het voorg. en dezelve met *Michaëlis* verklaart van de uitroeijing van den Joodſchen Burgerſtaat door Nebucadnezar, dan zal onze Godſpraak zoo veel minder nog van Hiskia, die toen reeds lang geſtorven was, kunnen verſtaan worden. —— Of zoude de Profeet moogelijk het oog gehad hebben op eenen van Hiskia's opvolgeren op den throon van Juda, die van Manasſe af, tot Zedekia

kia toe, de teugels der Rijksregeering in handen hadden? is er dan onder deezen, die allen met zoo veele rampen en weederwaardigheden te worstelen hadden, wel één eenige te vinden, die zulk een roemrijk Vorst was, als Jesaïas hier teekent? — En na de Babijlonische ballingschap is er ook wel zeeker niemand geweest, op wien deeze Profeetische beschrijving, met eenig regt, zoude kunnen toegepast worden. — Dagt moogelijk iemand hier aan Zerubbabel? maar deeze is nooit tot de koninglijke waardigheid verheeven geweest, daar hij alleenlijk onder de Hoofden des weederkeerenden Volks een voornaame plaats bekleedde; terwijl ook, geduurende zijnen leeftijd, het Joodsche Volk, wel verre van zulk eenen heerlijken bloeijstaat, als hier beloofd wordt te genieten, in teegendeel aan veelerlei ellenden en rampspoeden was bloot gesteld. —

Eindelijk waren ook de Asmoneesche en Maccabeesche Vorsten niet afkomstig uit den stam van Izaï, of uit Davids koninglijk geslagt, maar uit dat van Aäron oorsprongelijk.

Er is derhalven niets anders overig, dan dat wij deeze aanmerkelijke voorzegging van den Messias verstaan, aan wien God, naar het woord van 's Heeren Engel, Luc. I: 32, 33, het rijk van zijnen vader David gegeeven heeft, zoo dat hij over Jacobs nageslagt tot in eeuwigheid regeeren,

ten, en zijne heerfchappij zonder einde zal voortduuren.

Echter zullen wij ook, in de nadere ontwikkeling en toepasfing deezer vermaarde Godfpraak, vooral onder het oog moeten houden, dat de Profeet den luisterrijken gelukftaat van Mesfias koningrijk befchrijft onder zulke beeldrijke voorftellingen, die van de uitwendige voorfpoedige gefteldheid van het Israëlitisch volk ontleend zijn, en dat niet elke uitdrukking, die hier voorkomt, in den eigenlijkften en bepaaldften zin moet worden opgevat; gelijk, na *Koppe*, door *Doederlein* te regt is aangemerkt (*h*).

Wat nu betreft het tweede gedeelte van dit Hoofdftuk ('t welk met v^s. 10 gefteld wordt te beginnen, en met v^s. 16 te eindigen, en in dit ons onderzoek vooral ook in aanmerking behoort te komen) in de verklaaring van dit aanmerkelijk gedeelte deezer Godfpraak verfchillen de Uitleggers wijd van malkanderen. —

Hensler althans, gelijk ligt te vermoeden is, wil het van Hiskia's beftuur, en van den toevloed der buitenlandfche natiën tot hem, verklaard hebben, zich veel moeite geevende, om te

(*h*) *Auferlefene Theolog. Bibliotheck.* I Band XI ftuk. f. 807, 808. —

te bewijzen, hoe alles op dien tijd is vervuld geworden.

Michaëlis, *Lowth* en *Cube* hebben gedagt aan de, nog verwagt wordende, bekeering der Jooden, en den toekoomſtigen ſtaat van dat oude Godsvolk. Anderen, gelijk *Koppe*, *Doederlein* en *Dathe*, hebben, in deeze Profetiſche teekening, eene algemeene beſchrijving gezogt van den uitwendigen gelukſtaat deezes volks, die, onder verſcheidene beelden, bij voorb. van de inwooning in Canaän; van eene herſtelling der vriendſchap tusſchen die van het Rijk van Juda en dat van Israël; van oorlogen, teegen de vijanden der beide volkeren, met verëenigde kragten en met gelukkige gevolgen gevoerd; van de verëering van vreemde Natiën en Rijken, en diergelijke; nader uitgebreid en breedvoeriger zoude ontwikkeld worden (*i*).

Dan,

(*i*) In dat gevoelen is reeds *Vogel* voorgegaan, in zijne aanteekeningen op de, door hem bezorgde, uitgaave der aanmerkingen van *H. de Groot* op het O. T. II. Deel (Halle 1776.) p. 24. daar hij zegt: „ quae „ cum ita ſint, omnino ſtatuendum videtur, Jeſaiam, ut „ totam orationem ad ingenium Judaeorum, eorumque de „ Mesſia hypotheſin, formavit, ita etiam in ſelectu ſin„ gulorum ſecum, ex quibus tota imago compoſita eſt, „ verſatum eſſe. Ea ſcilicet delegiſſe & nominaſſe, „ quae

Dan, *Rosenmuller* slaat, in de verklaring van het 2de deel deezer Godspraak, eenen anderen weg in (*k*), vooronderstellende, dat dit gantsche stuk, zoo als het Hoofd. XI en XII. vervat is, eerst tot dien tijd moet gebragt worden, waar in Cyrus aan de Israëlleren, in de Assijrische ballingschap verkeerende, de hoop gegeeven had, van na hun vaderland te rug te keeren. —

Om dit te bewijzen, beroept hij zich

Vooreerst op den inhoud van vs. 11—13 en van vs. 16 van dit Hoofdstuk (*l*).

Maar

„ quae ex eorum sententia ad summam regni felicitatem „ floremque pertinerent. Innumeri fere sunt loci in „ libris Propheticis, ubi Vates divini, tam in describendis rebus secundis, quam adversis, hoc modo versati sunt, ut formulas suas non tam sic conciperent, „ ut res ipsae post haec factae sunt; sed ut ex notionibus populi, vel exoptatissimae, vel maxime terribiles erant." —

(*k*) S. 275. seqq. —

(*l*) Echter schijnt hij zich, in de nadere voorstelling en verdeediging zijner vooronderstelling, niet zeer gelijk te blijven; want s. 276. zegt hij: „ posterior carminis pars, ex meo quidem sensu, omnino ingenium paulo diversum spirat. Unde suborta est suspicio, Capitis undecimi versus decem priores olim vel singulum carmen effecisse, vel ex carmine longiori desumtos esse,

 qui-

Maar te regt heeft de geleerde (*m*), van wien wij reeds te vooren p. 103 gesprooken hebben, aangemerkt, dat de Profeet zoo wel de verstrooijing zijner Volksgenooten in Assijriën en Aegijpten, en derzelver wederkeering uit die gewesten, door den Profetischen Geest, heeft kunnen voorzien. — Doch 't geen een ander Geleerde hier over gezegd heeft (*n*), dat 'er, namentlijk, in deeze gantsche Godspraak van de verwoesting, die het Babijlonisch Rijk zoude treffen, geheel niet gesprooken, ja! dat 'er zelfs van Babel geene de minste melding gemaakt wordt, ('t geen men echter in zulk een laater gedicht zoude mogen verwagten) dit staan wij hun slegts voor een gedeelte toe. — Het is wel zoo, dat de Profeet de verwoesting van het Babijlonisch Rijk, te deezer plaats, niet voorzegd heeft, maar van Babel wordt 'er uitdrukkelijke melding gemaakt v^s^. 11, daar onder anderen gezegd wordt: dat

quibus reliqua, usque ad finem Cap. XII., ab eo, qui plura vaticinia antiquiora in hunc librum conscripsit, ob argumenti similitudinem, adsuta essent." —

(*m*) In de *Jenaischen allg. Lit. Zeitung* v. Jahr 1792. No. 88. p. 18.

(*n*) In de Recensie van *Rosenmullers* Werk in *den Annalen der neuesten theol. Literat. und Kirchengeschichte* 1792. XXIV^te^ Woche S. 376.

dat Jehovah het overblijfzel zijns volks zal wederbrengen van Sinear, welk gewest hier, gelijk *Koppe* aanmerkt (*o*), voor het gantſche Babijlonisch Rijk moet genoomen worden.

Ook zoude dit hier ook nog kunnen bijgevoegd worden, dat reeds op dien tijd, toen Jeſaïäs dit ſchreef, ſommige Israëlleren in onderſcheiden gewesten zijn verſtrooid geweest; gelijk *Hensler*, ter bevestiging zijner vooronderſtelling, breedvoeriger getoond heeft.

Ten anderen merkt *Roſenmuller* aan, dat beide vs. 10 en 11 begint met de zelve woorden והיה ביום ההוא (*want het zal geſchieden, ten zelven dage*). — Dan, dit doet niets ter zaak; dewijl deeze ſpreekwijze zeekerlijk niet overal het kenmerk eener nieuwe Godſpraak is, en 'er bij Jeſaïas meer Profeetiſche ſtukken voorkoomen, in welke men, bij de geduurige herhaaling deezer ſpreekwijze, geenſints geduurig aan een nieuwe Godſpraak kan denken, bij voorb. Hoofd. XIX: 18, 19, 23, 24. —

Wil

(*o*) KOPPE *Lowths Jeſaias* 2 Th. ſ. 195. en HENSLER ſ. 206. Zie ook over Sinear, als eene Landſtreek, waar in Babel geleegen was, BOCHART. *Geogr. S.* lib. I. C. V. MICHAËLIS *Spicilegium Geographiae Hebraeorum exterae poſt Bochartum* T. I. p. 231. —

Wil men nu voorts hier bij voegen, dat het gantsche beloop deezer Godspraak een allernaauwst verband vordert van het eerste met het tweede gedeelte van het XIde Hoofd., dewijl anders de teekening van volksgeluk, daar voorkoomende, niet genoeg uitgewerkt en ontwikkeld is, en dat, 't geen vs. 10 gezegd wordt, duidelijk ziet op 't geen de Profeet vs. 1 gezegd had, (dat inzonderheid de woorden שרש ישי, vs. 10 voorkoomende, eene zeekere betrekking hebben op de woorden גזע ישי in het 1ste vs.) zoo zal ook hier door die andere onderstelling van *Rosenmuller* verzwakt worden: en vervalt deeze, zoo wankelt ook zijn gantsche bewijs, daar de Profeten anders doorgaands gewoon zijn, om de voorzegging aangaande den Messias te laaten volgen, op het geen zij van het einde der ballingschap en 's Volks terugkeering na hun Vaderland, gezegd hadden, en niet, gelijk hier, volgends *Rosenmullers* verklaaring, zou geschied zijn, eerst de Godspraak aangaande den Messias te laaten voorafgaan, en dan daarop de aankondiging van 's volks wederkeering na de Vaderlijke oorden te laaten volgen.

JESAÏAS XIII—XIV: 23.

Nu volgen, van Hoofd. XIII—XXIV, eenige

ge voorzeggingen, teegen zulke Natiën gericht, die eenige betrekking tot het Israëlitisch volk hadden. — Voorzeggingen, die van ſommigen aan opſtellers van laatere tijden worden toegeſchreeven.

In de eerſte plaats komt ons hier, ter verdeediging, voor die vermaarde Godſpraak, aangaande den ondergang der Babijloniſche Monarchij, welke van het begin van Hoofd. XIII zich uitſtrekt tot Hoofd. XIV: 23. Want de, daar op volgende, versſen worden door de Uitleggers met regt van deeze voorzegging afgeſcheiden. Veele der nieuwere Uitleggers beweeren, dat deeze merkwaardige en verheevene Godſpraak, die, weegens derzelver onloochenbaare voortreffelijkheid en ſchoonheid van voorſtelling, met alle regt, bewonderd wordt van allen, die eenigſints in ſtaat zijn, om over het verheevene te oordeelen, dat, zeg ik, deeze Godſpraak geheel niet van Jeſaïas oorſprongelijk, maar eerst in laatere tijden zoude opgeſteld zijn. —

Deeze gedagte, welke de gel. *Eichhorn* (*p*) het eerst voorgeſteld had, is ook van *Doederlein*

(*p*) *Inleiding in het O. T.* III Deel bladz. 114.

kein (*q*), *Rosenmuller* (*r*) en andere (*s*) omhelst. —

Echter heeft *Michaëlis* de verdeediging deezer Godspraak op zich genoomen, in wiens verklaaring over deeze plaats, veel, hier toe behoorende, gevonden wordt, 't geen in allen opzichte verdient nagezien te worden. —— Gelijk ook waardig is, hier meede vergeleeken te worden, 't geen de uitmuntende Uitlegger van onzen Jesäïas, *Lowth*, over deeze Godspraak heeft aangeteekend (*t*), als meede de aanmerkingen van *Hensler*, die zeer veel licht geeven, om deeze Godspraak, overeenkomstig met derzelver waare bedoeling, te verklaaren (*v*). —

Te regt zegt *Michaëlis* (*x*): indien de voorzeggingen, die in den bundel van Jesäïas Schriften Hoofd. XIII, XIV, XX, XL—XLVII, voorkoomen, echt zijn, dan kan 'er geene de min-

(*q*) *Auserlesene Theolog. Biblioth.* VII Band VIII Stuck s. 558.

(*r*) *Vaticinia Jesaiae, latine vertit* &c. pars I. s. 296,

(*s*) Bij voorb. *Annalen der neueste Theolog. literatur und Kirchengeschichte*, 1792. XXIV Woche s. 376.

(*t*) *Lowths Jesäïas v. Koppe* II Theil, bijzonder s. 209, 211—214.

(*v*) *Henslers Jesaïas*, *s.* 307—310,

(*x*) *Anmerk. Z. Jesaïas* *s.* 71. —

minſte twijffeling overig blijven, aangaande de Goddelijke zending van deezen Propheet: zelfs hij, die gewoon is, om bijkans aan alles te twijffelen, zal van zich niet kunnen verkrijgen, om te gelooven, dat die uitkoomſten van zaaken, die, in Jeſaïas leeſtijd, nog geene de minſte waarſchijnelijkheid hadden, dat ze immer gebeuren zouden, hebben kunnen voorzegd worden van zulk een, die, of het oogmerk had, om anderen te bedriegen, of zelf door anderen zoude bedroogen zijn, en dat daar bij alles, 't geen hij voorzegd had, door eene gelukkige, maar toevallige ſaamenloop van zaaken, zoo naauwkeurig zoude vervuld zijn geworden.

'Er blijft derhalven niets anders overig, dan te ſtellen, dat, in het eerſte jaar van Cyrus, toen reeds het Babijlonisch Rijk overwonnen was, de een of ander Jood deeze Godſpraak verdicht heeft, met oogmerk, om Cyrus te misleiden en hem te beweegen, om, volgends die gewaande, nu reeds vervulde Voorzegging, en, als 't ware, op het bevel van God, de Jooden na hun Vaderland te laaten weederkeeren.

Maar dat dit nooit geſchied is, dat integendeel deeze aanmerkelijke Voorzegging, als een echt ſtuk van Jeſaïas zelven beſchouwd, en als zodanig aan hem moet toegeſchreeven worden, kan, dunkt mij, uit het volgende overtuigend blijken:

1.) *Vooreerst* uit het Opſchrift, 't welk aan het hoofd deezer Godſpraak gevonden wordt:

משא בבל אשר חזה ישעיהו בן־אמוץ

(*de last Babels, dien Jeſaïas, de Zoon van Amos, gezien heeft:*) welk opſchrift, voor zoo verre ons bekend is, in alle handſchriften, en in de alleröudſte vertaalingen van Jeſäias, gevonden wordt. —

Trouwens, ſchoon wij 'er niet onkundig van zijn, en het ook aan *Eichhorn* en *Roſenmuller* gaarne toegeeven, dat in onzen Jeſäias ſommigen opſchriften niet naauwkeurig genoeg aan den inhoud der Voorzeggingen, aan welker hoofd dezelve gevoegd zijn, beändwoorden, en derhalven als onëchte en verdachte bijvoegzels van laater tijd moeten aangezien worden; (gelijk wij reeds te vooren hebben aangemerkt) echter gelooven wij te gelijk ook, dat zoodanige opſchriften niet ligtvaardig moeten verdacht gehouden worden, ja, dat wij ze zelfs zoo lang als echt en oorſprongelijk behooren te beſchouwen, tot dat wij, door de blijkbaarſte bewijzen en duidelijkſte kenmerken, van het teegendeel overtuigd worden, vooräl om dat het de beſtendige gewoonte der Ooſterſche Dichters was, om hunne naamen bij elk hunner dicht-

ſtuk-

ſtukken, nevens derzelver aanleidende gelegenheid, te melden, gelijk *Eichhorn* zelf heeft aangemerkt in zijne *Inleiding in het O. T.* III Deel bladz. 58 en 523. —

Dan, wij zullen bij dit bewijs, 't welk ook door *Michaëlis* niet is aangevoerd, nu niet langer blijven ſtilſtaan. —

2) Beroepen wij ons liever, *in de tweede plaats*, met hem, op den aart deezer voorzegging zelve, waarin wij ook de duidelijkſte bewijzen zullen aantreffen, dat deeze Godſpraak geenſins heeft kunnen opgeſteld worden in den tijd van Cyrus Regeering. — 't Zij wij toch op de zuiverheid der taal, die geene de minſte ſpooren van vermenging met de Caldeeuwſche opleevert; 't zij wij op de ſchoonheid en verheevenheid der dichterlijke beelden, in welke de voorgeſtelde zaaken worden ingekleed; 't zij wij, eindelijk, op de kunſtige ſaamenſtelling deezer gantſche Godſpraak, en derzelver bijzondere deelen, onze aandagt vestigen, wij zullen ons genoopt vinden, om met *Michaëlis* te erkennen, dat de ſtelling van *Harduinus*, die de voortreffelijke gedichten van *Horatius* aan den ruwen ſmaak der barbaarſche midden-eeuwen toeſchrijft, niet onöverëenkomſtiger met de waarheid zijn kan, dan de ſtelling der zulken, die deeze uitmuntende Godſpraak tot den tijd van

Cy-

Cyrus Regeering, poogen te verſchuiven. — Bij Jeſaïas, zeeker! is niemand der oude Profeeten, die omtrend de weederkoomst uit Babel geleefd hebben, bij voorb. Haggai, Zacharias, of Malachias, te vergelijken: offchoon wij niet ontkennen, dat ook in Zacharias Godſpraaken, hier en daar, de allerſchoonſte teekeningen en beelden voorkoomen. — De Godſpraaken van Jeſaïas worden met regt onder de verheevenſte ſtukken en voortreffelijkſte overblijfſelen der Hebreeuwſche Dichtkunde geteld van allen, die in ſtaat zijn, om dit te beöordeelen. (y) — En ook de Godſpraak, welke wij thands voor ons hebben, durf ik zeggen, ademt dien verheeven geest van onzen uitmuntenden Jeſaïas: en ik heb hierin de voortreffelijke mannen, *Michaëlis* (z) en *Lowth* (a) tot voorgangers. En dit aangevoerd bewijs is van zoo veel gewigt, (om dit in het voorbijgaan hier bij te voegen) dat een zee-

(y) Eichhorn *Inleiding in het O. T.* III Deel ſ. 122, volg. Lowth, *de Sacra Poëſi Hebraeorum* p. 276-78. edit. Oxonienſis, p. 423-25. edit. Götting. —

(z) L. c. ſ. 72.

(a) *Jeſaïas von Koppe herausgeg.* II Th. ſ. 199-214. Lowth, *de ſacra poëſi Hebraeor.* p. 161. ſeq. edit. Oxon., p. 261-65. edit. Götting.

zeeker geleerd man, die onder de beroemdste Letterkundigen en Godgeleerden eene voornaame plaats bekleedt (*b*), daar hij redenen meint te hebben, om die Godsspraaken, die over de lotgevallen van Babel handelen, en onder deeze ook onze Voorzegging, als niet van Jesaïas oorspronglijk zijnde te moeten beschouwen, mij voor eenige jaaren schreef, dat hij dit uitmuntend stuk aan Habakuk toeschreef, (*c*) die van de Geleerden geöordeeld wordt, de eerste plaats bijkans onder de Hebreeuwsche Dichters te bekleeden, en van sommigen met den beroemden Griekschen Treurspeldichter, Sophocles, vergeleeken wordt, van weegens de schoonheid en verheevenheid der Beelden, welke hij gebruikt. (*d*) —

Maar de leeftijd van Habakuk, niettteegenstaande hij jonger is, dan Jesaïas, is nogthans bij-

(*b*) *Leonh. Joh. Carol. Justi, superintendens & Prof. Marburg*, mijn hoogst te veréeren Leermeester en begunstiger.

(*c*) *Eichhorn* zelf *schijnt* sommige voorzeggingen, bij Jesaïas voorkoomende, aan Habakuk toetefchrijven. *Inleiding in het O. T.* III Deel f. 131.

(*d*) *Eichhorn* l. c. f. 366—368. LOWTH, *de Sacra poëf. Hebraeorum* T. II. p. 434. (edit. Götting.) HERDER, *von Geist der Hebraischen Poësie* f. 101. *Briefe, des Studium der Theologie betreffende* I Th. f. 141.

bijkans nog een geheele eeuw verwijderd van den leeftijd van die Profeeten, die de Babijlonische ballingschap beleefd hebben.

En 't geen ook, ten aanzien van dit stuk, zeer veel beslist, is, dat er ook zelfs onder de zulken, die deeze Godspraak geensins aan Jesaïas toeschrijven, gevonden worden, die dienzelven verheeven Geest daarin erkennen, en even daarom van oordeel zijn, dat dezelve geheel niet als een voortbrengzel van die tijden kan aangemerkt worden, waar in de Hebreeuwsche Taal en Dichtkunde reeds lang haare voornaamste schoonheid en cieraad verlooren had. —

3) Eindelijk, *het derde* bewijs voor onze stelling is ontleend van den inhoud deezer Godspraak zelve. — Hoofd. XIII: 19 en vervolg. voorzegt de Profeet, dat Babijlon, die groote en magtige stad, eens tot den grond toe zoude verwoest en omgekeerd worden, zoo dat de plaats, daar dezelve eens gestaan had, aan een verblijf van wilde dieren zoude gelijk zijn. —

Maar dit is geensints gebeurd, toen Cyrus die stad veröverde, als wanneer dezelve, gelijk de geschiedenis zegt, niet tot den grond toe verwoest is, 't geen wij weeten, eerst gebeurd te zijn, na Christus geboorte. (*e*)

In-

(*e*) LOWTHS *Jesaïas* II. Th. f. 211—14. *Hensler* meent, dat in die versen niet gesprooken wordt van

Indien derhalven deeze Godſpraak, door den een of anderen bedrieger verdicht was, zoude hij 'er ongetwijffeld dat niet bijgevoegd hebben, 't geen Hoofd. XIII: 19—22 geleezen wordt, volgends de gegronde aanmerking van *Michaëlis*, (*f*) die meer, hiertoe behoorende, heeft aangeteekend, 't geen een naauwkeurige aandagt waardig is. —

'tZij men nu vastſtelt, dat Jeſaïas deeze Godſpraak, onder Achas Regeering, heeft uitgeſprooken, gelijk de gedagte van *Vitringa* was, (*g*) 'tzij in dien tijd, toen Hiskia het rijks-

van de geheele omkeering der ſtad Babijlon; maar van derzelver verbranding door Cyrus, of een' zijner opvolgeren, waar door buiten twijfel een groot gedeelte deezer ſtad verwoest wierd, om dat *Strabo* lib. XVI. p. 508, zegt: dat een zeeker gedeelte van Babijlon onder de Perſiſche koningen verwoest is. —

Dan, het komt ons voor, dat het beloop deezer gantſche Godſpraak en alle de ſpreekwijzen, van welke de Profeet zich bedient, vrij wat meer, dan alleenlijk dit, te kennen geeven. — 't Geen teevens dient tot weederlegging van de ſtelling van *Roſenmuller*, die (296) zegt: „ Poëtam, cum jam in eo eſſet, ut urbis ſuper- „ biſſimæ expugnationem, hoſtiumque ſævitiam deſcri- „ beret, inde paulo longius progreſſum eſſe, &, pictu- „ ræ conficiendæ cauſa, etiam addidiſſe imagines urbis, „ plane deſtructæ." —

(*f*) *Anmerk. Z. Jeſaïas ſ.* 72.

(*g*) CAMP. VITRINGA, *Comment. in Jeſaïam* T. I. p. 380.

rijksbestuur in handen had, gelijk het ons toeschijnt, in beide die gevallen staat de Goddelijke zending van deezen Profeet, en het gezag deezer voortreffelijke Godspraak, ontwijffelbaar vast; want zoo zijn de treurige lotgevallen, die Babel zouden treffen, bijkans twee, en, indien wij op den inhoud van v^s. 19—22. met eenige aandagt letten, nog meer eeuwen te vooren voorzegd, en wel op zulk een tijd, wanneer dit alles op geenerlei wijze vooruit konde voorspeld worden, en niemand der stervelingen, door eenig menschelijk vermoogen, in staat was, om zulks ooit te vermoeden: men bedenke slegts, dat in dien tijd, welken Jesaïas beleefde, het Babijlonisch Rijk bij uitstek gering, en, als 't ware, van geen het minste gewigt of aangeleegenheid was, en dat de wegvoering der Jooden in ballingschap, welke de Profeet vooronderstelt, toen veel eer van de Asfyriërs, Aegyptenaren of Aethiopiërs, scheen verwagt te kunnen worden. —

Wij kunnen dit thans niet breedvoeriger betoogen, om onze verhandeling niet buiten derzelver bepaalde grenzen te doen uitloopen. — Laat ons 'er slegts dit weinige nog bijvoegen, ter beändwoording van die teegenwerpingen, door welke de echtheid deezer Godspraak, door de Geléerden, twijffelächtig gemaakt is, of

twijf-

twijffelächtig zoude kunnen ſchijnen. — Hier toe behoort

1) *Vooreerst* deeze aanmerking: dat 'er in deeze Godſpraak van omſtandigheden wordt melding gemaakt, die de gebeurenisſen, in derzelver bijzonderheden, al te naauwkeurig teekenen, dan dat ze van iemand, die zoo lang voor Babels verwoesting geleefd heeft, zouden kunnen verwagt of voorzegd worden. — Dan, men moet wel onder het oog houden, welk een onderſcheid het is, voor, of na de vervulling eener Godſpraak te leeven. Wij, die de vervulling van 't geen Babel hier bedreigd wordt, met de voorzegging zelve kunnen vergelijken, kunnen zeekerlijk meer bijzondere omſtandigheden daar in ontdekken, dan de zulken, die voor de uitkomſte deezer merkwaardige gebeurenis leefden, als aan welken, wanneer zij op den zin deezer Godſpraak de aandagt vestigen, alle deeze ſpreekwijzen, als ſlegts in algemeene bewoordingen het lot van Babel ſchetzende, moeſten voorkoomen. —

Ook kunnen wij niet voorbij, aantemerken, ten gevalle van die genen, welken de Goddelijke zending der Profeeten nog niet misbaagt; maar hun, als mannen, door Gods Geest zelven beſtuurd, en in alle waarheid geleid, met een Godvruchtig gemoed, 't welk eerbied heeft

voor het woord van God, vereëeren, dat 'er buiten twijffel gewichtige redenen geweest zijn, waarom de Goddelijke Voorzienigheid zoo veele bijzondere omſtandigheden aan de menſchen heeft laaten voorzeggen, gelijk bij voorb. in die Godſpraaken, in welke van den Mesſias wordt melding gemaakt, ten duidelijkſten blijkt. —

2) *Ten anderen.* Het kan zeekerlijk, in den eerſten opſlag, vreemd ſchijnen, dat 'er in deeze Godſpraak geene de minſte melding gemaakt wordt van de wegvoering der Jooden naar Babel, welke veeleer vooronderſteld wordt, terwijl Hoofd. XIV: 1—4. het gantſche geval zoo beſchreeven wordt, als of het Israëlitisch Volk reeds waarlijk in de Babijloniſche ballingſchap verkeerde, ja zelfs reeds de hoop koeſterde, om na de Vaderlijke oorden weedertekeeren, toen deeze Godſpraak, door derzelver Auteur, opgeſteld en uitgeſprooken wierd (*h*).

Maar ook dit ſtrijdt niet teegen de echtheid deezer Godſpraak; om dat het de beſtendige gewoonte was van de Dichters (gelijk zeekerlijk de Profeeten waren) in 't gemeen, en van onzen Jeſaïas in 't bijzonder, om toekoomſtige gebeurenisſen, als of ze reeds teegenwoordig waren,

(*h*) Van dit bewijs bedient zich *Roſenmuller* ſ. 296.

ren, voorteſtellen en te teekenen, bij voorb. Hoofd. X: 34 volg.; waarbij wij nog moeten aanmerken, dat Jeſaïas hier zoo veel te gereeder de kennis van die aanſtaande wegvoering des Volks in de Babijloniſche ballingſchap konde voorönderſtellen, om dat 'er niet alleen reeds meer voorzeggingen van hem, aangaande deeze zelfde gebeurenis, voor handen waren, die in den anderen Bundel van Jeſaïas Schriften gevonden worden; maar daar hij ook, bij geleegenheid van het plegtig gezantſchap, 't welk de Koning van Babel aan Hiskia zond, om hem met zijne herſtelling geluk te wenſchen, met uitdrukkelijke woorden voorſpeld had, dat eens alle die Koninglijke ſchatten, ja zelfs Hiskia's nakomelingen enz., naar Babel zouden weggevoerd worden, 't geen eerst, na verloop van eene Eeuw, zoude vervuld worden. — Daar wij nu te vooren, (p. 109-111) geſteld hebben, dat deeze Godſpraak is opgeſteld onder de Regeering van Hiskia, volgt hier uit, dat ook door deeze laatſte teegenwerping geen nadeel aan ons gevoelen wordt toegebragt.

3.) Voorts beroept zich *Roſenmuller* op Hoofd. XIII vs. 19, daar Babijlon genoemd wordt „ de heerlijkheid, de hovaardigheid der Chal„ deen"; daar nogthans de Chaldeen, ten tijde van Jeſaïas, ſlegts eene zwervende Natie ge-

 weest

weest zijn, die gelijk overäl omzwervende herders, en fomtijds ook, als ftruikrovers, het land doorkruisten, en eerst, na den dood van Jefäïas, de noordelijke Chaldeen een inval in Babel gedaan, het onder Nebucadnezar veröverd, en tot de hoofdftad eener magtige heerfchappij gemaakt hebben. —

Dan, hier wordt iets vooronderfteld, 't geen nog eerst moest beweezen worden, dat, namentlijk, Jefäïas, door den Profeetifchen Geest, dit geenfins heeft kunnen voorzien; daarenbooven, moest immers de Profeet, indien hij eene befchrijving van Babijlon wilde geeven, hetzelve verteegenwoordigen in dien ftaat, waar in deeze wijdberoemde ftad zich bevinden zoude, ten tijde van haare omkeering en verwoesting; dewijl toch de koningen van Babel, die tijdgenooten van Jefäïas waren, geen het minfte deel zouden hebben aan zulk eene uitkoomst van zaaken, als de Profeet hier teekent, en na verloop van eeuwen eerst te wagten was. —

4.) Nog een ander bewijs teegen de echtheid deezer Godfpraak ontleent hij van het 17de v[s]. van dat zelve Hoofd., daar gewag gemaakt wordt van de wreedheid der Meden, waar meede zij de ingezeetenen der veröverde ftad hadden behandeld. —

Maar het is geheel anders hier meede geleegen;

gen; de Profeet maakt wel gewag van de Meden v^{s}. 17, 18, doch teekent slegts, met algemeene trekken, derzelver verschrikkelijke wreedheid en woede, die de ingezeetenen van Babijlon te vreezen hadden, indien zij eens deeze stad zouden veröveren. —

De Profeet spreekt derhalven hier niet van eene gebeurenis, welke reeds *daargesteld was*; maar welke nog eens t'eenigen tijd *daargesteld zoude worden.* —

5.) Eindelijk, het vijfde bewijs teegen de echtheid deezer Godspraak zoude kunnen genoomen worden uit v^{s}. 22 Hoofd. XIII, daar gezegd wordt: „ *de tijd des oordeels over haar is nabij! en haare dagen zullen niet verlengd worden*"; 't geen echter in Jesaïas leeftijd nog niet konde plaats hebben, dewijl 'er nog bijkans twee eeuwen moesten verloopen, eer Babel, volgends deeze voorzegging, zoude verwoest worden. —

Deeze teegenwerping is ook niet geheel onöplosbaar; de woorden toch van den Propheet:

וקרוב לבוא עתה וימיה לא ימשכו

kunnen ook, met *Hensler*, vertaald worden:

„ Ja sie steht (Babijlon) bevor, *die* Zeit
„ Und seine dauer wird nicht verlängert." —

Hier bij moeten wij nog aanmerken, dat, in den Profetischen stijl, alle die spreekwijzen, welke zeggen, dat iets *terstond*, *spoedig*, *zonder uitstel*, moet geschieden, niet zoo zeer de spoedige uitvoering der zaak, als wel de ontwijffelbare zeekerheid der Profetische uitspraak, beteekenen. Gelijk bij voorb. Hoofd. X: 22. כליון חרוץ en meer andere plaatzen in de Openbaring, volgends de aanmerking van *Eichhorn* (*i*). —

Ja! wat zeg ik? bij God, den Schepper en Regeerer van alles, is 'er geen onderscheid tusschen het teegenwoordige en toekoomstige, om dat Hij eeuwig leeft, en bij Hem duizend jaaren zijn, als één dag (*k*). —

Wan-

(*i*) *Ueber die innern Gruende gegen die Aechtheit und Canonicitaet der Apocalypse*, in de *allgemeine Bibliotheck der Biblischen literatur.* III Band IV[te] stuk p. 591, —

(*k*) Transscribi hic meretur *Joannis Clerici*, interpretis Sacrar. literar. inter paucos eximii, ad h. l. annotatio: „ Cum *longum* & *breve* sint notionum relativarum „ nomina, ut ostendimus *artis criticae* T. II. Sect. II. „ C. IV, sunt intelligenda ex ejus, qui loquitur, usu. „ Deus vero est, qui ore Prophetae loquitur, *& apud* „ *quem mille anni sunt instar hesternae diei*, ut habetur „ Ps. XC: 4. 2 Petr. III: 8. — itaque mirum non „ est, eum loqui de ultimo excidio Babylonis, quasi „ propinquo, quamvis post aliquot saecula futuro, sub „ Seleucidarum imperio." —

Wanneer wij dan dit met de vereischte aandagt overweegen, en met een gemoed, van alle vooroordeelen verre vervreemd, zullen wij ons ligtelijk kunnen overtuigen, dat het Goddelijk gezag, ook van deeze Voorzegging, onwankelbaar vast ſtaat, en dat dezelve aan dien Godgewijden Profeet, wiens naam zij draagt, moet toegeſchreeven worden. —

JESAÏAS XV, XVI.

Nu komt ons, bij onzen Jeſaïas, Hoofd. XV, XVI, ter verdeediging voor eene aanmerkelijke Godſpraak, welke bijzonder de Moäbiten betreft, en een tafreel van rampen en elenden ſchetst, welke die heidenſche natie booven het hoofd hingen. —

Eene Godſpraak, welke ſommigen oordeelen, nog eens, en bijkans met dezelve bewoordingen, voortekoomen bij den Profeet Jeremias, Hoofd. XLVIII., om welke rede men gedagt heeft, dat dezelve niet van Jeſaïas zijn zoude; gelijk *Eichhorn* (*l*), *Doederlein* (*m*), *Roſenmuller*

(*l*) *Inleiding in het O. T.* III Deel bladz. 76—78.

(*m*) *D. J. Eph.* DOEDERLEIN *Auſerleſene Theologiſche Bibliotheck* I^te Band XI^te ſtuk ſ. 815, 816. —

ler (*n*) en *Koppe* (*o*) willen, bij welken men nog *Cube* van Berlyn zoude kunnen voegen. —

Laat ons, ſlegts met weinige, onze gedagte noopens deeze Godſpraak voorſtellen, na vooraf de bewijzen, van welke deeze geleerde Mannen zich bediend hebben, om de echtheid van dit Profetisch ſtuk, ware 't moogelijk, verdacht te maaken, ten toets te brengen en te beöordeelen. —

1) *In de eerſte plaats* beroept zich *Eichhorn* (van *Roſenmuller* gevolgd) op de ſlotrede, waarmeede deeze Godſpraak beſlooten wordt Hoofd. XVI: 13, 14. waar over ik mij herrinnere, reeds te vooren het een en ander gezegd te hebben. —

De gewoone gedagte der Uitleggeren is, dat deeze ſlotrede door den Profeet zelven bij zijne Godſpraak gevoegd is; — en dan zoude men kunnen denken, *of* dat de Profeet hier meede heeft willen te kennen geeven, dat God hem reeds te vooren die lotgevallen der Moäbiten geöpenbaard had, zonder toen naauwkeurig den tijd te bepaalen, op welken deeze Godſpraak zou-

(*n*) *Jeſaïae Vaticinia — latine vertit* ROSENMULLER P. I. p. 353.

(*o*) LOWTHS *Jeſaïas, met Zuſaezen und anmerkungen von* J. B. KOPPE II. Theil ſ. 223, 224. ——

zoude bewaarheid worden, maar dat Hij hem nu ook den juisten tijd van derzelver vervulling had bekend gemaakt, gelijk het *Hugo de Groot* (*p*) en *Joännes Clericus* (*q*) zoo hebben opgevat; — *of* dat de Godſpraak, die in deeze Hoofdſtukken gevonden wordt, door den een' of anderen Profeet van vroeger leeftijd reeds te vooren geſprooken zijnde, nu door Jeſaïas, bij herhaling, en met eene naauwkeurige tijdsbepaaling van nieuws voorgeſteld wierd (*r*). —

Met deeze vooronderſtelling echter kan, volgends de aanmerking van *Eichhorn* (*s*), (die ook hier in van *Roſenmuller* gevolgd wordt) niet beſtaan: dat deeze Godſpraak den Moäbitiſchen ſtaat eene geheele verwoesting en omkeering ſchijnt te bedreigen, 't geen zeekerlijk drie jaaren, na den dood van Jeſaïas, indien men al van dien tijd af reekent, geenſins gebeurd is; veel eer zal de vervulling deezer bedreiging moeten geſteld worden, kort voor de geheele ver-

(*p*) In animadv. ad h. l. *annotation. in V. T.* T. II. p. 30. ed. Vogel.

(*q*) *Clericus* ad h. l.

(*r*) Vergel. *Heringa*, aangeh. plaats bladz. 370. —

(*s*) L. c. p. 76, 77. —

verſtooring van het Joodſche Gemeenebest, door Nebucadnezar (*t*).

Michaëlis zelf moet erkennen, in zijne aanmerkingen op deeze plaats, dat ons niets zeekers bekend is aangaande de verövering en verwoesting van het land der Moäbiten, welke, ten tijde van Jeſaïas, of een weinig daar na is voorgevallen. Waarom wij het *Eichhorn* wel willen toegeeven, dat dit bijvoegzel, door eenen laateren Profeet, achter dit ſtuk van Jeſaïas gevoegd is, en dat deeze Godſpraak, met dit gezegde bijvoegzel, zoo als men ze vond, in de verzameling van Jeſaïas Schriften is ingelijfd; dit toch ſchijnt ons ten naaſten bij zijne meining te zijn (*v*); Maar wat het gevolg betreft, 't welk hij hier uit afleidt, dat, namentlijk, deeze Godſpraak, in die vorm, zoo als wij dezelve thans in den Bundel van Jeſaïas Schriften hebben, van eenen laateren Profeet zoude herkoomſtig zijn, nietteegenſtaande dezelve van eenen vroegeren Profeet het eerst uitgeſprooken was; dat derhalven in Jeſaïas eene laatere, en op een' andere wijze bewerkte, uitgave derzelve zoude voor handen zijn, en die vroegere Profeet naauwlijks voor Jeſaïas zelven zoude kunnen gehou-

(*t*) Verg. Jerem. XLVIII, Zeph. II: 8 volgg. — (*v*) L. c. bladz. 77 en 78.

houden worden. — Wie ziet niet, dat dit alles op geene de minste genoegzame gronden steunt? want 't geen hij 'er vervolgends bijvoegt, dat die zelfde Profetische tijdsbepaling: „ *gelijk de jaaren eenes daglooners* ", (*x*) nergens in zulke Godspraaken voorkoomt, die buiten twijffel aan Jesäias toebehooren, maar alleenlijk nog in eene andere, die, naar alle waarschijnelijkheid, ook aan een' anderen Profeet moet toegeschreeven worden; dit schijnt in de daad niet zeer veel, tot staaving zijner vooronderstelling, te bewijzen. Want,

Vooreerst, zullen wij in 't vervolg ook de Godspraak, die Hoofd. XXI voorkoomt, en door *Eichhorn* wordt aangehaald, bewijzen, een echt stuk van onzen Jesäias te zijn. En

Ten anderen, ofschoon ook die slotrede, die Hoofd.

(*x*) Men moet deeze spreekwijze verklaaren uit het gebruik der Hebreen, om bij maan-jaaren te reekenen, en dezelve met de zonne jaaren te doen overeenkoomen, door telkens, wanneer het noodig was, een dertiende schrikkelmaand intevoegen, zoo dat, wanneer er elf jaaren verloopen waren, men omtrend vier schrikkeljaaren had, uit dertien maanden bestaande. Cl. *Michaëlis* ad h. l., en zijn *Mozaïsch Recht* §. 199. Maar op die wijze zoude een daglooner niet gaarne reekenen; maar juister bepaaling maaken om niet meer, dan noodig is, te arbeiden. —

Hoofd. XVI: 13, 14. gevonden wordt, een bijvoegzel van eene andere hand ware; echter kan men daar uit nog geenſins beſluiten, dat daarom deeze gantſche Godſpraak eenen anderen Opſteller zoude moeten hebben; —

't Geen hij over de herhaalde voorſtelling deezer voorzegging door Jeremias, Hoofd. XLVIII, gezegd heeft, zullen wij daarna overweegen, wanneer wij het gevoelen van *Koppe* zullen beöordeelen. —

2) Voorts beroept zich *Eichhorn*, ten einde deeze Godſpraak als een onëcht ſtuk te doen voorkoomen, ook op het onderſcheid van ſtijl, voornamentlijk op dat angstvallig dingen na geleerdheid; dat verwonderlijk opëenſtapelen van Geögraphiſche naamen, zonder eenige de minſte noodzakelijkheid: 't geen van de anders gebruikelijke wijze van voorſtelling bij Jeſaïas zoo geheel vreemd en onderſcheiden zoude weezen (*y*). —

Maar, wat angſtig dingen na geleerdheid, welk eene overtollige Geögraphiſche kundigheid kan 'er, bidde ik! gevonden worden in eene opnoeming van de naamen der onderſcheidene plaatſen van het, aan Palaeſtina aangrenzend, land der Moäbiten, welke ongetwijffeld den

(y) L. c. bladz. 79. —

den Profeet niet alleen konden, maar ook moesten bekend zijn, vooral daar hij zulke naamen opgeeft, welke toen algemeen bekend, en in algemeen gebruik waren? En wat het onderſcheid van ſtijl betreft: het is zeeker, dat dezelve, naar de verſchillende ſtoffe, welke de Profeet behandelt, en naar de verſchillende gemoedsaandoeningen, welke bij hem plaats hebben, zeer onderſcheiden is. —

Op een andere wijze gaat *Koppe* (z) te werk, om de bewijzen voor de echtheid deezer Godſpraak te ontzenuwen, beſchouwende deeze Voorzegging, als een oorſprongelijk ſtuk van Jeremias, 't welk die Profeet laater zoude hebben uitgeſprooken, dan 't geen wij bij hem Hoofd. XLVIII vinden aangeteekend.

Tot een bewijs voor deeze vooronderſtelling, brengt hij,

1.) *Vooreerst*, ook de gemelde ſlotrede bij Hoofd. XVI. vs. 13, 14, waar over wij reeds onze gedagte vrijmoedig hebben voorgeſteld.

(2. *Ten anderen*, de gelijkheid, welke tusſchen deeze Godſpraak en die, welke bij Jeremias gevonden wordt, plaats heeft, daar, namentlijk, de omkeering van die zelve ſteeden voorzegd wordt,

(z) Aangehaalde plaats.

wordt, van welker verwoesting ook hier door den Profeet melding gemaakt wordt. —

Dan, hieromtrend merken wij aan:

Eensdeels, dat het land, 't welk de Moäbiten bewoonden, zoo uitgeftrekt niet was, dat er nog veel andere fteeden zouden kunnen opgenoemd worden.

En *anderdeels*, dat er in de Godfpraak bij Jeremias van veele fteden gefprooken wordt, van welke bij Jefaïas een diep ftilzwijgen gehouden wordt, bij voorb. *Beth Diblathaïm*, *Beth Gamul*, *Beth Meon*, *Kerioth*, *Bosra*, *Holon*, *Iahza*, *Mephaat* (Jer. Hoofd. XLVIII: 21, 22, 23, 24.)

3.) *Ten derden* meent *Koppe*, geen gering bewijs voor zijne vooronderftelling te vinden in den klaagenden toon, die in deeze Godfpraak (Hoofd. XV en XVI) heerscht, en die Jeremias meer eigen zijn zoude, dan aan Jefaïas. —

Een ieder echter, die deeze beide Godfpraaken met de vereischte aandagt overweegt, zal een duidelijk onderfcheid in beider klaagftijl opmerken.

Daarenboven was ook Jeremias gewoon, om meermaalen zodanige beeldrijke voorftellingen, die in de fchriften van voorige Dichters en Profeeten gevonden wierden, met eenige verandering, te herhaalen, en tot zijn bijzonder oogmerk

merk, aantewenden en te gebruiken, 't geen wij met veele voorbeelden zoude kunnen ſtaaven, indien het op zich zelven niet klaar genoeg was voor hun, die de moeite willen neemen, om Jeremias Godſpraaken met de ſchriften van andere Profeeten te vergelijken.

Hier toe behoort althans die dichterlijke beſchrijving, aangaande de verwoesting der vrugtbare wijngaarden van Jaëzer, Jerem. XLVIII: 32, 33, door Jeſaïas reeds voorgeſteld Hoofd. XVI: 10, 11. — en eenige andere uitdrukkingen, bij voorb. v^s. 34 verg. Jeſ. XV: 5 — v^s. 37 vergel. Jeſ. XV: 2. v^s. 20 vergel. Jeſ. XVI: 7. —

En moogen wij ons hier ook, in het voorbijgaan, niet beroepen op dat verſchillend dichterlijk gevoel, 't welk zoo duidelijk doorſtraalt in de onderſcheide beöordeeling deezer Godſpraak, door *Koppe* en *Eichhorn?* — De eerſte tragt het XV^de en XVI^de Hoofd. van Jeſaïas, als een oorſprongelijk ſtuk van Jeremias te doen beſchouwen, van weegens den, daar in heerſchenden, klaagenden toon: — De ander (*a*) daarentegen beweert, dat alle die Godſpraeken van Jeremias, welke de lotgevallen van Heidenſdhe Natiën voorſpellen, in

(*a*) Inleiding III Deel bladz. 147. —

in veel verheevener ſtijl geſchreeven, met grootſcher beelden opgecierd, en met een aanmerkelijk onderſcheid in de ſyllabenmaat (melodij) ſaamengeſteld zijn, en dat dit op geene andere wijze kan verklaard worden, dan uit het woordelijk gebruik, het welk Jeremias van vreemde Godſpraaken van andere Profeeten gemaakt heeft; — dit ophelderende met de Godſpraak teegen de Moäbiten, Jerem. XLVIII, als welke zeer veel overëenkomst heeft met die, welke wij bij Jeſaïas, Hoofd. XV en XVI, vinden. —

4.) Bij deeze bewijzen, door *Koppe* bijgebragt, wordt nog door *Cube*, ter bevestiging van diezelve onderſtelling, dat, namentlijk, deeze Godſpraak niet van Jeſaïas zelven zijn zoude, gevoegd: dat het de beſtendige gewoonte van deezen Propheet was, om, wanneer hij de verwoesting van het eene of andere Landſchap moest beſchrijven, dan zich van deftiger beelden en grootſcher teekeningen te bedienen, waarvan hij tot een voorbeeld bijbrengt Hoofd. XIII: 19—22, daar de Profeet de verſtooring van Babel voorzegt. —

't Is waar, in die beſchrijving van Babels ondergang en verwoesting, bedient zich de Profeet wel van zulke verheevener en deftiger beelden; maar zoude de rede hier van ook niet met regt daarin kunnen gezogt worden, dat het onder-

derwerp dezer Godſpraak veel gewichtiger en belangrijker was, daar toch het Babijlonisch rijk, in uitgeſtrektheid en luister, den geringen Moäbitiſchen ſtaat zeer verre overtrof?

Maar, behalven 't geen wij reeds, tot weederlegging der bewijzen, welke *Koppe* en anderen, die hier in met hem inſtemmen, voor hunne vooronderſtelling bijbrengen, gezegd hebben; kan ook nog daarenbooven daar teegen worden ingebragt, 't geen wij leezen Jeſ. XVI: 1—5. Daar geeft de Profeet aan de Moäbiten den raad, om den Zoon (*b*) van den Beheerſcher des lands naar Siön te zenden, op dat de Koning van Juda den Moäbiten, wanneer zij voor den vijand zouden vluchten, een veilige ſchuilplaats in zijn land mogt vergunnen, tot dat de verwoester zoude voorbijgegaan zijn, en de vertreeder des volks hunne gewesten zoude verlaaten hebben, 't geen nu te beeter zoude kunnen geſchieden, om dat de koninglijke Throon van Juda bevestigd was in goedertierenheid, en op denzelven, in de tente van

(*b*) Voor כר, 't welk hier geheel geen goeden zin opleevert, moet men, met de Syriſche vertaaling en ſommige uitgaven bij *Kennicot* en *de Rosſi*, leezen בר, welke leezing *Michaëlis*, *Dathe*, *Lowth*, *Koppe*, *Doederlein*, *Hensler* en *Roſenmuller* ook hebben goedgekeurd. —

van David, een koning gezeeten was, die in waarheid en geregtigheid oordeelde: — dit toch is op niemand van alle de koningen van Juda beeter toepasſelijk, dan op Hiskia, den tijdgenoot van Jeſaïas.

Koppe (*c*) maakt hier op wel deeze uitzondering, dat dit gedeelte van het Profetisch voorſtel ook betrekkelijk kan gemaakt worden op dien tijd, wanneer het Joodſche Gemeenebest nog niet gantſchelijk, door eene geheele omkeering, zoude verwoest zijn, zoo dat de verſtooring van den Moābitiſchen ſtaat door Nebucadnezar dezelve nog zoude voorafgaan. —— Waar echter, vraagen wij met regt, waar was in dien tijd zulk een koning over Juda te vinden, gelijk de Profeet vˢ. 5 teekent? op wat grond konde men in dien tijd zeggen, dat de Throon van Juda's koningrijk vast en bevestigd was, daar toen reeds de tijd naaderde, dat niet alleen de koningen van den Throon zouden geſtooten worden, maar dat ook de Throon zelve, tot den grond toe, zoude om verre geworpen worden? —

En deeze onze aanmerking dient met een ook tot weederlegging der voorönderſtelling van *Roſenmuller* (*d*), die wel deeze Godſpraak, als

een

(*c*) S. 235. —
(*d*) S. 353. —

een oorfprongelijk ftuk van Jeremias, befchouwt; maar 't welk, naar zijne gedagte, hier en daar zou veranderd zijn, omtrend den tijd der Babijlonifche ballingfchap, wanneer zeekerlijk het rijk van Juda niet meer konde befchreeven worden, als een bloejende en vastbevestigde ftaat (*e*).

JESAÏA XIX.

Dewijl er teegen de echtheid van Hoofd. XVII en XVIII, geene bijzondere bedenkingen zijn ingebragt, welke wij zoo opzettelijk zouden behoeven te overwegen, gaan wij flegts over tot de befchouwing en verdeediging van Hoofd. XIX. — Deeze aanmerkelijke Godfpraak omtrent Aegypten, doch waar in fommige dingen voorkoomen, die moejelijk te verklaaren zijn, wordt van *Eichhorn* (*f*) en *Koppe* (*g*) in twee afdeelingen onderfcheiden, van welken de laatfte boven dien van oordeel is, dat het laatfte gedeelte van dit Hoofdftuk van het 18de vs. tot het einde, niet aan Jefaïas, maar aan den eenen of anderen onbeken-

(*e*) Zie *Annalen der neueften Theolog. Literatur und Kirchengefchichte* 1792. f. 376.

(*f*) *Inleiding in het O. T.* III Deel bladz. 112. —

(*g*) LOWTHS *Jefaïas mit anmerkungen von* KOPPE III Theil f. 20. —

kenden Profeet, in Aegypten verkeerende, moet toegekeurd worden. —

Dan, alle de Uitleggers zijn eenpaarig van gedagten, dat deeze geheele Godſpraak over Aegypten en desſelfs lotgevallen handelt; offchoon zij, in de verklaaring en toepasſing van dit moejelijk ſtuk, merkelijk van malkanderen verſchillen. — Ook kunnen de twee deelen deezer Godſpraak gevoegelijk ſaamengevoegd, en, als één geheel uitmaakende, beſchouwd worden, wanneer wij ſlegts bedenken, dat het de beſtendige gewoonte der Profeeten in 't gemeen, en inzonderheid van onzen Jeſaïas, was, om de voorſpelling van gelukkiger tijden, en vooral van zulke tijden, die gekenmerkt zouden worden, door de beöeffening eener rechte kennis en betaamelijke verëering van den waaren en alleen aanbiddingwaardigen God, onaffcheidelijk te verbinden, met de aankondiging van treurige lotgevallen, die het een of ander volk zouden treffen. —

En hier teegen ſtrijdt niet het gebruik der ſpreekwijze ביום ההוא (*te dien dage*) welke in dit zelfde hoofdſtuk zoo meenigmaal herhaald wordt, vs. 16, 18, 23, 24, welke verſen zeekerlijk niet voor zoo veele onderſcheiden Godſpraaken moeten gehouden worden; daar wij veel eer uit het gebruik deezer ſpreekwijze een bewijs kunnen ontleenen voor het allernaauwst verband, 't welk

't welk deeze uitſpraaken van den Profeet met malkanderen hebben, welke allen, indien ze al niet tot een' en denzelfden tijd moeten gebragt worden, ten minſten ons op elkanderen opvolgende tijdperken ſchijnen te wijzen. —

Indien wij ook, eindelijk, vs. 22, 23, met het 2de en 4de vs. van dit zelve Hoofd. vergelijken, dan zien wij, dunkt mij, met een opſlag van 't oog, welk eene naauwe betrekking deeze verſen, als tot één ſtuk behoorende, op malkanderen hebben. —

Dan, overweegen wij ook de redenen, welke *Koppe* voor zijne ſtelling heeft bijgebragt. —

1.) *De eerſte* is genoomen van het gebruik dier ſpreekwijze, welke vs. 18 voorkoomt: „ het „ zal geſchieden , dat vijf Aegyptiſche ſteden „ *de taal Canaäns* zullen ſpreeken. " — daar het niet te denken is, dat de Profeet Jeſaïas, of een ander, in Judaea verkeerende, hier meede die taal zoude bedoeld hebben, welke hij zelf ſprak. —

Maar te regt merkt *Doederlein* aan (*h*), dat *de taal Canaäns te ſpreeken*, hier niet beteekent *Hebreeuwsch te ſpreeken*; maar veel eer: „ zoo „ van God te ſpreeken, als zijne dienaars, de „ Joo-

(*h*) *Auſerleſene Theol. Bibliothek* I Band XIt. ſtuck ſ. 820. —

„ Jooden, van Hem ſpraken," dat is: „ Jeho-
„ va voor den waaren God te erkennen, en hem,
„ als zodanig, te verëeren." (Pſ. XVI: 4, Jer. XLV: 24.) Deezen zin vordert de evenredige ſchikking der leeden van dit vs. (parallelie), waarom ook veele Uitleggers deeze plaats zoo verklaaren (*i*).

2.) *Vervolgends* beroept hij zich op de verëerende benoemingen, van welke de Profeet, van de Aegyptenaren en Asſyriërs ſpreekende, zich bedient. —

Maar zal wel zulk een (vraagt hij), die in dit gantſche boek de Asſyriërs en de Aegyptenaren als vijanden van het Joodſche volk aanmerkt, dezelven teevens, even als de Jooden, als vrienden en verëerers van Jehovah teekenen, en met zulke onderſcheidende eernaamen, als van *een volk van Jehovah*, *een werk van Jehovah's handen*, gelijk vs. 25 geſchiedt, beſtempelen? Dan, hier komt ons weederom te ſtade de aanmerking van *Doederlein* (l. c.) dat, namentlijk, Jeſaïas de

(*i*) „ *Lingua Cananaea loqui & jurare Jehovae*, *Deo*
„ *coeli*, formulae ſunt, ut mihi quidem videtur, plane
„ ejusdem ſenſus, cultum ſignificantes, quem Aegyptii
„ iſtis temporibus Jehovae ſint exhibituri." VOGEL in *annot. ad* GROTIUM T. II p. 34. Ita etiam *Dathius* ad h. l. & ex parte *Hensler*, Vir Cl. —

de Aegyptenaaren en Asſyriërs, ook dikwerf als vrienden en Bondgenooten der Jooden beſchrijft, waar van wij een uitſteekend voorbeeld vinden Hoofd. XI: 15. en dat men te gelijk moet onder het oog houden, dat de Profeet de Aegyptenaaren en Aſysriërs, met zulke verëerende naamen, geenſints zonder eenige bepaaling, kenmerkt; maar altoos op de voorafgaande aanwijzing van hunne toekoomſtige bekeering tot de waare kennis en dienst van God (*k*).

3.) *Eindelijk* meint hij, dat het den Profeet in Aegypten verkeerende, beeter voegde, hier melding te maaken van vijf Joodſche ſteeden in Aegypten, welker ééne עיר ההרס (*een ſtad der verſtooring* of *zonneſtad*) moest genoemd worden, ten zij deeze geheele plaats voor een laater bijvoegzel moet gehouden worden ('t geene hij ſ. 31. beweert, zonder dat het hier in iemand der Uitleggers, zoo veel wij weeten, met hem eens is.) — Maar ook aan dit bewijs hecht *Koppe* te veel ge-

(*k*) Ook ontbreekt het niet aan voorbeelden, dat bij de Profeeten ook aan andere Natiën beloofd wordt, dat zij eens t'eenigen tijd dezelfde voorregten met de Jooden zouden genieten, bij voorb. Joël II: 29. daar gezegd wordt, dat eens over *dienstknegten en dienstmaagden*, over vreemden derhalven, de Geest van Jehovah zoude worden uitgeſtort. — Cf. & cel. *Juſti* ad h. l. annotatio, & *Heringa* l. c. p. 385.

gewichts; want de Profeet ſpreekt hier niet van Joodſche ſteeden in Aegypten zelve; maar van Aegyptiſche ſteeden, welker ingezeetenen, ten minſten voor het grootſte gedeelte, tot de waare kennis en dienst van God zouden gebragt worden. —

Bij deeze bedenkingen, door *Koppe* tegen de echtheid deezer Godſpraak ingebragt, zou moogelijk nog

4.) *Ten vierden* kunnen gevoegd worden, 't geen wij leezen v'. 19 van dit Hoofd. *dan, op dien tijd zal Jehovah een altaar hebben in het midden van Aegyptenland en een opgericht teeken aan deszelfs grenzen.* —

Het is niet te denken, zoude misſchien iemand hier teegen kunnen inbrengen, dat een Profeet, die een Gezant van den waaren God was, zulke dingen zoude voorzeggen, daar God niet alleen den Jeruzalemſchen Tempel, als de eenigſte plaats van den openbaaren en gemeenſchappelijken eerdienst, den Jooden had aangeweezen; maar zelfs ook dikwerf, in de Mozaïſche wet, alle Beelden en opgerichte teekens, tot een Godsdienſtig gebruik, onder de zwaarſte bedreiging, verbooden had. —

Ter wegneeming van deeze teegenwerping, zal het genoeg zijn, met *Hugo de Groot*, hier op ſlegts dit ééne aantemerken: „ *tot gedachtenis,*

nis, namentlijk, en niet tot Godsdienstig offeren! vergel. Joz. XXII: 22—26." en dat dit de waare zin deezer woorden zij, blijkt ook ten duidelijksten uit vergelijking van het onmiddelijk volgende v^s., daar uitdrukkelijk gezegd wordt, dat die altaar en die opgerichte pijlaar, tot gedachtenisteekenen en tot opentlijke getuigenisfen zouden verstrekken van de wonderbaare hulp en magtige uitredding, waar door God zich over de onderdrukte en tot hem schreijende Aegyptenaaren ontfermd, en hun uit de grootste gevaaren, in welke zij verkeerden, verlost had. (*l*) —

JESAÏAS XXI.

Hoofd. XXI. behelst eene Voorzegging, in welke weederom Babels verwoesting met de schoonste beelden geteekend, en, indien wij de verklaaring van *Michaëlis* aanneemen, tot de minste bijzonderheden toe, voorzegt wordt. —

Eichhorn (*m*), *Koppe* (*n*) en *Doederlein* (*o*), mee-

(*l*) Zie ook *Michaëlis* ter deze pl.

(*m*) *Inleiding in het* O. *T.* III Deel bladz. 87. volgg.

(*n*) LOWTHS *Jesaïas, mit anmerkungen von* KOPPE III Th. f. 35, 36.

(*o*) *Auserlesene Theolog. Biblioth.* IV Band 8te Stuck f. 588. —

meenen echter genoegzame redenen te kunnen aanwijzen, waarom zij ook deeze vermaarde Godſpraak liever aan den eenen of anderen laateren Auteur zouden toeſchrijven. —

Het wordt algemeen toegeſtemd, dat in deeze Godſpraak die gedenkwaardige nagt bezongen wordt, in welke Babijlon veröverd wierd. —

Derzelver opſchrift משא מדבר־ים (*de last der woeſtijn aan de Zee*) wordt op een verſchillende wijze van de Uitleggers verklaard, en is van veelen der nieuwere, inzonderheid van *Eichhorn* en *Koppe*, voor een laater bijgevoegde Gloſſe begonnen gehouden te worden. —

Wat ons betreft: wij oordeelen (*p*), dat dit op-

(*p*) De voornaamſte reden, om welke men dit opſchrift, als onëcht, verwerpt, zal in deszelfs duiſterheid moeten gezogt worden. — Wel is waar, dat de Profeeten niet altoos hunne Godſpraaken met opſchriften of tijtels verrijkt hebben; maar wie zal ontkennen, dat dit niet *meenigmaal* geſchied is, daar wij weeten, dat het, over 't algemeen, bij de Oosterſche Dichters in gebruik was, om zodanige tijtels voor hunne Dichtſtukken te plaatzen? — Waar men derhalven zulk een opſchrift vindt, moet men vooraf zorgvuldig nagaan, of het zelve aan de weezenlijke inhoud der Godſpraak beändwoorde, of niet? — indien het eerſte door uitlegkundige bewijzen kan aangetoond worden, moet het zeekerlijk niet, als onëcht, verdagt gehouden en verworpen

opſchrift gevoegelijk kan verklaard, en geenſins voor

pen worden. — Ik ſtem het *Eichhorn* gaarne toe, dat hier en daar opſchriften van eenen laateren oorſprong zijn ingevoegd, als glosſen der afſchrijveren, die daar in, of volgens hunne eigen uitlegging, waar door zij zulk een opſchrift verkoozen, dat, naar hunne gedagte, best met den inhoud der Godſpraak overëenkwam, of volgends eene oude overleevering, te werk gingen.

Men zoude derhalven duidelijk moeten aantoonen,

1.) *Vooreerst*, dat zulk een opſchrift in het geheel niet ſtrookte met den weezenlijken inhoud der Godſpraak zelve.

2.) *Ten anderen*, zouden er oordeelkundige redenen moeten aangevoerd worden, waar door het overtuigend bleek, dat waarlijk zulk een opſchrift van laateren oorſprong was. —

Wanneer wij de gewoone uitleggingen raadpleegen, dan zullen wij dikwerf een opſchrift vinden, 't welk weinig aan de Godſpraak zelve ſchijnt te beändwoorden; maar zoo men het, met behulp der taalkunde opheldert, wij zullen dan, in de uitlegging der Profetie gelukkig genoeg ſlaagen. —

Beproeven wij derhalven, of dit opſchrift משא מדבר־ים eenen goeden, en met deeze verheeven Godſpraak overëenkoomſtiger zin kan opleeveren! —

De verſchillende uitleggingen van dit opſchrift zijn bij een verzaameld en beöordeeld door Camp. Vitringa, *Obſer. Sacror.* lib. I Cap. IV p. 196-200 en *in Commentario* ad h. l. — De gedagte van dien Geleerden zelven, die מדבר־ים, door *woeſtijn der volken* ver-

voor onëcht en ondergeschooven moet gehouden worden.

Wat

vertaalt, daar in voorgegaan door *Joännes Cocceijus*, zal wel niemand ligtelijk aanneemen; offchoon ook voor deeze beteekenis van het woord ים kan bijgebragt worden de, door hem niet aangehaalde, plaats uit Jer. LI: 42. —

De gedagten van *Lowth* en *Michaëlis* schijnen mij te verre gezogt te zijn, waar van de *eerste* meent, dat Babel daarom een *woestijn der zee* genoemd wordt, omdat die plaats, voor de stichting deezer stad, een moerassige wildernis was, en weederom, na de verwoesting derzelve, in een moeras herschaapen wierd; en de *ander* hier de woestijn van Arabiën, ten westen aan Babel grenzende, en op sommige plaatzen aan den Euphraat geleegen, wil verstaan hebben. —

Hensler ('t geen reeds voor een gedeelte de gedagte van *David Kimchi* was) vertaalt het: *die Westliche Wueste* (*de Westelijke Woestijn*), meenende, dat deeze woestijn een zeeker onbekend Landschap geweest is, 't welk, door de verwoesting van Babel, te gelijk verwoest zoude zijn, of veel geleeden hebben. —

Maar, op deeze wijze blijft dit opschrift dezelfde duisterheid behouden. ——

Een zeeker ander geleerde heeft het vertaald: *Weissagung vom ausgetrokneten* (zum מדבר gewordenen) *Zee*, zoo dat dan gezinspeeld zoude worden op dat uitgedroogde moeras, waar in Cyrus den Euphraat afleidde, en door dat middel de stad veröverde. —

Op zich zelf is dit wel ontwijffelbaar zeeker, gelijk ook

Wat hier ook van zij, het is zeeker, dat dit opſchrift, tot de echtheid deezer Voorzegging, op zich zelve, weinig of geheel niets toedoet. —

Zien wij nu, na deeze voorafgaande aanmerking, de redenen in, welke deeze Geleerden meenen te hebben, om deeze voortreffelijke Godſpraak, niet als een oorſprongelijk ſtuk van Jeſaïas, maar als een werk van laatere tijden, te beſchouwen. —

De

ook Jeremias daar op ſchijnt te zinſpeelen, Hoofd. L: 38, LI: 36; echter kan ik niet zien, dat de Hebreeuwſche woorden deeze beteekenis toelaaten; veel eer zoude er dan geſtaan hebben משא ים־מדבר. —

Voor eenigen tijd wierd mij geleegenheid gegeeven, om dit opſchrift, met gelukkiger gevolg, te verklaaren, door mijnen hoogst te verëeren vriend en begunſtiger, *Grimm*, Godgel. te Duisburg, die mij ſchreef, dat het misſchien moest vertaald worden: *Weisſagung von der wuste am grosſen ſtrom* (Euphraat), want ים kan ook de beteekenis hebben van *eenen grooten ſtroom*, den Euphraat namentlijk, waar aan Babijlon geleegen was, vergel. Jer. LI: 36. — MICHAËLIS *Supplementa ad Lexica Hebraica* N°. 991. p. 1084. — *Babijlon* wordt dan genoemd מדבר־ים, *de woeſtijn van den Euphraat*, of *liggende aan den Euphraat*, om dat eens die uitmuntende weiden, die door den Euphraat bevochtigd wierden, woest zouden worden. — Er is eene zeekere duisterheid in dit opſchrift, die misſchien door den Profeet zelven, om bijzondere redenen, opzettelijk veroorzaakt is. —

De voornaamste reden koomt hier op uit, dat dezelve omstandigheden behelst, die al te bijzonder zijn, dan dat ze van eenen ouden Profeet zouden herkomen, en zoo lang voor de gebeurenis zelve zouden beschreeven zijn. Bij voorb., dat alle die volken, die onder Cyrus gestreeden hebben, met naame genoemd worden, als de Meden en Perfen, en voornamentlijk, dat, bij de beschrijving van het Persisch leeger, zoo uitdrukkelijke melding gemaakt wordt van Muilëzels en Kemelen, waar van men anders bij het voeren van oorlog geen gebruik plagt te maaken; die echter, in het leeger van Cyrus, door eene uitmuntende krijgslist, gebruikt wierden, en, teegen alle verwagting, de beslisfende overwinning van Cyrus op Croezus en de Babyloniërs verwonderlijk bevoorderden (*q*).

In 't gemeen moet men hieromtrend opmerken, dat zulke gewaagde stellingen van allen grond ontbloot zijn, waar door men wil beweeren, dat het teegen alle waarschijnelijkheid zoude aanloo-

(*q*) Eichhorn l. c. bladz. 87, 88, met wien *Michaëlis* vergeleeken moet worden, in zijne aanteekeningen op deeze plaats, die zeer veel leezenswaardigs behelzen, bijzonder betrekkelijk tot de vervulling deezer Godspraak, zoo als hij dezelve verklaart: — Met wien ook *Cube* hoofdzakelijk overëenstemt. —

loopen, dat God zulke lotgevallen, die zoo lang naderhand eerst zouden voorvallen, met bijvoeging zelfs van de allergeringfte bijzonderheden, zoo naauwkeurig zoude hebben laaten voorzeggen: dit alles toch wordt, gelijk ook van *Hensler* te regt is aangemerkt (*r*), zonder eenige gewigtige reden vooronderfteld. — Ja, zoude men hier zelfs niet met regt kunnen vragen, of niet fomtijds het hoogstaanbiddelijk Opperwezen, 't welk alles, en zijn geheele plan, 't welk Hij, ten aanzien zijner wereldregeering, vormde, als met éénen wenk overziet, het hoogfte nut en voordeel daar meede heeft kunnen bedoelen, om, met opzicht tot zulke gebeurenisfen, die eens zeekerlijk zouden daargefteld worden, gelijk ook derzelver geringfte omftandigheden, lang te vooren te laaten aanwijzen? Wie, die omtrent het Opperwezen, en desfelfs verheeven volmaaktheden, betaamelijke begrippen vormt, zoude zelfs één ogenblik hier aan twijffelen kunnen (*s*). — Zoo toch wordt de Goddelijke wijsheid, alweetenheid, goedertierenheid, regtvaardigheid en waarheid, in het klaarfte licht gefteld; en te gelijk ook het gezag der Profeeten, als Gezanten, die

(*r*) HENSLER's *Jefaïas. Einleidung* f. 16.
(*s*) Idem, f. 317.

die hunne zending onmiddelijk van God zelven hadden, niet weinig bevestigd! —

Wat nu betreft die meer bijzondere omſtandigheden, in deeze Godſpraak voorkoomende, van welke wij reeds gewag gemaakt hebben: aan de eerſte derzelver, dat, namentlijk, de Meden en Perſen met naame genoemd worden, ſchijnt *Eichhorn* zelf weinig gewichts te hechten. —

En waarlijk! de Profeet, wilde hij niet geheel in het onzeekere omdoolen, moest immers uitdrukkelijke melding maaken van die Volken, door welke Babijlon eens zoude verwoest worden.

Daarenbooven is het opmerkelijk, dat de Perſiſche Natie hier genoemd wordt עילם, van welken naam Jeſaïas meermaalen zich bedient, bij voorb. Hoofd. XXII. ('t welk niemand tot nog toe dien Profeet betwist heeft) vs. 6; daar inteegendeel de Schrijvers van eenen laateren leeftijd het woord פרס gewoon waren te gebruiken; bij voorb. Esth. I: 3, 14, 19. — Hoofd. X: 2. Esra I: 1, 2, 8. Hoofd. IV: 3, 5, 7. Dan. V: 28. Hoofd. VI: 16. Hoofd. VIII: 20. Hoofd. X: 1, 13, 20. en Hoofd. XI: 2. — het woord עילם wordt wel voor het *landſchap der Perſen* gebruikt bij Jeremias Hoofd. XXV: 25, en in Daniëls boek Hoofd. VIII: 2. — doch de eerſte was gewoon, Jeſaïas te volgen,

en bij den laatften is het geene benoeming van het geheele Landfchap, maar flegts van eene enkele *Provintie* van hetzelve.

Deeze Elamiten, die naderhand Perfen genoemd wierden, waren misfchien, ten tijde van den Profeet Jefaïas, aan de Asfyriërs onderworpen, of derzelver Bondgenooten: gelijk van de Meden te zien is 2 Kon. XVI: 9, Hoofd. XVII: 6. —

Met opzicht tot de andere bijzonderheid, van welke de Profeet melding maakt, te weeten, de Ruiters, op ezels en kemelen zittende, moet men in het oog houden, dat wij hier de befchrijving vinden van een Profetisch gezicht, 't welk niet al te letterlijk moet verftaan worden (*t*). —

In dat gezicht komt onder anderen een Wachter voor, door den Profeet aangefpoord; deeze ziet

(*t*) Optandum fane effet, ut firmiores extarent interpretationis fcriptorum Propheticorum regulae, inque primis infignis illa Poëfeos facrae de vifionibus Propheticis particula melius elaborata effet. Syllogen quandam, huc pertinentem, dedit S. Rev. STAEUDLIN, in faepius laudata Commentatione: *Ueber die vifionen der Propheten*, in lib. faepiff. alleg. p. 241–340. —

ziet een wagen en een paar Ruiter-benden (רֶכֶב, moet tweemaal geleezen worden) waarvan sommige op muilëzels, andere op kemelen gezeten waren: naauwkeurig merkt hij op, en roept op zijn wachtplaats, met eene luide stem (met een stem als van een Leeuw), geduuriglijk: Heer! dag en nagt houde ik de wagt! en ziet! er koomt een gerid van mannen, en een paar benden Ruiters, malkanderen toeroepende: *Zij is gevallen! Zij is gevallen!* Babel! en alle de gesneedene beelden haarer afgooden zijn verbrooken! ——

Wanneer wij nu dit Profetisch gezicht, met eene naauwkeurige aandagt, overweegen, zien wij ligtelijk, dat die kleinste bijzonderheden, welke sommige der Uitleggeren hier gemeind hebben te vinden, en welke zij als een bewijs teegen de echtheid deezer Godspraak aanvoeren, geensints met uitdrukkelijke woorden worden voorgesteld. — Nu, na de vervulling deezer aanmerkelijke Godspraak, valt het wel niet moeijelijk te beseffen, wat de Ruiters, op muilëzels en kemelen zittende, en de val van Babel aankondigende, beteekenen, en wat de Profeet zeggen wil met die woorden, die v^s^. 5 voorkoomen: „ de tafel wordt aangericht! — de wachter ziet toe! –

toe! — er wordt gegeeten! — gedronken! — Maakt u op, Vorsten! grijpt het ſchild." (*v*) —

Maar hier uit kan nog geenſins volgen, dat de Profeet, aan wien dit gezicht vertoond wierd, dit alles ook zoo naauwkeurig en duidelijk heeft ingezien. —

Daarenbooven; neemt men de verklaring, welke *Michaëlis*, met de hem eigene ſcherpzinnigheid, hieromtrent gegeeven heeft, en derzelver toepasſing op de vervulling deezer Voorzegging, niet aan, dan kan men, met *Hensler* (*x*), veilig ſtellen, dat die geenen, die op muilëzels reeden (of wil men liever het enkelvoud, hij, *die op een muilëzel zat*) in 't gemeen eene benoeming is van de Perſen; en die geenen, die op kemelen zaten (of *hij*, *die een kemel bereed*) in 't gemeen voor de Ruiterij der Meden genoomen moet worden. — Dat de Karamaniërs (die eene Provintie aan Perſiën grenzende, of daar aan onderhoorig, bewoonden) zich in het oor-

(*v*) Voor משחו *zalft*, moet men met *Doederlein* en *Dathe*, leezen: משכו *grijpt!* het was toen zeeker geen tijd, om ſchilden te *zalven*; maar wij vinden hier de beſchrijving van een daad, die allerſpoedigst moest worden uitgevoerd. —

(*x*) HENSLER'S *Jeſaïas* p. 318.

oorlogen van muilëzels bediend hebben, verzeekert *Strabo* Lib. XV. p. 727. edit. *Casaub.* en dat in een zeekeren veldslag van Darius Hystaspes teegen de Scythen, de Persen groot voordeel van deeze dieren hadden, als die de paarden der Scythen, die aan geene muilëzels gewoon waaren, op derzelver gezicht, verschrikt en schuw maakten, leezen wij bij *Herodot.* IV, 129. — Dewijl derhalven eene Ruiterij, op muilëzels zittende, in het Oosten niet zeer bekend geweest is, zal, gelijk *Hensler* te regt aanmerkt, in een Profetisch gezicht רכב חמור, in 't gemeen een schets en beeld der Persische soldaten of ruiters zijn kunnen; daarentegen konde het andere gedeelte van het vijandelijk leeger, uit Meden bestaande (want de woorden עילם en מלי geeven een vijandelijk leeger te kennen) in 't gemeen beschreeven worden, als רכב גמול, *op kemelen zittende.* Het is bekend, dat meer Asiatische volken, bij het voeren van oorlog, dat gebruik van kemelen gemaakt hebben. — Zie dat bij BOCHART *Hierozoic.* P. I. Lib. 2. Cap. 2. — Van de Meden heeft niemand der Ouden dit wel uitdrukkelijk getuigd; echter is het te denken, dat deeze wijdstrekkende gewoonte ook bij hun zal hebben plaats gehad, althans bij hunne nabuuren, de Kaspiers, vond men een groot aantal van deeze dieren, naar het getuige-

nis

nis van AELIANUS, in *hiſtoria animalium* Lib. XVII, 34. —

Voorts is het aan geene twijffeling onderheevig, dat twee perſoonen twee onderſcheidene leegers kunnen beteekenen, waar van in andere Profetiſche gezichten meenigvuldige voorbeelden voor handen zijn. —

Hensler voegt hier bij, dat, 't geen *Herodoot* van de muilëzels zegt, tot laatere tijden moet gebragt worden, en dat het verhaal van *Xenophon*, aangaande het gebruik der kemelen, alleenlijk ziet op dien gedenkwaardigen veldſlag van Cyrus teegen Croezus, dat er derhalven geen één geſchiedkundig bewijs is, dat Cyrus, bij de verövering van Babel, in zijn leeger eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen zittende, zoude gehad hebben; het is toch zeer moogelijk, dat er noch kemelen, noch muilëzels, in zijn leeger geweest zijn. — En al ware het zoo, dat dit, op een overtuigende wijze, geſchiedkundig beweezen was, dat zodanig eene Ruiterij, ten dien tijde, in het leeger van Cyrus, zich bevonden had, dan zoude daar nog geenſins uit volgen, dat Jeſaïas deeze bijzonderheid hier ter plaatze zoude voorzegd hebben, daar, in dit, aan hem vertoonde, Profetisch gezicht, de woorden רכב חמור en רכב גמול ſlegts voor eene al-

algemeene befchrijving en benoeming der Perfen en Meden kunnen genoomen worden. —

Ik voor mij kan niet zien, dat er teegen deeze gegronde aanmerkingen van *Hensler* met regts iets zoude kunnen ingebragt worden; *Eichhorn* echter, ten einde deeze redenen te ontzenuwen, en zijne vooronderftelling te bevestigen, heeft, met zijne, hem eigene, fcherpzinnigheid, eenige dingen hier op aangemerkt (*y*), die zeekerlijk verdienen, dat wij dezelve naauwkeurig en befcheidenlijk toetzen. —

Hij zegt (*z*), die dit gezicht aan den een' of anderen van Cyrus tijdgenooten toefchrijft, houdt het zelve voor een Dichtftuk, 't welk voor, of na de verövering van Babel is opgefteld: — indien *het eerfte*, dan ftelt hij, dat de Dichter de kort aanftaande verövering deezer ftad bezingt; indien *het laatfte*, dat hij deeze, reeds daargeftelde, gebeurenis heeft willen bezingen. —

Welk van deeze gedagten men nu ook verkiest aanteneemen, het gevolg zal het zelfde blijven:

(y) Eichhorn *allgemeine Bibliotheek der Biblifchen Literatur* II Band 6tes Stuck (in de recenfie van *Henslers* boek.) f. 1039–1044.

(z) L. c. f. 1042–44. —

ven: want indien de Dichter een triumf-lied zingt over de reeds volbragte overwinning van Babel, zoude hij zeekerlijk van eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen zittende, niet gesprooken hebben, ten zij hij geweeten had, dat zodanig eene Ruiterij in het leeger van Cyrus, bij de verövering der stad, geweest was, en wij kunnen, om deeze rede, de geschiedenis van Babylons verövering met deeze bijzonderheid verrijken. — Maar indien hij de verövering der stad, als nog aanstaande, voorzegt, dan beschrijft hij het leeger der Persen zoo als het zich had onderscheiden tot dien tijd toe, in welken de Profeet spreekt, naamentlijk in den beslissenden slag teegen Croezus, en in andere veldslagen: hij gist in dit Dichtstuk, 't geen hij ook, volgends 't geen tot dus verre plagt te gebeuren, veilig gissen en vooronderstellen mogt, te weeten, dat eens zulk eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen zittende, bij de beleegering en veröveriug van Babel zoude gebruikt worden. — Wie toch zoude teegen dit alles iets willen inbrengen? Voor het leeger der Persen worden deeze spreekwijzen zeekerlijk gebruikt; maar alleenlijk daarom, dat *toen ter tijd*, niet om dat *ten alle tijde* of *in 't gemeen*, het onderscheidend kenmerk van het Persisch leeger in Asia, op die wijze bij de Ouden plagt bepaald te wor-

den. — Op een *anderen* tijd waren deszelfs onderscheidene kenmerken Pijlkooker en Ruiterij; maar nu wierd dit leeger, door een zeeker toeval, onderscheiden door het gebruik van ezels (muilëzels) en kemelen van weegens de voordeelen, die uit het gebruik derzelve voor Cyrus voortvloeiden." —

Laat ons, 't geen *Eichhorn* hier bijbrengt, bij de stukken nagaan en naauwkeurig overweegen! — Bij het geene hij, aangaande deeze Godspraak, als eerst na de verövering van Babel geschreeven zijnde, vooronderstelt, of schijnt te vooronderstellen, zullen wij thans niet blijven stilstaan, dewijl wij vast van gevoelen zijn, dat in dit Hoofdstuk eene Voorzegging gevonden wordt van eene toekoomstige gebeurenis, en niet een Dichtstuk, waar in eene reeds volbragte daad beschreeven en bezongen wordt. — Maar wat het andere betreft, 't geen hij vooronderstelt, dat de schrijver deezer Godspraak gegist heeft, gelijk hij ook, uit het geen tot dus verre plagt te geschieden, veilig gissen en voorönderstellen mogt, te weeten: dat eens zulk eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen zittende, bij de beleegering en verövering van Babylon zoude gebruikt worden — hier in kan ik zeekerlijk niet met hem instemmen; het loopt toch van zelfs in het oog, dat op die wijze, en door zulke voorönderstellin-

lingen, de gewijde Voorzeggingen flegts in eenen gelijken rang gefteld worden met loutere gisfingen en onzeekere waarzeggerijen: en omdat er, gelijk te vooren reeds gezegd is (p. 165) geene gefchiedkundige bewijzen voorhanden zijn, op welke men zich zoude kunnen beroepen, om te toonen, dat er bij de gedenkwaardige verwoefting van Babel, ruiters, op muilëzels en kemelen zittende, geweest zijn; zoo moet volgen, dat de Dichter, op geenerhande wijze, voor de reeds daargeftelde en volbragte gebeurenis, uit eenige vaste kenteekenen, heeft kunnen vermoeden, dat zulk eene Ruiterij bij die geleegenheid zoude gebruikt worden, nietteegenftaande dezelve in den flag van Cyrus teegen Croezus gebruikt wierd. — 't Zoude toch ligtelijk hebben kunnen zijn, dat er zulke Ruiters niet geweest waren; en dan zoude de Dichter, in zijn lied, omftandigheden hebben ingevlochten, die niet gebeurden; zoo dat dan deganfche fraaije befchrijving van den waarzeggenden of gisfenden Dichter flegts een befpottelijk ftukje zou weezen. —

„ En offchoon wij," zoo vervolgt *Eichhorn* (*a*), „ ook al wilden toegeven, dat eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen rijdende, in laa-

(*a*) L. c. f. 1043, 1044. —

laatere tijden, voor een onderſcheidend kenmerk der Perſen en Meden, over het algemeen, gehouden is, zoude dan hier uit moeten volgen, dat dit reeds ten tijde van Jeſaïas zoo geweest is? Toen was het achterſte gedeelte van Aſiën (das hintere Aſiën) nog geſlooten; verder dan Asſyriën waren de vreemde en buïtenlandſche Gewesten volſtrekt niet bekend; en, offſchoon toen reeds de tien Stammen, na Mediën overgebragt, in ballingſchap weggevoerd zouden worden; konden wel de ballingzwervende Israëllers eene zeekere kennis bekoomen van Karamaniën; maar konde dit ook, daar de gemeinſchap tusſchen de onderſcheidene Landſchappen ſlegts gering was, het geval zijn, met opzicht tot de ingezeetenen van het Rijk van Juda?"

Wij ſtemmen gereedelijk toe, dat de Geographiſche kennis der buitenlandſche Gewesten, in dien vroegen tijd, nog in derzelver opkoomende kindschheid was; maar daar de *Israëllers*, gelijk *Eichhorn* zelf beweert, reeds ten tijde van Jeſaïas, eene zeekere kennis van Karamaniën hadden; wie zoude het dan toch voor onmoogelijk houden, dat ook die van het *Rijk van Juda*, door middel van handelgemeenſchap met de Israëllers, konden onderrigt worden aangaande eenige bijzonderheden, welke betrekking hadden op de krijgskunst en geſteldheid des leegers, bij de

de Perſen en Meden gebruikelijk, wanneer reeds de meeste uit de tien Stammen van het Israëlitisch Rijk na Mediën waren weggevoerd?

„ Echter (gelijk *Eichhorn* vervolgends zegt) is het ook in Aſiën niet vreemd, in het oorlog ſoldaaten op Ezels te zien zitten. — In het Boek der Richteren vinden wij reeds van oorlogshelden melding gemaakt, onder de benoeming van *mannen*, *rijdende op Ezels*, Richt. X: 4, XII: 14. Dewijl nu hier bij, in de beſchrijving van het leeger, 't welk Babylon beleegerde, Ruiters gevoegd worden, die op kemelen zaaten, en de geſchiedenis getuigt, dat deeze zelve ſaamenvoeging ook in het leeger van Cyrus heeft plaats gehad, dat dan hij, die zich door den invloed van vooröordeelen niet laat beſtuuren, het beöordeele, of dit niet aan eene toevallige omſtandigheid toeteſchrijven zij."

Dan, die zelfde plaatzen, welke *Eichhorn* aanhaalt, kunnen, bij uitneemendheid, dienen, ter bevestiging van 't geen wij beweezen. — Wij leezen, namentlijk, Richt. X: 4, XII: 14, van mannen, die op Ezels rijden, met welke benoeming dappere Oorlogshelden bedoeld worden, gelijk *Eichhorn* meent met *Joſephus*, die hen *Antiq.* Libr. V: 9, *ιππαζειν αριϛȣς*, *uitmuntende Ruiters*, noemt; maar beeter zoude men, in die plaatzen, aan zulke menſchen kunnen denken,

ken, die in een verheeven ſtand geſteld waren en een aanzienelijk vermoogen hadden, en zich door ezels plagten te laaten voeren, dewijl in dien tijd niet veel waagens en paarden onder de Israëllers gevonden wierden, van welke laatſten zij ook geen groot aantal mogten aanfokken en onderhouden: (Cf. *Clericus* ad h. l. —) waarom ook *Dathe*, in zijne uitlegging van dit Boek, bij v^s. 4 van Hoofd. X. aanteekent: „ rijdende op ezels:" waar door in dien tijd (niet de oorlogshelden; maar) de rijken en edelen onderſcheiden waren." (*b*) —

Het zelve blijkt ook uit het uitmuntend en verheeven Triumf-lied van Debora, Richt. V., daar in het 10de v^s. de verheevene en edele geteekend worden, als rijdende op witte ezelinnen, en op kostelijke tapijten zittende (*c*).

Uit dien hoofde konde de Profeet aan oorlogzuchtige volken, die op eenen verren afſtand van

(*b*) *Libri hiſtorici V. T. Joſua, Judices* &c. *e recenſione textus hebraei & verſionum antiquarum, latine verſi, notisque philologicis & criticis illuſtrati a* J. A. DATHEO, Halae 1784. p. 129.

(*c*) Cf. cel. C. F. SCHNURRER, *Carmen Deborae Judic. V.* in ejusdem *Diſſertationibus Philologico-Criticis* (Gothae & Amſtelodami 1790.) p. 51. —

van het Joodſche land woonden, zeekerlijk dat geene toeſchrijven, 't welk onder de Israëllers zeldzaam was, en derzelver leeger teekenen, als rijdende op muilëzels en kemelen,. en op die wijze kunnen de twee Ruiters, in het Profetisch gezicht voorkoomende, als een ſchets of teekening beſchouwd worden van het leeger der Perſen en Meden.

Eindelijk hebben wij ook te vooren (p. 165) met de aanmerking van *Hensler*, reeds getoond, dat er geen één geſchiedkundig bewijs, waar op men ſtaat kan maaken, voor handen is, dat er, bij de beleegering van Babylon, eene Ruiterij, op muilëzels en kemelen zittende, zoude geweest zijn: het blijkt derhalven uit het gezegde, allerduidelijkst, dat alle de teegenwerpingen van *Eichhorn* niet genoegzaam zijn, om de echtheid deezer Godſpraak eenigſins verdagt te maaken of te verzwakken. —

Nu zullen wij nog de vooronderſtelling van *Koppe* aangaande deeze Godſpraak moeten overweegen. — Zijne gedagte koomt hier op uit (*d*): dat een laater Profeet, den tijd der Babyloniſche ballingſchap beleevende, de Opſteller van dit merk-

(*d*) LOWTH's *Jeſaïas, mit anmerkungen von* KOPPE III Theil p. 36. —

merkwaardig ſtuk zoude zijn, die daar toe de volgende aanleiding kreeg: Bij geleegenheid van een plegtig gastmaal der Babyloniërs, waar bij de Profeet zelf teegenwoordig was, (vs. 4, 5. vergel. *Daniel* V, *Jerem.* LI: 39, *Herodot.* I, 191, *Xenophont. Cyropaed.* VII, 5, 7.) wierd hem op eens een verſchrikkelijk gezicht vertoond, waar door hij, als 't ware, in een vreemd gewest verplaatst wierd, daar hij deeze ſtem hoorde: הבוגד־־השבתי (vs. 2 „ de trouwlooze „ handelt trouwlooslijk! en die verſtoorder verſtoort! trekt op, ô Elam! beleegertze, ô Media! ik heb alle haare zuchtinge doen ophouden.") — De verſchrikte Profeet wierd hier op door de leevendigſte droefheid aangedaan, 't zij omdat hem de zin en bedoeling deezer Godſtem duiſter voorkwam, nietteegenſtaande hij zeer wel inzag, dat dezelve over 't algemeen een treurig lot ſcheen te voorſpellen, 't zij ook weegens het verdrietig en nu vooral voor hem onverdraagelijk gezicht van een volk, 't welk zich aan de uitgelaatenſte blijdſchap geheel en al overgaf. — Ondertusſchen blijft de verrukking nog voortduuren: — de Profeet verbeeldt zich, een wachter, op Goddelijk bevel, te hebben aangeſteld, om hem van de aannaadering der vijanden te verwittigen: — daar hoort hij reeds het geroep van dien Wachter (vs. 8, 9) „ Heere! ik ſtaa op „ den

„ den wachttoren geduuriglijk! en op mijne hoe-
„ de zet ik mij gantſche nagten! — en zie,
daar koomt een gerij van mannen! — een paar
„ Ruiters! en een weinig daarna, riep hij: Ba-
„ bel is gevallen! — Zij is gevallen! en alle de
„ geſneedene beelden haarer Goden worden tee-
„ gen den grond verbrooken!" — op het zelfde
oogenblik ſtaat de Profeet op van den maaltijd, en
roept de meedeäanzittende vorsten toe: Maakt u
op! Vorsten! zalft (of liever grijpt) het ſchild!
„ (vˢ. 5) hij verklaart hun den zin der ontvan-
gen Godſpraak (vˢ. 6-9) en, tot in het diep-
ſte zijner ziel getroffen over de rampen, die hun
dreigden, beſluit hij: „ ô mijne dorſching! —
alles, wat Jehovah bevoolen heeft, betaamt mij,
u aantekondigen!" —

Teegen deeze Uitlegging kunnen voornament-
lijk drie bedenkingen worden ingebragt. —

1.) *Vooräerst*: in deeze gantſche Godſpraak
wordt dit niet te kennen gegeeven, ook is dit
niet zeer waarſchijnlijk, dat een waarlijk van
God gezonden Profeet teegenwoordig zoude
geweest zijn bij een gastmaal van overdaadige
Babelſche Grooten, die, aan wellusten overge-
geeven, en, als regte buikdienaars, den tijd met
luisterrijke gastmaalen doorbragten, zonder over de
belangen van Stad en Maatſchappij zich eenigſins
te bekommeren; — uit het 4ᵈᵉ en 5ᵈᵉ vˢ. toch,
't welk

't welk *Koppe* bijbrengt, kan dit volstrekt niet worden opgemaakt, als waar in wij slegts eene beschrijving vinden van de toebereiding van het gastmaal, zonder eenige melding van de teegenwoordigheid van den Profeet. — Daar bij is het ook niet zeer waarschijnlijk. — Hoe zoude men toch kunnen vermoeden, dat de Vorsten en Grooten van Babel hem op zulk een gastmaal zouden genoodigd hebben, ten zij zij misschien het oogmerk hadden, om hem en zijn Profetisch Ampt te bespotten? Hoe zoude men kunnen vermoeden, dat de Profeet zelf zich op een gastmaal zoude laaten vinden, daar niet alleen de brassende Grooten den buik dienden, aan ontucht en wellusten zich prijs gaven; maar zelfs den lof der verdichte heidensche Goden, met luide stemmen, plagten te verheffen! die verdichte Goden, teegen welken de Profeeten altoos zoo sterk ijverden, van wier verëering en dienst zij zulk een geweldigen afkeer hadden?

En wat de aangehaalde plaatzen betreft: met die, welke uit *Herodoot* en *Xenophon* zijn bijgebragt, zullen wij ons niet ophouden, omdat dezelve niets, ons teegenwoordig onderzoek betreffende, behelzen. —

Bij *Daniël*, Hoofd. V, leezen wij geenfins, dat die Profeet teegenwoordig geweest is op het gastmaal, door Belsazar aangericht, (en in de

daad

daad de befchrijving daar van vs. 1-4 is zodanig, dat ik niet zoude gelooven, dat Daniël eenig genoegen daar in zoude gevonden hebben) er wordt veel eer duidelijk verhaald, dat hij, op raad der Moeder van Belfazar, ontbooden geweest is, om de uitlegging te kennen te geeven van het Schrift, aan den wand van het koninglijk Paleis, 't welk niemand van 's konings Wijzen had kunnen verklaaren, vs. 5-30.

De andere plaats, Jerem. LI: 39, vergel. met vs. 57, behelst eene geduchte bedreiging van Jehovah, dat Hij den Babyloniërs een gastmaal zoude aanrichten van vergiftigen zwijmelwijn, dat Hij ze dronken zoude maaken, zoo dat zij, als van uitgelaatene vrolijkheid, zouden dansfen; maar ook teevens in een' eeuwigen flaap vallen, waar uit zij nooit zouden ontwaaken.

Ik wil wel gelooven, dat onder deeze Beelden, van welke de Profeeten zich ook op andere plaatzen pleegen te bedienen, gezien wordt op de verövering van Babylon, welke gefchiedde op dat tijdftip, wanneer de Koning en zijne Grooten zich, op een ongebonden Feest, in dartelheid en weelde toegaven; maar van de teegenwoordigheid van den eenen of anderen Profeet op dat gastmaal wordt er geen enkel woord zelfs gefprooken. —

2.) *Ten anderen*, wanneer wij de innerlijke

ſchikking (*oeconomia interna*) van dit Profetiſch ſtuk met eenige aandacht overweegen, dan zien wij, dat dezelve de vooronderſtelling van *Koppe* niet zeer begunſtigt. — 't Geen wij toch vˢ. 5 leezen, behoort tot het Profetisch gezicht zelve, niet derhalven tot de bepaaling van den tijd, waar op het den Profeet zoude voorgekoomen zijn; — de toebereiding ook van het gastmaal, de aanſtelling van den Wachter, de maaltijd zelve, en de waarſchouwing van den Profeet, *ſtaat op! grijpt het Schild!* (namentlijk, omdat de vijanden in de ſtad vallen) dit alles is allernauwst met malkanderen verbonden, gelijk het ook in de daad zoo gebeurd is, toen Cyrus bij nagt een inval in Babylon deed, terwijl de Koning en zijne Grooten aan een gastmaal zaten. —

3.) *Eindelijk*, wanneer wij Jerem. L en vooral LI met deze Godſpr k vergelijken, dan blijkt het, dat Jeremias dit reeds geweeten heeft, omdat hij hier en daar, in de beſchrijving van Babels verwoesting, zulke beelden gebruikt, die van Jeſaïas ontleend zijn. Vergel. Jeſ. XXI: 5 met Jerem. LI: 11, vˢ. 6 met Jerem. LI: 12, vˢ. 9 met Jerem. L: 2, vˢ. 10 met Jerem. LI: 2 en 33. waarom wij ook met *Koppe* oordeelen, dat dit zelve 10ᵈᵉ vˢ., niet als een aanſpraak aan de Israëllers, maar aan de Babyloniërs zelve moet beſchouwd en verklaard worden. —

Het

Het volgende 11de en 12de vers wordt van de meeste Uitleggers als een afzonderlijke voorzegging aangemerkt, die van sommige tot de Idumaeërs gebragt wordt, in navolginge der Alexandrijnsche vertaaling, die voor משא דומה, heeft το οραμα της Ιδυμαιας, voornamentlijk om deeze rede, omdat *Seir* (שֵׂעִיר) waar van de Profeet vs. 11 melding maakt, eene plaats was, in Idumaea geleegen (*d*); anderen verstaan door דומה een steedjen aan de grenzen van Arabiën, tusschen den Berg Schamar en Syriën, in de nabijheid van het land Nedsied, van *Niebuhr* ontdekt.

In *Abulfeda's* beschrijving van Arabiën wordt het genoemd دومة الجندل (*Dumath algandel*) (*e*).

Met dit alles, hoe men ook dat דומה opvat, blijft deeze Godspraak zeer duister, dewijl ons alle historische berichten dien aangaande ontbreeken. *Koppe* is daarom van gedagte, dat men het woord משא uit den text moet uitmonsteren, en dan die twee versen 11 en 12 met de voorgaande God-

(*d*) *Vogel*, *Lowth* en anderen.

(*e*) Dus *Michaëlis* (quem vide ad h. l. & in *Supplementis ad Lexica hebraïca* in voc. Num. 458. ubi plura habet) en *Doederlein*, *Hensler*, met anderen, die hem volgen.

Godſpraak behooren verbonden te worden; in dien zin: dat de Propheet in dat gezicht, 't welk aan zijne verrukte verbeelding voorkwam, ook eene ſtem hoort uit het Landſchap van Seir, zeggende: „ Wachter! is de nagt niet reeds voor- „ bij gegaan?" de Wachter antwoordt: „ de „ morgenſtond is wel gekoomen; maar het is „ nog nacht!" (hij kondigt een nagt van ellende — en niet het licht van uitredding en geluk aan:) „ maar kunt gijlieden ſmeeken" (בְּעָא Chald. en ܒܥܐ Syr. *ſmeeken* 1 Kon. IX: 3) „ ſmeekt! — keert weeder!" — Maar 't kan ook, indien men het tot de voorgaande Godſpraak wil betrekkelijk maaken, op een andere wijze verklaard worden: „ Stille! (ſt!) uit Seïr wordt mij toegeroepen: Wachter! wat is er van den nagt?" (te weeten, is hij al voorbij gegaan?) „ Wachter! wat is er van den nacht? — de Wach- „ ter antwoordt: het eerſte morgenlicht breekt „ aan; maar het is nog nacht; indien gijlieden „ wilt vraagen (verzoeken), verzoekt! — keert „ weeder!" — Zoodat, Babylon verwoest zijnde, de ballingen zouden onderzoeken na dat gene, 't welk, met bijzondere betrekking tot hun lot, op deeze toekoomſtige omkeering van zaaken, zoude volgen? hier op antwoordt de Profeet: dat hem, 't geen verder gebeuren zoude, tot nog toe onbekend was! dat hij dat ééne ſlegts

wist,

wist, dat de dageraad, als 't ware, van hunne verlossing en heil nu reeds begon aantelichten; — dat Babels verwoesting de lotgevallen van het, in ballingschap verkeerende, volk nog niet volkoomen ontwikkelde; — dat hij desweegens nog eene naadere openbaring van God te gemoet zag; — dat, indien zij begeerig waren, om die te weeten, zij naderhand moesten weederkoomen. —

Ook zoude het kunnen gebragt worden tot de Babyloniërs, die onderzoek doen zouden na den nagt van ellende en rampen, die hun was aangekondigd, terwijl de Profeet dan deeze Godspraak des avonds (zie vs. 4) schijnt ontvangen te hebben. —

Maar in zoo veele duisterheden zal niemand ligtelijk iets met beslissende zeekerheid vaststellen, en somtijds genoodzaakt wezen zijne onweetenheid te belijden. —

En zoo is het ook geleegen met de volgende Godspraak teegen Arabiën, vs. 13-17 voorkoomende; waarom wij hier over ook niets zullen zeggen, te meer, daar er, voor zoo verre mij bewust is, teegen de echtheid derzelve geene bedenkingen zijn ingebragt. —

JESAÏAS VOORZEGGINGEN TEGEN BABEL.

Daar echter die voorgaande Godspraak, wel-

ke wij Hoofd. XXI vinden opgeteekend, in het eerſte deel van Jeſaïas Profetiſche Schriften (*f*), de laatſte zij van die, in welke over Babels verwoesting geſprooken wordt; moeten wij nog, bij deeze geleegenheid, eenige algemeene bedenkingen overweegen, waar meede *Doederlein* de echtheid en nuttigheid derzelve heeft poogen verdagt te maaken.

„ Gaarne," zegt hij (*g*), „ willen wij erkennen, „ dat de, door het Opperweezen gedrevene, Pro- „ feet zijnen tijdgenooten ook zulke dingen „ heeft kunnen voorſtellen, welke eerst, na een „ lang tijdsverloop, gebeuren zouden; maar dat „ dit in de daad geſchied zij, is moeijelijk toe- „ tegeeven, of te bewijzen."

Maar indien hij toeſtemt, dat het heeft *kunnen* geſchieden, waarom dan óók niet, dat het ſomtijds indedaad *geſchied is*? te meer, daar er verſcheidene voorbeelden hier van voor handen zijn, die dit onbetwistbaar aantoonen, bij voorb. in het uitmuntend lied van Mozes Deut. XXXII,

en

(*f*) 't Geen daar van voorkoomt in het andere gedeelte deezer verzameling Hoofd. XL–XLVII, zullen wij in het vervolg nog moeten onderzoeken.

(*g*) *Auſerleſene Theolog. Biblioth.* IV Band VIII Stuck ſ. 558–600.

en in die Godſpraaken, welke van den Mesſiah ſpreeken?

Maar zien wij ook de meer bijzondere redenen in, om welke die Godſpraaken tegen Babel, die aan Jeſaïas worden toegeſchreeven, hem verdacht zijn voorgekoomen.

1.) *Vooreerst* merkt hij aan, dat de Profeeten, 't geen zij ſpraken en ſchreven, allernaast tot hunne tijdgenooten ſpraken en ſchreven. — „ Welk belang," vraagt hij, „ konde toch het „ Joodſche volk hebben, in een voorſtel van „ Godſpraaken teegen Babel, een Rijk, 't welk, „ in dien tijd, vergeleeken met andere ſtaaten, „ ſlegts eene geringe vertooning maakte, 't welk „ de Jooden, uit dien hoofde, in 't minſte niet „ te vreezen hadden, ja! wat zeg ik? 't welk „ zelfs een verbond van vriendſchap met hun had „ aangegaan?"

Het is wel ontwijffelbaar zeeker, dat een Profeet allernaast, ten nutte van zijne tijdgenooten, ſprak en ſchreef; maar wie kan er aan twijffelen, dat hij ook zeer dikwerf, wanneer hij, op Goddelijk bevel, profeteerde, daar meede een nog veel uitgebreider nut, ook voor volgende geſlagten, moest in het oog hebben? en al ware het zoo, dat wij geheel niet zien konden, in wat opzicht die Godſpraaken tegen Babel voor Jeſaïas tijdgenooten nuttig kunnen geweest zijn, zoude

men dan daar uit reeds moogen besluiten, dat dezelve geheel geene nuttigheid gehad hebben? en, daar Jes. XXXIX. uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de Profeet, bij geleegenheid van het Babylonisch Gezantschap, de bijzondere lotgevallen der koninglijke Familie voorzegd heeft, welke haar eens in Babel zouden overkoomen, daar kan men veilig vooronderstellen, dat hij ook andere dingen, op Goddelijk bevel, heeft aangekondigd, welke het volk zelve meer algemeen betroffen: indien nu de Profeet de Babylonische ballingschap aan 't volk voorspelde, gelijk hij zeekerlijk gedaan heeft, moest het dan niet dat zelfde volk, op een uitneemende wijze, bemoedigen, wanneer de Profeet hun ook de aanstaande lotgevallen van Babel bekend maakte, waar door dat zelve Rijk, waar in hunne nakomelingen dienstbaar zouden weezen, eens verwoest, en door dat middel de Israëlitische Natie uit de handen hunner vijanden zoude verlost worden?

2.) Vervolgends zegt *Doederlein*: „ indien „ wij stellen, dat de Profeet alleenlijk ten nutte „ van volgende geslagten geschreeven heeft, dan „ waren zulke voorzeggingen geheel niet nood„ zakelijk; omtrend dat geene toch, 't welk de na„ komelingschap, tot haaren opbeurenden troost, „ te weeten noodig had, konde zij van volgende „ Godsgezanten onderrigt worden, aan welke het

„ haar

„ haar nooit zoude ontbreeken, en die dit ook
„ met veel meer gevoel konden doen, daar zij
„ den treurigen toeſtand des volks zelve voor
„ oogen hadden."

Wij ſtemmen het andermaal toe, dat de nakoomelingen door volgende Profeeten onderweezen, opgebeurd en vertroost zijn; maar dit kan geenſins beletten, dat ook de voorige Godsgezanten toekoomſtige gebeurenisſen voorzegd hebben. — Hier bij moet men tevens in het oog houden, dat in alle Godſpraaken het zelve moet opgemerkt worden, 't welk men doorgaands, en niet ten onrechte, in de Godſpraaken aangaande den Mesſias pleegt optemerken, namentlijk, dat zulke Voorzeggingen van toekoomſtige dingen bij trappen geſchieden, zoo dat, naar mate de tijd der vervulling nadert, naar die mate ook de voorſpellingen duidelijker door de Profeeten worden voorgeſteld. — De Godſpraaken van Jeſaïas teegen Babel, (Hoofd. XIII, XIV en XXI) moogen, in dit bijzonder geval, vergeleeken worden met die van den Profeet Jeremias, over diezelfde ſtoffe (Hoofd. L, LI.) —

3.) *Ten derden* merkt *Doederlein* aan, dat men verſcheidene redenen kan bedenken, die een laateren Profeet, ten tijde der Ballingſchap leevende, hebben kunnen beweegen, om toen, wanneer de overgebleeven ſtukken van voorige Profeeten

verzaameld wierden, zijne eigen gemoedsäandoeningen, en zijne eigene leerredenen, onder den naam van een anderen Profeet bekend te maaken en uittegeven, en dezelve in de verzameling van den eenen of anderen ſchrijver van vroegeren leeftijd intevoegen. —

Doederlein heeft niet goedgevonden, ons te zeggen, waar in eigentlijk deeze redenen dan zouden beſtaan. — Evenwel koomt het ons voor, dat wij deeze teegenwerping met weinige kunnen beändwoorden. —

Hij, die, ten tijde der Ballingſchap leevende, zulke Godſpraaken geſprooken en uitgegeeven heeft, is of waarlijk een Gezant van den waaren God geweest, en wierd, als zoodanig, waarlijk, door het Opperweezen zelve, daar toe aangevuurd en daar in beſtuurd, of niet: — indien *het eerſte* plaats had, wat zoude hem dan toch hebben kunnen beweegen, om zijne eigene Godſpraaken in eene verzameling van voorige Profeeten intevoegen? wierd hij daar toe misſchien aangeſpoord, om aan dezelve eenig Goddelijk gezag te bezorgen? - maar dit hing immers van geheel andere omſtandigheden af, en vooral van de ſtipte vervulling van 't geen hij voorzegd had: maar indien *het laatſte*, was hij niet waarlijk van God gezonden; dan was hij, in alle opzichten, den naam van een bedrieger waardig, en niet

niet van een Profeet; en echter heeft *Doederlein* zelf aan den aucteur deezer Godspraaken den eernaam van een Profeet niet geweigerd.

4.) Voegt hij er bij: dat de Jooden in de oordeelkunde ten hoogsten onbedreeven geweest zijn; dan, daar hij in 't geen hier toe betrekkelijk is, over 't algemeen met *Eichhorn* overëenkoomt, zullen wij, 't geen wij teegen deezen laatsten reeds, met gepaste bescheidenheid, hebben aangemerkt, thans niet weederom herhaalen. —

5.) Eindelijk zegt hij, „ van oordeel te zijn, dat het gezag van deeze stukken uit de verzameling van Jesaïas schriften, geheel geen gevaar loopt, al beschouwt men dezelve niet, als echte en oorsprongelijke stukken van Jesaïas. " Want eene Voorzegging, eene redevoering van een' leerenden of vertroostenden inhoud, in het O. T. voorkoomende, ontvangt haar gezag niet van den schrijver; want, indien wij dit wilden beweeren, zoude het gezag van veele Psalmen ons verdagt moeten voorkoomen; maar van haaren inhoud, van haar verband met de omstandigheid, in welke het volk verkeerde, en van de nuttigheid, die er uit voortvloeit." —

Dit alles echter zal met eenig onderscheid, en met de vereischte voorzichtigheid, dienen opgevat te worden.

Er is toch een groot onderscheid tusschen eene lee-

leerende of vertroostende redevoering, en tusſchen voorzeggingen. — Eene leerende of vertroostende redevoering, in de Kanonike boeken van het O. T. voorkoomende, behoudt haare echtheid en gezag, offchoon ook de ſchrijver daar van onbekend is; maar het is niet op de zelfde wijze geleegen met de Voorzeggingen; want, ten aanzien van de Voorzeggingen, moet men voornamentlijk acht geeven op den tijd, waar in zij geſchreeven zijn, welks naauwkeurige bepaaling, indien de ſchrijver onbekend is, met de grootſte zwaarigheden verzeld gaat; dat men nu voornamentlijk op den tijd, waar in de Voorzeggingen geſchreeven wierden, te letten hebbe, blijkt daar uit, dewijl het anders niet bepaald kan worden, of het een of ander ſtuk waarlijk een Godſpraak zij, op dien tijd aangekondigd en bekend gemaakt, wanneer de voorzegde zaak, noch door menſchelijke kunst, noch door ſchranderheid of list, noch door een zeeker vermogen, om uit deeze of geene teekenen toekomſtige dingen, bij gisſing, te voorſpellen, met moogelijkheid konde geweeten worden; dan of het ſlegts eene bloote gisſing, en uitvinding van het menſchelijk vernuft zij, zoo dat het, op geenerhande wijze, uit de tegenwoordige omſtandigheden konde opgemaakt worden, welk een uitkoomst de voorzegde zaak zoude

zoude hebben; en eindelijk, of het alleenlijk eene dichterlijke beſchrijving van eene reeds volbragte en daargeſtelde gebeurenis zij. —

Veel zouden wij hier nog kunnen bijvoegen, betrekkelijk tot de vraag: of het gezag der ſchriften van het O. T. afhangt van derzelver ſchrijvers, of van den inhoud dier Schriften? dan, om niet al te wijdloopig te zijn, kunnen wij in dit onderzoek thans niet verder treeden.

JESAÏAS XXIII.

Wij gaan over, om die redenen ten toets te brengen, welke EICHHORN (*h*) meent te hebben, om die uitmuntende Voorzegging aangaande Tyrus, welke men Hoofd. XXIII vindt opgeteekend, te beſchouwen, als een ſtuk, 't welk niet tot *Jeſaïas* leeftijd behoort; maar tot laatere tijden moet gebragt worden. —

Hij zegt, alle die uitdrukkingen en ſpreekwijzen opzettelijk voorbijtegaan, welke, naar zijn gevoel, niet oud Hebreeuwsch zijn, en ook zich niet te willen beroepen op die bijna Syriſche ſpel-

(*h*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 94, 95. —

ſpelling (v^s. 11) לַשְׁמִיר voor לְהַשְׁמִיר, ook niet op מָעֻזְנֶיהָ voor מָעֻזֶּיהָ met een *Nun* voor een *Dagesch*, dat een Chaldaismus is, gelijk het VITRINGA daar voor reeds erkend heeft. Doch het is bekend, dat ſoortgelijke voorbeelden ook hier en daar in andere Hoofdſtukken van het O. T. voor handen zijn, welker gezag echter, om die reden, door niemand tot dus verre is in twijffel getrokken. —

Maar inzonderheid beroept hij zich op drie andere voorbeelden van woorden en ſpreekwijzen, die eenen laateren oorſprong ſchijnen te teekenen. —

1.) Het *eerſte* is, dat het woord שִׁיחוֹר (v^s. 3) gebruikt wordt van den *Nijl*, 't welk men bij geen één oud Schrijver zal vinden, en in dien zin alleenlijk voorkoomt in de boeken van laatere Schrijvers, zoo als Jerem. II: 18, 1 Chron. XIII: 5. Maar het is klaar, dat de Profeet dit zeldzaam woord alleen daarom gebruikt, omdat hij het andere יְאֹר, 't welk de naam van den *Nijl* is, (en eigentlijk een *Koptiſch* woord is, vid. MICHAËLIS *Supplem.* in v.) niet tweemaal wilde ſchrijven. שִׁיחוֹר ſchijnt eigenlijk een zeekeren *inham* of *mond* van den Nijl te zijn, en naderhand eene algemeene benoe-

noeming van den *Nijl* zelve te zijn geworden, — of het is de *Hebreeuwſche* naam van den Nijl, terwijl יאר de *Aegyptiſche* is; — dat het, voor 't overige, niet van eenen laateren oorſprong is, gelijk EICHHORN meint, kan genoegzaam daar uit blijken, dat het reeds in het boek van Jozua Hoofd. XIII: 3. voorkoomt.

2.) Ten *anderen* beroept hij zich op de ſpreekwijze, in vs. 15 gebruikt, מלך אחד, en zegt: wanneer dit, hier ter plaatze, eene *Dynaſtie* beteekent, dan moet de uitdrukking en het gebruik deezer Profeetiſche tijdmate zeekerlijk uit laatere tijden worden afgeleid, dewijl dezelve nog maar alleenlijk gevonden wordt bij Daniël Hoofd. VII: 17, en VIII: 20. —

3.) En *eindelijk* op de LXX jaaren, die weederom eene Profeetiſche tijdmate bevatten, en op geenerhande wijze bereekend zouden kunnen worden. —

Dan, daar wij ons, door dit onderzoek, in tijdreekenkundige beſchouwingen te verre zouden moeten inlaaten, verzenden wij ſlegts onze Leezers tot het geen hieromtrend bij de Uitleggers gevonden wordt (*i*), en vergenoegen ons met deeze

(*i*) Zie behalven de tijdrekenkundigen, USSERIUS, PETAVIUS en anderen, ook van de Uitleggers, VITRIN.

deeze algemeene aanmerking, dat zulk eene Profeetifche tijdmate, indien het daar voor gehouden moet worden, uit onzen Jefaïas, ten bijzondere gebruike, heeft kunnen genoomen worden, van die geenen, die er zich naderhand van wilden bedienen. (*k*) —

JESAÏAS XXIV—XXVII.

Hoofd. XXIV-XXVII merkt EICHHORN ook als een ingelascht ftuk aan, 't welk eenen anderen, fchoon een en denzelven Opfteller zoude hebben (*l*). — Zijne bedenkingen teegen Hoofd. XXV en XXVI heeft hij aan zijn Leezers niet meedegedeeld; waarom wij het niet noodig keuren, om er opzettelijk bij ftil te ftaan. —

Wat er intusfchen zij van die woordfpeelingen, als niet overëenkoomende met den verheeven ftijl van Jefaïas, van welke hij uit Hoofd. XXIV. verfcheidene voorbeelden heeft bijgebragt, hebben wij reeds te vooren, in dit ftuk, beöordeeld, en

TRINGA, LOWTH en MICHAËLIS, uit wier tijdreekenkundige oplosfingen men verkiezen kan, die het aanneemelijkst voorkoomt. —

(*k*) Vergel. HERINGA, *aangeh. plaats* p. 370. —

(*l*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 79, 80, en 113, 114. —

en, door 't geen wij er bijvoegden, getoond, dat het gebruik van zulke woordſpelingen onzen Jeſaïas zeer dikwerf, en voorāl bij heeviger aandoeningen, eigen was. —

Daar nu voorts *Eichhorn* het ondoenelijk oordeelt, om, zonder geweldige onderdrukking van zijn uitlegkundig gevoel, de onderſcheidene deelen van het XXVII[ſte] Hoofd. tot eene achtereenvolgende en aaneëngeſchakelde redevoering te verbinden, en het billijk van ons niet kan gevorderd worden, dat wij hier dit gantſche Hoofdſtuk verklaaren, verwijzen wij den leezer na een boek, 't geen buiten twijffel in aller handen is, en waar in eene uitmuntende ontleeding en verklaaring van dit geheele Hoofdſtuk voorkoomt: ik meine van den Tubinger Hoogleeraar *C. F. Schnurrer* (*m*), een man, die onder de Uitleggers van het O. T. eene der eerſte plaatzen met regt verdient. — Het zelfde zij ook met opzicht tot het XXIX[ſte] en andere ſoortgelijke Hoofdſtukken gezegd, die door zeer veele Uitleggers op zulk eene wijze verklaard zijn, dat wij dezelve in verſchillende afzonderlijke ſtukken geenſins behoeven te verdeelen, en van één te ſcheiden. —

JE-

(*m*) SCHNURRER *Diſſertationes Philologico Theologicae, Amſtelod. & Gothae* 1790. p. 321 – 341. —

JESAÏA XXX.

Laaten wij hier nog kortelijk iets bijvoegen over den inhoud van het XXXe. Hoofd., waar van *Koppe* (*n*) eene geheel nieuwe verklaaring gegeeven heeft, welke van die der andere Uitleggers zeer veel verſchilt. — De meeste Uitleggers, namentlijk, maaken dit Hoofdſtuk, met de volgende tot het XXXIII^ſte, betrekkelijk op het geen 2 Kon. XV: 30, 31 en XVII: 1-6 verhaald wordt.

Hozea, de laatſte koning van het Rijk der tien ſtammen, had zich aan den koning van Asſyriën onderworpen, en beloofd, hem ſchatting te zullen opbrengen. Niet lang daarna echter, toen hem dit berouwde, en hij het beſluit nam, om van den Asſyriſchen koning weederom aftevallen, zond hij gezanten tot So of Seve, koning van Aegypten, met het voorſtel, om een verbond met hem aantegaan. Dit nu verwijt hem de Profeet, bijzonder v^s. 1-17, en brengt hem onder het oog, welke treurige gevolgen het voor hem hebben zoude, gelijk het ook naderhand bij de uitkoomst gebleeken is, dat hij zijn vertrouwen op menſchen geſteld had, 't geen toch niet anders,

(*o*) LOWTHS *Jeſaïas von Koppe* III Theil p. 130.

ders, dan als eene verlaating van God, konde beschouwd worden (*o*).

Andere brengen het tot de tijden van Ezechias (*p*), wanneer zich onder de Jooden eene partij (factie) bevond, welke, om hulp teegen de Asfyriërs, zich tot de Aegyptenaren vervoegde. —

Aan dit laatfte gevoelen geeven wij, booven het eerfte, de voorkeur, omdat Jefaïas, in 't gemeen, zijne vermaaningen zeldzamer tot die van het Rijk der tien ftammen gericht heeft, en, wanneer wij ook ons XXXfte Hoofd. met het voorgaande XXIXfte en met het volgende XXXIfte vergelijken, dan blijkt het allerduidelijkst, dat hier van eene en dezelve gebeurenis gefprooken wordt. —

Hier koomt bij, dat de Profeet vs. 19 de inwooners van Jeruzalem uitdrukkelijk aanfpreekt.

Koppe echter brengt de 27 eerfte verfen van dit Hoofd. tot de tijden van Jeremias (aan wien ook moogelijk deeze Godfpraak moet toegefchreeven worden) en meint, dat dezelve ingericht zijn

(*o*) MICHAËLIS, DOEDERLEIN, DATHE.

(*p*) GROTIUS, bij voorb. en, die hem hier in gevolgd is, JOA. CLERICUS, bij welke ook HENSLER moet gevoegd worden. (HENSLERS *Jefaïas* p. 341, 342.) —

zijn teegen die Jooden, die, na de verwoesting van Jeruzalem, in het Joodsche land niet wilden blijven, maar in den zin hadden, om na Aegypten te vertrekken, Jerem. XLII — XLVI.

Dan, teegen deeze vooronderstelling zoude men kunnen inbrengen,

1.) *Vooreerst*, dat deeze Godspraak zeer wel kan verklaard worden, offchoon dezelve tot de laatere tijden van *Jeremias* niet gebragt wordt.

2.) *Ten anderen*, indien men ook het XXXste en volgende Hoofd. van *Jesaïas* vergelijkt met die Hoofdstukken van *Jeremias*, die door KOPPE worden aangehaald, dan ziet men van zelfs, dat derzelver inhoud verschillende is, en dat ze geenſins op een en denzelfden tijd betrekkelijk kunnen gemaakt worden. — Trouwens, bij *Jesaïas* wordt gesproken van de vreeze voor de *Assyriërs*, teegen welke men in Aegypten zich om hulp wilde vervoegen, bij voorb. Jes. XXX: 2, 3, 7, 31 - 33 Hoofd. XXXI: 1, 3, 8, — daar integendeel bij *Jeremias* gesproken wordt van de vreeze voor de *Babyloniërs*, voor welke de Israëllers in Aegypten vluchten en zich daar teegen hun in veiligheid stellen wilden, bij voorb. Jerem. XLII: 11, 14 — 19. Hoofd. XLIV: 12. — en

3.) *Eindelijk*, bij *Jesaïas* wordt voorzegd de straf, welke de Asſyriërs te wagten hadden; maar van

van die der Aegyptenaren maakt de Profeet geene melding, zie Jeſ. XXX: 31—33. Hoofd. XXXI: 8; maar het teegengeſtelde heeft bij Jeremias plaats, die de wraak teekent, welke de Babyloniërs van de Aegyptenaren zouden neemen, terwijl er van de verdelging der Asſyriërs geen gewag gemaakt wordt, Jerem. XLIII: 10—13, Hoofd. XLIV: 13, 30, Hoofd. XLVI. —

Ook heeft *Koppe* geene bewijsredenen voor zijne vooronderſtelling bijgebragt, ten zij men hier toe brengen wilde die twee aanmerkingen, welke hij op Jeſ. XXX: 4, 15 gemaakt heeft.

Op dat 4de v[s]. teekent hij aan, dat *Vitringa* die duiſtere benoeming der Aegyptiſche ſtad חנס, verſtaat van die plaats, die Jerem. XLIII: 8, voorkoomt, en תחפנחס genoemd wordt. — Hij voegt er bij, dat, indien zijne vooronderſtelling aangaande den inhoud deezer Godſpraak doorgaat, daar door niet weinig gewichts aan deeze verklaaring van den onſterffelijken *Vitringa* wordt bijgezet. —

Maar het gevoelen van *Vitringa* koomt, zoo veel ik zien kan, hier op uit, dat men hier een zeekere ſtad *Anyſis* te verſtaan hebbe (*q*). — Ook

(*q*) Legas VITRINGAM *ad h. l.* — Conferri ſuper voc.

Ook zoude, indien men ſtelt, dat חנס het zelve is met תחפנחס, dit nog niet veel toebrengen tot bevestiging van *Koppe's* vooronderſtelling; want ook dáár heenen hadden de Israëllers kunnen vluchten, om hulp en beſcherming bij de Aegyptenaren te zoeken.

Vervolgends vergelijkt hij Jeſ. XXX: 15 met Jerem. XLII: 10. en omſchrijft het dus: „ indien gij gerust blijven wildet in uw Land, zoude ik u beſchermen, en het zoude u welgaan:" — Maar een ieder ziet ligtelijk, dat ook dit v[s]. tot die eerſte tijden, wanneer de Israëllers in Aegypten hulp tegen de Asſyriërs zochten, allergevoegelijkst kan gebragt worden.

JESAÏAS XXXVI—XXXIX.

Wat nu dat geſchiedkundig gedeelte van Jeſaïas ſchriften betreft, 't geen Hoofd. XXXVI tot XXXIX voorkoomt, en van *Eichhorn* (*r*) en *Koppe* (*s*), als geenſins van *Jeſaïas* oorſprongelijk zijnde, wordt aangemerkt, hier over hebben wij reeds te vooren onze gedag-

voc. חנס merentur, quae habet MICHAËLIS *in Supplementis ad h. v.* N°. 789.

(*r*) *Inleiding in het* O. T. III Deel p. 97—100.

(*s*) LOWTH's *Jeſaïas von* KOPPE III[te] Theil p. 174.

dagte opgegeeven. — Het zal onnoodig zijn, hier meer bijtevoegen, daar het gezegde ons niet alleen toeſchijnt genoegzaam te zijn ter verdeediging van de echtheid en ongeſchondenheid deezer Hoofdſtukken; maar daar ook dezelve, als voornamentlijk van een geſchiedkundigen inhoud zijnde, minder ſchijnen betrekking te hebben op het oogmerk, 't welk wij ons met deeze verhandeling hebben voorgeſteld.

JESAÏAS XL. *en volgg. in 't gemeen.*

Nu koomt ons ter verdeediging voor de echtheid en het gezag van Jeſ. XL. en volgende Hoofdſtukken, in welke de Profeet de wederkeering uit Babel beſchrijft en voorzegt. — Te weten: deeze Hoofdſtukken behelzen een allermerkwaardigst gedeelte van de Schriften des O. T., 't welk billijk op eenen hoogen prijs geſchat wordt, en met regt altoos hoog te ſchatten is van allen, welken onze allerheiligſte Godsdienst ter harten gaat. —

Want niet alleen wordt er in de, hier voorkoomende, voorzeggingen geſprooken van de weederkeering des Joodſchen volks uit de Babyloniſche ballingſchap; maar van daar vestigt ook de Profeet, naar het gewoon gevoelen, het

vooruitziende oog op de tijden der beetere huishouding. —

Men vindt er onder de geleerden, die van oordeel zijn, dat ook deeze Hoofdſtukken geenſins aan *Jeſaïas* zelven zouden toeteſchrijven zijn, maar dat zij het kenmerk van eenen laateren oorſprong draagen. —

Doederlein (*t*) heeft reeds in het jaar 1781 met een woord opgemerkt: dat, ten aanzien deezer ſtukken, zoude kunnen gevraagd worden, of het niet waarſchijnlijk zij, dat deeze gantſche afdeeling eerst ten tijde der Babyloniſche ballingſchap beſchreeven zij? waar bij hij te gelijk zijne bevreemding te kennen geeft, dat *Koppe*, wiens ſchrander oordeel meer andere ſoortgelijke gisſingen geöpperd, en, met een genoegzaam gelukkig gevolg, nader ontwikkeld heeft, ten aanzien echter van deeze afdeeling een diep ſtilzwijgen houdt, aangaande den tijd van derzelver beſchrijving en inhoud (*v*).

Deeze vooronderſtelling van *Doederlein*, dáár, met een enkel woord, en als in 't voorbijgaan,

(*t*) *Auſerleſene Theol. Biblioth.* I Band XI Stuck p. 832.

(*v*) Echter had Koppe reeds op Hoofd. L. aangetekend, dat moogelijk de Opſteller van dit Hoofdſtuk de Profeet *Ezechiël* was, of een ander, die ten tijde der ballingſchap leefde.

gaan, voorgesteld, heeft *Eichhorn* niet alleen vervolgends breedvoeriger ontwikkeld (*x*); maar *Doederlein* zelf heeft dit ook naderhand met meerdere redenen getragt te staaven (*y*).

Laat ons, ten einde deze vooronderstelling naauwkeurig te toetzen,

Eerst de redenen overweegen, met welke men getragt heeft dezelve te staven — en

Dan opgeven, wat, naar onze gedagte, zal kunnen dienen tot wederlegging van dezelve.

Het voornaamste bewijs, 't welk men voor deeze vooronderstelling bijbrengt, koomt hier op uit: dat in deeze Godspraaken melding gemaakt wordt van zulke omstandigheden, die de voorzegde zaken al te veel in alle derzelver bijzonderheden schetzen, dan dat het voorstel daar van aan den verafzijnden leeftijd van Jesaïas zoude kunnen toegeschreeven worden; daar nogthans, volgens de aanmerkingen van *Eichhorn* (*z*), van Mozes af, tot op de latere Profeeten toe, alle die Godspraaken, die op verre tijden zien, zeer

(*x*) Eichhorn *inleiding in 't O. T.* III Deel p. 84–86. p. 89–93. en *allgemeine Biblioth. der Bibl. Literatur* 2 Band 6te Stuck p. 1044–46.

(*y*) *Auserlesene Theolog. Biblioth.* IVt B. 8tes Stuck p. 573–75.

(*z*) L. c. p. 92.

zeer algemeen pleegen voorgesteld te worden; maar dezulke, die binnen kort zouden vervuld worden, meerdere bijzonderheden behelzen. —

Wij zullen thans niet wederom herhaalen, 't geen wij reeds te vooren over dit bewijs, waar van men zich zoo dikwerf bedient, gezegd hebben. — Wij zullen nu slegts met weinige voorbeelden aantoonen, dat *Mozes* zelf reeds zulke dingen voorzegd, en, met uitdrukkelijke bepaling van veele bijzonderheden, heeft aangekondigd, welke eerst, na verloop van veele eeuwen, zouden daargesteld en vervuld worden.

Men behoeft slegts de bedreigingen, door Mozes aan het Joodsche volk gedaan, in zijn V[de] Boek Hoofd. XXVIII (*a*), te vergelijken met het geen, in vervolg van tijd, aan deeze Natie waarlijk is overgekoomen, om te zien, met hoe weinig regt men van Mozes zoude kunnen vaststellen, dat hij zich hier in slegts van algemeene bewoordingen zoude bediend hebben. Bij voorb. in

(*a*) Zelfs de gel. FULDA schrijft, *in zijne nasporing over den ouderdom van den Pentateuchus*, 't geen in dit Hoofdstuk vervat is, aan Mozes zelven als deszelfs opsteller toe. — Vid. *ejus Commentatio ueber der alter der Schriftbuecher des A. T., im neuen Repertor. fur biblische und morgenlaendische Literatur* III Th. p, 198. Coll. p. 196. N°. 5.

in het 36ste vs. ſpreekt Mozes reeds van eenen koning, daar nogthans de koninglijke waardigheid eerst ten tijde van Samuël is ingeſteld. — in het 48ste vs. bedreigt hij: *gij zult uwe vijanden – moeten dienen in honger, dorst, naaktheid en gebrek van alles* enz. Dat nu dit den Jooden, tot ſtraf hunner Godverzaaking en afgoderij, door de Chaldeen is overgekoomen, leezen wij bij *Jeremias*, behalven in zijne *Klaagliederen*, ook in het Vde Hoofd. zijner voorzeggingen, vs. 15–18. — in het 53ste vs. voorſpelt hij, dat zij, in den hongersnood, de vrugt huns buiks, het vleesch hunner zoonen en dochteren, zouden eeten; waar van wij de vervulling leezen Klaagl. IV: 10, gelijk dit ook naderhand geduurende de beleegering van Jeruzalem gebeurd is. – in het 64ste vs. profeteert Mozes, dat zij verſtrooid zouden worden onder alle volken, van het ééne einde der aarde tot het ander; dat zij dan vreemde Goden zouden dienen, die zij, nog hunne voorvaders, gekend hadden, ja zelfs hout en ſteen; en dat zij onder deeze volken geen rustplaats zouden hebben, waar zij veilig hunnen voet zouden kunnen zetten, enz. Maar een ieder weet, dat alle deeze bedreigingen, zelfs niet eens ten tijde der Babyloniſche ballingſchap, wanneer de Joden ten minſten nog in rust konden leven, en door den invloed van Daniël en anderen,

ren, eenig aanzien en achting verkreegen hadden, maar eerst na de verwoesting van Jeruzalem door Titus, bewaarheid zijn geworden. —

Eindelijk wordt er ook in het ſlot van dit Hoofdſtuk gezegd: „ met ſcheepen (met droefheid) zal Jehovah u na Aegypten doen wederkeeren - - - daar zult gij aan uwe vijanden tot ſlaaven en ſlavinnen verkocht worden; maar er zal geen kooper zijn;" 't geen *Joſephus* (*b*) getuigt, letterlijk vervuld te zijn, toen Titus bevel gaf, om het groot getal der gevangenen, die reeds den ouderdom van zeeventien jaaren bereikt hadden, tot ſlaaven te verkoopen. —

Zoo zouden wij ook uit andere Profeeten kunnen aantoonen, dat in derzelver Godſpraaken, ofſchoon ze ook eerst tot laatere tijden moeten gebragt worden, zeer veele bijzondere omſtandigheden voorkomen; en niet maar enkel in algemeene bewoordingen vervat zijn, indien wij niet vreesden, dat deeze uitſtap ons te verre zoude afleiden (*c*).

Hier

(*b*) *De bello Judaïco* Libr. VI Cap. IX.

(*c*) Legi merentur, quae habet ſuper hoc argumento THOMAS NEWTON in *Abhandlungen ueber die Weisſagungen, die merkwuerdig erfuellet ſind, und noch in erfuellung gehen.* a. d. Engl. Leipzich 1757—63. 3 Band in gr. 8vo. —

Hier bij kan het ook geenſins ontkend worden, dat er Voorzeggingen, waar in zodanige bijzonderheden voorkoomen, niet alleen *konden*, maar ook *moesten* zijn. — Want, indien er Voorzeggingen voor handen zijn, die waarlijk als Voorzeggingen moeten beſchouwd worden, dat is, indien de Profeeten ſommige dingen, die van te vooren natuurlijker wijze niet geweeten of voorſpeld konden worden, door Goddelijke openbaring, als toekomſtig, voorzien en voorzegd hebben, waarom zoude dan Jeſaïas ook niet zulke bijzondere omſtandigheden hebben kunnen voorzeggen, die in vervolg van tijd, door de daadelijke vervulling, zijn bevestigd geworden? — En niet alleen dat dit plaats heeft *kunnen* hebben; maar wij beweeren ook, dat dit ſomtijds heeft *moeten* geſchieden: wie toch zoude in zodanige Godſpraaken iets Goddelijks kunnen vermoeden, die ſlegts in algemeene bewoordingen waren opgeſteld, en bij alle moogelijke uitkomſten van zaken vervuld wierden (*d*). —

Men zoude met gegronde bewijzen moeten aantoonen, *of* dat God zodanige bijzondere omſtandigheden aan de menſchen volſtrekt niet heeft kunnen openbaren, *of* dat zulk eene openbaring on-

(*d*) Verg. HERINGA *aangeh. plaats* p. 372. —

onbeſtaanbaar was met de Goddelijke wijsheid en goedheid. —

Maar, ten aanzien van dit ſtuk, twijffelen wij geenſins, of God heeft aan zijnen Gezant, Jeſaïas, zulke bijzondere omſtandigheden kunnen openbaren; welke, na een lang tijdsverloop, eerst zouden daargeſteld en vervuld worden; zulke bijzonderheden, bij voorb. dat Cyrus de Joodſche Natie uit de Babyloniſche ballingſchap verlosſen zoude (Jeſ. XLI en elders); dat de Euphraat eens in een uitgedroogden poel afgeleid, en door dit middel het onverwinnelijke Babel veröverd en ingenoomen zoude worden, (Hoofd. XLIV: 27 vergel. met Jerem. LI: 36.)

Om deeze zelfde reden zien wij er geene de minſte noodzakelijkheid in, om met *Hensler* (*e*) te ſtellen, dat כורש eene algemeene benoeming der Perſiſche koningen zijn zoude, die in de Mediſche taal een Gebieder, maar in het Perſisch een Veldheer beteekende, en dat Jeſaïas deeze benoeming wist, dewijl het blijkt uit Jeſ. XXI: 2., dat er in het leeger van den koning Sanherib ook Meders geweest zijn. —

Trouwens *Hensler* zelf kan niet ontkennen, dat het gantſche beloop van dit Profeetisch ſtuk (Hoofd.

(*e*) *Jeſaïas van* HENSLER, *in de aanmerkingen*, p. 363 tot 65. daar hij dit breedvoerig tragt te ſtaven. —

(Hoofd. XLIV: 28, XLV: 1) vordert, dat wij hier *een eigen naam* verſtaan (*f*). Uit dien hoofde gist hij, dat moogelijk de algemeene benoeming van *Cores* naderhand eèn eigen naam geworden is, en dat het louter toevallig was, dat hij, die Babel veröverde, en de Verlosſer der Joodſche Natie wierd, met deezen naam bij uitneemendheid benoemd is geworden. —

Dan, deeze gisſing, behalven nog eene andere oorſprong van den naam *Cyrus*, die, door *Ktesias* en *Plutarchus* van de *Zon*, bij de Perſen *κυρος* of כֹּרֶשׁ genoemd, wordt afgeleid, en waar meede wij ons thans niet ophouden — deeze gisſing, zeg ik, kunnen wij, om twee redenen, niet aanneemen:

Vooreerst, omdat het, gelijk *Eichhorn* dit ook teegen *Hensler* bijbrengt (*g*), niet kan beweezen worden, dat er onder de Perſiſche koningen meer geweest zijn, die met den naam *Cyrus* zijn benoemd geweest. —

Ten anderen omdat er Hoofd. XLV: 3 gezegd wordt: „ ik Jehovah ben het, die u bij uwen naam roepe, de God van Israël." —

Hensler merkt hier op ook wel aan, dat dee-

(*f*) Heringa *aangehaalde pl.* p. 373.

(*g*) *Allgemeine Biblioth. der Bibliſche Literatur l. ſup. cit.* p. 1646.

deeze ſpreekwijze „ iemand bij zijn naam roepen" dikwerf niets anders te kennen geeft, dan: „ iemand naauwkeurig kennen," bij voorbeeld Hoofd. XL: 26, XLIII: 1. — 't geen wij wel toeſtemmen, op zich zelven beſchouwd, waar te zijn: maar uit het verband, waar in het ter deeze plaatſe voorkoomt, blijkt het van zelfs, dat er iets meer meede bedoeld wordt. —

Zoo wil hij ook die andere bijzonderheid, welke Hoofd. XLIV: 27 voorkoomt, en door de meeste Uitleggers, als *de Groot*, *Michaëlis*, *Doederlein*, *Dathe* en anderen, tot het afleiden van den Euphraat door Cyrus in een uitgedroogden poel betrekkelijk gemaakt wordt, gehouden hebben voor eene algemeene beſchrijving van Gods almagt, waar bij dan te gelijk zoude gezien worden op den doorgang van het Israëlitisch volk door de roode zee (*h*). —

Daar echter, naar de aanmerking van *Eichhorn*, deze Profetiſche uitſpraak met de uitdrukkelijke melding van *Cyrus* onäfſcheidentlijk ſaamengevoegd wordt, „ *Die tot de diepte zegt:* „ *droogt uit! want uwe rivieren zal ik opdroo-* „ *gen — die tot Cyrus zegt: mijn Vriend!* „ *want mijn gantſche plan zal hij volmaakt* „ *ter*

(*h*) Hensler l. c. p. 361. —

„ *ter uitvoer brengen.*" dewijl, zeg ik, dit zoo naauw verbonden wordt, zoo volgt daar uit van zelve, dat het aanneemelijker en met den waaren zin en de bedoeling overëenkoomſtiger is, deze woorden op die bijzondere omſtandigheid, waar door Cyrus het water van den Euphraat heeft afgeleid, betrekkelijk te maaken. Waar toe ook, onzes achtens, behoort, 't geen bij Jerem. L: 38 en LI: 36 voorkoomt; offchoon ook, naar het gevoelen van *Hensler*, in die plaatzen, anderſins duidelijk en bepaald genoeg, niets, behalven eene algemeene beſchrijving van den eenen of anderen treffenden rampſpoed, zoude te vinden zijn. —

2.) *Ten anderen*, beroepen *Eichhorn* en *Doederlein* zich beide op de innerlijke geſteldheid deezer Godſpraaken, om te bewijzen, dat ze van laateren tijd zijn.

In 't gemeen merkt *Eichhorn* aan: „ hoe koomt het toch, indien Jeſaïas of een ander der oude Profeeten de opſteller deezer Godſpraaken was, dat dezelve, in zulk eene lange reeks van uitſpraken en beloften, de anders gewoone Profetiſche manier zoo geheel zoude vergeeten hebben, dat hij de omſtandigheden van zijnen tijd niet tot een grondſlag zijner beelden zoude gelegd hebben, dat hij zich niet van de teegenwoordige rampen zoude bediend hebben, om de toe-

koomftige te fchetzen, en in het teegenwoordig geluk ook niet de grootheid van het geluk der volgende tijden zoude hebben doen opmerken (*i*)?" —

Hier op merken wij aan:

Vooreerst ('t geen in 't vervolg nog duidelijker zal blijken) dat er met dit alles een groote en in het oog loopende overëenkoomst in ftijl, in fpreekwijzen, en in dichterlijke fchikking, is tusfchen deeze verdacht gehouden Godfpraaken, en andere, die ontwijffelbaar van Jefaïas zijn. —

Ten anderen. En indien ook dit niet konde beweezen worden, dan zoude daar uit nog geenfins volgen, dat deze Profetifche ftukken Jefaïas niet tot derzelver opfteller zouden hebben: dat geluk toch, 't welk eerst na de Babylonifche ballingfchap te wagten was, en zelfs de wederkeering des volks uit Babel, konde met gebeurenisfen, die ten tijde van Jefaïas voorvielen, geheel niet vergeleeken worden; uit dien hoofde wordt hetzelve flegts met algemeene bewoordingen en onder de fchoonfte beelden voorgefteld door den gewijden Profeet, bij voorb. Jef. XL: 9, 10, XLII: 12-16, XLIII: 1-7, XLIV: 23-28, XLIX geheel, LV: 12, 13. — of hij zinfpeelt in

(*i*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 86.

in zijne beschrijving op de plegtige uitleiding en verlossing van het Israëlsche volk uit de slaafsche dienstbaarheid van Aegypten (*k*); bij voorb. Jes. XLIII: 16, 19, XLVIII: 20, 21, L: 2, 3, LI: 10, 11, LII: 3, 4. — (in welke laatste plaats echter de Profeet ook het oog heeft op die treurige lotgevallen, die het volk ten zijne tijde door de Assyriërs getroffen hadden.) Hoofd. LII: 11, 12.

Dan, er zijn ook nog *meer bijzondere* bewijzen, welke zij voor hunne vooronderstelling bijbrengen, en die ook betrekking hebben op de innerlijke gesteldheid of schikking deezer Godspraaken. ——

Eichhorn meent, dat dezelve op die wijze gemakkelijker te verklaaren zijn (*l*). Zoo brengt hij de Godspraak, Hoofd. XL voorkoomende, tot dien tijd, toen geheel Asiën nog in rust was, en geene staatsbeweegingen den Jooden de aangenaame hoop gaven, om eens, door eenen zeegenpralenden Vorst, uit hunne ballingschap ontslaagen te worden. — De Profeet troost derhalven zijne landgenooten, met algemeene redenen, ontleend van Gods waarheid en trouw, die al-

(*k*) Cf. LOWTH *de Sacra Poësi Hebraeorum p.* 108. *seq. edit. Oxoniens.* 170 *seq. edit. Gätting.* —

(*l*) *Inleiding* p. 91–93.

altoos zijne toezeggingen vervulde, en spreekt slegts in 't algemeen van eenen voornaamen Godsgezant, die alles vervullen zoude, wat de oude Profeeten beloofd hadden. —— Dan weederom treedt hij te voorschijn, als een opbeurende trooster der moedeloozen, die, van alle verblijdende hoop bijkans beroofd, alle verwagting van bevrijding moedeloos opgaven: terwijl ondertusschen Cyrus reeds de wapenen had opgevat en de magtigste Staaten van Asiën met ondergang en verwoesting dreigde. De voorstellen van den Profeet worden dus nu meer bijzonder: die beroemde overwinnaar en knegt van God, door wien de Israëllers zouden verlost worden, wordt nu met eigen naam genoemd enz.; de loop der overwinningen nadert meer en meer die gewesten, in welke de Hebreeuwsche ballingen verkeeren. Dezelve of een ander Profeet vertroost, met nieuwe Godspraaken, het vertwijffeld volk. — Hier door blijft het Goddelijk gezag deezer Godspraaken, schoon dezelve ook tot laatere tijden gebragt worden, volkoomen en ongeschonden; dewijl de Gezant van God dan aankondigde, 't geen wel binnen kort gebeuren zoude; doch 't geen niemand toen nog met zeekerheid konde weeten, dat, namentlijk, Cyrus, die, door zijne overwinningen, bijkans half Asiën beroerde, niet alleen de verlosser van het Joodsche volk zijn zoude,

zoude, en Babylon zelve, die vaste, hoogmoedige en onverwinnelijke hoofdſtad, met haare hooge muuren en koperen poorten, en door den rondöm ſtroomenden Euphraat beveiligd, voor zijne zeegepralende wapenen zoude moeten bukken; maar dat ook, zelfs teegen alle menſchelijke verwagting, het Babylonisch Rijk, tot groot voordeel en zeegen van Israël, geheel omgekeerd zoude worden." —

Dit gantſche voorſtel echter, hoe vernuftig ook, bewijst niets anders, dan dat 't mogelijk zij, dat de een of ander Profeet deeze Godſpraaken geſprooken en uitgegeeven heeft, toen reeds het Israëlſche volk in ballingſchap verkeerde; maar welk bewijs is daar in te vinden, dat ook niet Jeſaïas, door den Geest der voorzeggingen beſtuurd, met even zoo veel regt, voor den opſteller deezer ſtukken zoude kunnen gehouden worden? Daar nu deeze Godſpraaken bij de overige ſchriften van Jeſaïas gevoegd worden, en van dien aart zijn, dat ze met alle regt aan dien Profeet kunnen toegeſchreeven worden, kunnen wij voor ons niet zien, dat onze ſtelling, waar door wij beweeren, dat ook deeze ſtukken oorſpronkelijk van Jeſaïas zijn, tot nog toe met genoegzame redenen wederlegd is. —

't Geen hij er verder bijvoegt, (want 't geen hij ten opzichte van Mozes en andere Profeeten

vastſtelt, dat zij alle die Godſpraaken, die op veräfzijnde gebeurenisſen betrekking hebben, flegts in algemeene bewoordingen plagten voorteſtellen, hebben wij reeds te vooren, bl. 201, 202., onderzogt) maar 't geen hij er verder bijvoegt, of de Profetiſche uitſpraken van Jeſaïas, betreffende de lotgevallen van Sanheribs leeger, juist dáárom voor geene waare Voorzeggingen, en van weinig belang, zouden te houden zijn, om dat zij van eenen tijdgenoot, en niet eeuwen te vooren, wierden bekend gemaakt? — dit koomt ons voor, op ons teegenwoordig onderzoek geheel geene betrekking te hebben. — Want de vraag is hier niet; of Godſpraaken, op Goddelijk bevel bekend gemaakt, dáárom niet als waare Voorzeggingen moeten aangemerkt worden, om dat zij van eenen tijdgenoot zijn uitgegeeven? maar dit is hier de vraag: of Godſpraaken, die in den bundel der ſchriften van den een' of anderen Profeet gevonden worden, juist dáárom hem met rede ontzegd, en aan een' ſchrijver van laateren leeftijd kunnen of behooren toegeſchreeven te worden, om dat hij van zulke gebeurenisſen, die, na een lang tijdsverloop, eerst zouden daargeſteld worden, met duidelijke en bepaalde bewoordingen ſpreekt? Indien dit doorgaat, dan moeten ook alle de Godſpraaken des O. T., die van den Mesſias ſpreeken, ja! zelfs de klaare en dui-

duidelijke Voorzeggingen van onzen gezeegenden Zaligmaker en Heer, Jesus Christus, aangaande de verwoesting van Jeruzalem, de lotgevallen van het Joodsche volk, en de bestendige voortduuring van den Christelijken Godsdienst, verworpen, en voor onëcht en ingelascht verklaard worden; 't geen echter niemand ligtelijk beweeren zal. —

Tot de innerlijke schikking en gesteldheid deezer Godspraaken, Jes. XL en volg., behoort mede, 't geen *Doederlein* (*m*) en ook *Eichhorn* (*n*), schoon min breedvoerig, over derzelver inhoud hebben aangemerkt. „ Het is bijkans onmoogelijk," zegt *Doederlein*, „ dat een Profeet, die zoo lang te vooren geleefd heeft, al vooronderstellen wij in hem de leevendigste verbeeldingskragt, den staat, waar in de Joodsche ballingen zouden verkeeren, zich zóó naauwkeurig zoude kunnen verteegenwoordigen, gelijk dit door onzen schrijver geschied is. — De Profetische geest, het Enthusiasme, zoude anders volgens de gewoonte de gebeurenissen met zwarter verwen geteekend, en in die beschrijving, zoo wel

(*m*) *Auserlesene Theolog. Biblioth.* IV Band 8 Stuck p. 574, 575.

(*n*) *Allgemeine Bibliotheck der Biblische Literatur* II Band 6 Stuck p. 1046. —

wel ſtouter trekken gebruikt, als heeviger aandoeningen hebben aan den dag gelegd, maar hier is alles even natuurlijk: niets vindt men hier, 't welk niet allezins overëenkoomt met de geſchiedkundige waarheid!" —

Ter beändwoording van deeze bedenking vraagen wij

1.) *Vooreerst*, of het dan een onderſcheidend kenmerk der gewijde Voorzeggingen is, dat dezelve met de geſchiedkundige waarheid niet overeenkoomen? ik zoude veel eer het teegendeel vastſtellen, en gelooven, dat men het voornaamſte kenmerk van de Goddelijkheid eener Profetiſche uitſpraak daar in te zoeken hebbe, dat, ſchoon wel de een of andere merkwaardige gebeurenis reeds eeuwen te vooren wierd aangekondigd; echter in zulk eene Godſpraak zodanige bewijzen en bijzonderheden voor handen zijn, welke, indien ze met de daadelijke uitkoomst vergeleeken worden, aan die geſchiedkundige waarheid ten vollen beändwoorden. —

2.) *Ten anderen*, merken wij aan, dat men in 't geval van Voorzeggingen niet zoo zeer op 's menſchen natuurlijke vermoogens, bij voorb. de verbeeldingskragt, als wel voornamentlijk op de Goddelijke verlichting en ingeeving, te denken hebbe. —

3.) Daarenbooven was Jeſaïas gewoon, om

toe-

toekoomſtige zaaken als teegenwoordig zich voorteſtellen, en te beſchrijven, waar van wij hier en daar in zijne ſchriften ſchoone voorbeelden aantreffen. —

Vervolgends zegt *Doederlein*: „ een Profeet, die ten tijde der ballingſchap zelve niet geleefd had, zoude buiten twijffel die ballingſchap als nog aanſtaande aangekondigd, en zijne tijdgenooten vermaand hebben, om, door eene waare bekeering, dat oordeel te ontvlieden; hij zelf zoude God ootmoedig geſmeekt hebben, om de gunſtige afwending van dat rampzalig lot, waar meede het volk bedreigd wierd. Maar van dit alles geen woord. — Geene de minſte melding wordt er gemaakt van de zonden des volks, die eens met ballingſchap zouden geſtraft worden; maar veel eer vinden wij hier eene beſchrijving van die rampen, die de overtreedingen van Israël reeds gevolgd waren: — Daarenbooven wordt er tot de Natie, terwijl zij nog in een ſtaat van vrijheid en geluk verkeerde, of reeds vreesde voor dreigende gevaaren, niet een enkel woord geſprooken: alle de aanſpraaken van den Profeet zijn ingericht tot bedroefden en verlaatenen, die angſtig uitzagen naar verloſſing uit hunne drukkende nooden. — De tijdgenooten worden niet eens in aanmerking genoomen; de Profeet ſpreekt alleenlijk tot hun, die in de balling-

ſchap verkeerden. — Waar vindt men toch ergens een ſoortgelijk geval, dat een Profeet zijne eigen tijdgenooten zoo geheel en al uit het oog verliest, en al zijne aandagt eeniglijk op de nakomelingſchap vestigt? — Indien ſlegts de Profeet zijne redevoering begonnen had van dien tijd af, dien hij zelf beleefde, indien hij de ondeugden zijner tijdgenooten had geteekend, indien hij de wegvoering des volks, en de rampen, die het in Babel zouden treffen, daar op had laaten volgen, indien hij er, eindelijk, de troostrijke hoop van verlosſing, van blijde terugkoomst in het Vaderland, en van eene nieuwe geſteldheid van zaaken, had bijgevoegd; — dan zoude er niets vreemds, niets, 't welk ons wonderlijk moet voorkoomen, in te vinden zijn; maar de ſtoffe, welke de Profeet behandelt, blijft altoos dezelfde, ſpoedige verwisſeling, namentlijk, van het treurig lot des ballingzwervenden volks, wederkeering in hun Vaderland en eene beetere geſteldheid van zaaken." —

Deeze teegenwerping zal ons nu niet lang behoeven optehouden, dewijl wij, bij de overweeging der redenen, die deeze vooronderſtelling in den weg ſtaan, aanſtonds dit onderwerp breedvoeriger zullen behandelen. — Maar

1.) *Vooreerst*, koomt het ons vreemd voor, dat men aan een Profeet, of ook aan een Dichter,

ter, als 't ware de wijze wil voorſchrijven, waar op hij, in de voorſtelling en voltooijing van het ſtuk, door hem te behandelen, moet te werk gaan.

2) *Ten anderen*, zal het ook, uit het geen wij er zoo aanſtonds zullen bijvoegen, ten duidelijkſten blijken, dat de Profeet, wel degelijk tot zijne tijdgenooten, en niet zoo zeer tot de nakomelingſchap, zijne rede ingericht, en den tijd der verlosſing geenſins naauwkeurig bepaald heeft, nietteegenſtaande hij van Cyrus, als den Verlosſer, uitdrukkelijke melding maakt.

3.) *Ten derden*, reeds te vooren, bij geleegenheid van het plegtig gezantſchap, 't welk de koning van Babel tot Hiskia gezonden had, om hem weegens zijne herſtelling uit eene zwaare ziekte geluk te wenſchen, had de Profeet die Babyloniſche ballingſchap duidelijk aangekondigd; dus konde hij er nu gevoegelijk op laaten volgen, 't geen meer betrekking had op de verlosſing des volks uit die treffende rampen.

Inzonderheid ſchijnt het, uit het begin van het XLſte Hoofd. „ troostet! troostet mijn volk!" te kunnen opgemaakt worden, dat deeze Godſpraak voornamentlijk tot de Oudſten of Opzienderen des volks gericht is, die, aan een gelukkig einde der aangekondigde rampen wan-

wanhoopende, de uitſpraak van den Profeet hier over verzogt hadden. —

Wanneer men dit aanneemt, kan men ook de best voldoende reden geeven, waarom deeze Godſpraaken, aangaande de toekoomſtige verlosſing uit de Babyloniſche ballingſchap, bij de voorgaande Hoofdſtukken gevoegd worden, en er onmiddelijk op volgen; en wij behoeven dan dezelve, om die reden, met *Eichhorn* en *Doederlein*, aan één of meer andere laatere Profeeten geenſins toeteſchrijven (*o*). —

3.) *Eindelijk*, bedient zich *Eichhorn*, om de echtheid deezer Godſpraaken, die van de wederkomst des volks uit Babel handelen, verdacht te maaken en te verzwakken, ook van de volgende redeneering (*p*): „ Voor wien toch zouden zulke allerbijzonderſte voorſtellingen der gebeurenisſen zijn, die eerst in laatere tijden te wagten waren? Zeekerlijk niet ten behoeve van ons, die door andere, veel gewichtiger, bewijzen overtuigd zijn, dat Jehovah de eenige almagtige Regeerer van het gantsch Heeläl is, maar ongetwijffeld

(*o*) EICHHORN *inleiding in het O. T.* III Deel p. 101. DOEDERLEIN, *auſerleſene Theol. Biblioth.* IV Band 8 Stuck p. 575.

(*p*) *Inleiding* III Deel p. 92, 93. —

ſeld ten behoeve der Jooden. Maar welk voordeel konde deezen uit zulke bijzondere Godſpraaken voor zich zelven afleiden, 't geen zij niet even zoo goed uit de meer algemeene konden verkrijgen? — Misſchien grooter geruststelling, waar door zij de uitkoomst hunner lotgevallen met zoo veel meerdere bedaardheid konden afwagten? Maar zulk eene uitwerking hebben deeze voorſtellen geheel niet gehad; daar integendeel de, in ballingſchap verkeerende, Jooden wanhoopend waren, weegens de vertraaging dier gelukkige ſtonden, die hun in het vaderland zouden te rug voeren." —

Wij ſtemmen gereedelijk toe, dat deeze Godſpraaken eene allerbijzonderſte betrekking hadden op het Joodſche volk; want, offchoon ook wij, wanneer wij dezelve aandachtig beſchouwen, en met de uitkoomst van zaaken naauwkeurig vergelijken, daar door, op een uitneemende wijze kunnen bevestigd worden in dat troostrijk geloof, dat de eenige en waare God alles, met wijsheid en goedertierenheid, beſtuurt, en alles voorzeeker zal daarſtellen en vervullen, wat Hij door zijne knegten, de Profeeten, heeft laaten belooven en voorzeggen; echter kunnen wij er niet aan twijffelen, of deeze Voorzeggingen dienden inzonderheid tot nuttige leering voor het Joodſche volk: de Jooden toch, in ballingſchap verkeerende, moesten, uit de naauwkeurige en vlijtige be-

beſchouwing deezer voorſtellen, leeren, hun vertrouwen op God te vestigen, en zijne uitreddende hulp, met geruste harten, te verwagten. — Dat er nu veelen onder hun waren, die er dat goed gebruik niet van gemaakt, dat heilzaam nut niet uit getrokken hebben, baart geene de minſte bedenking; want, dat de uitkoomst der zaak aan het voorgeſteld oogmerk over het algemeen niet beandwoordt, neemt nog de nuttigheid van dat oogmerk niet weg. — Evenwel waren er ook onder de Hebreeuwſche ballingen niet weinige, die, van Gods waarheid en trouw, en van de onfeilbaare zeekerheid zijner toezeggingen, overtuigd, Hem, door een onbepaald vertrouwen, vereërden, en in de uitvoering van het Goddelijk plan ootmoedig berusteden. ——

„ Konden, " vraagt *Eichhorn* vervolgends, „ de Israëliten de bijzondere voorſtelling in de meeſte ſtukken ook doorzien? waren deeze niet veel eer in die heilige donkerheid, die zoo eigen is aan Godſpraaken, ingewikkeld? Getuigt niet de ondervinding, dat de Hebreën zich alleenlijk aan de algemeene voorſtellen hunner Profeeten gehouden hebben? "

Intusſchen ſchijnt het ons toe, dat *Eichhorn* zich zelven teegenſpreekt. Hij geeft zich zeer veel moeite, om uit de bijzondere omſtandigheden, welke in de Godſpraaken voorkoomen,

men (*q*), te toonen, dat dezelve geenſins voor het oorſprongelijk werk van Jeſaïas kunnen gehouden, maar noodzakelijk als voortbrengſelen van laatere tijden moeten aangezien worden; en nu ſpreekt hij van de donkerheid, in welke die omſtandigheden ingewikkeld zijn, en beweert, dat dezelve het algemeen kenmerk van alle Godſpraaken is: waar van wij het teegendeel reeds menigmaalen hebben moeten ſtaande houden, op dat de waarlijk Goddelijke uitſpraken der Profeeten niet vermengd moogen worden met de verdichte Godſpraaken der Heidenen, zoo vol van duiſtere raadzelen. — En, om tot de vraag zelve te komen, waar meede bewijst het *Eichhorn* toch, dat de Hebreën zich alleenlijk aan de algemeene voorſtellen hunner Profeeten gehouden hebben? want, pleegen wij met de heilige Bladeren raad, inzonderheid met die Boeken, die de Babyloniſche ballingſchap, en de wederkeering des volks uit dezelve, betreffen, bij voorb. Esra (*r*) en

(*q*) Bij voorb. de uitdrukkelijke melding van Cyrus, de uitdrooging van den Euphraat enz.

(*r*) In Esra moet het nogthans vreemd voorkoomen, dat reeds terſtond in het begin (Hoofd. I: 1 verg. met 2 Chron. XXXVI: 21, 22) daar geſprooken wordt van 't geen Cyrus ten voordeele van de Joodſche Natie gedaan heeft, de Voorzeggingen van Jeremias wor-

en Nehemia, dan vinden wij er niets in, 't welk ons aanleiding zoude kunnen geeven, om te denken, dat de Jooden zich alleenlijk van die algemeene voorstellen hunner Profeeten bediend, en zich daar mede onderling zouden vertroost hebben. — Maakt men eene vergelijking met andere gelijksoortige Voorzeggingen, men zal veel eer van het teegendeel overtuigd worden: bij voorb. Matth. II wordt gezegd dat de Schriftgeleerden, op

worden aangehaald, en niet die van Jesaïas: „ in het eerste jaar van Cyrus, koning der Persen, wekte Jehovah, ten einde Jehovah's woord, door Jeremias gesprooken, vervuld wierde, de goede geneegenheid van Cyrus op, zoo dat hij, in zijn gantsche koningrijk, een bevelschrift deed uitgaan enz." dan, men moet onder het oog houden, 1) dat in de gelijkluidende plaats 2 Chron. XXXVI: 21, 22, waar uit die eerste versen van Esra (die misschien zelf voor den Chroniekschrijver moet gehouden worden, zie Eichhorn, *inleiding* II Deel p. 600. en Dathe op 2 Chron. XXXVI) genoomen zijn, dáárom van Jeremias gesprooken wordt, om dat ook vs. 21 melding gemaakt was van de bedreiging, door Jeremias, op Goddelijk bevel, voorgesteld, Jer. XXV: 11, waar op dan nu ook de Goddelijke belofte, door dien zelven Profeet, vs. 12, 13 gedaan, volgt. 2.) Ten anderen, dat Cyrus Jehovah noemt den God des Hemels, die hem alle koningrijken der aarde gegeeven had, waar toe hij waarschijnelijk uit de schriften van Jesaïas aanleiding gekreegen heeft.

op de vraag van Herodes, waar de Mesſias moest gebooren worden? hem bepaaldelijk ten andwoord geven, „ te Bethlehem Juda" ziende op de voorzegging van Micha Hoofd. V: 1. Derhalven vervalt ook dit bewijs van zelf. —

Ook zijn wij er verre af, van met KOPPE (*s*), het L^ste Hoofd. van *Jeſaïas* aan *Ezechiël* of een ander Profeet, die ten tijde der Ballingſchap leefde, toeteſchrijven. (zie p. 200, in de noot) Het valt toch, bij het eerſte inzien, van zelf in het oog, dat Ezech. III: 11, op welke plaats hij zich beroept, hier zeer verkeerdelijk wordt bijgebragt, daar deeze beide Hoofdſtukken van zulk een verſchillenden inhoud zijn. *Jeſaïas* vermaant het volk tot een onbepaalder vertrouwen op de Goddelijke beloften; aan *Ezechiël* daar en teegen worden de gewigtige pligten van zijn leer- en Profetisch ampt door God zelven onder het oog gebragt. — Waarom wij ook in de gewoone uitlegging van dit Hoofddeel berusten.

Zien wij nu nog kortelijk de redenen in, welke ons gewigtig genoeg voorkoomen, om deeze uitmuntende Godſpraaken, aangaande het einde der

(*s*) LOWTHS *Jeſaias von* KOPPE *herausgegeben* IV Band p. 43. —

der Babylonifche ballingfchap, aan *Jefaïas* toetefchrijven.

Wij zullen voornamentlijk *drie* bewijzen daar toe aanvoeren, met welke dit gantfche gefchil zal kunnen afgedaan worden. —

Het eerfte is ontleend van den ftijl en de fpreekwijzen, die in deeze Profetifche voorftellen gevonden worden.

Het tweede betreft het uiterlijke (de inkleding) deezer Godfpraaken, zeer veel verfchillende van 't gene ten aanzien van ftukken van eenen laateren tijd plaats heeft.

Het derde, eindelijk, is genoomen van de innerlijke gefteldheid of fchikking deezer Godfpraaken. —

Laat ons nu elk deezer bewijzen afzonderlijk overweegen. —

1.) Het eerfte, zeiden wij, is ontleend van den ftijl en fpreekwijzen, die in deeze Profetifche voorftellen gevonden worden. — En hieromtrend moet men in het oog houden, dat in deeze Hoofdftukken geene voorbeelden te vinden zijn van fpreekwijzen, woorden of faamenftellingen van dien, die het kenmerk van eenen laateren tijd zouden draagen, gelijk dit bij *Jeremias*, *Ezechiël* of *Daniël* plaats heeft. Geene *Chaldeïsmen* of *Aramaeïsmen* koomen daar in voor, waar van *Eichhorn* vele voorbeelden uit die genoem-

noemde Profeeten heeft aangehaald, in zijne *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 142—145., welke wij hier niet zullen overschrijven, dewijl dit boek in aller handen is. —

Het is nogthans opmerkelijk, dat zelfs *Eichhorn* zich van zulke woorden en spreekwijzen uit Profeeten van laateren leeftijd niet bediend heeft, om de echtheid deezer Hoofdstukken van *Jesaïas* verdagt te maaken. Hij beweert wel, verscheiden afdeelingen te hebben aangetroffen, die tot laatere tijden moeten gebragt worden, maar hij heeft uit deeze Hoofdstukken geene voorbeelden daar van bijgebragt. En daar wij niet weeten, dat hij aan zijne belofte, om meer zulke voorbeelden optegeeven (aangeh. pl. p. 118.) voldaan heeft, zijn wij ook daar door buiten staat gesteld, om er over te oordeelen. — Dit kunnen wij veilig zeggen, dat wij, na de naauwkeurige leezing deezer Hoofdstukken, geene zulke woorden of spreekwijzen, bij laatere Schrijvers gebruikelijk, in dezelve gevonden hebben, welke zoo dikwerf voorkoomen bij *Jeremias*, *Ezechiël* en andere Schrijvers van hunnen leeftijd: — in tegendeel ook deeze Godspraaken ademen den verheeven geest van *Jesaïas*, 't zij men dezelve in 't gemeen, of ieder derzelve afzonderlijk beschouwt. — Het zelfde gebruik van de *parallelismus*, dezelfde voetmaat, vergel. Jes. I met Hoofd. XL, XLI,

XLII en volg. inzonderheid Jeſ. XLI: 8, 9, 10 volg. Hoofd. XLII: 2, 11, 13, dezelfde volheid van woorden en ſpreekwijzen, vergel. die genoemde plaatzen, dezelfde manier, om de zaak, die hij zal voorſtellen, en de ſtukken uitvoeriger te ontwikkelen, vergel. Jeſ. II: 12—16, met Hoofd. XL: 12—14, en 15—25, Hoofd. XLII: 8, 9, op gelijke wijze, gelijk hij Hoofd. I (*Eichhorn* p. 133.) begint niet alleen, met het geen hij voorteſtellen heeft, te beſchrijven en in te ſcherpen; maar er ook mede eindigt, zoo ook Jeſ. XL: 18—25. Of willen wij een uitvoeriger ſtuk inzien, vestigen wij de aandagt op de beſchrijving der Goddelijke grootheid en ontwijffelbare zeekerheid zijner toezeggingen, ten einde het vertrouwen der menſchen daar door te meer nog te bevestigen v^s 8*b*—31 Jeſ. XLII: 1, 2, vergel. v^s. 25. —

Meer zullen wij er thans niet van zeggen; — dit weinige zij tot een' proeve genoeg, dewijl een ieder, die deze Hoofdſtukken met de vereischte aandagt leest, van zelven meer, hier toe betrekkelijk, daar in vinden zal, te meer, daar ook de onmiddelijk volgende Hoofdſtukken bijkans van denzelfden inhoud zijn.

De gantſche ſaamenſtelling deezer Godſpraaken is ook zodanig ingericht, dat *Eichhorn* zelf niet durft ontkennen, dat er de ſchoonſte ſtuk-

ken

ken in voorkoomen, die het hart van den leezer, op veele plaatſen, als wegſleepen, ja! dat 'er misſchien ſommige plaatſen in voorkoomen, die te ſchoon, te voortreffelijk zijn, dan dat men dezelve van laatere tijden zoude kunnen verwagten (*t*).

Dan deeze, anders onöplosbare, zwarigheid lost hij geenſints op; maar hakt veel eer den knoop door, met te ſtellen, dat die laatere Schrijvers zich in de Godſpraaken der oude Profeeten vlijtig geöeffend, dezelve nagevolgd hebben, en dat de hoop der op handen zijnde verlosſing uit Babel zoo kragtig op hun werkte, dat zij voortreffelijker dichtſtukken voortbragten, als men in andere omſtandigheden zoude hebben kunnen verwagten. —

Dan, hier op merken wij aan,

a.) *Voor-*

(*t*) *Inleiding in het* O. *T.* III Deel p. 130. — Zoo heeft ook een zeeker Geleerde, *in de Jen. allgem. Literat. Zeit. d. a.* 1793. *No*. 107, gezegd, dat veele Godſpraaken, die thans in *Jeſaïas* ſchriften gevonden worden, ongetwijffeld tot laatere tijden, toen Babylon door de Perſen veröverd wierd, moeten gebragt worden; offchoon dezelve, nog van weegens den inhoud, nog van wegens de taal, voor andere voortreffelijke gedenkſtukken der Hebreeuwſche Dichtkunst behoeven te wijken. —

a. *Vooreerst.* Schoon het zeer moogelijk is, dat die laatere Schrijvers de Godſpraaken der voorige Profeeten geleezen en nagevolgd hebben; is het echter niet ligtelijk te begrijpen, dat de een of ander laater Profeet onzen Jeſaïas bij voorb. zóó zoude gevolgd hebben, dat dezelve parallelismus der woorden, dezelve uitvoeriger wijze van voorſtelling enz. zoude voorkoomen. —

b.) Die navolging neemt ook het gebruik der woorden en ſpreekwijzen niet weg, welke in den tijd van zulk eenen Schrijver, die een ander navolgde, in gebruik waren; waar van hier egter geene voorbeelden gevonden worden, gelijk wij reeds (p. 226, 227.) hebben aangemerkt.

c.) *Eichhorn* zelf, over Profeet *Nahum* handelende (*v*), vooronderſtelt, dat deeze Goddelijke Dichter zeer wel bekend was met de ſchriften der oude Profeeten, die voor hem geleefd hadden, en met hun zich van dezelve beelden bediend heeft. — En hier, zich zelven en 't geen hij te vooren geſchreven had, als 't ware, vergetende, beroept hij zich op zulke plaatzen van *Jeſaïas*, die aan *Nahum* bekend geweest zijn, en die hij zelf aan laatere Schrijvers, ten tijde der ballingſchap leevende, toeſchrijft, bij voorb. Jeſ. XXIII: 15 — 17, vergel. Nahum III: 4,

Jeſ.

(*v*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 353.

Jeſ. XLVII: 2, 3, vergel. Nahum III: 5, Jeſ. LII: 7, vergel. Nahum II: 1, waar bij gevoegd zoude kunnen worden Jeſ. LI: 17 en 21, 22, vergel. Nahum III: 11. —

Even zo oordeelt hij ook over *Zephanja*, die zich van de ſpreekwijzen en denkbeelden der oude Profeeten dikwerf bediende (aangeh. pl. p. 373.) Hij vergelijkt bij voorb. Zeph. II: 14 met Jeſ. XXXIV: 11 — v^s. 15 met Jeſ. XLVII: 8, Zeph. III: 10 met Jeſ. XVIII: 1. — Ja! wat meer is, die zelfde Hoofdſtukken, welke hij zelf uit de oorſprongelijke ſtukken van Jeſaïas had uitgemonſterd, ſchrijft hij naderhand (p. 346, 347.) uitdrukkelijk aan dien zelfden gewijden Dichter toe, bij voorb. Jeſ. XXIII, Hoofd. XLVII (*x*), Hoofd.

(*x*) Contra hujus Capitis Jeſ. XLVII a divino hoc vate originem, ως εν παροδῳ monuit Cel. PAULUS, *Philologus Jenenſis*, in libro: *Bibliothek von anzeigen und auszuegen kleiner, meist Academiſcher ſchriften*, Zweit. *Band 3te Stuck*, *Jena* 1791. p 121, 122 „ adhiberi illo v^s. 1 de Babele nomen *filiae Chaldaeorum*; cum tamen, Jeſaïae tempore, Babelem Chaldaei nondum inhabitaverint; ſed ibi deinceps ſedes ſuas demum erexerint:" (ſecutus in hac obſervatione Cel. nobisque amiciſſimum CAR. GUIL. JUSTI, Eccleſiae Cathedralis Marburgenſis Subdiaconum & Definitorem, ibidemque Profeſſorem Philoſophiae ordin. in libro elegantiſſimo: *Triumphgeſang ueber Babylon Jeſ.* XLVII. *Verſuch einer ueberſetzung und erlaeuterung*

Hoofd. LII, 't welk alles eene zeekere onſtandvastigheid in het ſtaande houden zijner voorönderſtelling ſchijnt aanteduiden. —

2.) *Het tweede* bewijs onzer ſtelling is ontleend van de wijze van ſamenſtelling deezer Godſpraaken, welke niet aan laatere tijden kan worden toegeſchreeven. — Hier toe behooren de zinnebeeldige handelingen der laatere Profeeten, als Jeremias, Ezechiel, *Zacharias* (*y*), 't zij ze waarlijk gebeurd zijn, 't zij dezelve ſlegts bij wijze van gelijkenis worden voorgeſteld (*z*). — Want, ofſchoon ook reeds in de Godſpraaken van Jeſaïas hier en daar zulke zinnebeeldige handelingen voorkoomen; bij voorb. Jeſ. VII: 1, vergel. met Hoofd. VIII: 1-4, Hoofd. XX: 2-6, echter blijkt het uit deeze plaatſen en die van andere Profeeten, dat zulke zinnebeeldige handelingen voor het grootſte gedeelte betrekking hadden op kort aanſtaande gebeureniſſen. — Indien der-

von KAR. WILH. JUSTI *Marb.* 1789. p. 46.) ſed heic perpendi velim ea, quae ſuper eodem hoc argumento contra ROSENMULLERUM ſupra a nobis dicta fuere.

(*y*) Bij Hozea koomt ſlegts ééne zinnebeeldige handeling voor Hoofd. I en II.

(*z*) Legi ſuper his merentur, quae habet STAEUDLIN *in Commentatione erudita, ueber die Symboliſchen handlungen der Propheten: in ejusd. neue Beiträgen zur erlaeuterung der Bibliſchen Propheten* (*Götting.* 1792) p. 123. ſeq.

derhalven het XL^ste^ en volgende Hoofdſtukken van Jeſaïas ten tijde der Ballingſchap geſchreven waren, en de kort aanſtaande uitkoomst derzelve betroffen, dan ſchijnt het vreemd te zijn, dat er in deeze zaak geene zulke zinnebeeldige handelingen hebben plaats gehad. — *Vervolgends* kunnen hier toe ook gebragt worden de Profetiſche gezigten (*a*), die ook in deeze Godſpraaken van Jeſaïas niet voorkoomen. — Bij Profeet Amos, die bijkans gelijktijdig met Jeſaïas leefde, vindt men wel diergelijke gezigten, Hoofd. VII: 1—9, Hoofd. VIII en IX; maar deeze zijn eenvoudig en gemakkelijk voorgeſteld onder beelden, meest van landtoneelen ontleend, gelijk ook, met betrekking tot derzelver inhoud, kort en afgebrooken: bij Jeſaïas, indien men het VI^de^, het XXI^ſte^, en moogelijk ook het XLIX^ſte^ Hoofd. uitzondert, worden er bijkans geene gevonden. — In laatere Profeeten, Jeremias, Ezechiel, Daniel (*b*) en Zacharias, treft men er weederom zeer veele aan. — Dat derhalven in deeze

(*a*) Ook hier over verdienen geleezen te worden de aanmerkingen van STAEUDLIN „ *ueber form, Zweck und Charakter der prophetiſchen viſionen,* l. c. p. 241. ſeq.

(*b*) Bij wien ook veele Profetiſche droomen voorkoomen, b. v. H. VIII.

deeze betwiste Hoofdſtukken van Jeſaïas, uitgezonderd moogelijk het XLIXſte. Hoofd., zulke Profetiſche gezigten niet voorkoomen, is een zeer waarſchijnelijk bewijs, dat deeze Godſpraaken geenſins het werk van latere tijden, maar oorſprongelijk van Jeſaïas zelven zijn.

Wijders ſchijnt dit ook vrij duidelijk daar uit te blijken, dat bij de laatere Profeeten, inzonderheid Daniël en Zacharias, alles bijkans, niet onmiddelijk door God, maar door den dienst der Engelen geſchiedt (*c*) — dat bij Daniel Engelen voorkoomen, als beſcherm-engelen der onderſcheidene Vorstendommen en Koningrijken, (*d*) en meer anderen. —

Gelijk ook hier toe behooren verſcheiden Beelden, van welken zich de laatere Profeeten in hunne voorſtellen bedienden, en die hun bijzonder eigen waren, bij voorb. die zeven oogen bij Zacharias, als een beeld van Gods waakzame Voorzienigheid (*e*). Van dit alles, 't welk de Pro-

(*c*) Dan. VII: 16, VIII: 15–18, IX: 21, X: 4 volg. vs. 16, volg. Zach. I: 9–14, II: 3, III: 1 volg. IV: 1 volg. V: 5 volg. VI: 5.

(*d*) Bij voorb. Dan. X: 13, 20, Hoofd. XII: 1. —

(*e*) Zach. III: 9. ſommige vertaalen עינים door *bronnen*; echter ſchijnt onze vertaaling, welke wij thans niet uitvoeriger kunnen bewijzen, de beste te zijn. —

Profeeten van eenen lateren leeftijd kenmerkt, vinden wij geen het minfte fpoor in deeze betwiste Hoofdftukken van Jefaïas, tot een duidelijk bewijs, dat zij derzelver oorfprong, niet aan den een' of anderen Schrijver van lateren leeftijd, maar aan onzen Jefaïas zelven verfchuldigd zijn. —

3.) *Het derde* bewijs, eindelijk, waar mede wij de echtheid deezer Godfpraaken verdeedigen, ontleenen wij van derzelver innerlijke gefteldheid; in dezelve toch koomen veele kenmerken voor, die duidelijk aantoonen, dat ze niet herkomftig zijn uit dien tijd, toen reeds het Joodfche volk in ballingfchap verkeerde, en dat ook de Profeet niet tot de Ballingen, maar tot Jeruzalems inwooneren, fpreekt Jef. XL: 2, 9, Hoofd. XLI: 27 (want 't geen wij Jef. XLIV: 26-28 en Hoofd. LII: 2, 3, leezen, moet in een' Profetifchen zin worden opgevat.)

Eindelijk moeten wij er ook dit nog bijvoegen, dat deeze geheele afdeeling, waar in deeze Hoofdftukken voorkoomen, door de Schrijvers van het N. T. aan den Profeet Jefaïas wordt toegefchreeven (*f*). Matth. III: 3, daar van Johannes,

(*f*) Eckerman ftelde, *in de Theolog. Beitragen*, I Band 2te Stuck p. 118, fchoon bij eene andere gelegenheid, handelende namelijk over den Schrijver en inhoud

nes, den Dooper, gezegd word: οὗτος γάρ ἐςιν, ὁ ῥηθεὶς ὑπὸ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, λέγοντος — *deeze is het, van wien door den Profeet Jesaïas gesprooken is* enz. Hoofd. XII: 18-21, Luc. III: 4, Joh. I: 23, Hoofd. XII: 38, daar de plaats Jes. LIII: 1, aan dien zelven Profeet Jesaïas wordt toegeschreeven, aan wien ook Jes. VI door den Euangelist wordt toegekend; zie ook Hand. VIII: 28—35. —

Uit dit alles blijkt het dan ten duidelijksten, dat, ten tijde van Jesus Christus en zijne Apostelen, niemand daar aan getwijffeld heeft, om den Profeet Jesaïas voor den, van God zelven bestuurden, Schrijver deezer Godspraaken te erkennen. —

JE-

houd van Psalm CX, dat Jesus en zijne Apostelen over de boeken des O. T. en derzelver Schrijvers gesprooken hebben, gelijk toen onder de Jooden gebruikelijk was, en geensins ten oogmerk hadden, om zodanige oordeelkundige vraagstukken optelossen. — Maar wat heeft hun dan toch bewogen, om de namen der Schrijveren zoo uitdrukkelijk er bijtevoegen? konden zij dan niet veel eer twijffelächtig gesprooken en gezegd hebben: „ er is geschreeven in de Psalmen" — „ in 't boek van Jesaïas," of slegts in 't algemeen, gelijk dikwerf geschiedt, „ de „ schrift zegt?" ten minsten hadden zij niet zoo bepaaldelijk moeten zeggen: *zoo zegt David, Jesaïas,* enz.

JESAÏAS LII: 13—LIII: 12.

Dit dus afgehandeld zijnde, gaan wij over tot de verdeediging van die uitneemende Godſpraak aangaande den Mesſias en zijnen tweeërleijen ſtaat, welke wij vinden opgeteekend bij Jeſaïas Hoofd. LII van vs. 13 tot Hoofd. LIII vs. 12. —

De Uitleggers onder de Christenen, voorgelicht door het gezag der ſchriften van het N. T., en uit aanmerking van den verheeven inhoud deezer Godſpraak, koomen alle genoegzaam hier in overëen, om dezelve te verklaaren van onzen gezeegenden Verlosſer, zoo als Hij, ter bevordering van de zaligheid der menſchen, het gewigtigst lijden ondergaan, en vervolgends tot de hoogſte heerlijkheid verheven zoude worden; eenige weinige ſlegts uitgezonderd, die van een teegengeſteld gevoelen zijn (g).

De

(g) Die deeze Godſpraak niet van den Mesſias verklaaren, pasſen dezelve toe of op Jeremias (gelijk DE GROOT, die echter iets verhevens, 'twelk tot den Mesſias behoort, daar onder oordeelt verborgen te zijn) of op Ezechiel of Hiskia (*allgem. deutſche Bibliothek* LXXII. Band p. 46.) of eindelijk op het Joodſche volk, 'twelk de gewoone verklaaring der Joodſche Uitleggers en van den Chaldeeuwſchen Uitbreider is — met welk laatſte gevoelen ook inſtemmen, uit de nieuwſte

De beroemde Göttingſche Godgeleerde, *Staeudlin*, heeft echter eene nieuwe, en, voor zoo verre wij weeten, door niemand nog voorgeſtelde, verklaaring deezer Godſpraak gegeeven (*h*). — Eene

ſte Schriftverklarers, ECKERMANN, *in de Theolog. Beiträgen* I ſtuck p. 194. ſeqq. e. — PAULUS *in de memorabilien* 3[e] ſtuck (Leipzig 1792) p. 175. ſeq. HERDER dagt, dat de Profeet zelve de lotgevallen van het Joodſche volk in zijn perſoon verbeeldde (*vom Geist der hebraeiſchen Poëſie* I Th. p. 63.) ſchoon hij van deeze Godſpraak geene uitdrukkelijke melding maakt.

DOEDERLEIN heeft beide de verklaaringen, zoo deeze Godſpraak op den Mesſias, als die dezelve op het Joodſche volk toepast, voorgeſteld in zijne derde uitgave van Jeſaïas, door hem vertaald en opgehelderd; zoo echter, dat hij aan de gewoone verklaaring van den Mesſias de voorkeur ſchijnt te geeven. —

Dat er in deeze Godſpraak van den Mesſias geſprooken wordt, hebben, behalven de oude, die hier over geſchreeven hebben, ook beweerd STORR (*Godgel. te Tubing.*) in een *Disſertatie*, waar in de uitmuntende Godſpraak aangaande Christus Jes. LII: 13—LIII: 13, opgehelderd wordt, en MARTINI (*Godgel.* te *Roſtock*) in een *taal- en oordeelkundige verhandeling over Jes.* LII: 13—LIII: 12. Roſt. 1791. 8vo.

(*h*) *Neue Beitraegen zur erlaeuterung der Bibliſchen Propheten.* (*Götting.* 1791.) p. 1. ſeqq. in commmentatione, quae inſcribitur *Jeſaïas und Jeremias Maertirer fuer die wahrheit.*

Eene verklaaring, welke hij zegt, niet door hem opgezogt te zijn; maar welke zich van zelve aan hem aanbood, bij geleegenheid, dat hij deeze merkwaardige plaats van nieuws, en met ter zijde stelling van alle leerstellige denkbeelden, wilde onderzoeken. Hij meent, namentlijk, dat deeze vermaarde Godspraak, welke hij uitvoerig verklaard en op zijne vooronderstelling heeft toegepast, niets anders is, dan een klaaglied op den wreeden dood van dien grooten en voortreffelijken Profeet, Jesaias, en dat dit treurdicht, tot gedachtenis van den gewijden Dichter, in deezen Bundel is ingevoegd — 't welk niemand met rede kan bewonderen, die slegts bedenkt, dat er ook andere Profetische, dicht en zedekundige stukken, in deeze verzameling voorkoomen, welke geensins van Jesaias zelven oorspronglijk zijn, maar op reekening van andere Schrijvers moeten gesteld worden. — De opsteller van dit treurdicht, denkt hij, hoogstwaarschijnelijk een Dichter of Profeet te zijn geweest, die of een tijdgenoot van Jesaias geweest is, of lang na hem geleefd heeft; het eerste echter stelt hij om die rede waarschijnelijker te zijn, om dat de opsteller van deezen klaagzang, met zoo veel aandoening, als ware hij een ooggetuige van deezen geweldigen dood van Jesaias, spreekt, dat het naauwlijks geloofbaar is, dat dezelve, lang

na

na de gebeurenis zelve, zoude kunnen opgesteld zijn.

De leezers bemerken, dat wij ook derhalven die verklaaring van *Staeudlin* in deeze oordeelkundige verhandeling ten toets moeten brengen, 't welk tot nog toe van niemand geschied is (*i*).

Dan, indien wij alles, 't geen ter verdediging van de echtheid deezer Godspraak, tot staving van de gewoone verklaring, waar door dezelve op den Messias wordt toegepast, en ter wederlegging der vooronderstelling van *Staeudlin*, konde gezegd worden, hier wilden bijbrengen, zouden wij de voorgestelde paalen van deeze onze verhandeling verre moeten te buiten gaan. — Wij bepaalen ons, uit dien hoofde, slegts kortelijk bij dat gene, 't welk wij volstrekt niet voorbij kunnen hier aantemerken. —

I. *Vooreerst*, de gantsche vooronderstelling, van welke wij spreken, steunt op eene Joodsche overlevering, dat de Profeet *Jesaïas*, onder de regeering van koning Manasse eenen geweldigen dood

(*i*) Dit schreef ik in de maand *Augustus* 1792. te regt: maar in 't jaar 1793 heeft PIPER ook de verdeediging van deeze Godspraak op zich genoomen, in eene verhandeling: *integritas Jesaiae a recentiorum conatibus vindicata.* Grijphiswald 1793. welke verhandeling ik echter tot nog toe niet geleezen heb.

dood zoude ondergaan hebben; maar eindelijk nabij de koninglijke begraafplaatzen ter aarde zoude besteld zijn (*k*); hierom wendt hij alle moeite aan, om deeze overleevering voor zijne Leezers waarschijnelijk te maaken en te bewijzen (*l*). — Zoo stelt hij bij voorb.

A.) Dat de Profeet Jesaïas dien geweldigen dood (men zegt, hij zou in stukken gezaagd zijn, waar op dan gezien zou worden Hebr. XI: 37. met dat ἐπρίσθησαν.) zoude hebben moeten ondergaan, om dat hij Manasse en zijne hovelingen hunne misdaaden, met zoo veel onbeschroomde vrijmoedigheid en standvastigheid, had onder het oog gebragt, zich te gelijk beroepende op de geschiedenis van koning Manasse, 2 Chron. XXXIII en 2 Kon. XXI, daar bij herhaaling en met uitdrukkelijke woorden gezegd wordt, dat de Profeeten deezen koning zijne begaane misdaaden in het aangezigt verweten; maar dat hij, dit niettegenstaande, in zijne wreede handelwijze voortging; uit dien hoofde konde het ook niet vreemd voorkomen, dat Jesaïas zelf, die toen ter tijd nog

(*k*) Die deeze Joodsche overleeveringen aangaande het leeven en de lotgevallen van *Jesaïas* begeert te leezen, raadpleege CARPZOVIUS *Introd. in V. T.* p. 92—99.

(*l*) *Staeudlin* l. c. p. 1. coll. p. 11. —

nog in leven konde zijn (*m*), het ſlagtöffer der wraak van deezen koning geworden zij. — Daar nu

(*m*) De jaaren, geduurende welke Jeſaïas zijne Profetiſche bediening heeft waargenoomen, worden op deeze wijze door hem bereekend:

		Jaaren
Onder de regeering van	Usſia .	1
—— —— —— ——	Jotham.	16
—— —— —— ——	Achas .	16
—— —— —— ——	Hiskia .	29
—— —— —— ——	Manasſe	1
		63

't welk ſlechts drie jaren verſchilt van de gewoone rekening (CARPZOV. *introduct. p.* 110.) welke dus begreepen wordt:

		Jaaren
Onder de regeering van	Usſia .	10
—— —— —— ——	Jotham.	16
—— —— —— ——	Achas .	16
—— —— —— ——	Hiskia .	18
		60

Hij beſluit derhalven, dat de gedagte, dat Jeſaïas meer dan 130 jaaren zoude geleefd hebben, niet noodzakelijk verbonden is met de ſtelling, dat hij onder Manasſe een' geweldigen dood hebbe ondergaan; want zijne Profetiſche bediening kan hij begonnen hebben tusſchen zijn 20e en 30e jaar, en dan zoude hij omtrend den ouderdom van 80 of eenige jaaren daar booven bereikt hebben. —

nu vervolgends ter aangehaalde plaats gezegd wordt, dat Manasſe t'eenigen tijd berouw had over zijne euveldaaden, konde de begraaving van dien Profeet, op welke *Staeudlin* gelooft, dat in het 9de v[s]. van dit Hoofd. gezien wordt, op dien tijd zijn voorgevallen, op welken Manasſe tot inkeer en bekeering kwam. —

Dan, hoe vernuftig ook deeze gisſing zijn mooge, nogthans ſtrijdt tegen dezelve

1.) *Vooreerst*, dat de Joodſche overleeveringen geheel andere redenen geven van den dood van Jeſaïas, bij voorb. dat hij Jeruzalem vergeleeken had bij Sodom en Gomorra, Jeſ. I: 10, dat hij met lighamelijke oogen Jehovah gezien had, waar door gezien wordt op het Profetisch gezigt, 't welk Hoofd. VI voorkoomt, en ſoortgelijke. —

2. *Ten anderen*, kunnen ook de plaatzen, welke hij bijbrengt, 2 Kon. XXI en 2 Chron. XXXIII, niets toebrengen, tot bevestiging zijner onderſtelling. Wanneer men toch dezelve met de vereïschte aandacht inziet, valt het van zelve in het oog, dat de reekening van *Staeudlin* verre is van naauwkeurig te zijn; hij vooronderſtelt toch, dat Jeſaïas ſlegts één jaar, geduurende de regeerig van Manasſe, zijne Profetiſche bediening heeft waargenomen, 't welk hij daarom niet vooronderſtellen kan, om dat Menasſe,

ſe, toen hij aan het rijks-beſtuur kwam, twaalf jaaren oud was, en vijf en vijftig jaaren geregeerd heeft. — Nemen wij dan aan, dat de koning in de eerſte jaaren zijner regeering nog maar een kind geweest is, wien geenſins konde toegerekend worden, 't geen in zijn land voorviel, en die in die kindſche jaaren zich weinig bekommerde over 't geen door de Profeeten gezegd wierd, moeten wij zekerlijk ook vastſtellen, dat Jeſaïas, indien hij door Manasſe ten dood veröordeeld is, onder de regeering van dien koning, ten minſten geduurende den tijd van zes of agt jaaren, zijne Profetiſche bediening heeft waargenoomen. — Ook verdient het opgemerkt te worden, dat de bedreigingen der Profeeten en de verbittering des konings niet terſtond hebben plaats gehad, toen hij zelf in ſtaat was, om het Rijksbeſtuur te aanvaarden, en 't welk men niet voor het agtiende of twintigſte jaar van zijnen ouderdom kan ſtellen; maar toen eerst, toen hij zich reeds aan het bedrijf zijner misdaaden en ondeugden met genoegen begon overtegeeven, en voor de zagte ſtem der vermaaning en waarſchouwing doof geworden was. — Wanneer wij dan dit alles indenken, zullen wij, volgens de gezegde vooronderſtelling zelve, veilig nog meer jaaren kunnen ſtellen voor de waarneeming van Jeſaïas Profetisch ampt, onder de regeering van Manasſe. —

3.) En

3.) En indien wij ook dit wilden toeſtemmen, dat de Profeet Jeſaïas, in het eerſte jaar der regeering van Manasſe, ten dood gebragt is, wie zoude dan toch gelooven, dat hij bij de koninglijke begraafplaatzen zij bijgezet ten tijde van 's konings berouw over zijne misdaaden? wij weeten, dat dit plaats had op het einde bijkans van zijne regeering en leeven, toen hij in de gevangenis van Babel was, 2 Chron. XXXIII: 11 volg. dus moet men voorönderſtellen, of dat het lighaam van Jeſaïas geduurende al dien tijd onbegraaven geleegen heeft, of dat het eerst in een gemeene begraafplaats gelegd, en vervolgends in de koninglijke praalgraven is overgebragt: maar dan kan de plaats Jeſ. LIII: 9, waar van ſtraks nader, hier toe volſtrekt niet gebragt worden.

B. Vervolgends beroept *Staeudlin* zich (*n*), ter bevestiging van het gezag deezer Joodſche overleevering, op het geen, in die zelve plaatzen, 2 Kon. XXI: 17, en 2 Chron. XXXIII: 18, 19, gezegd wordt; namentlijk, dat het gebed van Manasſe, en de Godſpraaken der Profeeten, die hem, op Goddelijk gezag, waren aangekondigd, beſchreven zijn in de jaarboeken der

(*n*) l. c. p. 12, 13.

der koningen van Juda en Israël, en in de gefchiedenis van Hozai, welke boeken thans niet meer voor handen zijn. —— Hij houdt het dus voor zeer waarfchijnelijk, dat, in deeze verloren boeken, de gefchiedenis van Jefaïas, en zijn geweldige dood befchreven geweest is; en deeze gisfing bereikt, naar zijne gedagte, nog een hooger trap van zeekerheid, indien men in aanmerking neemt, dat er van de levensbefchrijving van deezen achtbaren en eerwaardigen Godsgezant, in de overgebleven ftukken der Hebreeuwfche letterkunde, nergens eenige fpooren gevonden worden; en dit zou niet wel te begrijpen zijn, ten zij men vastftelle, dat de Hebreeuwfche Schrijvers, die nog overig zijn, de gefchiedenis van zijn leven, als uit andere boeken genoegzaam hunnen leezeren bekend zijnde, flegts vooronderfteld hebben, en deeze boeken zijn dan geene andere geweest, dan die aangehaalde gefchiedboeken der koningen van Juda en Israël. — Hier uit befluit hij, dat men geene tegenwerping tegen zijne vooronderftelling kan ontleenen uit het ftilzwijgen der Schrijvers, aangaande den geweldigen dood van Jefaïas; want de boeken, in welke deze gefchiedenis buiten twijffel befchreven was, verlooren zijnde, blijft er geene andere weg over, om dezelve tot onze kennis te brengen, dan die der overlevering. — Dan, te ge-

gelijk voegt hij er bij, dat *Benedictus de Spinoza* reeds zijne bevreemding had te kennen gegeeven, dat, dewijl Jesaïas zekerlijk, naar het getuigenis der Rabbijnen, onder de regeering van Manasse, nog geleefd heeft, geene Godspraaken van hem voor handen zijn, die tot dit tijdperk behooren (*o*). — Dit alles echter, schoon het, op zich zelven beschouwd, gegronde aanmerkingen behelst, vervalt van zelf, zoo draa wij ons herinneren, 't geen zoo even te vooren is aangevoerd.

Hoe men toch ook oordeele over die vermiste geschiedboeken, daar uit kan, ten aanzien van 't geen wij thans behandelen, geene gevolg worden getrokken; want het spreekt van zelf, dat Jesaïas, indien hij meer jaaren onder de regeering van Manasse geleefd heeft, en daar bij, 't geen ook zoude kunnen beweezen worden (*p*), veele jaaren onder Ussia zijn Profetisch ampt bediend heeft, een' ouderdom zoude moeten bereikt hebben, welke den toenmaligen leeftijd der menschen verre te booven ging.

Het

(*o*) Staeudlin l. c. p. 21. —

(*p*) Indien men, namentlijk, het gezigt, 't welk wij Jes. VI vinden aangeteekend, met zeer veele Uitleggers, niet van eene plechtige inwijding tot zijne Profetische bediening verklaart. —

Het blijkt derhalven uit het gezegde, aan hoe veele zwarigheden deeze gantſche overleevering onderworpen is. —

C.) Ook dient het niet veel tot bevestiging van dezelve, 't geen *Staeudlin* aanmerkt (*q*), dat Manasſe niet alleen, maar ook andere koningen, en het Israëlſche volk zelve, gewoon was, de Profeeten te dooden en onſchuldig bloed te vergieten, gelijk de gezeegende Zaligmaker zelf hun op zulk een treffende wijze onder het oog brengt, Matth. XXIII: 35.

Trouwens, alléén de geſchiedenis van den Profeet Jeremias kan ten duidelijke bewijze verſtrekken, hoe dikwerf het gebeurde, dat de Gezanten van God wreedelijk behandeld en zelfs ten dood gebragt wierden. Dit kan zeekerlijk niet ontkend worden: — maar dat dit ook het lot van Jeſäias zoude geweest zijn, onder de regeering van Manasſe, is niet alleen met de tijdrekening en den ouderdom van dien Profeet onbeſtaanbaar, maar het is ook zelfs geheel ongeloofbaar, van wegens het groot gezag, in 't welk hij bij het Joodſche volk ſtond. — Uit dien hoofde koomt het ons voor, dat deeze overleevering, in den Talmud en bij de Rabbijnen te vin-

(*q*) l. c. p. 22.

vinden, met andere van dien aart, als Joodſche beuzeltaal verworpen moet worden. —

Dit ééne moeten wij er bijvoegen, dat noch de Chaldeeuwſche Uitbreider, *Jonathan*, aan wien deeze overleevering buiten twijffel moet bekend geweest zijn, dewijl hij hoogstwaarſchijnelijk reeds voor de opſtelling van den Talmud leefde (*r*), nog ook andere Jooden, die tegen de Christenen, die deeze Godſpraak van den Mesſias verklaarden, twistredenden, zich van deeze overleevering bediend, of onze plaats op Jeſaïas zelven hebben toegepast; maar veel eer deeze gantſche Godſpraak van het Joodſche volk verklaard hebben (*s*).

II.) Het tweede bewijs, van het welk wij ons, ter wederlegging der voorönderſtelling en verklaring van *Staeudlin* bedienen, is ontleend uit de innerlijke geſteldheid van dit Profetiſche ſtuk. —

Het is wel zoo, dat de wijze, op welke men de Godſpraaken, die van den Mesſias ſchijnen te handelen, verklaart, niet zelden is ingericht, naar

(*r*) Men zie aangaande zijnen ouderdom EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* I Deel p. 367, 368.

(*s*) Die begeerig is, de Chaldeeuwſche uitbreiding dezer Godſpraak te leezen, zie LOWTHS *Jeſaias – herausgegeben von* KOPPE IV Band p. 65–68. —

naar de denkbeelden, welke de Uitlegger zich van den aart der oude taalen gevormd had (*t*): dit echter meenen wij veilig te kunnen ſtellen, dat, wie ook, met ter zijde ſtelling van alle denkbeelden, uit leerſtellige ſchriften overgenoomen, zich tot de leezing en verklaaring deezer Godſpraak zet, het hem terſtond zal in het oog vallen, dat geenſins in dezelve van Jeremias, van Hiskia, of van het Joodſche volk zelve, noch ook van den Profeet Jeſaïas geſproken; maar dat er een geheel ander Perſoon bedoeld wordt (*v*). — Indien wij dit van alle ſpreekwijzen en gezegden, in deeze Godſpraak voorkoomende, wilden aantoonen, en de verklaaring van *Staeudlin* wat naauwkeuriger wilden toetzen, zouden wij een breedvoeriger onderzoek moeten in het werk ſtellen, dan, volgends ons plan, geſchieden kan. — Laat ons ſlegts met weinige voorbeelden tragten te toonen, dat de Profeet van niemand anders, dan van den Mesſias, hier ſpreekt. —

A.) *Vooreerst*, brengen wij daar toe, 't geen reeds terſtond in het begin deezer Godſpraak, Jeſ.

(*t*) Staeudlin l. c. p. 20. —

(*v*) Zie de aanmerking van Koppe op deeze plaats in: Lowths *Jeſaïas, herausgegeben* v. Koppe IV Band p. 62.

Jeſ. LII: 13, gezegd wordt: het zal geſchieden, dat de Gezant van God gelukkiglijk handelen, en tot de hoogſte heerlijkheid verheeven zal worden, zoo dat Hij veele volkeren zal verzoenen, en koningen weegens Hem verſtommen zullen enz.

Om dit aan zijne voorönderſtelling dienstbaar te maaken, vertaalt *Staeudlin* het begin deezer Godſpraak in den teegenwoordigen en onvolmaakten tijd, en ſtelt, dat de Profeet, daar, in zijnen bloeiſtaat geteekend wordt; maar terſtond daar na voorkoomende, als verneederd, aan vervolging en ſmaatheden blootgeſteld. — Maar op deeze wijze wordt de tijdsbepaling volſtrekt uit het oog verlooren; 't welk, ſchoon de meeste der nieuwere Uitleggeren die gewoonte hebben, echter geenſins behoort te geſchieden, indien men eene naauwkeurige vertaaling en verklaaring wil geeven. —

Voorts ſlaat hij de woorden: *Hij zal veele volkeren verzoenen* (x) (יזה גוים רבים) geheel over, en 't geen er van de koningen gezegd wordt, dat zij zich verwonderen en verſtommen zouden, ſchrijft hij daar aan toe, omdat Jeſaïas, in

(x) Zoo vertaal ik met DATHE — Conf. b. Viri *annotation. ad h. l. in Prophet. major.* p. 180. —

in zijne Godſpraaken, voornamentlijk *de lotgevallen der koningen* voorſpeld had.

„ Die geenen," zegt hij (*y*), „ met welke Jeſaïas tot dus verre, uit Gods naam, en met zoo veel deſtigheid geſprooken had, zullen volſtrekt niet kunnen begrijpen, hoe zulk een groot man van zijne eigen Natie met zoo veele verächting behandeld wordt!"

Hij is dus van oordeel, dat er hier van vreemde koningen geſprooken wordt. Dan, men zoude met regt kunnen vragen, of de Godſpraaken van *Jeſaïas*, die tegen vreemde koningen gericht zijn, tot derzelver kennis gekomen zijn? — Van ſommigen, bij voorb. van de koning van Asſyrien, zoude men dit ligtelijk kunnen toegeeven, echter zoude daar bij dan ook beweezen moeten worden, dat die koningen toen ter tijd, toen Jeſaïas, naar de vooronderſtelling van *Staeudlin*, een geweldigen dood onderging, nog geleefd hebben. — Ook heeft Jeſaïas veel aangaande buitenlandſche koningen geprofeteerd, die eerst lang na 's Mans leeftijd gebooren zouden worden: waar toe bij voorb. behoort de profetie aangaande den koning van Babel, Jeſ. XIII, XIV. — De woorden kunnen dus op vreemde koningen niet betrekkelijk gemaakt worden.

Men

(*y*) Staeudlin l. c. p. 5, 6. —

Men zoude derhalven, wilde men deeze woorden op de lotgevallen van Jeſaïas zelven toepasſen, tot eene poëtiſche verdichting de toevlucht moeten neemen. —

B.) *Ten anderen*, ſtrijdt het ook tegen deeze verklaring, 't geen er v^s. 4, 5, 6, 8, 10 gezegd wordt aangaande eenen dood *voor anderen*, *voor de zonden des volks.* —

Staeudlin merkt hier op wel aan, dat men dit denkbeeld niet al te ſterk moet drukken; dat, 't geen hier van gezegd wordt, in dien zin moet opgevat worden: dat de Profeet van wegens zijne ernſtige beſtraffingen, en naakte voorſtellen van de zonden des volks, zich zelven hunnen haat op den hals gehaald had, en om die reden ter dood veröordeeld was; maar dat, 't geen de Profeet zelve ondergaan had, eigentlijk het volk had moeten lijden, en hij dus, in zijnen dood, konde aangemerkt worden, als een ſlagtöffer voor de zonden des volks (z). — Wat mij betreft, gaarne zoude ik van hem leeren, welke eigentlijk die ſtraf geweest is, van welke de Joodſche Natie, door den dood van den Profeet Jeſaïas, ontheeven is.

Volgends de denkbeelden, welke wij in de ſchriften des O. T. ontmoeten, behoort de afwen-

(z) l. c. p. 7, 8. —

wending van eene ſtraf, welke anderen verdiend hadden, zeekerlijk tot het denkbeeld, dat iemand zich voor anderen opöffert. — Ondertusſchen ben ik geenſins van gedagte, dat alle die denkbeelden, welke de leer des N. T. ons aan de hand geeft, aangaande den zoendood van onzen gezeegenden Verlosſer, in de Profetiſche ſchriften moeten overgebragt worden, even als of de Profeeten hunne Godſpraaken reeds zoo duidelijk zouden doorgezien en verſtaan hebben, als wij nu, daar zelfs Apostel Petrus, 1 br. I: 12, verklaart, dat zij niet zoo zeer voor zich zelven, als wel voor ons en ten onzen nutte, hunne voorzeggingen geſprooken hebben. — Evenwel kan ik van mij niet verkrijgen, om te gelooven, dat er met deeze woorden van den Profeet niets meer zoude bedoeld zijn, dan *Staeudlin* meent. — 't Kan wel eenigſins vreemd voorkoomen, hoe de tijdgenoten van Jeſaïas deeze voorzegging, aangaande den zoendood van den Mesſias, verſtaan hebben; maar *Hensler* merkt te regt aan (*a*), dat alle twijffeling hieromtrend van zelfs verdwijnt, zoo draa men in aanmerking neemt, dat David reeds in zijne liederen dien grooten Zaligmaker heeft aangekondigd, en dat, hoogstwaar-

(*a*) *Jeſaïas, ueberſezt von* HENSLER p. 371.

waarſchijnelijk, Jeſaïas, die, geduurende zulk een langen tijd, de Joodſche Natie onderweezen heeft, ook meenigmaal van die allergewichtigſte leer tot dezelve geſprooken zal hebben. Ja! wat meer is, offchoon dit ook niet geſchied ware; zoude echter God niet ſomtijds zulke gebeurenisſen, door zijne Gezanten, hebben laaten aankondigen, welker waare geſteldheid en uitwerking de voorige eeuwen ſlegts bij gisſing konden opmaaken; en eerst door de nakomelingen, die den tijd der vervulling beleefden, ten vollen konden begreepen worden? —

Ter bevestiging van die eerſte ſtelling voegt *Doederlein* hier nog bij (*b*), dat dit in het voor handen zijnde geval zoo veel te noodzakelijker was, om dat niemand, zonder uitdrukkelijke verklaring van God zelven, het Godlijk plan, met het lijden van eenen zijner verëereren doorgronden kan, en het geloof der nakomelingſchap, vooral van 's Heilands tijd- en volkgenooten, zoo veel te meer bevestigd konde worden, wanneer men ondervond, dat het geen Jeſus zelf, aangaande het oogmerk van zijn lijden, verklaarde, in allen opzichte overëenſtemde met het

(*b*) *Auſerleſene Theologiſche Bibliothek* IV Band III Stuck p. 577.

het geen God reeds oudtijds, door de Profeeten, hier van had laaten aankondigen.

C.) Vervolgends ſtrookt het ook niet met de vooronderſtelling van *Staeudlin*, 't geen in het 9de vs. van dit Hoofd. gezegd wordt, aangaande de begravenis van den hier beſchreven en bedoelden Perſoon. — Reeds hebben wij (p. 245.) aangemerkt, dat de toepasſing van deeze bijzonderheid op de begravenis van Jeſaïas zelven, aan veele zwarigheden onderworpen is, om dat dan die begravenis zoude moeten gebeurd zijn ten tijde van Manasſes berouw en bekeering.

Laat ons nu ook de andere bewijsredenen overweegen, welke *Staeudlin* voor zijne ſtelling heeft bijgebragt. — Hij vertaalt dit vers, 't welk aan geene geringe zwarigheden onderworpen is, op tweeërlei wijze: — òf zoo,

Mijn Volk (met herhaaling van 't woord עַמִּי, uit het voorige vers) *beſtemde hem zijn Graf bij de Boosdoeners;*
Doch hij vond het bij de Rijken.

Of volgends de gewoone uitlegging:

Bij de Godlozen was hem een grafplaats beſtemd;
Maar zijn Praalgraf is bij de Aanzienlijken.

Waar

Waar hij aanmerkt:

1.) Indien Jesaïas waarlijk van koninglijke afkoomst geweest is, zoo heeft deeze omstandigheid zeer veel kunnen toebrengen, om hem eene aanzienlijke begraafplaats bij de koningen te bezorgen (*c*). — Ter bevestiging hier van, zegt hij in de voorreden, dat misschien ook de Profeet Zephanja een afstammeling van het koninglijk huis van Hiskia geweest is (*d*). Wie zal de moogelijkheid hier van ontkennen? — Daar het echter niet zeeker blijkt, kan hier uit ook geen het minste bewijs vóor de gegrondheid zijner verklaaring van dit vers ontleend worden. —

2.) *Ten anderen*, zegt hij, dat, indien men het woord במותיו vertaalt: „ *zijn praalgraf* (*mausoleum*), *zijne grafrombe* (*tumulus*), deeze zijne vooronderstelling daar door des te meer nog bevestigd wordt (*e*). Want, indien het woord במות bij *Ezechiël* Hoofd. XLIII: 7, uit welke plaats die betekenis van dit woord doorgaands pleeg beweezen te worden, *grafplaatzen* beteekent, dat men dan uit het verband duidelijk genoeg kan opmaaken, dat men niet aan *gemeene*, maar *koninglijke* grafplaatzen te denken hebbe. –

(*c*) l. c. p. 11.

(*d*) EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* III Deel §. 593.

(*e*) l. c. p. 13, 14.

be. — Dat derhalven קבר, 't welk, gelijk uit Jerem. XXVI: 23 blijkt, *een gemeen graf* beteekent, en במות *koninglijke praalgraven* tegen over elkander gesteld worden. Dan die beteekenis van het woord במות, in den zin van *grafplaats*, kan uit die aangehaalde plaats van *Ezechiël* niet afgeleid worden; want het daar voorkoomende במותם beteekend eigentlijk *in hunnen dood*, of *als zij sterven zullen* (cum ב praefixo), maar veel eer uit de algemeene betekenis van het woord במות, *eene hoogte*, *eene verheeven plaats*, van waar 't dan vervolgens meer bijzonder *eene verheeven grafplaats* betekent (*f*), Deut. XXXII: 13, Jes. LVIII: 14, Amos IV: 13, Micha I: 3. — Ondertusschen vordert de evenredigheid der leden van dit vers deeze betekenis, zoo dat קבר en במות één en het zelfde, (derhalven het laatste woord geen *koninglijke graven*, maar in 't gemeen slegts een *grafplaats*) betekent; ook blijkt het uit 2 Chron. XXXII: 33, en Jes. XXII: 16, dat de graven der Hebreen somtijds zeer hoog en verheeven geweest zijn. —

Uit vergelijking, eindelijk, van meer plaatzen kun-

(*f*) Lowths *Jesaias*, *herausgegeben von* Koppe, IV Band p. 76-78. —

kunnen wij duidelijk genoeg opmaaken, dat ook de *koninglijke graven* קברים genoemd worden: zoo wordt er bij voorb. Jeſ. XIV: 19, van den *koning* van Babel gezegd, *gij zijt verworpen* מִקִּבְרְךָ, *van uw graf* (zoo dat gij, niet in het koninglijk praalgraf begraven, op den grond vertreden ligt), zoo ook Neh. III: 16 קִבְרֵי דָוִיד *de graven van David.* — 2 Chron. XXIV: 25, daar van koning Joäs gezegd wordt: *zij begroeven hem in de ſtad Davids, maar niet* בקברות המלכים, *in de graven der koningen.* Vergel. ook Hoofd. XXI: 20, daar dezelfde ſpreekwijze voorkoomt. — 2 Chron. XXVIII: 27. leezen wij van koning Achas: כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל, *maar zij bragten hem niet in de graven der koningen van Israël.* — Zie ook 2 Chron. XXXII: 33, en Hoofd. XXXV: 24. Uit welke plaatzen blijkt, dat de woorden קבר en קבורה ook in dien zin gebruikt worden, wanneer er van *koninglijke graven* geſproken wordt. —

Staeudlin beroept zich wel op Jerem. XXVI: 23, om te bewijzen, dat het woord קבר alleenlijk van *gemeene graven* gebruikt wordt; dan, hij ſchijnt daar bij niet genoeg gelet te hebben op het geen er *Jeremias*, met uitdrukkelijke woorden, heeft bijgevoegd: קברי בני עם, *eene*

 plaats,

plaats, waar de armen begraven worden (in 't grieksch πολυανδριον), tot een duidelijk bewijs, dat het woord קבר op zich zelven deeze beteekenis niet heeft, maar alleenlijk dezelve verkrijgt, door bijvoeging van de woorden בני עם, waar door de zin naauwkeuriger bepaald wordt. — Hierom denk ik, dat *Jesaïas* eerst het woord קבר en vervolgends het woord במות gebruikt heeft, geenfins met oogmerk, om een zeker onderscheid tusschen deeze woorden aantewijzen; maar om de evenredigheid der leden te bewaren: zoo dat במות in 't gemeen eene *begraafplaats* beteekent, 't geen ook de nieuwste verklaring van *Martini* is. (*g*). —

Dit éëne moet ik nog opmerken, indien במות een *koninglijk graf* beteekende, wat reden konde dan de Schrijver van dit stuk gehad hebben, om er de woorden ואת עשיר, *met de rijken*, bij te voegen? welk bijvoegzel dan geheel overtollig zijn zoude, gelijk *Staeudlin* zelf heeft opgemerkt, waarom hij te gelijk ook eene andere verklaring opgeeft, waar van straks nader. —

3.) *Ten derden*, merkt hij, ter bevestiging van die verklaaring, aan (*h*), dat de aanzienlijken

(*g*) In de booven reeds door ons aangehaalde Verhandeling (p. 238.)

(*h*) STAEUDLIN p. 14.

ken onder de Hebreen hunne eigen graven gehad hebben; en dat de geringeren ſlegts op eene gemeene plaats plagten begraven te worden, Geneſ. XLIV: 29, 2 Sam. XVII: 23, Hoofd. XXI: 14, vergel. Jerem. XXVI: 23. — Dan, ſchoon ik aan de waarheid van dit gezegde niet twijffele, moet ik echter hier bij doen opmerken, dat, volgens die bijgebragte plaatſen, de Profeet Jeſaïas, geſteld zijnde, dat er in deeze Godſpraak van hem geſproken wordt, veel eer in zijn vaderlijk graf, dan in de praalgraven der koningen, had moeten begraven worden. —

4.) Eindelijk beroept hij zich, in de voorreden voor zijn boekje, op de reeds meermalen aangehaalde plaats Jerem. XXVI: 23, daar het, als eene merkwaardige omſtandigheid, wordt aangetekend, dat de Profeet Uria op eene gemeene plaats begraven is: op welke plaats *Clericus* reeds heeft aangeteekend: *hier uit mag men beſluiten, dat de Profeeten niet plagten begraven te worden op de algemeene begraafplaatzen van het gemeene volk, maar in aanzienlijker grafſteden.* —

Maar een ieder ziet, dat hier uit niets meer kan worden opgemaakt, dan dat het zelve lot, 't welk Uria getroffen heeft, moogelijk in 't eerst ook voor Jeſaïas beſtemd is geweest, maar dat hij naderhand in eene aanzienlijker grafplaats is

 bij-

bijgezet. — Dewijl wij echter reeds (p. 243) de geſchiedkundige zwarigheden, aan welke deeze verklaaring onderworpen is, breedvoeriger voorgeſteld en ontwikkeld hebben, zal het niet noodig zijn, meer hier over te zeggen.

Nu moeten wij nog met weinige inzien de andere verklaaring van deeze plaats door *Staeudlin* (*i*) opgegeven. Hij meent, dat dit vers ook op de volgende wijze kan verklaard worden: te weeten, hij verſtaat onder het woord ויתן, volgends een gewoone uitlaating (ellipſis) het woord אלהים of יהוה; נתן neemt hij in de, dikwerf voorkoomende, betekenis van *beſtemmen*, *verördenen* (waar van wij tot een voorbeeld hier bij voegen Gen. XV: 18, Hoofd. XVII: 5.) en את voor het teeken van den *accuſativus*; zoo dat de zin hier op uitkoomt:

God maakte de Godloozen tot zijn Graf: (d. i. *liet hem door Godloozen omkomen*, per metonym. verg. Nah. I: 14, ומסכה אשים קברך)
En Rijken tot zijne koninglijke Grafplaats (d. i. *en liet hem door Rijken eene koninglijke Grafplaats bereiden.*)

Deeze

(i) l. c. p. 14, 15.

Deeze verklaaring verzeekert hij nergens gevonden te hebben, echter was ze ook reeds door de LXX en HIERONYMUS, die hen hier in gevolgd is, gegeven. De LXX vertaalen het: *δώσω* (*k*) (vel ut *οἱ τρεῖς* apud Theodoretum *δώσει*) *τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.* En HIERONYMUS: *et dabit impios pro ſepultura, et divitem pro morte ſua.* — Welke verklaaring, uitgezonderd die van het woord במתיו, bijkans dezelfde is, met die van *Staeudlin.*

Wij twijffelen wel niet, of het laatſte lid dien zin kan hebben; echter zouden wij dit ten aanzien van het eerſte lid niet durven vastſtellen. Veel eer zouden wij er, indien men dit geheele vers op die wijze wil verklaaren, dien zin aan geeven: *God heeft hem*, 't zij dan Jeſaïas, 't zij een ander, van wien hier geſprooken wordt, *een graf bereid* of *beſtemd, door*, of *onder de Godloozen:* – want de plaats Nah. I: 14, door *Staeudlin* aangehaald, ſchijnt zóó verklaard te moeten worden: *onder de geſnedene beelden zal ik u een graf maaken.* — Een ieder ziet, dat deeze verklaaring wat te hard is, en dat ze, bij naauwkeurig onderzoek, noch op Jeſaïas, noch zelfs op onzen Verlos-

(*k*) Zij ſchijnen geleezen te hebben אתן in prima perſona futuri. —

losſer past (*l*). Ik berust dan in de gewoone (*m*) uitlegging deezer Godſpraak, volgens welke deeze woorden gevoeglijk op den gezegenden Verlosſer kunnen toegepast worden.

Men beſtemde Hem (*n*) (of, *mijn volk* v'. 8. *beſtemde Hem*) *een graf met de kwaaddoeners*;
Maar met den Rijken (*o*) (*is*, of *zal zijn*) *zijne grafplaats* (*p*).

of:

Maar met den Rijken is Hij in zijnen dood.

De

(*l*) Over de *Alexandrijnſche* vertaaling deezer plaats oordeelt CLERICUS: *quae neque reſpondent Hebraïcis neque commodum ſenſum fundunt. Sed videntur ficta ab interprete, qui Meſſiam expectaret, quem late victorem futurum ſomniabat.* Dit echter zoude ik niet denken, daar de Alexandrijnſche vertaaler van Jeſaïas dikwerf van den waaren zin der woorden afwijkt; 't geen toch niet opzettelijk zal geſchied zijn. —

(*m*) Welke reeds LUDOV. CAPELLUS en CAMPEG. VITRINGA voor een gedeelte voorgeſteld hebben. —

(*n*) נָתַן *beſtemmen*, zie de voorbeelden (p. 262) aangehaald.

(*o*) עָשִׁיר vertaalen wij *een Rijken*, 't welk de gewoone beteekenis van dit woord is, Ruth III: 10, Pſ. XLIX: 3, Spreuk. XXII: 2, in welke plaatſen עָשִׁיר overgeſteld wordt

de redenen deezer vertaaling hebben wij hier onder kortelijk opgegeeven. ——

D. *Ein-*

wordt teegen דל of אביון of רש *eenen geringen, behoeftigen*, of *armen.* Zachariä echter (*in program. paſchal. Academ. Götting.* 1771.) Schulz, (*in Lexico Cocceji ad h. v.*,) Koppe, *Lowths Jeſaïas* IVte Band p. 79, en, die hun gevolgd is, Martini, in *Comment. ſupra laud.*, vergelijken het Arabisch عثر *ſtruikelen*, van hier *misdoen*, van waar عاثر *een Godlooze.*

Koppe meent, dat de Profeet zich van dit woord עשיר voor *een Godloozen*, in plaats van de gewoone פשע, חטא, bediend heeft, weegens de woordſpeeling, daar Jeſaïas veel werks van maakte, Hoofd. III: 24, LXI: 3, zoo dat de zin zijn zoude (volgends de eigen woorden van Martini): *ja zelfs hebben zij hem een graf toegeweezen met de Godloozen, eene begraafplaats bij de ſnooden; niettegenſtaande Hij geen onrecht deed* enz. (על *niettegenſtaande, offchoon*, Job. XVI: 7, Jer. II: 34). Dan, 't is waar, beändwoordt עשיר zeer wel aan רשע, en dus prijst zich deeze verklaaring door de evenredigheid der leeden aan. — Evenwel er is in de gantſche Schrift des O. T. geen één éénige plaats voor handen, daar de naam עשיר, *een booswicht*, of het woord עשר *godloos zijn*, of het ſubſtantiv. עשר *een ſchelmſtuk*, of *Godloosheid* betekent. — Immers Micha VI: 12, waar op Martini zich beroept, kan gevoeglijk verklaard worden: *de Rijken, (der ſtad) zijn vervuld met ongeregtigheid* enz., waar de Profeet weinig zoude ge-

zegd

D. *Eindelijk* koomt ook, wanneer wij de innerlijke gesteldheid deezer Godspraak raadpleegen, met de vooronderstelling en uitlegging van *Staeudlin* niet overëen, 't geen van het lang leven, van het geluk en van de navolgers van dien Persoon, wiens beschrijving hier voorkoomt, gezegd wordt, v^s. 10-12. Hier toe behooren

1.) Die woorden van het 10de vers.

אם־ תשים אשם נפשו יראה זרע
יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח

welke hij dus vertaalt:

Doch als Gij (ô God!) *zijn leven ten offer overgaaft,*

Zoo

zegd hebben, indien men het vertaalt, *haare Godloozen zijn vervuld met ongeregtigheid* enz.

(*p*) Dat het woord במתיו vertaald kan worden, *zijne grafstede* hebben wij (p. 257. volg.) aangeweezen. Maar indien iemand deeze beteekenis niet goedkeurde, welker gegrondheid nogthans en gemakkelijkheid in *exercitat.* ad h. l. in *Bibliotheca Hagana* Cl. II. fasc. II. p. 225-96, door CONRAD. IKEN, den Zoon, beweezen wordt, die vertaale het: *in zijnen dood*; het is toch bij de Hebreen gebruikelijk, om die woorden, die eene duurzaamheid te kennen geeven, in het meervoud te gebruiken, b. v. Jerem. II: 2, Ezech. XLII: 60. —

Zoo zal Hij daar voor in den mond der Nakomelingschap leven,
En Gods oogmerken zullen door hem bereikt worden (q).

De woorden derhalven אם־תשים, die den Uitleggeren zoo veel moeite gegeeven hebben (*r*), brengt hij tot God, volgende hier in uit de ouden *Ludov. de Dieu* (*s*) en *Joh Clericus*, en uit de nieuweren *Koppe* (*t*) en *Hensler* (*v*), die deeze plaats op dezelfde wijze verklaard hebben. — Hij merkt hier bij aan, dat de spreekwijze ראה זרע bij de Oosterlingen niets meer beteekent, dan *een groot geluk genieten*, en, indien ze van eenen gestorvenen gebruikt wordt, *een lang leven genieten*, en dat de zin deezer spreek-

(*q*) l. c. p. 16.

(*r*) Sommigen leezen met de *Vulgata* en het boek *Sokar* יָשִׂים; anderen veränderen de *punčten*, leezende תָּשִׂם. MICHAËLIS leest, met verändering der puncten van het woord אם dus אֵם־תָּשִׂים, *Eene Moeder zal zijn leven ten schuldoffer over geven:* en door de *Moeder* verstaat hij de *Joodsche kerk*; 't welk niet ligtelijk zich aan iemand zal aanprijzen. —

(*s*) *Critic. Sacr. ad h. l.*

(*t*) LOWTHS *Jesaïas von* KOPPE IV. Band p. 80.

(*v*) *Jesaïas ueberfezt, von* HENSLER p. 374.

ſpreekwijze te deezer plaats is: dat de Profeet, offchoon de dagen zijns leevens, op een geweldige wijze, waren afgeſneeden, echter in een ander opzicht langer zoude leeven. Hij voegt er bij, dat deeze verklaring met den geest en denkbeelden van die tijden, en zelfs met de eigen woorden deezer Godſpraak beter overeenkome, dan wanneer men hier aan een leven na den dood, of aan eene geestelijke nakomelingſchap, wilde denken. ——

Bij naauwkeurige overdenking ſtem ik wel toe, dat men de woorden אם־תשים op God toepasſelijk maakt; alleenlijk merk ik met DE DIEU aan, dat moogelijk de Apostel *Paulus* op deeze plaats het oog heeft, wanneer hij 2 Kor. V: 21 zegt: *dien, die geen zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt.* Derhalven, wanneer er gezegd wordt, dat God Hem, van wien hier geſproken wordt, geſteld heeft tot een offer voor de zonden, zoo moet dit gebragt worden tot den gezegenden Zaligmaaker, dien de Hemelſche Vader beſtemde, om een offer voor de zonde te zijn. — Dan, even zoo gereedelijk kan ik er mijne toeſtemming niet aan geven, dat de ſpreekwijze ראה זרע niets meer zoude betekenen, dan: de *genieting van een groot geluk.* — Men leze ſlegts Job V: 25, Jeſ. XLIII: 5, 6 — Hoofd. XLIV: 3, in welke plaatzen זרע allerduidelijkst *de nakome-*

melingſchap beteekent, en door de ſpreekwijze, זרע *hebben* of *zien*, niet in het gemeen ſlegts *allerlei geluk* wordt aangeweezen; en men vergelijke met onze plaats Pſ. XXII: 31, wanneer het ten duidelijkſten zal blijken, dat ראה זרע het zelfde betekent, als *nakomelingen*, of wel, gelijk het hier voorkoomt, *aanhangers*, *belijders zijner leer te hebben.* — En dat האריך ימים, het zelfde zijn zoude met *in den mond der nakomelingſchap te leven*, en daar door *na den dood nog beroemd te zijn*, wordt nergens in de H. Schrift geleerd: maar deeze ſpreekwijze wordt gebruikt, of van de zulken, die, gedüurende eenen geruimen tijd, zich ergens bevinden, bij voorb. Gen. XXVI: 8, of die lang na een' ander leven Joz. XXIV: 31, of ook wier leven, booven den gewoonen leeftijd der menſchen, verlengd wordt, Deut. XXII: 7, 1 Kon. III: 14, Pred. VIII: 12, 13. — Daar nu hier geſproken wordt van een' reeds geſtorven perſoon, moet het, volgends de analogie der taal, of een langer leven der ziel na den dood, of een leven in de nakomelingſchap, dat is, in de waare verëerers van zijne leer, beteekenen.

Eindelijk vertaalt *Staeudlin* de woorden: וחפץ יהוה בידו יצלח dus: *en Gods oogmerken zullen door hem bereikt worden*: — en, om dit op *Jeſaïas* te kunnen toepasſen, merkt hij vooraf aan,

dat

dat men, wegens het ſtilzwijgen der geſchiedenis, buiten ſtaat geſteld wordt, dit naauwkeuriger te bepaalen, en ſtelt zich voorts de geheele zaak dus voor (x): — „ deeze dood van Jeſaïas heeft den koning Manasſe en het Israëlſche volk geleegenheid kunnen geven tot bekeering; zoo draa toch de onſchuld van den Profeet openbaar wierd, moest zijn dood aan elk, die er bedaardelijk over nadagt, voorkoomen, als de dood van eenen Wijzen, die de waarheid met zijn bloed bezegelde; zoo dat, even door dit geval, het gezag en de invloed der waarheid, bij de tijdgenooten van Jeſaïas en bij de nakomelingſchap, des te meer bevestigd en uitgebreid wierd, en de oogmerken van God, door den dood van zijnen Gezant, des te heerlijker bevoorderd wierden." — Dan, hier tegen wil ik opgemerkt hebben, dat men, door deeze verklaaring, de zaak, als reeds geheel volëindigd, beſchouwt, als of, namentlijk de oogmerken van God, door den dood van den Profeet, reeds in de daad bereikt waren; daar nogthans in deeze Godſpraak van iets, 't geen nog toekoomſtig was, geſproken wordt. Maar hoe konde dit dan, op zulk eene wijze, voorgeſteld worden? te meer, wanneer wij hier bij in aanmerking neemen de vooronderſtelling van

(x) l. c. p. 17. —

van *Staeudlin* zelven, dat Manasſe, na dat hij berouw had over zijne gepleegde misdaaden, heeft zorg gedraagen, dat Jeſaïas in de koninglijke praalgraven wierd bijgezet. Daar nu, volgends zijne verklaring, v^s. 9 van deeze daad van Manasſe wordt melding gemaakt, volgt hier uit, *of* dat dit Dichtſtuk eerst toen opgeſteld is, toen reeds de Goddelijke oogmerken, door den dood van Jeſaïas, bereikt waren, en dat derhalven, in onze Godſpraak, hier van, niet als van iets toekoomſtigs konde geſproken worden — *of* dat men naar eene andere verklaaring van deeze geheele plaats moet omzien.

Hij beroept zich wel, *ten anderen* op de volgende verſen. „ 't Gene er volgt," zegt hij, „ ſchijnt genoegzaam te zijn, om te bewijzen, dat dit denkbeeld hier moet aangenoomen worden." Men moet opmerken, dat God wederom ſpreekt, en zijnen Profeet invoert, als roemende op de luistterrijke eer, die hij na den dood was deelächtig geworden. — Uit dien hoofde verklaart hij het 11de v^s. dus: (*y*)

Van alle elende ontheven,
Zal hij vele vereerers krijgen!

Hij,

(y) l. c. p. 18. —

Hij, mijn echt Gezant,
Zal velen ter waarheid leiden,
Want hij droeg hunne straffen.

zeggende, dat deeze verklaaring aan het spraakgebruik ook allerbest beändwoordt, dat מעמל־יראה eene zoogenoemde *constructio praegnans* is; dat, 't geene er volgt, יראה ישבע een *Hebraismus* is, *hij zal in meenigte zien;* dat שבע moet samengevoegd worden met ברעתו, gelijk reeds *Aquila*, *Theodotion*, *Symmachus*, de LXX en de *Syrische* vertaling daar in voorgegaan zijn; en dat die verklaaring, welke *Doederlein* gegeeven heeft, alleen de waare is: *Hij zal vele eerbiedigers van zijne leer vinden.* Naar het gevoelen van *Staeudlin* koomt derhalven de zin hier op uit: „ velen zullen er tot inkeer komen, op de ge„ dachte, dat zij zelven door eigen schuld die „ doodstraf verdiend hadden, welke de Profeet, „ schoon onschuldig, op zich genoomen had, „ en veele zullen dus der waarheid hulde doen, „ welke hij met zijnen dood bezegelde."

In 't gemeen merk ik hier op aan, dat er noch hier, noch in het 4 en 5 v[s], noch ook v[s]. 12, daar het oogmerk van den dood van dien bedoelden Persoon wordt aangewezen, eenige melding voorkoomt van eene bevestiging *der waarheid*, of van *het gezag* der Godspraaken, door zijnen dood;

dood; maar dat veel eer, door het gantſche ſtuk, dit het heerſchend denkbeeld is, dat deze Perſoon den dood ondergaan heeft, van God in den dood overgegeeven is, en zich zelven heeft overgegeeven, *voor de zonden van anderen.* Maar, dit zoo zijnde, kunnen de opgenoemde verklaringen van *Staeudlin* geenſins gezegd worden, den zin dezer woorden volledig uittedrukken. —

Ten aanzien echter van het 11de vs. merk ik in het bijzonder aan, dat de zin van het eerſte lid עמל נפשו ילאה, al te zeer, bij wijze van omſchrijving, door hem vertaald is, daar het, eenvoudig overgezet, dus luidt:

> *Wegens dit lijden*, ('t welk Hij ondergaan heeft) *zal Hij* (geluk) *verkrijgen* (zien) *en daar mede verzadigd worden.* (ישבע)

Het woord ישבע ſchijnt wel ſamengevoegd te kunnen worden met בדעתו; maar dan kan de zin niet zijn: *Hij zal vele eerbiedigers van zijne leer vinden*; maar veel eer dus:

> *En door deszelfs kennis* (te weten, de kennis van zijn lijden) *zal hij verzadigd* (*vervrolijkt, verkwikt*) *worden.* —

(bij de overweging, namentlijk, van het oog-

 merk

merk van zijn lijden, 't welk nu vervolgends wordt opgegeeven)

Want deze mijn knecht, de Regtvaardige (de waarächtige) *zal velen regtvaardigen; om dat Hij hunne zonden zal dragen*:

't gene reeds voor een gedeelte de verklaring van *Vogel* was (*ad* GROTII *annotat. in V. T.* Tom. II. p. 103.)

Eindelijk brengt hij het 12de v[s]. met zijne vooronderstelling zóó overëen, dat hij het eerste lid van dat v[s]. vertaalt:

Ja, vele aanhangers wil ik hem toedeelen:
Zelfs machtigen zullen zijn buit zijn!

En hier bij tekent hij aan: חלק שלל is, volgens het Hebreeuwsch, *buit* of *roof nemen*: — de zin koomt dan hier op uit: „ zelfs de aan„ zienlijkste en eerwaardigste mannen zullen zich „ eens voor Jesäïas verklaren, en de, door hem „ voorgestelde, Godspraaken eerbiedigen. " Maar hoe zoude dit eene belooning zijn kunnen voor den Profeet, die, na zijnen dood, offschoon ook zeer velen het gezach zijner Godspraaken erkenden en eerbiedigden, niets daar van gewaar worden, en er gevolgelijk zich ook niet over verblijden konde? Maar wanneer wij het op den Mes-

Messias brengen, dan is alles duidelijk en levert zelfs een veel nadrukkelijker zin op. Dezen toch heeft God verëerers gegeeven onder veele Natiën; ook de magtigste koningen eerbiedigen Hem, en beschouwen Hem, als hunnen Heer: en deze uitneemende vergelding is Hem toegewezen, om dat Hij zich zelven vernederd had tot den dood des kruises. Op Hem kan ook allergevoegelijkst het volgende worden toegepast:

תחת אשר הערה למות נפשו
ואת פשעים נמנה
והו חטא־רבים נשא
ולפשעים יפגיע:

't gene door *Staeudlin* te regt vertaald wordt (z):

Wijl hij de schande eenes geweldigen doods droeg;
Wijl hij als een misdadiger behandeld wierd;
Wijl hij de straf van vele andere droeg;
En zich voor schuldigen aan den dood onderwierp.

(het laatste konde beeter vertaald worden: en voor overtreeders bad.)

Te recht merkt hij aan, dat הערה נפשו niet bete-

(z) l. c. p. 19. —

tekent: *zijn leven aan den dood blootſtellen*, of *in den dood uitſtorten*; maar dat הערה betekent: *ontblooten*, *onteëren*, en hier van daan, *aan ſchande blootſtellen*. (vergel. Levit. XX: 18, 19.) Een ieder ziet, dat dit alles op den Mesſias allergevoegelijkst kan worden toegepast. — Want 't gene *Staeudlin* zegt: „ Jeſaïas had waarſchijnelijk zijn leeven kunnen behouden, indien hij die ſcherpe gezegden en dreigende Godſpraaken tegen de ſtad Jeruzalem en den koning had willen herroepen:" is niets, dan eene loutere gisſing; ook kan van hem, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, niet gezegd worden, dat hij voor ſchuldigen gebeden, voor ſchuldigen zijn leeven in den dood heeft overgegeeven. Doch verſtaan wij dit van den Mesſias, welk een helder en aangenaam licht wordt er dan over deze Godſpraak verſpreid! Deze toch heeft zich zelven overgegeeven aan den ſchandelijkſten dood des kruiſes. Deze heeft de ſtraf der ſchuldigen op zich genomen, ſchoon Hij in zich zelven volkoomen vrij van alle ſchuld was. Deze wierd van woedende vijanden als een kwaaddoener behandeld. Deze heeft voor godloozen gebeeden. — En, hierom van den Vader uitneemend verhoogd, is Hij reeds in de daadelijke bezitting der Hemelſche heerlijkheid geſteld, en ziet van den zeetel zijner Majeſteit, met Goddelijke

lijke blijdſchap en zeegepraal, neder op zoo veele millioenen, die Hem, in alle gewesten der aarde, veréeren, zich voor Hem buigen en Hem belijden, den Heer te zijn. —

Ook kunnen, om er dit nog bij te voegen, de plaatſen van *Jeremias*, door onzen Uitlegger bladz. 23-36 verklaard, bij voorb. Jerem. XX: 7-13 en vs. 14-18, Hoofd. XV: 10-21, en andere, die met deze opgenoemde zoude kunnen vergeleken worden, als Jerem. XI: 18-22, tot ſtaving zijner vooronderſtelling niets toebrengen; uit dezelve toch kan alleenlijk bewezen worden, dat Jeremias vele wreede behandelingen van zijne vijanden heeft moeten ondergaan; maar nergens word er geleerd, dat hij dezelve ondergaan heeft, in plaats van het volk, of ter wegneming van de zonden des volks.

Veel is er tot dus verre van ons voorbijgegaan, waar door de gewoone opvatting dezer Godſpraak, die dezelve van den Mesſias verklaart, nog daarenboven zoude kunnen geſtaafd en bevestigd worden: dan, dewijl wij dit ſtuk reeds breedvoeriger behandeld hebben, dan ons plan was, en het gezegde ons genoegſaam toeſchijnt, ter verdediging van de echtheid en verklaring dezer Godſpraak, zullen wij dit bewijs, uit derzelver innerlijke geſteldheid ontleend, beſluiten, en er alleenlijk bijvoegen, 't geen *Vogel* daarvan

 naar

naar waarheid gezegd heeft: (not. ad GROTIUM T. II. p. 109.) „ *Zij, die zich zelven willen doen gelooven, dat er in dit Hoofdſtuk niet van den Mesſias, maar of van het Joodſche volk, of van Mozes, of van Jeſaïas, van Jeremias, van Jozia, of van anderen geſprooken wordt, kunnen vele dingen, welke van deezen Perſoon gezegd worden, of geheel niet, of niet dan zeer gedwongen, verklaaren; uit dien hoofde hebben wij het gevoelen der zulken, die in deeze voorzegging niemand anders, dan den Mesſias zoeken, als ten hoogſten waarſchijnelijk en bewijsbaar, ook voor ons zelven omhelst.*" —

III. En, eindelijk ook aan dezulken, die het gezach der gewijde ſchriften van het N. T. eerbiedigen, moet deze onze verklaring aangaande den Mesſias, om die rede, als zeer bewijsbaar en gegrond voorkoomen, omdat dezelve op het gezach der ſchriften ſteunt. Want niet alleen in verſcheiden plaatſen, waar de door Gods Geest verlichte Schrijvers van den dierbaren Verlosſer, van al het lijden, 't welk Hij ondergaan heeft, en van zijnen wreeden en ſmadelijken dood, ſpreken, bedienen zij zich van woorden en ſpreekwijzen, die, of uit de Griekſche vertaling dezer Godſpraak duidelijk ontleend zijn, of zóó ingericht zijn, dat ze tot dezelve volſtrekt behooren gebragt te worden, bij voorb. 2 Cor.

V: 21,

V: 21, 1 Petr. II: 22, 24, 25, — Joh. I: 29, 1 Joh. III: 5; maar de gezegden in deze Godspraak voorkoomende, worden ook zelfs uitdrukkelijk op Christus, op het heilzaam werk, 't welk Hij verrigt heeft, en op den toeneemenden aanwas en uitbreiding van het Christendom, toegepast Joh. XII: 38, Rom. XV: 21. Ja! wat meer is! het gesprek van Philippus met dien kamerling, die, op zijnen waagen zittende en te rug keerende naar zijn Vaderland, bezig was, met dit Hoofdstuk van *Jesaïas* te lezen, zal dit te meer nog bevestigen. Van hem gevraagd wordende: *ik bid u, van wien zegt de Profeet dit? van zich zelven of van iemand anders?* andwoordt de Apostel zoo, dat hij uit deze Godspraak, die hij oordeelde van den Messias te moeten verklaaren, aanleiding nam en een begin maakte, om hem het heilrijk Euangelie aangaande Christus te prediken. Hand. VIII: 32-38. — Nu behoort het gezach van dezen gewijden Man ook ons te bewegen, om deze Godspraak van den gezegenden Verlosser te verstaan, die voor de zonden der menschen het smertelijkst lijden onderging, en vervolgends verheeven wierd tot de hoogste heerlijkheid in den Hemel. (*a*) —

JES.

(*a*) ECKERMAN beweert wel, in *de Theolog. Beiträgen*, I Band 2t. Stuck p. 159, dat Philippus niet ge- zegd

JESAÏAS LVI. *en eenige andere enkelde plaatsen.*

De volgende Hoofdstukken van *Jesaïas*, worden, zoo veel ik weete, door niemand opzettelijk verdacht gemaakt. Echter oordeele ik het noodig, hier nog iets te zeggen over eene zekere bedenking van *Koppe*, welke hier toe behoort.

zegt heeft, dat deeze Godspraak van den Zaligmaker handelde; maar veel eer daar uit aanleiding genomen heeft, om het heilrijk Euangelie van Christus te prediken; 't geen ook gevoegelijk konde geschieden, indien dit gezegde slegts op den Zaligmaker wierd toegepast. — Dan, ik wenschte wel te weten, of Philippus, in zijn andwoord op de vraag, welke de Schatbewaarer der koninginne van Candace hem voorstelde; *van wien spreekt de Profeet hier, van zich zelven? of van eenen anderen?* ontkend of bevestigd heeft, dat de Profeet daar van zich zelven gesprooken heeft? indien hij het ontkend heeft, zoo moet volgen, naar de bedoelde meening van Philippus, dat hij van eenen anderen, gevolgelijk van den Messias, gesproken heeft. Heeft hij het bevestigd, hoe konde dan de Apostel daar in eenige aanleiding vinden, tot de prediking van het Euangelie van Christus, ten zij men stellen wil dat de Profeet Jesaïas een voorbeeld van den gezegenden Verlosser was? Maar dit is althans zeer verre af het gevoelen van ECKERMAN te zijn, en zal ook niet ligtelijk iemand behagen, die geen vermaak vind, om zich te verliezen in de doolhooven der voorbeeldige Godgeleerdheid.

hoort. Deze toch merkt op het eerste gedeelte van het LVIste Hoofd. van dezen Profeet aan (*b*): dat het vreemd is, dat de Profeet vs 2 de onderhouding van den Sabbath, niet alleen met de algemeene pligten der deugd saamenvoegt, maar zelfs vs. 6 bij uitsluiting bijkans den Israëlleren aanbeveelt; dat er slechts weinige plaatsen voorkoomen, welke met dezen eenige gelijkheid hebben, en over welke men zich nog meer bevreemden moet, Hoofd. LVIII: 5, 13, 14, LXV: 4. LXVI: 3, 17; daar het nogthans dezen Profeet minder eigen schijnt te zijn, (indien men uit de leerwijze, van welke hij zich anders doorgaands in dit gantsche boek bedient, besluiten mag:) om de louter ceremoniëele wetten van den Mosaïschen Godsdienst den Israëlleren, met zulk een' ernst, ter onderhouding aantebeveelen, waar meede hij hun, van den dienst der afgoden, van de onderdrukking der ellendigen, van den hoogmoed en van de verkwisting hunner goederen, poogt aftetrekken.

Laat mij mijn gevoelen aangaande elke van deze bijgebragte plaatzen, met weinigen voorstellen!

Ten aanzien van Hoofd. LVI: 2 en 6 zal het

1.) ge-

(*b*) LOWTHS *Jesaias*, *herausgegeben von* KOPPE IV Band p. 88.

1.) genoeg zijn, te zeggen, dat de Profeten op verschillende tijden, ook op een' verschillende wijze, hebben gesprooken; want, terwijl bij voorb. onder het volk een vuurige ijver heerschte tot waarneming van uitwendige plegtigheden, met verwaarloozing van de plichten der Godvrucht en menschelijkheid, daar moesten zulke menschen van dien uitwendigen dienst teruggebragt en ernstig opgewekt worden tot de betrachting van 't geen meer noodzakelijk was, zoo als dit door den Profeet Hoofd. I geschiedt. Doch wanneer de afgoderij en de verwaarloozing van den Godsdienst, op een verbaazende wijze, gelijk onder de regeering van Achas, begonden toeteneemen, spreekt het van zelfs, dat er weder andere vermaningen vereischt wierden. (*c*) —

2.) Vervolgends moet men opmerken, dat de Profeet hier inzonderheid spreekt van vreemdelingen en Joodengenooten, die den Joodschen Godsdienst hadden aangenoomen, of vervolgends nog zouden aannemen, welker uitwendig onderschei-

(*c*) Het is toch waarschijnelijk, dat de Profeet voornamentlijk tot zijne tijdgenooten, en niet tot de nakomelingen spreekt. Cf. MICHAËLIS *ad* Cap. LV seq. & VOGEL *ad* HUG. GROT. *annot. in V. T.* II Tom. p. 118. —

ſcheidend kenteeken, beſtaande in de ſtipte onderhouding der plechtigheden van den Mozaïſchen Godsdienst, zeekerlijk ook behoorde in aanmerking genoomen te worden. (vergel. vˢ. 5-7.)

3.) En, eindelijk, moeten wij er dit nog bijvoegen, dat de Profeet de onderhouding van den Sabbath den Israëlleren niet *alleenlijk* aanbeveelt, gelijk *Koppe* denkt; maar wel degelijk hun ook andere plichten inſcherpt, en hun, in 's Heeren naam, vermaant, om voorſtanders van recht en geregtigheid te zijn vˢ 1, hunne handen van het kwaad aftetrekken vˢ. 2ᵇ. —

Dan, het is onbegrijpelijk, hoe zich *Koppe* ook op het LVIIIſte Hoofd. van dezen Profeet heeft kunnen beroepen. Daar zegt *Jeſaïas* uitdrukkelijk vˢ. 2-12., dat zelfs de ſtrengſte onderhouding van uitwendige plechtigheden bij God van geene waarde is, ten zij er de beöeffening van waarheid en gerechtigheid en de barmhartigheid jegens verdrevenen en behoeftigen, mede gepaard gaa. — De ernſtige aanprijzing van eene ſtipte onderhouding van den Sabbath vˢ. 13, 14 ſchijnt in dit verband wel eenigzins vreemd te zijn; echter ben ik het hier in met *Koppe* (*d*) niet

(*d*) *Jeſaïas von* LOWTH - *herausgegeben von* KOPPE, IV Band p. 104. —

niet ééns, die deze verſen voor een laater bijvoegſel houdt, 't welk ter aanprijzing van den Sabbath, naderhand bij de oude Godſpraak van *Jeſaïas* zoude zijn bijgevoegd; want buiten twijffel heeft dit door *Jeſaïas* zelven kunnen geſchieden, om, bij die ernſtige vermaaning aan de Israëlleren, om hun vertrouwen niet te ſtellen in een' enkel uitwendige veréering van het Opperweezen, nog eene aanwijzing te voegen, aangaande de wijze, om den Sabbath zóó te vieren, dat God een welgevallen konde hebben aan deze Hem toegebragte hulde. — En dit was zoo veel te meer noodzakelijk, ten einde het volk den Profeet niet zoude kunnen teegenwerpen, dat het zijne bedoeling was, om allen uitwendigen Godsdienst af te ſchaffen en te verwerpen; dien nogthans God zelf in de wet van Moſes zoo nadrukkelijk geboden had. — Het zoude wel, in den eerſten opſlag, kunnen ſchijnen, wanneer men Jerem. XVII: 21-27, of Nehem. XIII: 19 volg. leest, dat deeze gezegden, in de ſchriften van *Jeſaïas* voorkoomende, tot de latere tijden van *Jeremias*, of *Nehemia*, moeten gebragt worden; maar, wanneer men die plaatſen met de veréischte aandacht inziet, en met de onze vergelijkt, zal men, ook zonder mijne aanwijzing, van zelven ontdekken, dat daar van eene geheel onderſcheiden zaak geſproken wordt,

op

op welke in deze plaatzen geheel niet gezien wordt.

Aan meerdere zwarigheden schijnen die door *Koppe* aangehaalde plaatzen onderheevig te zijn; welke Jes. LXV: 4, en LXVI: 3, 17, voorkomen. Daar wordt van menschen gesprooken, die *in de hoven offeren*, *op altaaren van tichelsteen* (of *op de daken*, gelijk anderen het verklaren) *rooken*, *bij de graven zitten*, *zwijnenvleesch en muizen eeten*, *en sop van verfoejelijke dingen in hunne vaaten hebben.* —

Het is ontwijffelbaar zeker, dat, in deze beschrijving, bijkans de hoogste trap van afgoderij, aan welke de Israëlleren zich hadden overgegeeven, aangewezen en de allernaauwste gemeenschap met de afgodendienaars, getekend wordt.

Maar de Uitleggers koomen niet over één in de bepaling der tijden, tot welke deze beschrijving moet gebragt worden, en dit is ook, naar mijne gedachte, ten uitersten moejelijk (*e*). Daar

(*e*) Het is mijn oogmerk niet, deze plaatsen thans breedvoeriger te verklaren. Ik schrijf geen *Commentarie* over *Jesaias* Godspraken, maar tracht alleenlijk derzelver echtheid te verdedigen. — Men raadpleege met de Uitleggers, en onder deze vooral met DE GROOT, CLI-

Daar het echter genoegzaam zeeker is, dat de zwarigheid, die er in de verklaring van de een of andere plaats zich opdoet, op zich zelven geenſins genoeg is, om desſelfs echtheid en ongeſchondenheid verdacht te maken, en ook geene andere bewijzen daar teegen, zoo verre mij bekend is, zijn bijgebragt, achte ik het onnodig, deeze plaatſen hier breedvoeriger te verdeedigen.

JEREMIAS.

In de eerwaardige verzameling der Schriften van het O. T. volgt nu *Jeremias*, wiens genie en poëtiſchen karaktertrek ik liever met de woorden van den onſterffelijken *Lowth*, een allerbevoegst Richter in deze, dan met de mijne, tekene: „ Jeremias," zegt hij (*f*), „ offchoon noch van bevallige cierlijkheid, noch van verheven-

CLERICUS, VITRINGA, en uit de nieuwere met MICHAËLIS en HENSLER. 't Is de leezing waardig, 't geen deze laatſte tot opheldering dezer Hoofdſtukken heeft aangetekend, *in L. Jeſaïas ueberſezt von* HENSLER p. 396. ad finem.

(*f*) LOWTH *de Sacra Poëſi hebræorum Praeleſt.* XXI. p. 278, 279. *edit. Oxon.* (T. II. p. 426. *edit. Gœtting.*)

venheid verſtoken, moet echter in beide voor Jeſaïas onderdoen."

In zijne volzinnen is hij weinig verheven, in zijne ſpreuken doorgaands te flaauw en flap, als die dikwerf in zagter aandoeningen verkeert, en voornamelijk geſtemd is voor droefheid en mededogen. Dit ſtraalt wel inzonderheid in zijne *Klaagliederen* door, waar deze de eeniglijk heerſchende aandoeningen zijn; maar dikwerf heerscht die klaagtoon ook in zijne voorzeggingen, en vooral in het eerſte gedeelte van dit Boek, 't welk doorgaands dichtkundig is; het middenſte bijkans geheel geſchiedkundig; het laatſte gedeelte, uit zes Hoofdſtukken beſtaande, is geheel dichtkundig; het behelst veele, onderſcheidentlijk aangeteekende Godſpraaken, in welke deze Dichter bijkans de verhevenheid van *Jeſaïas* evenaart (*g*)."

Ik

(*g*) Hier meede verdient ook vergeleken te worden, 't gene EICHHORN hier over heeft, in zijne *Inleiding in het O. T.* III. Deel §. 536. p. 142. volg. inzonderheid p. 147. en PAREAU (Prof. te Deventer) in zijn uitmuntend boek: *Threni Jeremiæ, philologice et critice illuſtrati a Joh. Henr. Pareau, Lugd. Batav.* 1790, *obſervat. general.* §. 5, 6, 7. p. 11–39. waar hij over den ſtijl van Jeremias en den aart zijner dichtſtukken, op een geleerde en naauwkeurige wijze, handelt.

Ik zal over het gezach der onderſcheiden Godſpraaken van *Jeremias* ſlegts weinig zeggen, daar toch, zoo veel ik weete, derzelver echtheid door niemand ooit is in twijffel getrokken. —

Echter koomen er in de Schriften der geleerden drie dingen voor, welke eenigſins hier toe behooren, en over welke ik, als in het voorbijgaan, wel iets diende te zeggen.

Het eerſte is betrekkelijk veele Godſpraaken van *Jeremias*, die verlooren ſchijnen geraakt te zijn, en de gevoelens der Geleerden hier over.

Het andere tot de echtheid der Godſpraaken, welke tot buitenlandſche Natiën gericht zijn (Hoofd. XLVI — LI.)

Het derde tot het LIIſte Hoofd. van dezen Bundel, 't welk veele Uitleggers oordeelen geen oorſprongelijk ſtuk van den Profeet *Jeremias* te zijn. —

Ten aanzien van *het eerſte ſtuk*, moet ik hier vooral doen opmerken, dat bijzonder twee der laatere Geleerden eene nieuwe vooronderſtelling, aangaande eene dubbelde uitgave (recenſie) van den text van *Jeremias*, hebben opgegeeven, de ééne namelijk de *Palaeſtijnſche* zijnde, en de andere de *Aegijptiſche*. —

Beide Mannen koomen wel hier in overëen, dat er zulk eene dubbelde uitgave van den text

van

van *Jeremias* voorhanden zij (*h*), maar zij verschillen in de bepaaling der waarde van deze tweeërlei uitgave. — *Eichhorn*, die het eerst, zoo veel ik weet, deze vooronderstelling uitvoerig voorgesteld en ontwikkeld, en derzelver waarheid, bij wijze van gevolgtrekking, getracht heeft te staaven (*i*), heeft aan de *Palaestijnsche* uitgave, welke wij nu hebben, boven de *Aegijptische*, van welke zich de LXX. bediend hebben, de voorkeur gegeven. — Zijn gevoelen koomt hier op uit: dat *Jeremias* zelf deeze tweeërlei uitgave bezorgd heeft. Maar dat de *Palaestijnsche* of *Hebreeuwsche*, zoo als wij die nu nog in den *Masorethischen* text hebben, laater, op verscheiden plaatzen naauwkeuriger, door den Profeet zelven meer beschaafd, met verscheiden bijvoegsels vermeerderd zij, en, uit dien hoofde, de voorkeur verdient boven die, van welke zich de *Alexandrijnsche* vertalers bedienden, welke zij vonden in Aegijpten, waar zij

(*h*) Naar de gedachte van HERINGA moet deeze gantsche vooronderstelling, als ongegrond, verworpen worden, *aangeh. pl.* p. 285—299. —

(*i*) *In s. bemerkungen ueber den text des Propheten Jeremias* (*Repert. für biblische und Mörgenland. Literatur* Th. I. p. 141 seq.) *Inleid. in 't O. T.* III. D. p. 162—268 vooral p. 196. volg.

zij woonden, en waar deze recensie buiten twijffel door de Jooden, die derwaards gevlucht waren, gelaaten was. — Dan, geheel anders is hier over het gevoelen van den scherpzinnigen *Michaëlis*, die vastſtelt: „ er zijn twee uitgaven der Godſpraken van *Jeremias* voorhanden, 1.) éene, welke in Palaeſtina en Babel gevonden wierd, welke wij nu nog in den Hebreeuwſchen Bijbel hebben; maar die misſchien ſommige twijffeächtige en min echte ſtukken behelst. 2.) De andere, die in Aegijpten gevonden wierd, waarheenen *Jeremias* door de Jooden gebragt, en waar hij ook geſtorven is. — Van deze uitgave hebben de LXX. eenige proeven opgegeeven, die zeer wijd verſchillen van den *Maſoretiſchen* text; en ik geloov in ſtaat te zijn, om te bewijzen, dat die *Aegijptiſche* uitgave, ſchoon niet zonder feilen (want wat uitgave is er zonder feilen?) echter in veele plaatſen de voorkeur verdient boven die, welke wij in onzen Hebreeuwſchen Bijbel hebben (*k*)". Hij had beloofd, breedvoeriger hier over te zullen handelen, in zijne inleiding in het O. T. welke hij wel begonnen, maar, door den dood ver-

(*k*) MICHAËLIS, *anmerkungen zu ſeine ueberſetzung des N. T. fuer ungelehrte b. Math.* XXVII: 9. *im* I. Theil 285.

verrast, niet ten einde gebragt heeft. — Daar dit nu, om die rede, niet geschied is, kunnen wij ook de redenen, welke hij meende te hebben, om de uitgave der *Alexandrijnsche* vertaaling de voorkeur te geeven, boven die, welke wij in onzen Hebreeuwschen Bijbel hebben, niet beöordeelen. —

Het schijnt wel, in den eersten opslag, tot bevestiging van het gevoelen van *Michaëlis* te dienen, dat *Jeremias*, naar alle waarschijnlijkheid, in Aegijpten gestorven zij (*l*), en uit dien hoofde zoude men ook mogen verwagten, dat daar eene volleediger en naauwkeuriger uitgave zijner Godspraaken voorhanden geweest zij; maar wanneer men, met eenige aandagt, leest, wat de scherpzinnige *Eichhorn* daar over geschreven heeft, dan koomen ons, aan den anderen kant, wederom gewichtige redenen voor, door welke wij gedrongen worden, om het gevoelen van *Eichhorn* te omhelzen, dat, namentlijk, de Hebreeuwsche text, of de *Palestijnsche* uitgave, boven de *Aegijptische*, van welke zich de *Alexandrijnsche* vertalers bedienden, moet gesteld worden, daar het toch hem, die de beide uitgaven met malkanderen vergelijkt, van zelven in

(*l*) EICHHORN, *aangeh. plaats*, p. 141.

in het oog valt, dat de *Palaeſtijnſche* met meerder naauwkeurigheid overgezien is, en zeer veel behelst, 't welk tot opheldering der Godſpraaken kan dienen, en zelfs ten hoogſten noodzakelijk is; maar in de *Aegijptiſche* uitgave niet gevonden wordt (*m*). Ja! dat daarenboven in deze uitgave, welke de *Maſoretiſche* text volgt, ſommige geheele Godſpraaken gevonden worden, die in de *Alexandrijnſche* vertaling niet voorkomen. — Waar van een voorbeeld voorkoomt Hoofd. XXXIII: 14—26, om welke reden *Michaëlis* de echtheid dezer verſen heeft in twijffel getrokken (*n*). Hij belijdt zelf, dat deze geheele plaats overeenkomſtig is met den ſtijl van den Profeet, iets dat allerduidelijkst blijkt, wanneer men deze Godſpraak met andere van dien zelven Profeet vergelijkt, b. v. Jerem. XXIII: 5, 6. met Jerem. XXXIII: 14—16, Hoofd. XXXI: 35, 36. met XXXIII: 20—22. en 25, 26. En *Eichhorn* merkt daarenboven te recht aan, dat de verklaaring dezer Godſpraak geenſins moejelijk kan geöordeeld worden, indien men ſlechts den ſpreuk- en beeldrijken ſtijl van den

(*m*) EICHHORN, *aangeh. plaats*, inzonderheid pag. 131—193. en p. 195. volg.

(*n*) In den *anmerkungen zu ſeinen ueberſetzung des A. T. fuer Uugelehrte* IXter Theil p. 106 ſeq. —

den Profeet in het oog houdt; die zwarigheden toch, welke *Michaëlis* onöverkomelijk acht, zijn daar uit ontſtaan, dat hij alles, volgends de allerſtrengſte betekenis der woorden opvat, zonder eenigſins acht te ſlaan op het dichterlijke in deze Godſpraak, 't welk een uitlegger der Profetiſche ſchriften voorăl in aanmerking dient te nemen. Waaròm wij den lezer verzenden naar de ſchriften der uitleggers, en onder deze inzonderheid naar *H. de Groot* en *Herm. Venema*; die ook deze Godſpraak hebben opgehelderd. Dit eene zij mij nog vergund aantemerken, dat, indien de zwarigheden van *Michaëlis*, uit de volzinnigſte dichterlijke ſpreekwijzen dezer Godſpraak, voorăl vs. 17, 18, 21, 22. voorkoomende, ontleend, genoegſaam waren, tot verzwakking van derzelver gezach, dan ook alle die Godſpraaken, als onëcht, zouden moeten verworpen worden, in welke de toekoomſtige welvaart des volks geteekend word, met beelden, van het tegenwoordig of voorleeden geluk ontleend, of ſaamengeſteld volgends de gewoone begrippen; en met het zelfde regt zouden ook alle die plaatſen van het O. T. verdacht kunnen gehouden worden, in welke bijkans diezelvde bewoordingen en ſpreekwijzen voorkomen, b. v. Jerem. XXIII: 5, 6. Hoofd. XXXI: 35, 36. Jeſ. XXXII: 1. Jeſ. LXVI: 20, 21. Psalm

 LXXX:

LXXX: 1—5. Psalm CXXXII. en meer andere van dien aart. Ik twijffel derhalven geenſins, of de echtheid dezer Godſpraak kan en moet ook ſtaande gehouden worden, en ben het hier in dus met *Eichhorn* eens (*o*).

De tweede vraag, p. 288. voorgeſteld, betreft de Godſpraaken van *Jeremias* tegen buitenlandſche Natiën, van Hoofd. XLVI tot LI. die, wegens zekere verſcheidenheid van ſtijl, zouden kunnen ſchijnen, niet van *Jeremias* zelven oorſprongelijk te zijn.

1.) Dan, het is voor den verdeediger dezer Godſpraaken eene gewichtige aanmerking, dat het opſchrift van den Hebreeuwſchen text dezelve uitdrukkelijk aan *Jeremias* toeſchrijft, Hoofd. XLVI: 1

אשר היה דבר יהוה אל־ירמיהו על־הגוים

Daar nu de opſchriften der Godſpraaken van *Jeremias* in 't gemeen buiten twijffel van den Profeet zelven afkoomſtig zijn, (*Eichhorn*, aangeh. pl. p. 153.) zoo volgt hier uit van zelf, dat ook deze voorzeggingen, die de buitenlandſche Natiën betreffen, aan dezen Profeet moeten toegekend worden. —

2. Ten

(*o*) *Aangeh. pl.* p. 192.

2. Ten anderen, ook deze Godſpraaken komen allefins met den overigen ſtijl van *Jeremias* overëen, en munten zelfs, door eene zekere verhevenheid, uit (*p*); ook behelzen dezelve zulke woorden en ſpreekwijzen, die aan *Jeremias*, boven andere Schrijvers van het O. T. bijzonder eigen zijn, b. v. מגור מסביב Jerem. XLIX: 29. vergel. Hoofd. III: 25, XX: 3, 10. — גאון הירדן Jerem. XLIX: 19, Hoofd. L: 44. vergel. Hoofd. XII: 6. קצוצי פאה Jerem. XLIX: 32. vergel. Hoofd. IX: 25. ששך van Babel gebruikt Hoofd. LI: 41. vergel. Hoofd. XXV: 26. en meer andere voorbeelden, welke wij, tot een bewijs hier van, zouden kunnen bijbrengen. (*q*) —

3. De verſcheidenheid, eindelijk, van ſtijl, welke men in deze Godſpraaken tegen vreemde Natiën aantreft, indien er waarlijk zulk eene verſcheidenheid plaats heeft, zal, of met *Eichhorn*,

(*p*) „Ultima pars (Jeremiae) fex conſtans capitibus „ (C. XLVI—LI: 59.) omnimo poëtica eſt; plura continet oracula, diſtincte notata, in quibus vates ille „ proxime accedit ad Jeſaïae ſublimitatem" LOWTH *de ſacra poëſi Hebraeorum* p. 278. edit. Oxon. 426 edit. 2[dae] Götting. (anni 1770).

(*q*) EICHHORN, *aangeh. pl.* p. 204.

horn (*r*), moeten verklaard worden uit het gebruik, 't welk hij van de Godspraaken van andere Profeeten gemaakt heeft, of zal, met *Pareau* (*s*), uit de verscheidenheid van de, door hem behandelde, stoffe, en de verschillende gemoedsgesteldheid, daar uit voortvloejende, gevoegelijk kunnen afgeleid worden. — En dus blijft ook het Goddelijk gezach dezer Godspraaken van *Jeremias* ongeschonden.

De

(*r*) *Aang. pl.* p. 144. ook verdienen vergeleeken te worden de volgg. Hoofd. Jerem. XLVIII. met Jes. XV, XVI, Jerem. XLVIII : 46, 47. met Num. XXI : 27. volg. Hoofd. XLIX : 7—17. met Obadja I. (vergel. EICHHORN p. 298.) Bij deze voorbeelden, die reeds EICHHORN heeft opgegeven, zoude nog gevoegd kunnen worden Jerem. L en LI, hier en daar met Jes. XIII, en XXI. —

(*s*) Die *in observat. general. in Threnos Jeremiae* p. 33. aanteekent: „ deze verscheidenheid van stijl tusschen beide gedeeltens (der voorzeggingen van Jeremias) is echter niet zodanig, dat wij dezelve, met EICHHORN, uit de navolging van andere Dichters zouden behoeven te verklaaren. Te weeten, het laatste gedeelte bestaat geheel uit voorzeggingen: maar in het eerste, voor zoo verre het Poëtisch is, is de Profeet doorgaands bezig, met de zonden te bestraffen, en het volk op te wekken tot bekeering: — welke verscheidenheid van onderwerp ook eene verschillenden stijl heeft doen gebooren worden. — Daarenbooven, in het laatste gedeelte spreekt

de

De derde vraag, eindelijk, van welke p. 288. gemeld wordt, betreft het LII^ste Hoofd. bij de Godſpraaken van *Jeremias* gevoegd, 't welk voornamentlijk van een' geſchiedkundigen inhoud is, en welks echtheid door velen der beroemdſte Uitleggeren des O. T. *de Groot* (*t*), *Huët* (*u*), *Ve-*

de Profeet tot vreemde Natiën; maar in het eerſte richt hij zijne rede tot zijne medeburgers, wanneer hij dan ſomtijds treurige lotgevallen aankondigt, zijn zijne uitſpraaken wel eenigzins verheven, echter maakt deze verhevenheid voor de zachtere aandoeningen van mededoogen en ontferming plaats. Zie b. v. Hoofd. IV. Maar geheel anders is het, wanneer hij de ſtraf der vijänden voorzegt; want dan is er niets, 't welk de verhevenheid zijner aandoeningen en verbeeldingen bepaalt of belet. Zelfs word de ijver, die hem dan bezielt, veelëer nog meer aangevuurd en gevoed, door de hoop, dat uit de ſtraf dier Natiën nog eenig voordeel voor zijne medeburgers zal voortvloejen. Zie Hoofd. XLVI: 27, 28. L: 17—20. en 33, 34, LI: 34 volg. vergel. Klaagl. I: 21, 22, IV: 21, 22." Tot dus verre PAREAU. — Niemand zal ligtelijk ontkennen, dat dit, op zich zelven beſchouwd, waarheid behelst; echter zoude ik, van wegens de zichtbare gelijkheid, die er tusſchen deze en de Godſpraaken van andere Profeten gevonden wordt (p. 295.) van oordeel zijn, dat het gevoelen van EICHHORN de voorkeur verdient.

(*t*) *Annot. in V. T.* T. II. p. 244. edit. Vogel.

(*u*) HUËTII *Demonſtrat. Euangel.* p. 347.

Venema (v), *Eichhorn* (w) en anderen (x), in twijffel getrokken wordt. Onder de latere Uitleggeren heeft echter *Michaëlis* (y) de verdediging van dit Hoofddeel op zich genomen.

Dewijl echter dit LIIste Hoofd. van een' geschiedkundigen inhoud is, en geene Godspraaken of Profetische stukken behelst, die alleenlijk in deze verhandeling te beöordeelen zijn, zal ik mij in een breedvoeriger onderzoek, aangaande de echtheid dezer plaats, thans niet inlaaten.

Echter kan ik niet ontveinsen, dat mij het gevoelen der Geleerden, die dit Hoofd. aan eenen anderen Auteur toeschrijven, en de redenen, welke zij daar voor bijbrengen, niet geheel ongegrond voorkoomen. — En dit gevoelen, om er dit nog bij te voegen, neemt de echtheid en ongeschondenheid der Godspraaken van *Jeremias* geensins weg, daar op het einde van het voorgaan-

(v) In *Commentario in Jerem. ad h l.*

(w) *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 204, 205.

(x) Dus is b. v. het gevoelen van LOWTH, die, met betrekking tot dit Hoofddeel, ongetwijffeld DE GROOT gevolgd is, „ Caput LII. pertinet ad Threnos, quibus prooëmii loco inservit ". — *De sacra poesi Hebraeorum* p. 278. edit. Oxon. 426. Götting. — It. DATHIUS *in Prophet. major. ad h. l.* p. 405. —

(y) In seine *anmerkungen fuer ungelehrte zur uebersetzung des A. T.* IXter Theil p. 172, 173. —

gaande Hoofddeel uitdrukkelijk gezegd wordt, dat hier meede de Godſpraaken van *Jeremias* een einde hebben; עד הנה דברי ירמיהו, tot een duidelijk bewijs, dat al het voorgaande aan dezen Godsgezant toegekend, en van het volgende Hoofddeel, 't welk eenen anderen Opſteller erkent, onderſcheiden moet worden. — Dan, terwijl ik mijn gevoelen onbewimpeld voorſtelle ('t welk ook andere mannen, door geleerdheid en Godvrucht beroemd, omhelsd hebben) wil ik echter niemand belemmeren, die in de beöordeeling van dit Hoofddeel van mij mogt verſchillen, en het zelve aan den Profeet *Jeremias* toekennen.

EZECHIËL.

Bijkans gelijktijdig met *Jeremias*, maar in waar, oorſprongelijk vernuft en dichterlijk genie, zeer van hem onderſcheiden, was *Ezechiël*, in wiens beöordeeling en verklaring de Uitleggers, op een verbazende wijze, van malkanderen verſchillen (z). Er is een groote bundel van

(z) Conf. de illo LOWTH *de ſacra Poëſi Hebraeorum* p. 279. edit. Oxon. & 247. ſeqq. GÖTTING. — It. MICHAËLIS in *not. ad Ezech.* I. — EICHHORN, *inleid.* in

van Godſpraaken voorhanden, welke hij, op Godlijk bevel en inſpraak, tot zijne volksgenooten ſprak, daar hij met hun, aan den vloed *Chaboras* (*a*), als balling verkeerde.

Deze Godſpraaken echter zijn zodanig ingericht, dat het een ieder, die dezelve met de vereïschte aandacht leest, van zelfs in het oog valt, dat ze tot die tijden, in welke zij verzeekerd worden, uitgegeven te zijn, behooren, en daar bij ook alle aan een' en denzelfden Opſteller moeten toegeſchreven worden.

Eichhorn heeft het breedvoerig bewezen (aangeh. pl. p. 223—230.) tot wien ik dus den weetgierigen en deskundigen verwijze.

Volgends het oogmerk, 't welk ik mij in deze verhandeling heb voorgeſteld, diene ik nu inzonderheid te onderzoeken, of er, in dezen bundel der Godſpraaken van *Ezechiël*, ook nog andere ſtukken voorkomen, die van hem zelven niet oorſprongelijk zijn, maar eenen anderen Opſteller erkennen.

Vee-

in het O. *T.* III. Deel p. 212 ſeq. p. 237—246. Paucula quoque de eo habet GROTIUS *l. c.* p. 246. edit. Vogel.

(*a*) Van deezen vloed *Chaboras* ſpreekt MICHAËLIS, naar zijne gewoonte, geleerdelijk en naauwkeuriglijk *in ſupplement. ad Lexica Hebraïca* N°. 663.

Veele Uitleggers verdeelen dezen bundel van *Ezechiël* in twee deelen van verschillende grootte, waar van het eerste de XXXIX eerste, en het laatste de overige negen Hoofdstukken van dezen bundel, behelst.

Eichhorn heeft te recht de mogelijkheid dezer verdeeling aangetoond (aangeh. pl. p. 231.) en hier in stem ik volkoomen met hem in; de beide deelen toch zijn van een' zeer verschillenden inhoud. Van het XL^ste^ Hoofdstuk begint een geheel nieuw toneel. Tot dus verre waren 's Profeeten Godspraaken vol ongelukken, straffen, dood en verderf! gezichten van de verstooring van den Burgerstaat! de vlucht en lotgevallen van den laatsten Koning! teekeningen van het algemeen heerschend bederf, van afgoderij en bijgeloof van het Israëlitische Volk! enz. Maar nu doen zich geheel andere vertooningen aan zijne verbeelding op: een nieuwe Tempel! eene nieuwe afmeeting en uitdeeling van Palaestina! nieuwe offerhanden worden er verördend! nieuwe feesten en plegtigheden ingesteld! en in dit alles bedient zich de Profeet ook van een geheel onderscheiden stijl, die van daar af in ondicht is opgesteld, waar in ten minsten veel zeldsamer, dan te voren, gebruik gemaakt wordt van dichterlijke teekening!

ning (*b*)! — Dit zoo zijnde, ſta ik gaarn toe, dat *Ezechiëls* Godſpraaken in twee deelen onderſcheiden kunnen worden; doch nu rijst de voorname vraag, of het tweede gedeelte van *Ezechiël*, 't welk van het XL^ſte^ Hoofd. tot het einde van het gantſche boek voorkoomt, waarlijk aan *Ezechiël* zelven, of aan eenen anderen Opſteller moet toegekend worden? — Onder de later Godgeleerden heeft het beroemde tweemanſchap, *Oeder* (*c*) en *Georg. Joh. Ludov. Vogel* (*d*), de echtheid dezer Hoofdſtukken in twijffel getrokken, waar van de eerſte het gezach derzelve met verſcheiden redenen heeft beſtreden; en de laatſte heeft poogen te bewijzen, dat dit tweede gedeelte van

(*b*) Eichhorn, *inleiding in het O. T.* III. Deel p. 231.

(*c*) In libro: *freie unterſuchungen ueber einige Bücher des A. T. vom verfasſer der Christlich freien unterſuchung ueber die ſogenante Offenbarung Johannis, mit Zugaben und anmerk. herausgegeben von* G. J. L. Vogel. Halle 1771. praeſertim in IV^to^. Commentatione: *von den lezten neun Capiteln Ezechiëls* p. 342—372.

(*d*) In *animadv. ad Oederi libr.* p. 373—388. — Hier bij moet nog gevoegd worden, 't geen de ſchrijver van het Boek: *verzuch einer Beleuchtung der geſchichte des Judiſchem und Christlichen Bibelkanons.* Halle 1792. I. Th. z. 97. volgg. over de 9 of 12 laatſte Hoofdſtukken van Ezechiël heeft aangeteekend.

van *Ezechiëls* Godſpraaken een verdichtzel der Samaritaanen is. —

Ik zal de beöordeeling van deze gevoelens zoo inrichten, dat ik

Eerst de echtheid dezer negen Hoofdſtukken kortelijk zal trachten te bewijzen, en

Ten anderen de redenen onderzoeken, welke men voor het tegengeſteld gevoelen heeft bijgebragt. —

Voor de echtheid dezer negen Hoofdſtukken, die in den bundel van *Ezechiëls* ſchriften voorkoomen, kunnen dezelfde bewijzen worden bijgebragt, met welke het gezach van alle de Godſpraaken van dezen Profeet doorgaands geſtaafd word.

Wanneer men ſlechts, met de veréischte aandacht, overweegt, wat *Eichhorn* (aangeh. pl. p. 231—237.) hier over heeft aangeteekend, zal men zich van de echtheid, ook van deze Hoofdſtukken, ligtelijk kunnen overtuigen. Men vindt toch in dezelve zulke woorden en ſpreekwijzen, welke, boven de andere Schrijvers van het O. T., aan *Ezechiël*, bijzonder, eigen zijn. Eenige weinige voorbeelden kunnen tot een proeve hier van dienen. — Hier toe behoort het zoo dikwerf door *Ezechiël* gebeezigde בן־ארם Ezech. II: 1, 8. III: 1, 17. vergel. Ezech. XL: 4. Hoofd. XLIII: 7, 10. XLIV: 5.

תהי

תפל יד יהוה עלי of תהי יד יהוה עלי Ezech. I: 3, Hoofd. II: 9, III: 14, 22. en op andere plaatsen, vergel. XL: 1. — Insgelijks de wijze, op welke God den Profeet tot opmerkzaamheid opwekt שים לבך of שם פניך. Ezech. XXVIII: 2. Hoofd. XXIX: 2. enz. vergel. Ezech. XL: 4, Hoofd. XLIV: 5; dezelfde wijze van tijdrekening van de Ballingschap af Hoofd. I: 1, VIII: 1, XX: 1. vergel. Ezech. XL: 1. Overal bijkans dezelfde beschrijving der *Cherubim* (*e*), van welke zich de Profeet in zijne gezichten en teekeningen bedient, Ezech. XLI: 19. (*f*), vergel. Hoofd. I: 5, 6, 10, Hoofd. X: 14.

(*e*) Over de *Cherubim* en derzelver gebruik in de Hebreeuwsche dichtkunde heeft HERDER, naar zijne gewoonte, geleerd en bevallig gehandeld, in zijn uitmuntend werk: *vom Geist der Ebræische Poësie* (Dessau 1782.) p. 179–188. die ook eene voortreffelijke vertaling van veele dichtstukken, die hier toe betrekkelijk zijn, gegeven heeft p. 191—200. —

(*f*) In het Tempel-gezicht wordt wel slechts van twee aangezichten der *Cherubim* melding gemaakt; dan, naar het mij voorkoomt, geschiedt dit alleenlijk, omdat vier aangezichten van dezelve gedaante niet gevoegelijk op den muur konden verbeeld worden; uit dien hoofde moest het achterste dezer gedaante, als 't ware, onzichtbaar geplaatst worden, ook in het gezicht zelve. — De anders scherpzinnige HERDER heeft

X: 14. Overäl wordt de Profeet door God zelven geleid en weêr te rug geleid, die hem alles ontvouwt, alles beveelt, alles verklaart, Ezech. XXXVII: 1. volg. vergel. Hoofd. XL, XLI, XLIII volg. Alle de Profetische gezichten worden, volgens de bestendige gewoonte van *Ezechiël*, tot zelfs de allergeringste bijzonderheden toe, beschreven, afgeteekend en ontwikkeld, Ezech. I volg. Ezech. VIII – XI vergel. Hoofd. XL – XLVIII.

Eindelijk komen er ook in deze Hoofdstukken zul-

heeft zich hier, door zijn gebeugen misleid, vergist, stellende, dat *Ezechiël* mogelijk daarom slegts twee aangezichten aan de Cherubim, die in den Tempel moesten verbeeld worden, gegeeven heeft, of om dat hij in den Tempel geen menschelijke gedaante wilde plaatsen, ter voorkooming van alle afgoderij, of om dat hij aan de bekwaamheid van den kunstenaar twijffelde, (l. c. p. 185.) want onder de twee Cherubynen-aangezichten, die op den Tempel muur vertoond wierden, koomt ook *een menschen-aangezicht* voor, Ezech. XLI: 19. Veel eer dient het tot bevestiging onser verklaring, dat Ezech. I: 10, Cherubim beschreven worden, aan de rechte zijde gelijk aan een mensch en een leeuw; doch aan de slinke zijde aan een os en arend. En hiertegen strijdt ook niet, dat deze aangezichten in eene andere orde voorkomen, Ezech. X: 14. om dat dezelve daar van eene andere zijde vertoond worden.

zulke kenmerken voor, die duidelijk aantoonen, dat *Ezechiël* zelf voor den Schrijver dezer Godſpraaken moet gehouden worden, b. v. Hoofd. XLIII: 3, daar de Profeet zegt: dat hem toen ter tijd het zelve gezicht voorkwam, 't welk hem ook aan den vloed Chaboras vertoond wierd, Hoofd. I: 4. volg. (g) — Dit zoo zijnde, zal de verſcheidenheid van ſtijl, welke men in deze Hoofdſtukken opmerkt, derzelver echtheid en gezach geenſins kunnen benadeelen bij den kundigen lezer, wien het bekend is, dat de ſtijl van eenen Schrijver, naar de verſcheidenheid der ſtoffe, welke hij behandelt, dikwerf zeer verſchillende is; en daar de Profeet hier alles, zelfs tot de allerminſte bijzonderheden, afmaalt en beſchrijft, is het zekerlijk niet vreemd, dat zijne rede bijkans geheel in ondicht is opgeſteld.

Laat ons nu de teegenwerpingen inzien, welke *Oeder* teegen het gezach dezer Hoofdſtukken gemaakt heeft.

De

(g) VOGEL zegt wel, in zijne *Bijvoegſels op Oeder's vrije onderzoekingen over eenige Boeken des O. T.* p. 385, dat de opſteller dezer Hoofdſtukken opzettelijk zoo geſchreven heeft, om zichzelven daar door voor *Ezechiël* uittegeeven; dan, dit ſteunt op eene loutere vooronderſtelling, dat dit onëchte en ondergeſchoven Hoofdſtukken zijn; welke vooronderſtelling wij thans juist beezig zijn te toetſen.

De eerſte derzelve koomt hier op uit: dat deze Godſpraaken bij uitſtek duiſter en moejelijk zijn, en van geen ſterveling tot nog toe hebben kunnen verklaard worden (*h*), waarom ook verſcheiden voorbeelden door hem worden bijgebragt van uitleggingen dezer Hoofdſtukken, of van ſommige verſen derzelve, die ten hoogſten ongerijmd zijn (*i*). — Ik zal mij met dezelve niet ophouden; daar ik toch zeer wel weete, en de geſchiedenis der ſchrift-verklaring ons, tot ons leedweezen, genoegſaam overtuigt, dat velen der genen, die zich tot verklarers dezer eerwaardige en gewijde ſchriften opwerpen, 't zij door onkunde van de taal, 't zij uit gebrek van dichterlijk gevoel, 't zij uit hoofde van natuurlijke ſtompheid, of uit andere oorzaken, tot de grootſte ongerijmdheden zijn vervallen. —

Alleenlijk zij het mij vergund, met *Eichhorn*, dien vermaarden Uitlegger, te vraagen (*k*): of dit, dat eenig gedeelte der H. Schrift met donkerheden omgeven, en van niemand tot nog toe regt verſtaan is, voldoende zij, om deszelfs gezach en echtheid verdacht te maken? indien dit door-

(*h*) *Freie unterſuchungen enz.* p. 343 — 346.

(*i*) p. 369 — 372.

(*k*) *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 232, 233. —

doorging, zouden er in de daad weinige gedeelstens van het O. T. overig blijven, in welke niet even die zelfde donkerheid, over welke men bij *Ezechiël* klaagt, een bewijs van onëchtheid zoude kunnen opleveren. Hoe zoude dan de vermaarde Godſpraak van Gog en Magog (Ezech. XXXVIII en XXXIX.) over welker donkerheid de meeſte Uitleggers zulke bittere klachten aanheffen, voor een echt en ongeſchonden ſtuk kunnen doorgaan? Ja! wat zoude er worden van *Zacharia*, wiens beelden tot nog toe even min genoegſaam verklaard en ontwikkeld zijn? Wat, eindelijk, van het Profetisch Boek des N. T. de *Openbaring* van *Johannes*, welke vele Uitleggers, door hunne zoogenaamde verklaringen, veel eer verduiſterd, dan opgehelderd hebben? — (*l*).

Vervolgends kunnen en moeten wij nog vraagen, of er aan de verklaring van dit gedeelte van *Ezechiël* tot nog toe, met zoo veel naauwkeurigheid, ſcherpzinnigheid, dichterlijk gevoel, en Oosterſche taalkennis gearbeid is, als er volſtrekt

(*l*) Cf. EICHHORN, *ueber die in nein gründe gegen die rechtheit der Apocalypſe* in l. *allgemeine Bibliothek der Bibliſch. Literatur* III. Band IV. Stuck praef. p. 575. ſeq.

ſtrekt vereischt wordt, om 't zelve wel te verſtaan en grondig uitteleggen? Heeft niet bijkans elk Uitlegger zijne eigene gezichten, zijne eigene verklaringen, en vooronderſtellingen, in deze Hoofdſtukken ingebragt, en alle moeite aangewend, om ze, zoo veel moogelijk, met dezelve overëentebrengen? 't ſtaat niet aan mij, om den vlijt, die geleerde mannen, als *de Groot*, *Michaëlis*, *Dathe*, *Venema*, en anderen beſteed hebben, om ook over deze moejelijke Hoofdſtukken eenig licht te verſpreiden, aftekeuren of te berispen, noch ook om zulk eene verklaring dezer Godſpraaken te geven, wijl dit geheel niet zoude beändwoorden aan het oogmerk dezer verhandeling; echter kan ik niet voorbij, aantemerken, dat, naar mijn inzien, over 't algemeen de boeken, die regels van Uitlegkunde opgeeven, het Hoofdſtuk, betreffende de uitlegging der Profetiſche ſchriften, geheel hebben overgeſlagen, daar het nogthans van zelf ſpreekt, dat de Boeken der Profeeten op eene geheel andere wijze moeten verklaard worden, dan die ſchriften, die van een' geſchiedkundigen, leerſtelligen of zedekundigen inhoud zijn. — De ſchriften der Profeeten vereiſchen een' zeekere eigen en bijzondere wijze van uitlegging: en, daar de Uitleggers tot nog toe onder malkanderen in het bepalen van hare regels verſchillen,

 zoo

zoo kan het ook geenſins vreemd voorkoomen, dat er in deze Boeken veel, 't welk duiſter en aan zwaarigheden onderheevig is, gevonden wordt. —— Daar bij is het ook veel gemakkelijker, over het duiſtere van de een of andere plaats te klaagen, de fouten, die andere Uitleggers in het verklaren begaan hebben, aantewijzen, en de ongerijmdheden, in welke zij daar door gevallen zijn, te verwerpen, dan eene betere verklaring van zulk een plaats te geven, en dezelve ten genoegen van Mannen van geleerdheid en ſmaak te bewijzen. —— Ik twijffele nogthans niet, of, naar mate de ijver, in het beöeffenen der Oosterſche talen, grooter wordt, naar mate het dichterlijk gevoel bij de Uitleggers wordt aangewakkerd; naar mate, eindelijk, de Profetiſche ſchriften met meerder vlijt gelezen en herlezen worden, dat naar die mate ook een grooter en helderer licht over deze Hoofdſtukken zal verſpreid worden, en alle zwarigheden, welke zich nu nog in derzelver verklaring ſchijnen voortedoen, geheel zullen verdwijnen (*m*). ——

De andere teegenwerping van *Oeder* tegen de echtheid van deze negen Hoofdſtukken van *Eze-*

(*m*) Heringa, *aangeh. pl.* p. 383. ——

Ezechiël ſteunt op de uitlegging van zekere plaats bij *Flavius Joſephus*, in zijne Joodſche Oudheden *Lib.* X. *Cap.* 6. (of volg. and. 5.) §. 1. welke plaats ik hier geheel overneme. Zoo zegt *Joſephus*: „ Ιερεμιας δ' ὁ προφητης, επικη„ διον αυτω" (van Koning Joſia, namentlijk, van wien een weinig te voren geſproken was) „ συνεταξε μελος θρηνητικον, ὁ και μεχρι νυν„ διαμενει· ουτος ὁ προφητης και τα μελλοντα „ τη πολει δεινα προεκηρυξε, εν γραμμασι κατα„ λιπων και την νυν εφ' ἡμων γενομενην ἁλωσιν, „ την τε Βαβυλωνιαν αἱρεσιν· ου μονον δε ουτος „ προεθεσπισε ταυτα τοις οχλοις, αλλα και ὁ „ προφητης Ιεζεκιηλος ὁς πρωτος περι τουτων δυο „ βιβλια γραψας κατελιπεν. ησαν δε οἱ δυο τω „ γενει ἱερεις" κ. τ. λ. — De meeſte Geleerden verklaren deze woorden van *Flavius Joſephus* zoo, dat *Ezechiël* twee Boeken geſchreven heeft, die over de Babijloniſche ballingſchap, en 't geen hier toe betrekkelijk is, handelen. Neemt men deze verklaring aan, dan ontſtaat terſtond de vraag: hoedanig dit ander Boek van dien Profeet zij? en waar het zelve gevonden worde? vooräl, daar ſlechts één derzelve, naar het gevoelen van *Joſephus* zelven, tot den Canon van het O. T. behoort: immers op de bekende plaats teegen *Apion*, *L.* I. §. 8. telt hij ſlechts XXII Boeken der H. Schrift op, welk getal niet uit-

V 4 komt,

komt, indien er twee van *Ezechiël* voorhanden zijn, die tot den Canon van het O. T. behooren. —

Vele Geleerden hebben gemeend, dat het tweede Boek van *Ezechiël* een Apocrijph boek was, 't welk naderhand verlooren geraakt zij. — In dit gevoelen is gedeeltelijk *Athanaſius* voorgegaan, of wie ook anders de Schrijver zij van de *Synopſis S. S.*, in het 2de deel der werken van *Athanaſius* voorkomende, met dit onderſcheid nogthans, dat hij dat andere Boek van *Ezechiël* voor echt ſchijnt gehouden te hebben. Men leest namentlijk in het 2de Deel der werken van *Athanaſius* p. 157: (volgends de aanhaaling van *Oeder*) „ *Joſephus* verhaalt, dat de Profeet *Ezechiël* twee Profetiſche boeken geſchreven heeft; echter weeten wij, dat er thans maar een voorhanden zij, derhalven is dit alles door de onächtzaamheid en dwaasheid der godloze Joden verloren geraakt ". —

Dat er een zeker Apocrijph boek van *Ezechiël* geweest is, 't welk naderhand vermist is, hebben b. v. *Sanctius*, *Sixtinus Amama*, *Maldonatus* en andere, aangehaald bij *Carpzovius* (*n*), geſteld.

Als

(*n*) *Introd. ad libr. Hiſtor. V. T.* T. III. p. 208.

Als men echter deze vooronderstelling wil volgen, mag men te regt met *Eichhorn* (*o*) vragen: dewijl dit 2de Boek van *Ezechiël* ten tijde van *Josephus* nog voorhanden geweest is, en dus in vervolg van tijd eerst moet verloren geraakt zijn, hoe kan men dit overëenbrengen met de geschiedenis, en met die zorgvuldigheid, met welke de Joden voor de bewaring hunner heilige Boeken gewaakt hebben? (*p*) waar vindt men andere geloofwaardige spooren van een tweede Boek van *Ezechiël*? (*q*) En (om er dit

(*o*) *Inleiding in het* O. *T.* III. Deel p. 172. —

(*p*) Zie over deze zorg der Joden EICHHORN *inleiding in het* O. *T.* I. Deel p. 98. —

(*q*) Verscheiden plaatsen worden, op den naam van *Ezechiël*, aangehaald door de Kerkvaders, die in onzen *Ezechiël* niet te vinden zijn. b.v. TERTULLIAN. *de carne Christi* C. 23. EPIPHAN. *Haeresi* XXX, C. 30. CLEMENS ALEX. *Stromat.* lib. VII. p. 756. over welke plaatzen OEDER breedvoeriger handelt *l. c.* p. 354. seq. De meeste derzelve zijn buiten twijffel ontleend uit de Apocryphe Boeken, gelijk zij meermalen gewoon waren plaatzen uit dezelve aantehaalen; cf. CARPZOV. l. c. p. 208. GABLER (*Godgel. te Altorf.*) *differt. critica de Capp. ult.* IX—XIII. *posterioris Epistolae Pauli ad Corinth.* Götting. 1782. p. 44. *not.*) en van sommigen heeft OEDER te regt aangetoond, dat ze, of op andere uitspraken der H. S. zien,

dit nog hij te voegen) welke reden konde er toch geweest zijn, waarom de Joden zulk een Boek, 't welk van de Babijlonifche ballingfchap handelde, zouden verwaarloosd hebben, daar zij anders in de bewaring van de fchriften der andere Profeeten, die over die zelvde gebeurenis gefchreven hadden, zoo naauwkeurig en zorgvuldig waren? En indien hier een apocrijph of ondergefchoven Boek moet verftaan worden, verkeerdelijk aan *Ezechiël* toegekend, hoe konde dan *Jofephus*, anderfins een geloofwaardig fchrijver, zulk een Boek, zonder eenige bedenking, op den naam van *Ezechiël* ftellen? waarom heeft hij er ten minften, daar hij van den Canon des O. T. handelde, niet eenige waarfchouwing, hier toe betrekkelijk, bijgevoegd?

't Is dan, om deze redenen, dat andere Geleerden de nog overig zijnde Godfpraaken van *Ezechiël* in twee Boeken verdeelen, waar van het laatfte (van het XL^fte Hoofd. af) voor dat *ouder boek van Ezechiël*, waar van *Jofephus* melding maakt, moet gehouden worden. — Van deze gedagte zijn *Stephanus le Moyne* (r) *Petrus*

zien; of uit eene verkeerde uitlegging van eenige gezegdens van *Ezechiël* den oorfprong hebben.

(r) *Not. in varia facra* T. II. p. 332. feq.

trus Daniël Huët; (*s*) en ſommige andere, die deze vooronderſtelling eeniger mate met de voorige verbinden (*t*), b. v. *Carpzovius*, *introd. in V. T.* Tom. III. p. 208, zeggende: „ in welk geleerd en waarſchijnelijkst gevoelen wij met recht berusten ". —

Dat *Ezechiël* in twee Boeken van onderſcheiden grootte en van verſchillenden inhoud, kan en moogelijk ook moet verdeeld worden, heb ik te vooren reeds toegeſtaan en met bewijzen geſtaafd (p. 301, 302.): dan, aan deze verdeeling van *Ezechiëls* Godſpraaken heeft *Joſephus* in de aangehaalde plaats buiten twijffel niet gedagt, nog ook door dat andere Boek, waar van hij melding maakt, de negen laatſte Hoofdſtukken van *Ezechiël* verſtaan; daar toch in deze Hoofdſtukken van den opbouw des Tempels, van eene nieuwe verdeeling van het Heilig land, en andere

(*s*) *Demonſtrat. Euangel.* P. I. propoſ. 4. §. 4.

(*t*) De ſamenvoeging dezer beide vooronderſtellingen is ongepast en onnoodig; want indien er, behalven de XLVIII Hoofd. van *Ezechiël*, een Apocryph Boek, op zijnen naam, geweest is, dan is het onnoodig, deze XLVIII Hoofd. in twee onderſcheiden Boeken te verdeelen, dewijl er reeds twee Boeken voor handen zijn, of geweest zijn; volgends de aanmerking van VOGEL op OEDER l. c. p. 349. not. —

re zaaken, hier toe betrekkelijk, duidelijk gesprooken wordt, 't welk op geenerhande wijze, zelfs door de kunstigste uitleggingen op de βαβυλωνια αἰρεσις kan toegepast worden. *Eichhorn* heeft dit reeds opgemerkt (*u*), er bij voegende, dat, indien *Ezechiël* πρωτος *het eerst* twee Boeken over de Babijlonische ballingschap geschreven had, daar uit zoude volgen, dat na *Ezechiël*, of omtrend, ten zijnen tijd, een ander Profeet, ook in meer dan één Boek, de aanstaande verhuizing der Hebreën na Babijlon zoude voorzegt hebben. Maar wie is die Profeet? waar zijn de boeken, over dit onderwerp door hem beschreven? daar men toch in geenen deele kan stellen, dat *na* de Babijlonische ballingschap iemand deze merkwaardige gebeurenis *zoude voorzegd hebben.* —

Dan, *Oeder* (*v*) verklaart dit πρωτος 266, als of *Josephus* geloofd had, dat *Ezechiël* eerder dan *Jeremias* geschreven hebbe, voor welke stelling de Joodsche Geschiedschrijver geene de minste reden zoude gehad hebben, dewijl het bekend is, dat *Ezechiël* zoo wel, als *Jeremias*, ten tijde van de eerste verwoesting des Tempels geleefd heeft, en van geen van beide gezegd kan wor-

(*u*) *Inleiding* III. Deel p. 172, 173.
(*v*) *Loc. Saep. cit.* p. 348.

worden, tot hoe lang hij naderhand nog geleefd hebbe. (hij verwijst ons naar Ezech. XXIV: 26. en XXXII: 21. met malkanderen vergeleken, welke plaatzen duidelijk bewijzen, dat *Ezechiël* geleefd heeft, toen de ſtad Jeruzalem ingenoomen was:) — Wat mij betreft: ik kan in de daad niet gelooven, dat *Joſephus* in die verbeelding geweest is, daar *Jeremias*, nog jong zijnde, in de Profetiſche bediening wierd ingewijdt (Jerem. I: 6, 7.) maar *Ezechiël*, ſchoon hij in het zelve tijdperk met *Jeremias* geprofeteerd heeft, en uit dien hoofde onder zijne tijdgenoten moet geteld worden, echter jonger dan *Jeremias* was. (vergel. *Eichhorns* tijdrekenkundige Tafel, aan het einde zijner *Inleiding in het O. T.* III. Deel) Dan, hier mede, als eigentlijk niet ter zaake dienende, houde ik mij thans niet langer op; maar ga over tot de beöordeeling van *Oeders* vooronderſtelling, ſteunende op zijne verklaring van de aangehaalde plaats bij *Flavius Joſephus*. Ze koomt voornamentlijk hieröp uit (*w*): „dat diezelfde negen Hoofdſtukken van Ezech. XL tot XLVIII. het tweede, door *Joſephus* vermelde Boek uitmaken, 't welk, met *Ezechiëls* naam beſtempeld en

(*w*) *Freie Unterſuchungen* p. 352, 353. praef. §. 14.—

en bij zijne echte ſchriften gevoegd (gelijk ſomtijds bij *Jeremias* ſchriften met het boek van *Baruch* en de zoogenaamde *brief van Jeremias* geſchied is:) echter op een zekere wijze van hem onderſcheiden is". Waar uit dan volgt, dat *Oeder* deze negen Hoofdſtukken voor onëcht en apocrijph houdt. Voor welke ſtelling hij eenige bijzondere redenen heeft opgegeven, welke wij nu nog kortelijk moeten onderzoeken.

Vooreërst merkt hij aan, dat onder den naam van *Ezechiël* twee Boeken geſchreven zijn, waar van het eene ſlechts bij de ſchriften van het O. T. gevoegd is; dat echter alle de werken van *Ezechiël* niet door hem zelven zijn uitgegeeven; maar (gelijk ſommige zeggen) door eenige Joodſche Priesters, die met *Esra*, en onder zijn beſtuur, aan de verzameling der heilige Boeken de hand zouden geleend hebben (*x*). —

Indien men dit al aanneemt (offchoon het geheel twijffelächtig is, en geene de minſte geſchied-

(*x*) Dit ſteunt op een gezegde van ISIDORUS HISPALENSIS, die eerst in de zevende eeuw na Christus leefde, *l.* 6. *Orig. C.* 2. „ Ezechiel & Daniel a *viris* quibusdam ſapientibus ſcripti eſſe perhibentur": 't gene ook het gevoelen is van HUËT. *Demonſtr. Euang.* propoſ. IV. p. 402.

ſchiedkundige zekerheid heeft (*y*)) dan kan het, voor zoo veel ik zien kan, nog niet dienen, ter bevestiging van *Oeder's* vooronderſtelling. Men zoude moeten ſtellen, *of* dat deze Mannen geweeten hebben, dat deze negen Hoofdſtukken niet van *Ezechiël* waren, *of* dat zij het niet geweeten hebben. — *Het laatſte* is niet te denken, dewijl dit kort na de Babijloniſche ballingſchap nog konde geweeten en onderzogt worden, en indien *het eerſte* plaats had, dan moesten zij opzettelijke bedriegers geweest zijn, 't gene wij, wegens hunne zorgvuldigheid en getrouwheid, in het verzamelen van den Canon, geenſins kunnen vermoeden.

Vervolgends merkt *Oeder* aan, dat deze laatſte negen Hoofdſtukken geheel verſchillende zijn van de andere Godſpraaken van dien zelfden Profeet. Dewijl echter *Vogel* dit zelfde bewijs uitvoeriger getracht heeft voorteſtellen, waar van ik in 't vervolg meer zal zeggen, zullen wij onze aanmerkingen hier over tot die gelegenheid uitſtellen.

Ten derden zegt hij, dat er op het einde van het XXXIX[ſte] Hoofdſtuk duidelijke kenmerken voor-

(*y*) Waarom OEDER zelf aan deze overlevering weinig geloof ſchijnt te geven l. c. §. 13. p. 352. —

voorkomen, uit welke men kan opmaken, dat met dit Hoofdstuk het gantsche boek eindigt. — Maar ik beken gaarne, dat ik deze kenmerken niet heb kunnen ontdekken. *Vogel* zelf zegt, in een noot op p. 353, dat hij dit niet gaarne zoude bevestigen, er bijvoegende: „ een Profetisch Boek zoude dan eerst kunnen geëindigd worden, wanneer de Profeeten hunne Godspraaken, niet op bijzondere losse pergamenten geschreven, maar terstond in eenen bundel bij malkanderen gevoegd hadden, en wanneer zij *naderhand* ontdekt hadden, welke voorzegging de laatste zijn zoude, zoo dat zij in 't vervolg geene Godspraaken meer uitgeeven of te beschrijven hadden ". Welke allesins gegronde aanmerking ik ook volkoomen toestem. 't Geen *Oeder* nu vervolgens zegt van het Boek van *Baruch* en van den *Brief van Jeremias*, die somtijds bij zijne schriften zouden gevoegd zijn, dewijl hij voor deze stelling geen het minste bewijs heeft bijgebragt, behoeven wij er ook niet langer bij stil te staan. —

Maar, om tot de plaats van *Josephus* wedertekeeren, het zal voldoende zijn, met weinige aantemerken, dat, naar mijn inzien, de woorden ὅς πρῶτος enz. niet tot *Ezechiël*; maar veel eer tot *Jeremias* moeten gebracht worden.

Het is eene vernuftige uitlegging dezer plaats, door

door *Doederlein* ook goedgekeurd (*z*), welke *Eichhorn* voorgesteld, uitvoerig beweezen, en, tegens de gemaakte en alle mogelijke bedenkingen (*a*), met uitsteekende kunde en oordeel, verdedigd heeft, in zijn uitmuntend werk: *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 170. volgg., werwaards wij den geöeffenden Lezer verwijzen. —

Wanneer men deze verklaring aanneemt, vervalt van zelf het zoo dikwerf gesteld gevoelen van twee Boeken van *Ezechiël*, 't welk den Geleerden zoo veele moeite veröorzaakt heeft. — Dit ééne moeten wij nog aanmerken, ten gevalle van de zulken, die moogelijk *Eichhorn* niet bij de hand hebben, dat hij de plaats van *Flavius Josephus* brengt tot de Alexandrijnsche vertaling van *Jeremias*, van welke *Josephus* zich inzonder-

(*z*) DOEDERLEIN *ad Grotii annotat. in V. T.* Tom. II. p. 246, 247. *edit. Halensis*, post Vogelii mortem curatae.

(*a*) De voornaamste derzelve is, dat *Josephus* niet moest geschreven hebben ὃς πρωτος, maar ὁ δε πρωτος — Deze lost EICHHORN zóó op, dat *Josephus*, zich zeer toeleggende op sierlijk Grieksch, deze ongewoone woordvoeging voornamentlijk om die reden verkoozen heeft, om niet tweemaal achter malkanderen δε te laaten volgen; want dan had hij moeten schrijven; ὁ δε πρωτος περι τȣτων δυο βιβλια γραψας κατελιπεν· ησαν δε οἱ δυο τῳ γενει ἱερεις, l. c. p. 174.

derheid bediende, en welker uitgaven voor *Origenes*, alle twee, genoegzaam van malkanderen afgezonderde Boeken van *Jeremias* Godſpraaken, over de Babyloniſche ballingſchap behelsden. —

Het *eerſte* Boek bevatte Hoofdſt. I—XXIV, volgends den Hebreeuwſchen text, met de Godſpraaken tegen de uitlandſche Natiën Hoofdſt. XXV en XLVI—LI.

Het *tweede* Boek beſtond uit de overige Hoofdſtukken, van XXVI tot XLV, volgends den Hebreeuwſchen text.

Uitvoeriger hier over te handelen, laat mijn tegenwoordig oogmerk niet toe; ook zal, 't geene ik reeds gezegd heb, genoegzaam voldoende zijn (*b*).

Onderzoeken wij nu de tegenwerpingen, welke *Vogel*, de uitgever van *Oeder's vrije onderzoekingen over eenige Boeken des O. T.*, tegen de echtheid dezer negen Hoofdſtukken van *Ezechiël* heeft ingebragt, in zijne bijvoegſelen, van bladz. 373 tot het einde des boeks.

Zijne bijgebragte redenen zullen wij dus eerst moeten overwegen, eer wij tot de beöordeeling van zijne bijzondere vooronderſtelling, aangaande

(*b*) Vergel. HERINGA, *aangeh. pl.* p. 348, 349. en de ſchrijver van het Boek: *versuch einer Beleuchtung d. Geſchichte &c.* p. 100-103. —

de den oorſprong dezer negen Hoofdſtukken, overgaan.

Reeds terſtond in het begin van zijn onderzoek geeft hij *drie* bewijzen op, dat de plaats van *Joſephus* (over welker uitlegging wij reeds het één en ander gezegd hebben) gevoegelijk met Oeder van die negen Hoofdſtukken van *Ezechiël* kan verklaard worden.

1.) *Vooreërst* zegt hij (*c*): dat deze Hoofdſtukken een zeker geheel behelſen, een onderwerp behandelen, geheel onderſcheiden van dat der overige Godſpraaken, en derhalven, 't zij men dezelve als *kanoniek* en echt beſchouwt, 't zij ze onder de *apocryphe* ſchriften te tellen zijn, een bijzonderen bundel, van de overige onderſcheiden, kunnen uitmaaken; vooräl wanneer men aanneemt, ('t geen niet onwaarſchijnelijk is) dat deze Hoofdſtukken, niet gelijk de andere Godſpraaken van *Ezechiël*, op bijzondere vellen geſchreven; maar in een' afzonderlijken bundel opgeteekend geweest zijn. Dan, wij hebben reeds, bladz. 315, 316, duidelijk genoeg aangetoond, dat *Joſephus* zulk eene afſcheiding dezer negen Hoofdſtukken van de overige geenzins heeft kunnen bedoelen, om dat er geen woord

(*c*) *l. c.* p. 375.

woord van de Babylonifche ballingfchap in gefprooken wordt.

2.) *Ten anderen* beroept hij zich (*d*) op het in het oog loopend verfchil, dat er is tusfchen deze en de voorgaande Hoofdftukken, om welks wille dezelve zoo wel van de overige Godfpraaken van *Ezechiël*, (gefteld zijnde dat hij er de fchrijver van is) kunnen afgezonderd worden, als de Klaagliederen van *Jeremias* van dezes voorzeggingen gefcheiden zijn. — Dit onderfcheid van ftijl en inhoud hebben wij ook reeds, bladz. 303, 304, toegeftaan en met *Eichhorn* beweerd; maar hier uit volgt nog niet, dat deze Hoofdftukken eenen anderen Opfteller zouden hebben, dan de andere Godfpraaken, die in den bundel van *Ezechiël* vervat zijn, gelijk wij dáár ook hebben aangetoond; en zoo veel te minder, daar zelfs ook in deze Hoofdftukken overäl bewijzen en kenmerken van den ftijl en dichtwijze van *Ezechiël* voorkoomen bl. 303 — 305. —

3.) *Eindelijk* beroept hij zich nog (*e*) op de onwaarfchijnelijkheid van dat gevoelen, dat, behalven de XLVIII Hoofdftukken van *Ezechiël*, nog een andere bundel, ten tijde van *Flavius Jofephus*, zoude overig geweest zijn, die nader-

(*d*) Ter zelfde pl.

(*e*) *l. c.* p. 376.

derhand verlooren geraakt is. Het valt van zelfs in het oog, meent hij, dat *Josephus* van dien anderen bundel van *Ezechiëls* schriften spreekt, als van een boek, 't welk, in dien tijd, voor echt en kanoniek gehouden wierd; zoo dat men niet kan denken, dat dit boek, door de slofheid en onächtzaamheid der Joden verlooren zij geraakt. — De Lezer herinnere zich, dat dit zelfde ook reeds door ons is opgemerkt, bladz. 313.

Indien men echter stelde, dat die andere bundel, onder *Ezechiëls* naam, wel ten tijde van *Josephus* voor Goddelijk erkend, maar in vervolg van tijd verworpen zij, zoude wel *Vogel* dit niet voor onmogelijk houden; doch hij voegt er tevens bij, dat voor de dadelijkheid geen geschiedkundig bewijs ter wereld zij. — *Spinosa* merkt aan uit de verhandeling van den *Talmud*, *Schabbath*, dat sommige Joden aan den Goddelijken oorsprong van *Ezechiël's* schriften getwijffeld hebben. — Hier uit kan men opmaaken, dat de Schrijvers dezer Natie buiten twijffel daar van melding zouden gemaakt hebben, indien zij een geheel boek van *Ezechiël* verworpen hadden. Ja! *Vogel* erkent zelf, dat zulk een boek, offchoon het niet voor Goddelijk erkend ware; echter nog wel overig zoude gebleven zijn, onder den naam van een *onëcht* en *apocryph* boek. — Welke aanmerkingen, niettegenstaande ze, op zichzelven

beschouwd, niet ongegrond zijn; echter ons gevoelen niet om verre werpen, daar het, volgends andere bewijzen, welke wij bl. 311 enz. bijgebragt hebben, ten vollen zeker is, dat *Josephus* van deze negen Hoofdstukken in die aangehaalde plaats geheel niet spreekt; maar dat dezelve op een andere wijze moet verklaard worden. —

Vervolgens tracht *Vogel* de echtheid dezer gantsche afdeeling inzonderheid door vier bewijzen te verzwakken, en om verre te werpen: —

1.) *Het eerste* zoekt hij in de duisterheid, welke in die negen Hoofdstukken heerscht, en waar op hij zeer aandringt p. 378—380. —

Dan, wij hebben reeds bladz. 306—310. breedvoerig tegen *Oeder* bewezen, dat de duisterheid van de eene of andere plaats en de verkeerde verklaring der Uitleggers, derzelver echtheid geenzins benadeelt, en dat er eene allezins gegronde hoop is, dat er eens in 't vervolg betere verklaringen van deze Godspraaken zullen in het licht koomen, dan die, met welke wij ons tot dus verre hebben moeten vergenoegen. —

En wat de *mystieke* verklaring dezer Hoofdstukken betreft, die inzonderheid door *Vogel* gehekeld wordt; wij laaten de verdediging derzelve zeer gaarne aan dezulken over, die van oordeel zijn, dat dit gedeelte van *Ezechiëls* schrif-

ten

ten op geen andere wijze verſtaan of verklaard kan worden. Doch wat derzelver eigenlijken zin betreft, offchoon de Uitleggers in de verklaring der bijzondere gedeelten zeer van malkanderen verſchillen, kunnen wij toch, mijnes oordeels, dit vastſtellen, *'t zij* met *Doederlein* (*f*), (die zijne uitlegging ook aan *Michaëlis* toeſchrijft, ſchoon ik niet weet, waar hij dezelve voorgeſteld heeft:) dat het beeld van den herſtelden Tempel en Godsdienst niet zóó geteekend wordt, als of men er een voorbeeld van den toekoomſtigen in te zoeken had; maar dat er in 't algemeen beloofd wordt de herſtelling van den Tempel en van den heiligen Godsdienst, thans zoo zeer met afgoderij en bijgeloof vermengd en bezoedeld. —— Welke verklaring uitneemend overëenkoomt met de bijzondere ſchrijfwijze van *Ezechiël*, die gewoon is, om alles, tot de kleinſte bijzonderheden toe, uitvoerig te ontwikkelen en te beſchrijven: *'t zij* ook met *Dathe* (*g*), *Eichhorn* (*h*) en *Herder* (*i*), dat de-

(*f*) DOEDERLEIN *ad Grotii annot. in V. T.* Tom. II. p. 337. edit. Halenſ.

(*g*) DATHII *Prophetae majores* p. 564. ſeq. (edit. alter. Halenſ. anno 1778.)

(*h*) *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 236, 237.

(*i*) *Brieven, betreffende de beöeffening der Godgeleerdheid* I. Deel bladz. 139, 140. —

deze gantſche beſchrijving van den Tempel verſtaan moet worden van eenen tweeden Tempel, die wel had moeten opgebouwd worden, indien het gantſche volk naar het Vaderland zoude terug keeren; maar die niet opgebouwd is, omdat dit niet gebeurde, en alleenlijk eenige weinige, inzonderheid de Stammen van Juda en Benjamin, naar het Vaderland wederkeerden, terwijl het grootſte deel des volks in die gewesten bleef, welke zij als ballingen bewoonden; — waar toe dan ook behoort, 't geen er van de voorgeſchreeven plegtigheden, van de verdeeling van het Heilig Land, enz. in deze Godſpraaken gezegd wordt (*k*).

Wel-

(*k*) De Groot *op* Hoofd. XLVII: 13. heeft dit gedeeltelijk ook gezien, (T. II. ed. Halenſ. p. 339.) daar hij aanteekent: „ deze verdeeling, en die er volgt, in het laatſte Hoofd., zoude plaats gehad hebben, indien de tien Stammen zoo wel, als die van Juda en Benjamin, zich tot God bekeerd hadden; zoo zouden zij ook te gelijk met hun zijn wedergekeerd. — Nu zijn er ſlegts eenige weinigen, onder die van Juda en Benjamin vermengd, terug gekeerd, en hebben in dezelve plaats met hun gewoond". Dan, Dathe merkt te regt aan, l. c. „ 't gene ten aanzien van het laatſte gedeelte van 't Profetisch gezicht geldt, geldt ook ten aanzien van het eerſte, 't welk de wijze voor-

Welke van deze beide verklaringen men nu ook aanneme, de tegenwerping van *Vogel* wordt daar door volkomenlijk opgelost en beändwoord.

Tegen de laatstgenoemde verklaring zou echter nog ingebragt kunnen worden, dat niets van dat alles, 't welk hier gezegd wordt van God geboden te zijn, door de wederkeerende Joden geschied is, dat noch de Tempel naar het opgegeeven voorbeeld gebouwd is, noch ook het Land, naar het plan van God, verdeeld is (*l*).

„ Maar (om met *Dathe* te spreken) het
„ andwoord is gereed; te weeten, dit was de
„ schuld van het volk, waar van het grootste
„ gedeelte hunne gemakkelijke woonplaatzen
„ met nieuwe en onzekere niet wilde verwisse-
„ len. Dus gebeurde er, bij deze nieuwe be-
„ zitneeming van het beloofde land, welke God
„ aan het volk aanbood, het zelfde, wat eer-
„ tijds bij de eerste intrede in het zelve onder
„ geleide van *Josua* plaats had. De verdeeling
„ was

voorschrijft, op welke de Godsdienst moest ingericht worden; want alles hangt zoo te samen, dat het gantsche Profetische gezicht, volgens één doorgaand plan, duidelijk blijkt te zijn ingericht".

(*l*) *Versuch einer Beleuchtung enz.* p. 97, 98. —

„ was toen ook zeer onderscheiden van die, „ welke, naar Gods bevel, had behooren te „ geschieden; want, door de traagheid des volks, „ was een gevaarlijke en langduurige oorlog „ de oorzaak, dat een groot gedeelte van het „ Land aan deszelfs oude bewooners wierd over- „ gelaten. Maar diezelfde traagheid, of liever „ de verkleefdheid aan tegenwoordige goederen, „ maakte, dat zij liever, onder heidenen, als „ ballingen, leefden, dan terug keerden in een „ Vaderland, 't welk of verwoest, of door an- „ deren bezeten was. Althans het getal der „ genen, die terug keerden, was bij uitstek ge- „ ring, indien men het vergelijkt met het getal „ der zulken, die van de tien Stammen achter- „ gebleven zijn. — Trouwens, offchoon ook „ sommige van dezen zich bij die van Juda en „ Benjamin voegden; het waren echter slegts „ weinige, en dezen waren niet in staat, om „ dat gene ter uitvoer te brengen en te vervul- „ len, wat God door *Ezechiël* aan het gantsche „ volk bevolen had. Hierom lezen wij Esra „ III: 12. dat de beginselen van den herbouw- „ den Tempel zoo onäanzienelijk en gering wa- „ ren ". Dus verre *Dathe.*

Ik zie niet, wat hier tegen met eenigen grond zou kunnen ingebragt worden; waarom ik ook

in

in dit gezegde beruste (*m*), en gaarne aan anderen de vrijheid laat, om, met betrekking tot de uitlegging dezer Godspraaken, een ander gevoelen te omhelsen, indien slechts derzelver echtheid en gezag vast en ongeschonden blijve.

2.) *Ten anderen* heeft *Vogel* tegen de echtheid dezer negen Hoofdstukken ook ingebragt, dat de denkbeelden, die in dezelve voorkoomen, geenzins instemmen met die, welke bij andere Profeeten gemeenzaam zijn. — Voornamentlijk heeft hij het oog op de verdeeling van het Heilig Land, van welke wij eene beschrijving vinden opgeteekend in het XLVIII^ste^. Hoofd.

„ Bij *Ezechiël* ", zegt hij (*n*), „ en ook bij andere Profeeten, vinden wij doorgaands deze beschrijving van den staat des volks, na de Babylonische ballingschap, te weten, dat dan die van Juda en Israël één en het zelfde volk zouden uitmaken, dat is: dat die van Israël, door Asfyrien, en die van Juda, door Babel verspreid, niet in zoo veele Stammen verdeeld; maar, als 't wa-

(*m*) Tot bevestiging van dit gevoelen, mag men wel onder het oog houden, dat er, in de H. Schriften, meer zulke voorwaardelijke Godspraaken voorkomen, inzonderheid bij *Jeremias*, die tot opheldering hier van kunnen dienen.

(*n*) VOGEL *l. c.* p. 381, 382. —

't ware, flegts ééne Maatfchappij zouden wezen.

Wanneer wij nu (zoo vervolgt hij) onze aandagt vestigen op de gefchiedenis van dien tijd, die op de Babylonifche ballingfchap gevolgd is, zullen wij bevinden, dat de Profeeten in dien gezegden zin moeten verftaan worden; de uitkoomst toch heeft geleerd, dat, na de Babylonifche ballingfchap, geen het minfte onderfcheid tusfchen de tien Stammen heeft plaats gehad; want hun getal was, na dien tijd, te gering, dan dat een ieder van hun tot zijnen bijzonderen Stam zou kunnen gerekend worden; ook vond men er velen, die niet eens wisten, uit welken Stam zij hunnen oorfprong hadden; waarom, b. v. fommige van den Priefterftand uit den kring hunner Amptgenooten geweerd wierden, omdat zij hunne afkoomst uit een Priefterlijk geflagt niet konden aantoonen. Maar nu, in het laatfte Hoofdftuk van *Ezechiël* vinden wij eene uitvoerige befchrijving aangeteekend van de wijze, op welke het Heilig Land moest verdeeld worden, met eene naauwkeurige bepaling, waar elke afzonderlijke Stam woonen zoude, en hoe de Priefters en het volk het Land onder malkanderen zouden moeten verdeelen ".

Dit, meent *Vogel*, kan geenzins met malkanderen overééngebragt worden; ook verklaart hij, niet

niet te kunnen begrijpen, hoe een Jood, die doorgaands meer met haat, dan met liefde, tegen de Israëliten was ingenomen, tot zulk een denkbeeld zou hebben kunnen koomen.

Dit alles behelst eene bedenking, die, ſchoon ze zich, in den eerſten opſlag, zeer ſchijnt aanteprijzen, echter, bij eene aandagtiger overweeging, van zelve vervalt: want

a.) *Vooreërst*, bij geenen der Profeeten, en veel minder bij onzen *Ezechiël*, lezen wij, dat die van Juda en Israël *in dien zin* één volk zouden uitmaken, dat al het onderſcheid tusſchen de afzonderlijke Stammen geheel zou weggenomen worden.

Die plaatzen toch, welke op den tijd na de Babyloniſche ballingſchap zien, en in welke de verééniging van die van Juda en Israël wordt vermeld, bij voorb. Jeſ. XI: 13. Jerem. XII: 14, 15. Hoofd. XXXI: 23 — 34. Hoofd. XXXII: 32. volg. en inzonderheid Ezech. XXXVII: 19 — 25, deze plaatſen leeren ons wel, dat die van Juda en Israël tot één volk zouden veréénigd worden, dat de oude haat en vijandſchap zoude weggenomen worden, en dat zij onder het beſtuur van éénen koning zouden gebragt worden; maar niet, dat hier mede ook al het onderſcheid der Stammen zou ophouden, waarom ook

ook deze Godſpraaken zoo verre niet moeten uitgeſtrekt worden (*o*). —

b.) *Ten anderen* blijkt het ook duidelijk, dat *Vogel* de denkbeelden van veréëniging van die van Juda en Israël, en van de wegneming van al het onderſcheid der Stammen, met malkanderen vermengt. De geſchiedenis onderricht ons wel, dat, in vervolg van tijd, dit onderſcheid der Stammen met de daad is weggenomen; maar hier uit volgt niet, dat *Ezechiël's* beſchrijving, aangaande de verdeeling des Lands tusſchen de onderſcheidene Stammen, tegen alle geſchiedkundige zekerheid aanloopt; want ook hier geldt het, 'tgene bladz. 329, 330. van den wel optebouwen, maar niet opgebouwden, Tempel enz. gezegd is. Dit alles zoude buiten twijffel geſchied zijn, indien het gantſche volk naar het vaderland was terug gekeerd, 'tgeen nu wegens deszelfs zonden niet gebeurd is.

c.) *Eindelijk* koomt het mij ook geheel vreemd voor, dat *Vogel* verklaart, niet te kunnen begrijpen, dat een Jood, doorgaands meer

met

(*o*) *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 98, 99, daar de Schrijver te regt aanmerkt, dat ook, ten tijde van David, het land onder de XII Stammen verdeeld is; niettegenſtaande de Joodſche Natie ſlegts één koningrijk uitmaakte.

met haat, dan met liefde, tegen de Israëliten ingenomen, tot zulk een denkbeeld (te weten van de verdeeling des Lands tusfchen de beide Natiën) heeft kunnen komen. — — Immers hier bij fchijnt hij niet gedagt te hebben, dat in dit geval gefprooken wordt van eenen man, door den *Goddelijken Geest* beftuurd (*p*), en van *Goddelijke uitfpraaken*, en hem fchijnt vergeten te zijn, wat hij even te voren aangaande de Godfpraaken der Profeeten gezegd had. Want indien deze van eene zekere verééniging en herftelde vriendfchap tusfchen de beide volkeren, na den tijd der ballingfchap, duidelijk geprofeteerd hebben, wie zou dan toch willen beweeren, dat *Ezechiël* zulk eene verdeeling van het heilig Land tusfchen die van Juda en Israël niet heeft kunnen wenfchen, vastftellen, voorzeggen en in derzelver bijzonder-

(*p*) Ik neem het wel niet op mij, om de verfchillen der Godgeleerden van onzen tijd, aangaande de wijze der Goddelijke ingeving (Θεοπνευστια), vooral hier ter plaatfe, te beflisfen. Evenwel, billijke Richters zullen gereedelijk toeftemmen, dat die heilige mannen, die een' gezuiverder kennis van den Godsdienst bevoorderen moeften, en de pligten der Godzaligheid en der menfchenliefde leerden, hooger, dan het gros des volks, zijn verlicht geweest, en geenzins hebben toegegeven aan de vooröordeelen, met welke de Joden tegen de Israëliten waren ingenomen.

derheden beschrijven, daar het oogenschijnlijk eene en dezelfde zaak is.

3.) *Het derde* bewijs, 't welk *Vogel* (*q*) tegen de echtheid dezer Hoofdstukken inbrengt, koomt hier op uit, dat zulk een gezicht, gelijk hier gezegd wordt aan *Ezechiël* te zijn voorgekomen, aan vele zwarigheden onderhevig is, en dat het volstrekt onbegrijpelijk is, hoe *Ezechiël* zulke afmetingen en zulke verschillende zaken, niettegenstaande hem dezelve met de grootste duidelijkheid waren bekendgemaakt, in zijn geheugen heeft kunnen prenten en onthouden (*r*).

Doch hier op is het niet moejelijk te antwoorden: — Want

a.) *Vooreërst*, behoort de geöpperde zwarigheid, op zich zelve beschouwd, ons aan de echtheid van dit stuk niet te doen twijffelen. — Het koomt ons niet toe, te oordeelen over de geestgesteldheid van eenen anderen, die in verrukking is, 't zij dan dat ze natuurlijk, 't zij bovennatuurlijk geweest is; indien wij zelve niet in even zulk een geval verkeerd hebben. — Wie kan, als 't ware, al de bergplaatsen der ziel opspooren? wie alle hare kragten en vermogens berekenen? inzonderheid wanneer dezelve, door tusschenkoomst

(*q*) *l. c.* p. 382.

(*r*) *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 99.

koomst en bewerking van het Opperste Weezen, tot eene buitengewoone hoogte zijn opgevoerd.

b.) *Ten anderen*, moet men bedenken, dat *Ezechiël*, meer dan andere Profeeten, gewoon was, om alle die Profetische gezichten, die hem te beurt vielen, in derzelver bijzonderheden naauwkeurig te ontwikkelen en te beschrijven: iets, waar van wij een voorbeeld vinden, Hoofd. I—III, daar zijne plegtige inwijding tot de Profetische bediening uitvoerig en met uitneemende majesteit beschreven wordt (*s*); gelijk ook in dat andere Profetisch gezicht, 't welk Hoofd. VIII tot aan het einde van het XIde voorkoomt (*t*).

c.) *Vervolgends*, kan men ook met *Eichhorn* (*u*) veilig vooronderstellen, dat *Ezechiël* zulke verhevener Godspraaken en gezichten terstond opgeschreven en op de plaats en oord zelve, waar hem zulk een gezicht te beurt viel, naauwkeurig ontworpen en uitgewerkt heeft, eer hij

(*s*) Dat deze drie Hoofdstukken één Profetisch gezicht behelzen, heeft STAEUDLIN aangetoond, die er ook geene ongelukkige verklaring van gegeven heeft in de *neue Beiträge zur erläuterung d. Bibl. Propheten* p. 262—269.

(*t*) STAEUDLIN *l. c.* p. 278—287.

(*u*) *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 221, 222. —

hij dezelve aan het volk bekendmaakte en verklaarde.

d.) *Eindelijk*, moet men ook in het oog houden, dat het *Ezechiël*, in de befchrijving van deze verheven gezichten, aan den Godlijken bijftand en hulp niet ontbroken heeft. En fchoon wij niet kunnen bepalen, waar dezelve begon, of hoe verre dezelve zich uitftrekte; dit moeten wij nogthans vastftellen, dat die zelfde God, door wiens invloed de Profeeten bezield wierden, bij 't ontvangen van zulke gezichten en openbaringen ook hun, in het opteekenen en befchrijven derzelve, ten allen tijde is nabij geweest.

4.) De laatfte tegenwerping, welke *Vogel* tegen deze negen Hoofdftukken maakt, is deze: dat dezelve volftrekt vruchteloos waren, en geen het minfte gebruik of nuttigheid hadden, dewijl die tweede Tempel, volgends de hier voorkomende befchrijving, niet is opgebouwd geweest (*v*). Men zoude wel kunnen zeggen, dat de befchrijving van den tweeden Tempel, zoo als die bij *Flavius Jofephus* voorkoomt, niet moet vergeleken worden met de teekening daarvan bij *Ezechiël*, dewijl het ten duidelijkften blijkt,

(*v*) *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 99, 100, echter fchijnt de Schrijver zelf aan dit bewijs weinig gewichts toetefchrijven.

blijkt, dat *Josephus* in zijne beschrijving, niet den Tempel van Serubabel, zoo als die van den beginne geweest is, maar dien van Herodes bedoelde, die van dezen zeer veel verschilde.

Dewijl echter deze veränderingen misschien niet van dat aanbelang waren, dat dezelve bij dit onderzoek in aanmerking kunnen komen, en wij reeds bladz. 329, volg. eene andere vooronderstelling aangaande dit Profetisch gezicht van *Ezechiël* hebben aangenomen, zullen wij hier bij niet langer blijven stilstaan. Wie echter is er, die met eenigen grond zou kunnen beweeren, dat de lezing dezer Hoofdstukken geheel geene nuttigheid had voor de Joden? Zij toch, die de geringheid en onäanzienelijkheid van den laatsten Tempel met deze heerlijke beschrijving vergeleken, konden er door opgewekt worden tot een opregt berouw over de zonden des volks, aan welke het voornamenlijk was toeteschrijven, dat deze uitnemende voorzegging, in derzelver gantschen omvang, niet vervuld wierd. De verstandigen onder hun, wanneer zij die uitwendige heerlijkheid, dien bloeijenden gelukstaat hunner Natie, die hier zoo schoon geteekend wordt, maar door de uitkoomst niet in allen deele bewaarheid wierd, overdagten; en daar bij tevens de tegenwoordige vernedering, in welke hunne Maatschappij verkeerde, met opmerkzaamheid

beſchouwden, konden, door de lezing van dit aanmerkelijk gedeelte van *Ezechiël's* Godſpraaken, worden aangeſpoord, om, met een hartelijk verlangen, uittezien naar die gelukkige tijden, die hunne Natie eens wederom tot een' voordeeligeren en luiſterrijkeren toeſtand zouden verheffen, bij de koomst, namentlijk, van den beloofden Mesſias, die hunne vervallen zaken herſtellen, den luiſter eener betere Huishouding aanbrengen, en, bij het eindigen van der Joden Burgerſtaat, alle volkeren tot de rechte kennis van God, en tot deszelfs waare verëering, die in geest en waarheid geſchiedt, volgends Joh. IV: 21 — 24, ten naauwſten zoude veréénigen. —

Dan, het is ook tevens waar, dat de lezing dezer Hoofdſtukken voor allen dat nut en voordeel niet aanbragt; maar ſlegts voor de verſtandigen, en die dezelve met oordeel en opmerkzaamheid lazen, waarom men naderhand onder de Joden de gewoonte invoerde, om dezulken derzelver lezing te ontzeggen, in welken men geen genoegzaam vermoogen vooronderſtelde, om er het rechte gebruik van te maken (*w*).

Na

(*w*) HIERONYMUS *in de voorrede voor Ezechiël:* „ Aggredior *Ezechiël* Prophetam, cujus difficultatem „ hebraeorum probat traditio. Nam niſi quis apud „ eos aetatem ſacerdotalis miniſterii i. e. triceſimum „ an-

Na deze uitvoerige wederlegging der tegenwerpingen, welke *Vogel* tegen de echtheid dezer negen Hoofdſtukken van *Ezechiël* heeft ingebragt, kunnen wij nu korter zijn in de beöordeeling van zijn gevoelen aangaande den oorſprong derzelve, te meer, dewijl het zelve, zoo veel wij weten, door niemand tot dus verre is aangenomen (*x*). —— Hij meent, dat dezelve zouden opgeſteld zijn door de Samaritanen, of, op hun aanzoek, door den een' of anderen onbekenden Schrijver, om, door dit ondergeſchoven ſtuk, de nieuwe volkplanting der Joden te overreden, dat de bouwing van hunnen Tempel geheel ſtrijdig was met die heerlijke teekening, die er *Ezechiël* van gemaakt had, en om hen dus over te halen, dat ze den reeds voltooiden Tempel weder tot den grond toe af mogten breeken, en aan de Samaritanen volkomen dezelfde rechten medetedeelen, als dien van Juda en Benjamin. Deze vooronderſtelling trouwens vervalt van zelve,

„ annum expleverit, nec principia Geneſeos, nec Canticum Canticorum, nec hujus voluminis exordium „ & finem legere permittitur ". Cf. quae & idem habet in l. *ad Paulinum* & ORIGENES *in proöemio Homil.* IV. *in Cant.*

(*x*) *Freie unterſuchungen über einige Bücher des A. T.* p. 386. ſeq. —

ve, zoo dra men ze flegts eenigzins naauwkeurig indenkt.

Eerst zullen wij de bewijzen daar tegen voorſtellen, en *dan* de redenen onderzoeken, met welke *Vogel* deze gedagte heeft zoeken te ſtaven. — In het voorſtellen der bewijzen, welke tegen deze vooronderſtelling kunnen aangevoerd worden, zullen wij den geleerden *Eichhorn* volgen, die hier op aanmerkt (*y*):

1.) *Vooreerst*, dat de Samaritanen zich naauwlijks van een onnoozeler middel zouden hebben kunnen bedienen, om de zoo zeer gewenschte vereeniging met de Joden te verkrijgen. Hoe konden zij hopen, dat de Joden, met eenen onverzoenelijken haat tegen hun ingenomen, een gewaand ſtuk van éénen der oude Profeeten, 't welk hun ten eenemale onbekend was, uit hunne handen zouden aannemen, daar zij zelfs alle andere geſchenken van hun weigerden? Hoe konden de Joden zulk een geſchenk aanneemen, zonder het bedrog, dat hier onder ſchuilde, te vermoeden (*z*)? Over de gemeenſchap van Godsdienst

(y) Eichhorn, *Inleiding in het* O. T. III. Deel p. 234—236. vergel. ook *verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 105.

(z) Zouden niet de Joden bijkans het zelfde gedagt heb-

dienst en Tempel waren tusſchen de Joden en Samaritanen de heevigſte verſchillen ontſtaan: wie zoude dan gelooven, dat de Joden van de Samaritanen een ſtuk zouden aangenomen hebben, waar in de Tempel, dien zij, onder menigvuldige tegenkantingen van de zijde der Samaritanen, hadden opgebouwd, voor een gebouw, 't welk onwettig, geheel verkeerd en ſtrijdig tegen de ſchriften der Profeeten, verklaard wierd? zoude dan niemand der Joden die zoo natuurlijke gedagte zijn ingevallen, dat hier onder een bedrog der Samaritanen ſchuilde, en dat dit geheele ſtuk, met booze oogmerken, door die vijandige Natie verdicht was? Zouden zij in hunnen kanon een geſchrift der Samaritanen, 't welk in de daad een paskwil op den, door hun gebouwden, Tempel behelsde, aangenomen, en niet veel eer het zelve, met de grootſte verôntwaardiging, verworpen hebben? de Joden, die anders op alle beweegingen en ſtappen der Samaritanen zoo opmerkzaam waren, zouden in deze gewichtige zaak zoo blind geweest zijn, dat zij niets van het bedrog ontdekten! Dit mag gelooven, wie wil, ik geloove het niet. —

2.) *Het*

hebben van de Samaritanen, als *Laocoon* bij VIRGILIUS van de *Grieken*:

„ Timeo Danaos & dona ferentes " — ?

2.) *Het volgende* bewijs van *Eichhorn*, tegen de vooronderſtelling van *Vogel* aangevoerd, is wel van dat gewicht niet, als het eerſte; echter kan het ook, tot ſtaving van ons gevoelen, in aanmerking komen. Hij zegt: offchoon ook de Samaritanen, door de fijnſte kunstgreepen, het gepleegde bedrog hadden weeten te verbergen; echter zoude dan nog dit ondergeſchoven ſtuk deszelfs tegenwoordige plaats onder de heilige Boeken niet hebben kunnen verkrijgen. Want terwijl het in handen der Joden zoude gekoomen zijn, wanneer reeds de Tempelbouw voltooid, en de bundel der Profeeten geſloten was, zoude het zekerlijk een andere plaats, misſchien onder de *Hagiögrapha*, gelijk *Daniël*, verkregen hebben. —

Dewijl wij over *Daniël* nog opzettelijk in 't vervolg moeten handelen, zij het genoeg, dit bewijs van *Eichhorn* hier ſlegts genoemd te hebben.

3) Van meerder gewicht is zijne *derde* aanmerking: te weeten, dat geen bedrieger onder de Samaritanen, bij wien, buiten de ſchriften van *Moſes*, geene andere heilige Boeken, door de Joden voor Goddelijk erkend, wierden aangenomen, in ſtaat zoude geweest zijn, om den ſtijl en ſchrijfwijze van *Ezechiël*, dien moogelijk geen één Samaritaan ooit gelezen had, zoo

naauw-

naauwkeurig na te bootzen. En al vooronderſtelt men, dat de ſchriften van *Ezechiël* door de Samaritanen gelezen waren, dan blijft nog de vraag overig, of een Samaritaan *Ezechiël's* ſchrijfwijze zoo hebbe kunnen nabootzen, dat men volſtrekt geen onderſcheid zoude kunnen bemerken tusſchen de eerſte Hoofdſtukken, die voor echt gehouden worden, en tusſchen de laatſte, die, volgends de vooronderſtelling, onëcht en ondergeſchooven zijn? Dit zal niemand ligtelijk kunnen beweeren, die overweegt, wat we hier over reeds bladz. 303 en volg. gezegd hebben.

Onderzoeken wij nu de redenen, welke *Vogel*, ter bevestiging zijner vooronderſtelling, heeft bijgebragt (*a*).

1.) *Vooreerst* beroept hij zich op de geſchiedenis der opbouwing van den tweeden Tempel, en de poogingen der Samaritanen, om de Israëliten in dien Tempelbouw te verhinderen. De Samaritanen, zegt hij, begeerden, in vereëniging met de Joden, den Jeruſalemſchen Tempel te ſtichten; dan, bij weigering van de zijde der Joden, Esra IV: 2, 3, gaven zij zich alle moeite, om dit gantſche werk te beletten, 't gene hun ook bijzonder wel gelukte, vs. 4—24. Wanneer echter de Joden, dit niettegenſtaande, in de

(*a*) *l. c.* p. 386, 387. —

de begonnen onderneming voortgingen, zogten zij het hun op allerlei wijze moejelijk te maaken Nehem. II: 10, 19. Hoofd. IV: 1—3, 7, 8, 15. en, eindelijk, wanneer zij met dit alles niets konden uitwerken, namen zij het besluit, om Nehemia van kant te helpen, zendende te gelijk eenen zoogenaamden Profeet, om hem door gewaande Godspraaken bevreesd te maaken. Nehem. VI.

Deze bijgebragte plaatsen toonen wel ten duidelijksten aan, dat de Samaritanen, die, samen met de Joden, den Tempel wilden bouwen, doch door deze laatsten wierden afgewezen, niets onbeproefd hebben gelaten, om de Joden van dien voorgenomen Tempelbouw te doen afzien, en, indien men slegts de zaak van dien kant beschouwt, kan het niet vreemd voorkoomen, dat de Samaritanen, met even dit zelfde oogmerk, valsche Godspraaken verdicht hebben. Maar wanneer men te gelijk, bij de aandachtige lezing van die plaatsen, de voorzichtigheid en zorg, welke de Joden in dit gantsche werk betoonden, beschouwt, en daar hij bedenkt, met welk eene onbezweken standvastigheid zij in hunne eens begonnen onderneming voortgingen, zonder zich veel over de vijandige poogingen der Samaritanen te bekommeren, dan kan men ligtelijk hier uit opmaken, dat zij met die zelfde

de voorzichtigheid, ijver en bezorgdheid zullen te werk gegaan zijn, in het onderzoek van die Godſpraaken, welke men hun als echte Godſpraaken wilde doen beſchouwen. — Waar uit dus tevens blijkt, dat deze aanmerking van *Vogel* veel eer *ons gevoelen* bevestigt, dan dat ze tot ſtaving van *zijne* vooronderſtelling zoude kunnen dienen. —

2.) *Vervolgends* beroept hij zich op de verdeeling van het Heilig Land, welke wij inzonderheid Hoofd. XLVIII beſchreven vinden, en op eenige omſtandigheden, in het voorg. XLVII. Hoofd. gemeld (*b*): b. v. dat het land moest verdeeld worden in dertien deelen, waar van één deel voor de Prieſters, en de overige twaalf voor de onderſcheiden Stammen beſtemd waren; dat de Tempel moest gebouwd worden, door menſchen, *uit alle Stammen* genomen, Hoofd. XLVIII: 19; dat de poorten der ſtad moeſten genoemd worden naar de naamen der twaalf Stammen van Israël vs. 31 volgg. — Uit het XLVIIſte. Hoofd. behoort hier toe vs. 13, 14, waar gezegd wordt, dat het land moest verdeeld worden onder de twaalf Stammen Israëls, zoo dat de ééne Stam zoo veel als de andere verkreeg: en vs. 22, 23, dat ook aan de vreemdelingen, die

(*b*) *l. c.* p. 387. —

die onder hun verkeerden, hun erfdeel moest toegewezen worden, 't welk, naar het oordeel van *Vogel*, schijnt te behooren tot de volkplantingen van vreemde Natiën, die eertijds, ter vermeerdering van het Israëlitisch Rijk, waren toegelaten.

Dan, sommige dezer opgenoemde omstandigheden hebben wij reeds, bladz. 326 en volg., op een andere wijze verklaard. De overige zijn duidelijk ontleend uit het geen reeds oudtijds Jehova, in de wet van *Moses*, bevolen had: b. v. 't geen Hoofd. XLVII van de vreemdelingen gezegd wordt, koomt in allen opzichte overëen met het gene de wet zegt Exod. XII: 49 en Levit. XXIV: 22, gelijk wij Richt. I: 16 ook hier van een voorbeeld vinden, offchoon er zeker eenig onderscheid tusschen beiden plaats heeft. —

De aanmerking derhalven van *Vogel* koomt ons niet voor van dat gewicht te zijn, dat ze ons zoude kunnen bewegen, om zijne vooronderstelling aan te nemen.

Eer wij nu dit onderzoek over *Ezechiël* eindigen, moeten wij nog met een woord de tegenwerpingen overwegen, welke de Schrijver des *Verzuchs einer beleuchtung der geschichte des Bibelkanons*, tegen de echtheid der negen of twaalf laatste Hoofdstukken van *Ezechiël* onlangs heeft

heeft ingebragt, en de vooronderſtelling, welke hij aangaande derzelver oorſprong opgeeft.

Reeds hier en daar, waar hij met *Oeder* en *Vogel* overéénſtemt of van hun verſchilt, heb ik, inzonderheid in de aantekeningen, onder deze verhandeling geplaatst, melding van dien Schrijver gemaakt; dan, wij dienen hier ook nog bijzonder te letten op die bedenkingen, welke hij zelf tegen deze Hoofdſtukken heeft gemaakt, en die bij de bovengenoemde niet gevonden worden.

1.) In de eerſte plaats merkt hij in 't gemeen aan (*c*): dat men in deze Hoofdſtukken te vergeefs zoekt naar die levendige verbeeldingskragt, welke anders aan *Ezechiël* eigen is.

Dan, al geeven wij dit toe, (offchoon men, bij eene aandachtige overweging van 't gene wij te voren reeds, nopens de overëenkoomst in ſtijl van deze met de andere Godſpraaken van *Ezechiël*, gezegd hebben, misſchien geheel anders zal moeten oordeelen: maar, al geeven wij dit toe:) dit echter kan nog geenzins tegen de echtheid van dit gedeelte van *Ezechiël* worden ingebragt. — Men moet toch in het oog houden, dat de ſtijl van eenen Schrijver, naar de verſcheidenheid der ſtoffe, en de zeer verſchillende ge-

(*c*) *l. c.* I. Th. p. 99.

gefteldheid der ziel en der verbeelding, welke bij den vergevorderden ouderdom, of in de kragt der jeugd, plaats heeft, ook doorgaands veel verfchilt (*d*).

Daar nu *Ezechiël* in deze Hoofdftukken eene ge-

(*d*) Wij neemen hier de woorden over van den Eerw. POTT, Godgel. te *Helmftad*, in zijne verdediging van den *laatften Brief* van den Apostel PETRUS: „ vervolgends", zegt hij, „ moeten wij niet voorbij- „ gaan, aantemerken, dat, naar de verfcheidenheid van „ tijd en ftoffe, ook de ftijl doorgaands verfchilt. Want „ een gevorderde leeftijd; de bedaardheid des gemoeds „ of het vuur der jeugd; nieuwe denkbeelden, welke „ wij uit de fchriften en den omgang van anderen, of „ ook door eigen nadenken, verkregen hebben: ja „ zelfs ook de verfchillende gefteldheid en welvarend- „ heid van het lighaam, de leevenswijze der genen, „ aan welken wij fchrijven, die met de tijden ook vaak „ verändert, en diergelijke omftandigheden meer; hoe „ veel brengt dit alles niet toe, om den ftijl van eenen „ Schrijver te vormen en te veränderen! gelijk de „ dagelijkfche ondervinding leert. — En wat zal ik „ zeggen van de verfcheidenheid der ftoffe, die zoo „ veel invloeds heeft op de verändering van ftijl, en dat „ elke ftoffe bijna hare eigen woorden, hare eigen „ fpreekwijzen, hare eigen beelden, fchijnt te vor- „ deren". V. *Epiftolae catholicae graecae, perpetua annotatione illuftratae a* D. J. POTT vol. II. Gotting. 1790. *in Prolegomenis ad 2 Epiftol. Petri* p. 163, 164.

geheel andere ſtoffe behandelt, als in de vorige Godſpraaken, en het waarſchijnelijk is, dat hij dezelve eerst in zijnen ouderdom geſchreven heeft; wie zal het dan toch vreemd vinden, dat er die zelfde kragt der verbeelding, dat zelfde vuur, als 't ware, niet in doorſtraalt, waar door *Ezechiël* zich in zijne andere Schriften onderſcheidt?

2.) Ten anderen merkt hij aan, dat hier geene de minſte melding gemaakt wordt van de *Schechina*, als die van nieuws wederom de heerlijkheid van den nieuw gebouwden Tempel zoude uitmaken; dat, in tegendeel, hier eene laffe beſchrijving voorkoomt van eene, onzeker welke, heilzaame Bron, op den Tempelberg ontſpringende (*e*). — Dan, ook deze tegenwerping heeft, naar ons inzien, niet veel gewichts. Het is vreemd, aan een Profeet de beelden te willen voorſchrijven, van welke hij zich in zijne teekeningen moet bedienen. Ook is het mij nog zoo klaar niet, dat *Ezechiël* van de *Schechina*, als die ook de heerlijkheid van den tweeden Tempel zou vergrooten, geheel niet ſpreekt; immers ſchijnt hij daar op duidelijk het oog te hebben, Hoofd. XLIII: 4, 5. Hoofd. XLIV: 4. vergel. met Hoofd. X: 4. — De beſchrijving van eene beek

(*e*) *Lib. cit.* p. 99.

beek of bron, van onder den dorpel des Tempels ontſpringende, Hoofd. XLVII: 1. volg. kan, op zich zelve beſchouwd, geene laffe beſchrijving genoemd worden; maar is veel eer een allerſchoonst beeld, waar van zich ook andere Profeeten bediend hebben (*f*); doch 't welk *Ezechiël*, naar zijne beſtendige gewoonte, uitvoeriger ontwikkelt (*g*).

3.) *Ten derden* houdt hij het voor onwaarſchijnelijk, dat de Profeet zich zoo veel zoude hebben aangematigd, om een tweede Wetgeever van het Joodſche volk en de herſteller van den Levitiſchen dienst te zijn (*h*). —

Maar, had dan een waar Profeet, een Gezant van den Allerhoogſten, dat recht niet, om de inſtellingen van *Moſes*, wel niet geheel afteſchaffen; (dit toch kwam alleen aan Christus, den eeuwig heerlijken Zoon van God, toe;) maar te herſtellen; aan dezelve een nieuw gezag bij het volk te verſchaffen, en die geboden op nieuws in-

(*f*) JOËL III: 18. vergel. JUSTI *Joël neu ueberſezt enz.* p. 70. 168—170. *Zachar.* XIV: 8.

(*g*) Hier mede verdient vergeleeken te worden de opheldering van dit beeld, door STAEUDLIN, in *de neuen Beiträgen zur erläuterung der Bibliſchen Propheten* p. 291, 292.

(*h*) *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 104.

intefcherpen, die reeds bijkans vergeten, en zoo dikwerf door het gantfche volk waren overtreden? Hebben niet *Jefaïas*, *Jeremias*, *Malachias* en anderen, in hunnen tijd, en op hunne wijze, even het zelfde gedaan? Zag men dit ook niet door de Vorften en Priefteren van het Joodfche volk, *Esras*, *Nehemia* en meer anderen, gefchieden? — Daar en booven blijkt het ook uit vergelijking van verfcheiden plaatfen, dat alle de inftellingen van *Ezechiël*, voor het grootfte gedeelte, overeenftemmen met de inftellingen van *Mofes*. Vergelijken wij flegts, om hier van overtuigd te zijn, Ezech. XLIII: 21. met Levit. XVI: 27. Ezech. XLIV: 17, 18. met Levit. XVI: 4. Hoofd. XIX: 19. Exod. XXXIX: 28. vs. 21 met Levit. X: 9, vs. 22 met Levit. XXI: 7, 14. vs. 23 met Levit. X: 10. vs. 25 met Levit. XXI: 1. vs. 28 met Num. XVIII: 20, Deut. X: 9. Hoofd. XVIII: 1, 2. vs. 30 met Exod. XIII: 2, Num. XVIII: 13, 15. vs. 31 met Exod. XXII: 31 enz.

4.) Het is, zegt hij vervolgends, vreemd, dat *Ezechiël*, indien men hem voor den Opfteller dezer Hoofdftukken moet erkennen, de wijze, waar op de Tempel van *Salomo* gebouwd was, heeft afgekeurd; daar nogthans de Profeeten, die toen leefden, niets daar tegen gezegd hebben, en

ook geen één der volgende er ooit iets aan te berispen gevonden heeft (*i*).

Maar uit de plaatzen, welke hij daartoe aanhaalt, kan dit niet worden opgemaakt. — In de laatste wordt van het maaksel van den Tempel geheel niet gesproken: en in de eerste keurt de Profeet de bouwwijze van *Salomo's* Tempel niet af; maar wij zien daar uit, dat God hem ernstig onderhoudt over de zonden der koningen en des volks, waar door de naam van Jehovah, en de Tempel, die de plaats zijner wooning genoemd wierd, ontheiligd was geworden. Dat nu de beschrijving, welke *Ezechiël* van den Tempel geeft, in alles niet overëenkoomt met den Tempel van *Salomo*, wien zal dit bevreemden, die zich het gewoone spreekwoord herinnert: *omstandigheden veranderen eene zaak.*

5.) Ook koomt hem niet minder bijzonder en verdacht voor het bevel, Hoofd. XLV: 7 volg., aangaande het deel, 't welk aan den Vorst moest gegeeven worden; daar noch *Moses*, die de staatkundige inrichting den Koningen voorschreef, noch *Samuël*, die de rechten der Koningen zoo verre uitbreidde, hier van eenige melding gemaakt hebben (*k*). —

Maar

(*i*) *l. c.* p. 104.
(*k*) *Ibidem.*

Maar in *Mofes* wet Deut. XVII: 14—20. wordt alleenlijk gefproken van 't gene den Koning verboden zoude zijn, en hem eene geduurige overdenking en getrouwe onderhouding der Goddelijke wet aanbevolen: voor 't overige ftaat er geen woord van de rechten en inkoomften des Konings.

En die het *eerfte Boek* van *Samuël*, bijzonder Hoofd. VIII: 11—17, met eenige aandacht leest, zal van zelven ontdekken, dat die Richter van Israël daar niet zoo zeer de voorrechten, welke den Koning rechtmatig zouden toekomen, befchrijft; maar dat hij veel eer het volk tracht onder het oog te brengen, wat de Koning zich ten onrechte zoude aanmatigen, en de lasten, waar door het volk zoude gedrukt worden, wanneer het eenen Koning verkoos.

Bedenkt men nu, hoe en door welke middelen, de groote magt der Joodfche Koningen allengskens is toegenomen, op wat wijze en hoe zij zijn afgeweken van de inftellingen van *Mofes* wet, en wat inzonderheid de godlooze en wreede geweldenaars onder hun, b. v. *Achab*, in het onderdrukken en berooven van het volk, zich hebben aangematigd, zal men zich dan nog zoo verwonderen, dat men, na de Babylonifche ballingfchap, in de noodzakelijkheid geweest zij, om de wijze en gedaante van het be-

 ftuur

ſtuur niet alleen eenigzins te veranderen; maar ook de inkoomſten der Koningen, en 't geen zij van den Staat te eisſchen zouden hebben, naauwkeurig te bepalen, ten einde zij niet wederom de ingezetenen van het hunne berooven, en derzelver bijzondere eigendommen zich toeëigenen en gebruiken mogten? — En dat alle die verördeningen door *Ezechiël* met dat oogmerk gemaakt zijn, om het welzijn des volks daar door te bevorderen, blijkt duidelijk uit zijne inſtellingen zelve, Hoofd. XLV: 9, 10. en XLVI: 16-18. Hier bij kunnen wij nog aanmerken, dat de Vorſten des volks en de Koningen, daar de gewesten, welke zij eertijds bezaten, door de ongelukkige lotgevallen, die den Staat getroffen hadden, geheel verloren waren, uit dezelve ook geheel geene inkoomſten konden trekken, die te voren zeer groot en aanzienelijk waren. —

6.) Vervolgends beroept hij zich op den tijtel van *Vorst*, die, in plaats van dien van *Koning*, aan den genen gegeven wordt, die het volk zou beſtuuren, tot een duidelijk bewijs, dat deze Godſpraaken geſchreven en opgeſteld zijn zouden, wanneer reeds de Joodſche Natie, door *Vorſten*, en niet door *Koningen* beſtuurd wierd (*l*). —

Doch

(*l*) *l. c.* p. 105.

Doch men moet in het oog houden, dat *Ezechiël* gewoon is, het woord נשיא van alle volksbestuurders zonder onderscheid te gebruiken. Ja zelfs bedient hij zich van dit woord, wanneer hij van zulken spreekt, die hij ook *Koningen* noemt Ezech. XXXIV: 23, 24. en Hoofd. XXXVII: 24, 25.

7.) Eindelijk brengt hij tegen Hoofd. XXXVIII en XXXIX in (*m*): dat derzelver inhoud niet schijnt overéénte koomen met de denkbeelden, welke *Ezechiël* in zijnen tijd konde hebben: dat de Joden beschreven worden, als terug gekeerd in het Vaderland; de stad Jerusalem als van nieuws herbouwd; een Vorst, van het Noorden komende, die in zijn leeger Aethiopiërs, Cappadociërs, Phrygiërs, Lybiërs enz. had. Deze omstandigheden zouden, meent hij, vrij duidelijk aantoonen, dat de opsteller dezer Hoofdstukken, de één of ander navolger van *Ezechiël* was, die na den tijd van *Alexander* geleefd had (*n*).

Daar echter het naauwkeurig onderzoek en de beoordeeling van deze stukken afhangt van de naauwkeuriger uitlegging dezer Hoofdstukken, en inzonderheid van de verklaring, welke men van de naamen *Gog* en *Magog* geeft, verzenden wij

(*m*) *l. c.* p. 105.
(*n*) *Idem* p. 106. —

wij den lezer tot *Michaëlis*, *Venema* en anderen, die over deze Godſpraaken zoo gegrond als geleerdelijk geſchreven hebben.

DANIËL.

Op *Ezechiël* volge, in deze oordeelkundige verhandeling, zijn tijdgenoot *Daniël*, en hem, ſchoon in een ander Landſchap verkeerende, niet onbekend. (*o*)

Het Boek, 't welk zijnen naam draagt, wordt nu wel gerekend onder de *Hagiögrapha* (כתובים) te behooren; het is echter, volgends de aanmerking van *Storr* (*p*), niet onwaarſchijnelijk, dat het weleer ook eene plaats onder de *Profeeten* bekleed heeft. —

Zeer verſchillende waren altijd de gedachten over *Daniël*.

Onder de Joden, ſchoon van eenen lateren leeftijd, vond men er van ouds al, die dit gantſche Boek verwierpen, ten minſten van oordeel waren, dat het van de overige Profetiſche ſchriften

(*o*) Ezech. XIV: 14, 20, Hoofd. XXVIII: 3. —

(*p*) In eene verhandeling: *über die älteſte Eintheilung der Bücher des A. B. im neuen Repertorium für Bibliſche und Morgenländiſche Literatur*, II. Band (Jena 1791.) p. 232. ſeq.

ten behoorde afgefcheiden te worden. — De plaatfen echter, hier toe behoorende (*q*), toonen duidelijk genoeg aan, dat zij geenzins twijffelden aan deszelfs echtheid en ongefchondenheid, (en indien zij daar aan getwijffeld hadden, zoude het duidelijk getuigenis, 't welk *Jofephus* aangaande dit Boek geeft, tot ftaving van 't zelve kunnen bijgebragt (*r*) worden): maar dat zij, door eene zekere Joodfche fpitsvinnigheid, *Daniël* onderfcheiden hebben van de overige Profeeten, eensdeels wegens de gedaante zijner voorzeggingen, en anderdeels wegens de plaats, welke dit Boek in den *Kanon* befloeg. En dit benadeelt geenzins het gezag van dit Boek, daar zelfs de gezegende Verlosfer en zijne Apostelen zich dikwerf van *Daniëls* gezegden bediend hebben (*s*): waar uit blijkt, dat dit Boek ook reeds

(*q*) Men vindt die bij MICHAËLIS *annot. uberior. in Daniël.* p. 36. feq. en in de *freimüthige Verzuche über verfchiedne in Theologie u. Biblifche Kritik einfchlagende materien* (Berlin 1783.) p. 10, 11. — *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 76—78.

(*r*) *Antiquit.* libr. X, 7, 10, 11, 12. vergel. EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* I. Deel §. 46. —

(*s*) STAEUDLIN *ueber das anfehen Daniëls zur zeit Chrifti und d. Apostel, und bei den fpätein Juden: in de neuen Beiträgen zur erläuterung der Biblifche Propheten:* vooral p. 90. —

reeds in dien tijd, bij de Joden, groot gezag gehad hebbe en voor Goddelijk erkend geworden zij.

Maar ook hebben dezulken, die of den Christelijken Godsdienst omhelsden, of ook het Christendom vijandig waren, dit Boek, op een zeer verſchillende wijze, beöordeeld.

Porphyrius ſtelde, naar het getuigenis van *Hieronymus* (*t*), vast, dat dit gantſche Boek, na den dood van *Antiochus* den grooten, ten tijde van *Antiochus Epiphanes*, opgeſteld en verdicht was, na dat reeds alle de gebeurenisſen, welke daar in beſchreven worden, vervuld waren. —

Bij *Iſidorus* (een Schrijver van de VII[de] Eeuw) leest men (*u*): „ Men zegt: dat *Ezechiël* en *Daniël* door ſommige wijzen geſchreven zijn ".

Hij bedoelt misſchien die overlevering van den *Tal-*

(*t*) HIERONYMUS *prolog. in Daniëlem*: „ contra Prophetam Daniëlem duodecimum librum ſcripſit Porphyrius, nolens eum ab ipſo, cujus inſcriptus eſt nomine, eſſe compoſitum; ſed a quodam, qui temporibus Antiöchi Epiphanis fuerit in Judaea; & non tam Daniëlem ventura dixiſſe, quam illum narraſſe praeterita. Denique quicquid usque ad Antiochum dixerit, veram hiſtoriam continere; ſed quid autem ultra opinatus ſit, quia futura neſcierit, eſſe mentitum ".

(*u*) L. VI. *Origin.* C. II.

Talmud aangaande de groote Synagoge: dat de mannen dezer Synagoge, *Ezechiël*, *Daniël*, de twaalf kleine Profeeten en het Boek van *Esther* geschreven hebben (*v*). Waar het woord *schrijven* niet betekend: *een Boek opstellen*, of *de auteur daar van te zijn*; maar *in geschrift stellen*, *verzamelen*, en daar door *verscheiden schriften bij malkanderen voegen* (*w*). —

In vervolg van tijd heeft ook *Thom. Hobbes* (*x*) het gezag van *Daniël* zoeken verdagt te maken, noemende zijn Boek een onverklaarbaar raadsel, wiens opsteller onbekend was (*y*).

Dan,

(*v*) Tractat. *Bava Bathra* Cap. I. אנשי כנסת הגדולה כתבו ספר יחזקיאל ותרי עסר ודניאל ומגלות אסתר:

(*w*) Vergel. 't geen hier over STAEUDLIN heeft, *in Comment. Pruefung einiger meinungen ueber den ursprung des Buchs Daniël*, *verzueglich in Ruckficht auf die sechs lezten Capp. desselben*: in d. *neue Beitraege enz.* p. 99, 100. en PETR. DAN. HUËTII *Demonstrat. Euang.* (Paris 1679.) p. 231.

(*x*) TH. HOBBESII *Leviathan* — C. XXXII.

(*y*) Ook heeft de Schrijver des *freimüthigen verzuche* p. 13, 87, 88, 97. eene bijzondere vooronderstelling, aangaande den lateren oorsprong van dit Boek, voorgedragen, door STAEUDLIN onderzogt *l. c.* p 100—110. — Het is buiten het oogmerk onzer verhandeling, om over de echtheid en ongeschondenheid van *Daniël*

Z 5 in

Dan, men vindt er ook, die wel zoo verre niet gegaan zijn, dat zij de echtheid en ongeschondenheid van dien gantschen bundel, die *Daniëls* naam draagt, aangevallen zijn en ontkend hebben, maar echter sommige gedeelten van denzelven verwerpen. Zoo hebben b. v. sommigen de VII of VI eerste hoofdstukken van *Daniël*, of wel Hoofd. III tot VI ingesl. aan eenen laateren oorsprong toegeschreven. —

Benedictus de Spinoza was van gedagte, dat de VII eerste Hoofdstukken van *Daniël* uit de tijdrekenkundige schriften der *Chaldeën* genoomen waren, en het gantsche Boek in deszelfs teegenwoordige orde gebragt was, na de zuivering van den Tempel en herstelling van den Godsdienst, door *Judas* den *Maccabeër* (z).

Beausobre, de vader, meende, dat de VI eerste Hoofdstukken, misschien niet door *Daniël* zelven, maar door eenen anderen waren opgesteld (a).

Eich-

in 't gemeen te handelen: 't zal genoeg zijn, slegts van sommige gedeeltens zijner voorzeggingen te spreken. —

(z) *Tractat. Theologico-Politic.* (Amst. 1690.) C. X.

(a) Cf. libr. „*Remarques historiques, critiques & Philologiques sur le N. T. par feu Mr.* DE BEAUSOBRE, *le Pere* (à la Haye 1742.) T. I. p. 70. *ad loc. Matth.* XXIV: 15. —

Eichhorn, een naauwkeurig onderzoek over *Daniël* in het werk gefteld hebbende, is van oordeel (*b*): dat het wel, in den eerften opflag, zou kunnen fchijnen, als of Hoofd. III tot VI voor onëcht en ondergefchoven te houden waren; maar, dewijl het gantfche Boek van *Daniël* eenigermate famenhangt, en de Hoofdftukken, die buiten twijffel voor echt moeten gehouden worden, menigmaal te rug wijzen op die, welker gezag twijffelachtig is, koomt het hem beter voor, te ftellen: dat *Daniël* uit verfcheidene verzamelingen en afzonderlijke ftukken beftaat, deels door hem zelven, deels ook door anderen opgefteld, waar van fommige tot *Daniël*, andere tot zijne vrienden behooren; doch die vervolgends met den naam van *Daniël* beftempeld wierden, om dat de meeste van hem handelden, en fommige door hem zelven waren opgefteld (*c*).

Het

(*b*) EICHHORN, *Inleiding in het* O. T. III. Deel p. 424. volgg.

(*c*) — *aangeh. pl.* p. 438 — 450. — De nuttigheid van deze zijne ftelling toont hij aan p. 450 — 452 —, gelijk hij ook van eene dubbele (recenfie) uitgave van *Daniël*, inzonderheid van Hoofd. III — VI, handelt p. 452 — 468. Vergel. ook *verzuch einer Beleuchtung der gefchichte des Bibelkanons* p 78, 79, 80 en 85., op welke laatfte plaats de fchrijver zegt: dat *Daniël* eerst ten tijde der Maccabeën zou gefchreven

zijn

Het oogmerk van deze onze verhandeling laat niet toe, over de VI eerste Hoofdstukken van *Daniël*, of over Hoofd. III tot VI in het bijzonder, en derzelver echtheid, hier opzettelijk te handelen, om dat ze voor het grootste gedeelte van een' geschiedkundigen inhoud zijn. (*d*).

Die begeerig is, de tegenwerpingen te weten, welke men tegen derzelver echtheid heeft ingebragt, raadpleege met *Eichhorn*, aangeh. pl. §. 614. bl. 424. volgg.

't Gene echter tot oplossing dezer tegenwerpingen gezegd kan worden, en met er daad gezegd is, kan nagezien worden bij dezulken, die, door de verdediging dezer Hoofdstukken, zich allezins verdienstelijk gemaakt hebben (*e*).

Het

zijn door iemand, die van zijnen naam gebruik maakte, om meer gezag aan zijn werk bijtezetten.

(*d*) Hoofd. II. koomt wel vs. 37—45. een vermaarde Godspraak voor; doch wij zullen in 't vervolg gelegenheid hebben, om daar van, voor zoo verre het tot ons onderzoek behoort, uitvoeriger te handelen.

(*e*) Behalven die der Ouden, die dit veld beärbeid hebben, verdienen ook geleezen te worden J. D. MICHAËLIS, in de *anmerkungen zum Propheten Daniël*, in zijne *deutschen Uebersetzung des A. T.* X. Th. (Götting. 1781. 4to.) p. 22—55. — en JOH. BALTHASAR LUEDERWALD in *die sechs ersten Capitel Daniëls nach historischen Gründen geprüft und berichtiget* (Helm-

Het is mijne taak alleenlijk, om de echtheid, ongeſchondenheid en het gezag van die Hoofdſtukken te verdedigen, welke *voorzeggingen* van *Daniël* behelzen, namentlijk van het VIIde Hoofdſtuk tot het einde van dit Boek.

Het gezag der laatſte Hoofdſtukken van *Daniël* is ſlegts door weinigen betwist. — Sommigen der genen, die de zes eerſte Hoofdſtukken verwerpen, als *Spinoza*, *Beauſobre* en *Eichhorn* zelve, (offchoon deze naderhand eene andere vooronderſtelling heeft aangenoomen) erkennen nogthans de echtheid en ongeſchondenheid der laatſte Hoofdſtukken.

Dan, dewijl er toch ook gevonden worden, die derzelver gezag hebben in twijffel getrokken (*f*), zal het hier de plaats zijn, om het gevoelen der zulken nader te onderzoeken en te beoordeelen. — —

Om

(Helmſtaedt 1787. 8vo.) die, ſchoon hij aan *Eichhorn* niet in alles voldoet (zie zijne *allgem. Bibliothek der Bibl. Literatur* I. Band III. Stuk, Leipzig 1787. p. 390—418.) echter allezins hier mede verdient vergeleken te worden.

(*f*) b. v. de Schrijver des *freimüthige Versuche über verſchiedne in Theologie und Bibliſche Kritik einſchlagende materiën* (Berlin 1783.) in Comment. *Gedanken über das anſehen und die ächtheit des Prophetiſche Buchs*

Da-

Om hier in gelukkig te ſlagen, zullen wij,

In de eerſte plaats, zoo wel *de in-* als *uitwendige* bewijzen voorſtellen, die tot bevestiging van het gezag dezer Hoofdſtukken dienen; en,

In de tweede plaats, ons bezig houden met het onderzoek en de oplosſing der tegenwerpingen, welke men daar tegen heeft ingebragt.

De inwendige bewijzen voor het gezag dezer Godſpraaken heeft *Eichhorn* (g) zoo duidelijk en overreedend voorgeſteld, dat men zich ten hoogſten moet verwonderen, hoe hij naderhand een ander gevoelen hieromtrend heeft kunnen omhelzen.

De bewijzen, van welke hij zich bediend heeft, zullen wij hier overnemen: voornamentlijk echter ons bepalende bij zulke, die boven andere overtuigende zijn. — als

1.) *Vooreerst*, dat *Daniël* zelf deze Hoofdſtukken zich uitdrukkelijk toeëigent, en beſtendig van

Daniël p. 3. ſeq. — *Inquiſitio critica & exegetica in difficultates Prophetiae Daniëlis* C. IX: 24 — 27. (*Differtat. ſub praeſid.* Dr. GEORG. FRANÇ. WIESNER, *defenſa a* FRANC. LOEWENHEIM, Wirteburg. 1787.) praec. pag. 19. — EICHHORN, *allgemeine Bibliothek der Bibliſche Literatur* I. Band VI. Stuck p. 791 — 795.

(g) *Inleiding in het* O. *T.* III. Deel §. 615, inzonderheid p. 442 volg. —

van zich zelven in den eerſten perſoon ſpreekt. Zie Dan. VII: 2, 15, 28. Hoofd. VIII: 1, 15, 27. Hoofd. IX: 2. Hoofd. X: 2, 7, 11, 12 Hoofd. XII: 5. welke plaatſen allerduidelijkst aantoonen, dat *Daniël* zelf de Schrijver dezer Godſpraaken is.

Het is wel moogelijk, dat een ander zich van zijnen naam zou bediend hebben, om aan zijne verdichtſelen gezag bij te zetten, en in zulk een geval kan dit bewijs, op zich zelven beſchouwd, niet voor voldoende gehouden worden; maar wanneer men het, in ſaamenvoeging met andere bewijzen, inziet, heeft het in de daad geen geringe kragt van overtuiging.

2.) *Ten anderen*, dat zulke gezichten, welke aan *Daniël* gebeurden, alleen door hem zelven zoo getrouw en naauwkeurig konden opgeteekend worden, dat ze tot zijne tijdgenoten en tot de nakomelingſchap veilig konden komen.

3.) Bij aldien *Daniël* zelf zijne gezichten en Godſpraaken afzonderlijk opſchreef, zoo konde hij zich ook, naar de verſchillende omſtandigheden, van een' onderſcheiden taal, de Hebreeuwſche of de Chaldeeuwſche, bedienen, dewijl zijne landgenooten buiten twijffel deze beide talen verſtonden.

4.) Ook moeten wij er dit nog bijvoegen, dat in deze Hoofdſtukken zulke denkbeelden voorko-

komen, hoedanig men natuurlijk moest verwagten van *Daniël*, een geboren Hebreër; maar, als balling, buiten zijn vaderland zwervende (*h*).

Hier toe behoort, dat er gesproken wordt van Moses en Jeremias Dan. IX: 2, 11, 13; de beschrijving van den uitgang der Israëliten uit Aegypten, als geschied zijnde ביד חזקה (*met eene sterke hand*) Dan. IX: 15. vergel. Exod. VI: 1. volg.; het gebruik der spreekwijze האר פנים (*het aangezicht doen lichten*) Dan. IX: 17. vergel. Num. VI: 25.; de benoeming van צבא השמים (*heir des Hemels*) van de *sterren* gebeezigd Dan. VIII: 10. vergel. Gen. II: 1; en meer andere spreekwijzen, die duidelijk eenen gebooren Hebreër kenmerken; echter komen er ook denkbeelden in voor, die hem, als een balling uit zijn Vaderland, en in Chaldeä levende, doen kennen (*i*), bij voorb. dat God genoemd wordt שר־הצבא (*de Vorst van het heir*) Dan. VIII: 11.; dat aan elk koningrijk eenen bijzonderen Bescherm-engel wordt toegeschreven Dan. X: 13, 19.; dat er eene zoo bijzondere tijdrekening in *Daniël* voorkoomt, misschien uit de Sterrekunde der Chaldeën ontleend, uitgedrukt wordende door *eenen tijd*, *twee tijden*, en *een hal-*

(*h*) Eichhorn, *aangeh. pl.* p. 419.
(*i*) *Idem ibidem* p. 420. volg.

halven tijd, Dan. VII: 25, Hoofd. XII: 7; door twee duizend drie honderd *dagen*, Hoofd. VIII: 14. of door twaalf honderd zeventig *dagen*, Hoofd. XII: 11, 12.; dat er in dit Boek zoo vele ſymboliſche dichtkunde heerscht, even gelijk in de ſchriften van *Ezechiël* en *Zacharias*, die ook ten tijde der Babyloniſche ballingſchap bloeiden. —

5.) Hier bij koomt nog de melding van Profetiſche droomen, van de verſchijning van dieren in de gezichten, gelijk bij *Ezechiël*, van de menigvuldige tegenwoordigheid en tusſchenkoomst der Engelen, gelijk ook dat het toneel der gezichten op de zee en rivieren geplaatst wordt, Hoofd. VII, VIII, X, XII; dat de Profeet, op eene bijzondere wijze, tot die gezichten wordt voorbereid, door eenvoudig voedſel, door onthouding van vleesch, van wijn en van zalving enz. (*k*), 't welk alles buiten twijffel tot dien tijd, en dat land moet gebragt worden, waarin deze Godſpraaken zijn opgeſteld. —

Wat nu betreft *de uitwendige bewijzen*, die tot bevestiging van het gezag der laatſte afdeeling van *Daniël* kunnen dienen:

1.) *Vooreerst* is het niet te denken, dat de Joden in hunnen kanon aangenomen en voor God-

(*k*) STAEUDLIN, *ueber form, zweck und charakter der Prophetiſchen Viſionen l. c. praec.* p. 294 — 302. —

Goddelijk erkend hebben Godspraaken, die aan *Daniël*, dien grooten en aanzienlijken Godsgezant, verkeerdelijk en door bedrog toegeschreven wierden; het kan toch niet ontkend worden, dat *Daniëls* voorzeggingen in groot gezag en aanzien bij de Joden waren. Of dezelve openlijk in de Synagogen wierden voorgelezen, of niet, is geheel onverschillig, en kan nu niet bepaald worden. Wierden ze eertijds onder de Profetische Boeken geteld, gelijk *Storr* denkt, dan zijn ze ook, buiten twijffel, in de Synagogen voorgelezen: maar hebben ze tot de *Hagiögrapha* behoord, dan wierden ze wel niet openlijk voorgelezen; maar konden, dit niettegenstaande, een kanoniek gezag hebben; en de reden, waarom ze deze plaats onder de Heilige Schriften verkregen, behoeft, volgends de aanmerking van *Staeudlin* (*l*), in 't geheel niet gezogt te worden in eene zekere verächting, in welke *Daniëls* voorzeggingen bij de Joden waren.

2.) *Vervolgends* dient het vooräl ook tot bevestiging van het gezag der zes laatste Hoofdstukken van *Daniël*, dat onze gezegende Verlosser en zijne Apostelen zich menigmaal van woorden, spreekwijzen en plaatsen uit dit deel des Boeks bediend hebben, ter opheldering en staving

(*l*) l. c. p. 66.

ving van zulke zaken en waarheden, welke zij het Joodſche Volk voorſtelden: 't welk ten duidelijken bewijze verſtrekt, dat *Daniëls* voorzeggingen geenzins onbekend en in verächting bij de, toen leevende, Joden waren, gelijk ſommigen valſchelijk voorgeeven, maar dat dezelve veel eer een gelijk gezag hadden met de andere Profetiſche ſchriften, en in hooge achting en aanzien geweest zijn bij het Joodſche volk. —

Staeudlin heeft, in eene afzonderlijke, en dikwerf aangehaalde, verhandeling, dit bewijs opzettelijk behandeld (*m*), op wiens voetſpoor wij die plaatſen uit het N. T. zullen aanhalen, in welke op *Daniëls* voorzeggingen van ter zijde gezinſpeeld wordt, of die er zeer duidelijk op zien. Hier toe behoort de vermaarde plaats bij *Mattheus* Hoofd. XXIV: 15., vergel. Marc. XIII: 14., waar hoogstwaarſchijnelijk de gezegende Verlosſer Dan. IX: 27. bedoelt, en uitdrukkelijk *Daniël den Profeet* noemt (*n*). —

Staeud-

(*m*) *Ueber das anſehen Daniëls zur zeit Chriſti, und der Apostel, u. bei den ſpätern Juden*, in libr. ſaep. cit. p. 65—94.

(*n*) Dit bewijst wel niet, gelijk STAEUDLIN te recht aanmerkt p. 76., dat de Zaligmaker *Daniël* voor een waar Profeet gehouden heeft, hoedanig b. v. *Jeſaias* geweest is, daar de Heere Jeſus gewoon was, om

 dien

Staeudlin heeft over deze plaats breedvoeriger gehandeld (*o*), en daar bij te recht aangemerkt (*p*), dat de woorden: το ῥηθεν δια Δανιηλ του προφητου bij *Marcus* (waar ze in sommige handschriften gevonden worden) wel uit *Mattheus* schijnen ingevoegd te zijn; maar dat hier uit nog geenzins moet opgemaakt worden, dat dezelve bij *Mattheus* onëcht zijn, gelijk het den Schrijver der *freimüthigen Verzuche* voorkoomt. ——

Ook verdient het alleszins te worden opgemerkt, dat *Jesus Christus* in zijne beschrijving van die treurige lotgevallen, die Jerusalem zouden treffen, zich veelmaalen bedient van woorden en spreekwijzen, die uit de Godspraaken van *Daniël* ontleend zijn: vergelijken wij slegts Luc. XXI: 24 met Dan. VIII: 13, Matth. XXIV:

dien naam van *Profeet* te gebruiken van alle de Schrijvers van het O. T., met uitzondering en in onderscheiding van den *Pentateuchus*, (Matth. XXII: 40.) Evenwel uit deze benoeming blijkt het ten duidelijksten, dat het Boek van *Daniël* in den kanon van het O. T. aangenomen was, toen de Heer Jesus hier op aarde verkeerde, en, als een echt Profetisch Boek, bij de Joden van dien tijd een kanoniek gezag gehad heeft.

(*o*) p. 67—80.

(*p*) p. 75. —

XXIV: 13, 14 met Dan. XI: 35, Matth. XXIV: 21 volg. met Dan. XII: 1, 2, volgends de vertaling van *Theodotion*, die in de gewoone uitgave der *Alexandrijnsche* vertaling gevonden wordt (*q*). Zoo kunnen ook de volgende plaatsen met malkanderen vergeleeken worden: Joh. V: 28, 29 met Dan. XII: 2, 2 Thess. II: 4, Jud. vs. 16 met Dan. XI: 36, Phil. II: 9—11 met Dan. VII: 13, 14. — Waar bij deze of gene uitlegger, naar zijn bijzonder uitlegkundig gevoel, misschien zou kunnen voegen Matth. XIII: 43, Hoofd. XVII: 2, 1 Cor. XV: 41, 42 vergel. met Dan. X: 5, 6, Hoofd. XII: 3, of met *de Groot* 1 Petr. I: 11. verg. met Dan. IX: 22, 23. —

Met opzicht tot de *Openbaring* van *Johannes* is het bekend, dat er zeer dikwerf beelden in voorkomen, die, op een bijzondere wijze, aan *Daniël*, boven anderen, eigen waren, welke ik uit *Staeudlin*, die dezelve verzameld, en meer an-

(*q*) 't Is den geleerden bekend, dat de *Grieksche* vertaling van DANIËL, in de uitgave der LXX, door THEODOTION vervaardigd is. — De bijzondere uitgave der *Alexandrijnsche* vertaling van dien Profeet kwam te *Romen* in het licht 1772. —

andere voorbeelden van dien aart ons opgegeeven heeft (*r*), hier zal overneemen (*s*). —

Openb. I; 13, 14	vergel.	Dan. VII: 9, X: 5, 6.
—— — 17	— —	—— VIII: 18, X: 8, 9, 10.
—— III: 4, 5, 18 en VII: 14	vergel.	Dan. XI: 35.
—— VIII: 10, IX: 1	vergel.	Dan. VIII: 10.
—— X: 6	— —	—— XII: 7.
—— XI: 2	— —	—— VIII: 13.
—— XII: 7	— —	—— X: 13.
—— —— 14	— —	—— VII: 25.
—— XIII: 1	— —	—— —— 7, VIII: 8.
—— —— 3	— —	—— VIII: 8.
—— XX: 4	— —	—— —— 9—12.
—— —— 6	— —	—— —— 22.
—— —— 12	— —	—— —— 10. —

Indien men nu deze voorbeelden daarom zou willen verwerpen, omdat er aan de echtheid van *Johannes Openbaring* door fommigen getwijffeld, en dezelve door anderen geheel verworpen wordt, (offchoon het gezag derzelve met gegronde bewijzen kan geftaafd worden, en ook in de daad door geleerde mannen geftaafd is:) zoo zal nogthans het andere door ons aangevoerde ten vollen bewijzen, dat de voorzeggingen van

(*r*) *l. c.* p. 81, 82.
(*s*) *Idem* p. 82 in fine, 83. —

van *Daniël* aan *Christus* en zijne Apostelen zijn bekend geweest, en derzelver gezag door de Joden van dien tijd erkend wierd, daar de gezegende Verlosſer en zijne Apostelen zich van gezegdens, uit dezen Profeet ontleend, bediend hebben, ter opheldering en bevestiging van die Hemelſche leer, welke zij verkondigden; en echter hier in door de Joden nimmer zijn tegengeſproken.

Hier tegen merkt evenwel de Schrijver der *freimüthigen Verzuche* (*t*) aan: dat het alleszins te bewonderen is, dat *Christus* en zijne Apostelen zich van *Daniël's* ſchriften niet bediend hebben, om de leer, aangaande *Jeſus* als den *Mesſias*, te bewijzen.

1.) Maar *vooreërst* zoude men kunnen vragen, of zij dit hebben *moeten* doen, te meer, daar de plaatſen, die hier toe voornamenlijk zouden kunnen gebruikt worden, ook eene andere verklaring dulden. Dewijl echter onder deze ook plaatſen voorkomen, uit de zes eerſte Hoofdſtukken (*u*), over welke wij thans niet ſpreken, zullen wij bij deze vraag niet blijven ſtilſtaan.

2.) *Ten anderen*, moet men opmerken, dat er in de beſchrijving van de hooge waardigheid, wel-

(*t*) p. 92. ſeq.

(*u*) b. v. Dan. II: 44.

tekent: *zijn leven aan den dood blootstellen*, of *in den dood uitstorten*; maar dat הערה betekent: *ontblooten*, *ontëeren*, en hier van daan, *aan schande blootstellen.* (vergel. Levit. XX: 18, 19.) Een ieder ziet, dat dit alles op den Messias allergevoegelijkst kan worden toegepast. — Want 't gene *Staeudlin* zegt: „ Jesaïas had waarschijnelijk zijn leeven kunnen behouden, indien hij die scherpe gezegden en dreigende Godspraaken tegen de stad Jeruzalem en den koning had willen herroepen:" is niets, dan eene loutere gissing; ook kan van hem, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, niet gezegd worden, dat hij voor schuldigen gebeden, voor schuldigen zijn leeven in den dood heeft overgegeeven. Doch verstaan wij dit van den Messias, welk een helder en aangenaam licht wordt er dan over deze Godspraak verspreid! Deze toch heeft zich zelven overgegeeven aan den schandelijksten dood des kruises. Deze heeft de straf der schuldigen op zich genomen, schoon Hij in zich zelven volkoomen vrij van alle schuld was. Deze wierd van woedende vijanden als een kwaaddoener behandeld. Deze heeft voor godloozen gebeeden. — En, hierom van den Vader uitneemend verhoogd, is Hij reeds in de daadelijke bezitting der Hemelsche heerlijkheid gesteld, en ziet van den zeetel zijner Majesteit, met Goddelijke

lijke blijdſchap en zeegepraal, neder op zoo veele millioenen, die Hem, in alle gewesten der aarde, veréëren, zich voor Hem buigen en Hem belijden, den Heer te zijn. —

Ook kunnen, om er dit nog bij te voegen, de plaatſen van *Jeremias*, door onzen Uitlegger bladz. 23-36 verklaard, bij voorb. Jerem. XX: 7-13 en vs. 14-18, Hoofd. XV: 10-21, en andere, die met deze opgenoemde zoude kunnen vergeleken worden, als Jerem. XI: 18-22, tot ſtaving zijner voorönderſtelling niets toebrengen; uit dezelve toch kan alleenlijk bewezen worden, dat Jeremias vele wreede behandelingen van zijne vijanden heeft moeten ondergaan; maar nergens word er geleerd, dat hij dezelve ondergaan heeft, in plaats van het volk, of ter wegneming van de zonden des volks.

Veel is er tot dus verre van ons voorbijgegaan, waar door de gewoone opvatting dezer Godſpraak, die dezelve van den Mesſias verklaart, nog daarenboven zoude kunnen geſtaafd en bevestigd worden: dan, dewijl wij dit ſtuk reeds breedvoeriger behandeld hebben, dan ons plan was, en het gezegde ons genoegſaam toeſchijnt, ter verdediging van de echtheid en verklaring dezer Godſpraak, zullen wij dit bewijs, uit derzelver innerlijke geſteldheid ontleend, beſluiten, en er alleenlijk bijvoegen, 't geen *Vogel* daarvan

den oorſprong en opkoomst der vier Monarchiën, en van die Koningen, die, bij vervolg van tijd, over de Joden geregeerd hebben, inzonderheid van de daden en bedrijven van *Antiochus Epiphanes;* dan, dat deze geſchiedenis, ten einde de geloofwaardigheid van andere, eigenlijk gezegde, voorzeggingen te bevorderen, in den vorm der Profetiſche beelden en Godſpraaken is opgeſteld, en dat de gantſche ſamenſtelling van dit Boek bijkans eenen ſoortgelijken opſteller kenmerkt, als die het Boek van den verdichten *Esra*, van *Tobias* en andere *apocryphe* Boeken geſchreven heeft: dat dit Boek, zoo als wij het nu hebben, niet geheel het zelfde is, zoo als het uit de handen van den opſteller gekomen is: dat het in 't Chaldeeuwsch is overgezet: dat het reeds terſtond vele veränderingen ondergaan heeft, zoo dat het oorſprongelijk opſtel en de Chaldeeuwſche overzetting zeer van malkanderen verſchillen. Echter meent ook de onbekende Schrijver, dat het Boek, 't welk wij nu onder *Daniël's* naam hebben, uit het oorſprongelijk opſtel en de Chaldeeuwſche vertaling is ſamengeſteld (z).

Wanneer wij nu de bewijzen dezer vooronderſtelling en derzelver voornaamſte gronden, met eeni-

(z) *l. c.* p. 13, 97.

eenige aandacht overweegen, zal het terftond blijken, in hoe verre dezelve onze aanneming waardig is.

1.) Het eerfte bewijs, 't welk hij voor zijn gevoelen bijbrengt, is dit: dat dit Boek voorzeggingen behelst, of verhaalen van *de vier*, zoogenaamde, *Monarchiën*, opgefteld in den vorm van Profetiën (*a*). Dan, opdat ik hier gebruik maake van de aanmerking van *Staeudlin* (*b*), er komen in *Daniël* wel plaatfen voor, die op *Cyrus* en andere Vorften der *Meden en Perfen*, op *Alexander den Grooten*, en fommigen zijner opvolgers, gelijk ook op eenige *Aegyptifche* en *Syrifche* Koningen, betrekking hebben, wier gefchiedenis met die der Joden genoegzaam verbonden was; maar nergens koomt daarin voor dat later denkbeeld van de *vier*, zoogenaamde, *Monarchiën*, 't welk, zonder eenigen grond, uit *Daniël* in de algemeene gefchiedenis, en van daar, uitvoeriger ontwikkeld, in *Daniël* wederom ingebragt is; die plaats toch, die doorgaands van deze *vier Monarchiën* pleeg ver-

(*a*) *l. c. p.* 13.

(*b*) In Comment. *Pruefung einiger meinungen über den urfprung des Buchs Daniël, vorzüglich in rükficht auf die fechs lezten Capitel desfelben in d. neuen Beiträgen zur erläuterung der Biblifche Propheten* p. 102. —

verklaard te worden, ziet, naar de aanmerking van *Staeudlin*, duidelijk op de Opvolgers van *Nebucadnezar* (*c*). — En deze aanmerking beneemt niet weinig de kragt van dat bewijs, 't welk uit het gewoone denkbeeld van de *vier Monarchiën* wordt afgeleid. —

2.) Ver-

(*c*) De plaats, uit welke men het gewoone denkbeeld van de *vier Monarchiën* ontleend, is Dan. II: 39 volg., maar dat dezelve anders moet verklaard worden, en dat er van de vier opvolgers van *Nebucadnezar* gesproken wordt, is uitvoerig bewezen door den *Zweedschen Bisschop* HENR. BENZELIUS in *Dissert. de 4 orbis Monarchiis*, quae prima est in ejusd. *Syntagm. dissert.* Lipsiae 1745. — door HARENBERG in *Comment. in Daniëlem* p. 304. seq. en op hun voorgang ook door DATHE *in Prophet. major. ad h. l.* p. 602, 603.

Dat deze plaats niet van de vier zoogenaamde Monarchiën moet verstaan worden, heeft, in het begin dezer eeuw, LUD. HERM. STUMPHIUS, Prof. te *Duisburg*, in 't algemeen reeds opgemerkt, die in eene dissertatie, in 't jaar 1707 uitgegeeven, onder den tijtul: *Florum sparsio ad loca illustria Theolog. & V. T.* §. LIII zegt: „Quemadmodum Colossus Babylonicus „Dan. II: 14 seq. quatuor Monarchiarum seriem, qualem non sine eruditorum ludibrio vulgo fingunt (videlicet quartam & adhuc durantem Monarchiam esse „Romanam) non repraesentat: ita nec quinta Monar„chia Chiliastarum inde adstrui potest". Cf. *Miscellanea Duisb.* T. I. fasc. III. p. 393.

2.) Vervolgends beroept hij zich (*d*) op het denkbeeld, in dit Boek voorkomende, van een aardsch Rijk van den Mesfias en der Joden, 't welk aan geene andere Natie ooit moest gegeven worden: waartoe hij inzonderheid brengt Dan. II: 44 volg. Hoofd. VII: 9, 10, 13 volg. 26, 27. —

Dan, wat de eerfte plaats betreft, dezelve behelst niets meer, dan dit denkbeeld: het Koningrijk en de heerfchappij van God is eeuwig en onveränderlijk; offchoon ook alle Koningrijken dezer wereld, hoe groot, uitgebreid en magtig ook, de grootfte veränderingen en omwentelingen ondergaan moeten. — Te weeten, *Daniël* was gewoon, om, wanneer hij van groote omkeeringen van aardfche Koningrijken en heerfchappijen gefproken had, of fpreken wilde, dit denkbeeld te laaten volgen, b. v. Hoofd. II: 20, 21, Hoofd. IV: 14, Hoofd. VI: 26.

De andere bijgebragte plaatfen Dan. VII: 9, 10, 13 volg. en vs. 26, 27, kunnen gevoegelijk verftaan worden van een geeftelijk Rijk van den Mesfias, en van de overwinningen, welke Hij

(*d*) *Freimüthige Verzuche* p. 56 feq. — *Verzuche einer Beleuchtung enz.* p. 80, 81, 83, 84, 85.

Hij op alle zijne vijanden en die zijner getrouwe verëerers zou behalen, 't gene door de Profeeten doorgaands geteekend wordt met zulke beelden, die van de Koningrijken dezer wereld ontleend zijn (*e*); waarom ook deze aanmerking van den onbekenden Schrijver, ter bevestiging zijner vooronderftelling, en ter verzwakking van het gezag dezer Godfpraaken, weinig afdoet.

3.) Ten derden beroept hij zich tot dat einde dikwerf daarop, dat men in *Daniël* fpooren ontdekt van zulke Leerftukken, welke eerst door de Joden in Chaldea en in latere tijden aangenomen zijn, uit welke men derhalven tot den lateren oorfprong van dit Boek mag befluiten (*f*), b. v. 't gene er gezegd wordt van Befchermëngelen der bijzondere Rijken Dan. X: 13, 20, 21, Hoofd. XII: 1; van een Hemelsch gezicht, waarin God voorzit, de Engelen Hem dienen, en met Hem het oordeel houden Dan. IV: 10, 14 Hoofd. VII: 9, 10; van de opftanding van *alle* de Joden, inzonderheid ook der *Godvruchtigen*, als onmiddelijk met het Rijk van den Mesfias ver-

(*e*) Cf. STAEUDLIN *neue Beiträge zur erlauterung der Biblifche Propheten* p. 87, 88.

(*f*) *Freimüthige Verzuche enz.* p. 82. feq. — *Verzuch einer Beleuchtung enz.* p. 88, 89, en p. 83, 84.

verbonden Dan. XII: 2 volg.; welke Leerſtukken uit de *Chaldeeuwſche* en *Platoniſche* wijsbegeerte gehaald zijn, en eerst in de latere ſchriften der *Rabbijnen* gevonden worden, waarom ook in andere Boeken van het O. T. van dezelve geene de minſte melding gemaakt wordt.

a.) Maar *vooreerst* kan men billijk vragen: of niet zulke denkbeelden veeleer een bewijs zijn voor de ongeſchondenheid dezer Godſpraaken, daar ze allezins het kenmerk dragen van eenen Joodſchen opſteller; maar die buiten de vaderlandſche gewesten, te weeten in *Chaldea*, als balling verkeert? (vergel. bladz. 368). —

b.) En *ten anderen* is het ook te denken, dat, 't geen van deze Leerſtukken in de latere ſchriften der *Rabbijnen* gevonden wordt, *deels* uit *Daniël* genomen, en *deels*, volgends de gewoonte der *Rabbijnen*, uitvoeriger voorgeſteld en met vele bijvoegſelen voorzien is: waar van men bewijzen genoeg zal aantreffen, wanneer men de verhandeling van *Schöttgenius de Synedrio coelesti*, op welke de onbekende Schrijver zelf zich beroept, hier mede vergelijkt (*g*).

Dit zij in 't gemeen ſlegts hier over aangemerkt. Laat ons nu elk der bijgebragte plaatſen, met gezette aandagt, overwegen!

Wat

(*g*) Cf. STAEUDLIN *l. c.* p. 105, coll. p. 103.

Wat dan de leer aangaande de *Bescherm-Engelen* van onderscheiden koningrijken betreft, zoo als dezelve schijnt voor te komen Dan. X: 13, 20, 21, Hoofd. XII: 1, behalven 't gene wij reeds gezegd hebben, moeten wij nog aanmerken, dat dit dichterlijke gezegden zijn, die niet naar den strengsten zin der woorden moeten opgevat worden. (*h*) —

De plaatsen, in welke van een zeker *Hemelsch gericht*, waar in de Godheid, als 't ware, voorzit, terwijl de Engelen Hem in de uitvoering van het oordeel ten dienst staan, gesproken wordt Dan. IV: 10, 14 Hoofd. VII: 9, 10, moeten met eenig onderscheid verstaan worden.

In de eerste plaats, die eigenlijk tot dit ons onderzoek niet behoort, om dat ze in het eerste deel van *Daniël* voorkoomt, wordt dit alleenlijk te kennen gegeeven, dat de Engelen tegenwoordig

(*h*) Dat in deze plaatsen eene verbloemde beschrijving der Goddelijke Voorzienigheid voorkoomt, is opgemerkt door ENDEMANN (Prof. te *Marburg*) *institut. Theolog. Dogm.* T. I. p. 222. — „Gelijk ook door mijn Vriend GRIMM, Prof. te *Duisb.* in zijn uitmuntend Boekje: *Exegetische auffätze zur aufklärung schwieriger stellen der Schrift* I. Band (Duisb. 1793.) p. 45 — 4."

dig zijn bij de Goddelijke handelingen, 't gene gevoegelijk van hunne naauwkeurige kennis, beschouwing, openbaring en uitvoering derzelve, op Goddelijk bevel, kan verstaan worden; te meer, daar vs 14 het hoogste bestuur van alle menschelijke lotgevallen en gebeurenissen uitdrukkelijk en bij uitsluiting aan God zelven wordt toegeschreven (*i*).

Ook moeten wij in het oog houden, dat 't gene van het besluit der Wachters en van de vergadering der Heiligen gezegd wordt, woorden zijn van den koning *Nebucadnezar*, en niet van *Daniël*, die dezelve niet wederom herhaald, en gevolgelijk dit denkbeeld in geenen deele begunstigd heeft (*k*).

In de andere plaats bij *Daniël* Hoofd. VII: 9, 10, wordt duidelijk gezegd, dat de oude van dagen ('t gene eene beschrijving is van *God* zelven) op een' Throon gezeten was, om het gericht te houden, maar dat de overigen voor Hem ston-

(*i*) Vergel. J. D. MICHAËLIS, *anmerkungen z. Profet. Daniël. ad h. l.* p. 14.

(*k*) „ *De koning* spreekt, naar de meining der Chal„ deën, die de Engelen tot bestuurders der wereldsche „ gebeurenissen, en Regeerders der onderscheiden ko„ ningrijken, plagten te verheffen", DOEDERLEIN *ad Hug. Grotii annot. in V. T.* T. II. p. 353 edit. Halens.

ſtonden, als zijne dienaars. — Ja! indien men ook die woorden: „ ik zag, tot dat er Throonen „ gezet wierden " met *H. de Groot* (*l*) verklaart van de zeetels der Richters, te weten van God, als Koning, en van de Engelen, als zijne Rijksbeſtuurders, dan zou men nog deze beſchrijving in eenen onëigenlijken zin, en niet naar de ſtrengſte betekenis der woorden, moeten opvatten, gelijk in ſoortgelijke plaatſen, daar gezegd wordt, dat eens de Apostelen op Throonen zullen zitten, om de twaalf Stammen Israëls te oordeelen, Matth. XIX: 28. (*m*) — en in die plaatſen van *Johannes Openbaring*, die bijkans van den zelfden inhoud zijn, Hoofd. IV: 2, 4, Hoofd. XX: 4. —

Ook beroept hij zich eindelijk op Dan. XII: 2, en merkt daar uit aan, dat in deze plaats het

(*l*) GROTII *annot. in V. T.* T. II. p. 365 edit. cit.

(*m*) Vergel. HERINGA, *Verhandeling, ten betooge, dat Jeſus en zijne Apostelen zich doorgaands niet geſchikt hebben, naar de verkeerde denkbeelden hunner tijdgenoten:* in de Prijsverhandelingen van het Genootſchap, *tot verdeediging van den Christelijken Godsdienst*, voor het jaar 1789 (Amſteld. Haarlem en 's Hage 1790) p. 294, 295. of de Hoogd. uitgave, onder den tijtel: *über die Lehrart Jeſu und ſeiner Apostel, mit hinſicht auf die Religions begriffe ihrer Teitgenoſſen*, te Offenbach uitgekomen 1792, p. 286, 287.

het denkbeeld voorkoomt van de *opſtanding* van *alle* de dooden, ten minſten van de *Godvruchtigen*, als welke onmiddelijk met het Rijk van den *Mesſias* zou verbonden zijn.

a.) Dan, het is nog twijffelächtig, of er in deze plaats wel gezien wordt op het leerſtuk van de opſtanding der dooden, daar veeleer het verband de verklaring van die geenen ſchijnt te begunſtigen, die van oordeel zijn, dat hier eene beſchrijving gevonden wordt van eene Burgerlijke herſtelling en wederöpkomst van het Gemeenebest, en dat de Profeet op de zoodanigen het oog heeft, die, wegens de vervolgingen, zich verborgen hadden in ſpelonken en onderäardſche plaatſen, van waar zij naderhand zouden uitgaan (*n*), of op dezulken, die, nu reeds begraven, door de geſchiedenis beroemd zouden worden (*o*).

b.) Wil

(*n*) GROTIUS *l. c.* T. II. p. 398. — DATHE *in Prophet. major.* ad. h. l. p. 659 — DOEDERLEIN *inſtitut. Theologi Chriſtiani* T. II. p. 419 edit. 3 t. (1784) — STAEUDLIN, *neue Beiträge zur erläuterung der Bibliſchen Propheten* p. 104.

(*o*) J. D. MICHAËLIS *anmerkungen z. Daniël* ad h. l. p. 128. en GRIMM, die deze verklaring, volgends zijne gewoonte, op een geleerde en gegronde wijze, voorgeſteld, nader bevestigd en verdedigd heeft, in *d. exegetiſche aufſätze* I[t] Bändchen p. 53 — 86.

b.) Wil men deze plaats van de opſtanding der dooden verklaren, dan behoeft men nog niet te ſtellen, dat de kennis van dit leerſtuk noodzakelijk aan eenen lateren tijd moet toegeſchreven worden (*p*).

c.) Eindelijk valt het ook van zelfs in het oog, dat de opſtanding der dooden, indien dezelve hier moest verſtaan worden, geenzins met het Rijk van den Mesſias onmiddelijk verbonden wordt, (*q*) waarom wij ook aan dit bewijs, door den onbekenden Schrijver bijgebragt, onze goedkeuring niet kunnen geeven.

4.) Zijn

(*p*) Het is toch klaar, dat het denkbeeld van de opſtanding der dooden aan de Profeeten van 't O. T. niet geheel onbekend geweest is, wijl zij daar uit hunne Beelden, ter beſchrijving der zaken, welke zij wilden voorſtellen, ſomtijds ontleenden. Vergel. behalven Dan. XII: 2, ook Jes. XXVI: 19 en Ezech. XXXVII: 1 volg. — STAEUDLIN *neue Beiträge enz.* p. 288. Te regt zegt DOEDERLEIN: dewijl de Profeeten van de herleving des lighaams het Beeld van eene Burgerlijke herleving en wederherſtelling ontleenen, zoo moet dit of een aanſtootelijk Beeld zijn, van zulk een niets ontleend, of men moet toeſtaan, dat de hoop van eene toekoomſtige herſtelling in 't leeven hun niet geheel vreemd was; *Inſtit. Theol. Chriſt.* T. II. p. 420. — AMMON *Entwurf einer reinen Bibliſche Theologie* 2. Helfte (Erlangen 1792) p. 549.

(*q*) STAEUDLIN *l. c.* p. 103.

4.) Zijn *vierde* bewijs is ontleend van de overëenkoomst en gelijkheid, die er tusſchen deze voorzeggingen en de Schriften van den *Pſeudo-Esra*, en meer andere ſoortgelijke gevonden wordt, zoo wel ten aanzien van den inhoud derzelve, als ten aanzien van de uitwendige gedaante en wijze van ſamenſtelling (*r*).

In 't algemeen brengt hij hier toe: dat de voorzeggingen van *Daniël* verſchillen van de voorzeggingen van alle de andere Profeeten; dat de *Pſeudo-Eſra* alleen droomen heeft, gelijk *Daniël;* dat dezelve verklaard worden van eenen zekeren Engel, gelijk ze aan *Daniël* verklaard wierden; dat hij duidelijk ſpreekt van het Romeinſche Rijk, gelijk *Daniël* ſprak van de Griekſche heerſchappij; dat hij, gelijk *Daniël*, zich bedient van tijdrekenkundige bepalingen (*s*):

Dan, offchoon dit alles, op zich zelven beſchouwd, aan geene de minſte twijffeling of bedenking onderhevig ware; wie echter zoude hier uit willen beſluiten, dat de voorzeggingen van *Daniël* ook tot die tijden moeten gebragt worden, in welke het Boek van den *Pſeudo-Esra* ſchijnt opgeſteld te zijn, 't gene hoogstwaarſchijnelijk, volgends inwendige kenmerken, daar

(*r*) *Freimuethige verzuche enz.* p. 9, 10, 12. 69—71.

(*s*) *l. c.* p. 10. vergel. p. 9 en 12.

daar in voorhanden zijnde, een werk is, dat aan de eerste Eeuw der Christelijke jaartelling zijnen oorsprong verschuldigd is? (*t*)

Is het niet klaar en duidelijk, dat de opsteller van den *Pseudo-Esra* de schrijfwijze van *Daniël* opzettelijk gevolgd heeft, om zijne schriften daar door eenig gezag bijtezetten? En dit blijkt nog zoo veel te meer, wanneer wij den inhoud van beiden met naauwkeurige aandagt overweegen. — De Profetische droomen bij *Daniël* zijn buiten twijffel zeldsaam; één slegts koomt ons in zijne schriften voor; (indien men de droomen van *Nebucadnezar*, die hier niet in aanmerking koomen, uitzondert:) het verhaal van zulk een Profetischen droom vinden wij Dan. VII: 2 volg.; de overige zijn Profetische *gezichten*, die ook bij andere Godsgezanten dikwerf voorkomen. — Maar bij den *Pseudo-Esra* komen meer droomen voor, waarin lange redewisselingen, zoo met God, als met de Engelen, gehouden worden, met veel gezwets voorgesteld, en vol van ongerijmdheden, die dus duidelijk het kenmerk dragen van verdichting, en in geenen deele met den Profetischen droom van *Daniël* kun-

(*t*) Vergel. *kritische geschichten des Chiliasmus* (Francof. & Lipsiae 1781) C. VII. — *verzuch einer Beleuchtung d. geschichten des Bibelkanons* p. 146, 147.

kunnen vergeleken worden. Men leze ſlegts Hoofd. III en verv., Hoofd. XI. en XIII en verv. van den *Pſeudo-Esra.*

Maar dat Engelen in Profetiſche gezichten verſchijnen, en, 't gene in dezelve vertegenwoordigd wordt, verklaren, is niet ongewoon; bij *Zacharias* vinden wij daar van vele voorbeelden.

't Geen nu in den *Pſeudo-Esra* van het Romeinſche Rijk gezegd wordt en de Chronologiſche bepalingen, die daar in voorkoomen, zijn insgelijks eene navolging van *Daniël.*

Alles, eindelijk, wat ter aangeh. pl. p. 69—72 uit dit Boek wordt bijgebragt, om de overëenkoomst en gelijkheid tusſchen dien Schrijver en *Daniël* te toonen, ſteunt *eensdeels* op eene verkeerde uitlegging dezer Godſpraaken, welke wij reeds wederlegd hebben, of moet *anderdeels*, naar de aanmerking van *Staeudlin* (*u*), aan de zucht van dien Schrijver, om *Daniël* natevolgen, worden toegeſchreven. —

Om welke reden wij ook bij deze aanmerking niet blijven ſtilſtaan; te minder nog, omdat wij een walg hebben van de menigvuldige ongerijmdheden, die ons onder 't lezen van dit Boek zijn voorgekomen.

5.) Ein-

(*u*) STAEUDLIN *l. c.* p. 105.

5.) Eindelijk merkt de onbekende Schrijver, ter bevestiginge zijner vooronderstelling, aan (*v*): dat, ten tijde van den oorlog, door *Antiochus Epiphanes* gevoerd, alle de heilige Boeken der Joden, die er maar te krijgen waren, verscheurd en verbrand, en dus weinige derzelve zijn bewaard gebleven, waarom het, in vervolg van tijd, niet moeielijk was, de Joden te overreden, dat er, voor deze omwenteling, een zeker Boek geweest was, behoorende tot de verzameling der heilige Boeken; doch waar van maar één eenig afschrift overig was, vooral dewijl de Profeetische Boeken waarschijnlijk slegts in handen van eenige weinige Geleerden of Priesters waren. —

Dan, hier tegen merken wij

a.) *Vooreerst* aan, dat er niet aan te twijffelen is, of de Joden hebben zeer wel geweten, wat hunne heilige Boeken behelsden, dewijl dezelve openlijk in de Synagogen plagten voorgelezen te worden (en dit moeten wij ook, ten aanzien van *Daniël* vaststellen, indien zijne voorzeggingen tot den bundel van Profeetische schriften, van ouds, behoord hebben, zie boven (bladz. 370): en dat zij uit dien hoofde, na de vervolging van *Antiochus*, naauwkeurig behoorden

(*v*) *Freimüthige Verzuche* p. 88, 89. *Verzuch einer Beleuchtung der geschichte des Bibelkanons* p. 88. —

den onderricht te zijn, welke Boeken, voor die vervolging, in hunnen *Kanon* geweest waren, en welke niet. —

b.) *Ten anderen*, kan het ook niet geschiedkundig bewezen worden, dat er zoo veele heilige Boeken zouden verscheurd en verbrand zijn; want de berichten, die hier toe uit de geschiedenis bijgebragt worden (*w*), geven alleenlijk te kennen, dat de *Pentateuchus*, het wetboek, 't welk, dit niettegenstaande, tot dus verre ongeschonden gebleven is, aan de woede der vijanden inzonderheid was blootgesteld; ook is het niet geheel onwaarschijnelijk, dat er vele afschriften der heilige Boeken bewaard zijn gebleven.

c.) *Ten derden* is het ook zeker, dat vele afschriften der heilige Boeken, wel niet geheel vernietigd, maar veeleer verminkt, bemorscht en hier en daar met beelden der afgoden beschreven waren (*x*). *d.*) En,

(*w*) I *Maccab.* I: 56, 57, και τα βιβλια τȣ νομȣ, α ευρον, ἐνεπυρισαν πυρι κατασχισαντες. Και οπȣ ευρισκετο παρα τινι βιβλιον διαθηκης, και ει τις συνευδοκει τῳ νομῳ, το συγκριμα τȣ βασιλεως εθανατȣ αυτον. JOSEPH. antiq. libr. XII, 7, ηφανιζετο ειπȣ βιβλος ευρεθει η ιερα και νομος και παρ' οις ευρεθειη, και ȣτοι κακοι κακως ἀπωλοντο.

(*x*) I *Maccab.* III: 48, και εξεπετασαν το βιβλιον τȣ νομȣ, περι ων εξηρευνων τα εθνη τα ομοιωματα των ειδωλων αυτων. (vel secundum lectionem edit. *aldin.* & *complut.* τȣ επιγραφειν επ' αυτων τα ὀμοιωματα κ. τ. λ.

d.) En *eindelijk* is het ook bekend, dat de Joden hunne heilige Boeken, met den grootſten ijver en bezorgdheid, naderhand wederom opgezogt, afgeſchreven en bij malkanderen verzameld hebben (*y*).

Ik kan in de daad niet zien, wat er tegen deze bewijzen van *Staeudlin* (*z*), ter oploſsing der even genoemde bedenking van den onbekenden Schrijver, met recht in gebragt, of meer daar bij vereïscht zoude kunnen worden.

Immers ook zeer ongegrond is het, wat hij er tot nadere opheldering bijvoegt (*a*), te weten: „ dit werk ", zegt hij, „ is het eerst „ in *Aegypten*, daar men altoos ſoortgelijke „ boeken vervaardigde, opgeſteld, en dus hebben het geleerde Joden zelve, die de Hebreeuwſche taal verſtonden, kunnen verdichten. Doch ook deze onderſtelling is naauwlijks noodig. Er wordt reeds in een zekeren „ Brief van Jeruſalemſche Joden aan hunne landgenooten in *Aegypten* (welke brief in het „ 2[de]

(*y*) 2 *Maccab.* II: 14, *Ωσαυτως δε και Ιουδας, τα διαπεπτωκοτα δια τον πολεμον τον γεγονοτα ημιν επισυνηγαγε παντα, και εστι παρ᾽ ημιν.* Conf. CARPZOV. *Critic. Sacr.* p. 343.

(*z*) STAEUDLIN *l. c.* p. 108.

(*a*) *Freimüthige Verzuche über verſchiedne enz.* p. 88 in fin. p. 89.

„ 2de Boek der *Maccab.* gevonden wordt) van „ een ondergeschoven werk van *Jeremias* ge- „ wag gemaakt, 't welk derhalven (indien „ slegts deze Brief echt is) van de Joden te Je- „ ruzalem zelve op zijnen naam gesteld, en in „ vervolg van tijd voor een echt werk gehou- den is". Dit alles toch heeft nog eenigen grond in de geschiedenis, nog eenige kragt van bewijs, gelijk wederom *Staeudlin* aantoont met de volgende redenen (*b*).

a.) De onbekende Schrijver ziet buiten twijf- fel op 2 *Maccab.* II: 1 volg. — Maar in deze plaats wordt, noch van echte, noch van on- dergeschoven schriften van den Profeet *Jeremias* gesproken. Er wordt alleenlijk gewag gemaakt van schriften, in welke het één en ander ten aan- zien van *Jeremias* voorkoomt, en niet van zulken, die hij zelve zoude hebben opgesteld.

b.) Offchoon ook hier, of elders van een ondergeschoven werk van *Jeremias* gesproken wierd, dit eehter zou de vooronderstelling van den onbekenden Schrijver nog geheel niet begun- stigen; want veel eer zou men daar in een uit- nemend bewijs vinden van de bezorgdheid der Joden in het verzamelen van den *Kanon*, dat zulk

(*b*) STAEUDLIN *l. cap. cit.* p. 108. —

zulk een werk onder hunne Kanonieke Boeken niet gevonden wierd. —

c.) Daar uit, dat de Jeruzalemsche Joden aan die van Aegypten schrijven over een ondergeschoven werk van *Jeremias*, volgt nog geensins, dat zulk een Boek in de stad Jerusalem zelve zoude vervaardigd en opgesteld zijn, dewijl het uit Aegypten of Chaldea ligtelijk in het Joodsche land had kunnen komen.

Die dan dit alles met eenige aandacht overweegt, zal geredelijk erkennen, dat ten minsten door zulke bewijzen aan de echtheid en het gezag van *Daniëls* voorzeggingen geen het minste nadeel kan worden toegebragt.

6.) Ook beroept zich de onbekende Schrijver des *verzuchs einer Beleuchtung der geschichte des Bibelkanons* (*c*), tot een bewijs voor den lateren oorsprong dezer Hoofdstukken, op Dan. XII: 4 vergel. met vs. 9, daar wij leezen (*d*):

ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד־עת
קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת׃

't welk

(*c*) p. 87.

(*d*) En gij, Daniël! sluit deze woorden toe, en verzegel dit Boek, tot de laatste tijden; velen zullen zich tot een vlijtig onderzoek begeven, en de wetenschap zal toenemen.

't welk in de Alexandrijnſche vertaling gebragt wordt tot dien tijd, wanneer velen als onzinnigen zich zouden gedragen, en het land vol van ongerechtigheid zijn zoude, velen echter beproefd en geheiligd zouden worden.

Uit deze woorden beſluit hij, dat deze openbaring aan niemand moest meedegedeeld worden, voor dat de tijd der vervulling dezer Godſpraak dadelijk ophanden was, en dat de Schrijver van dit Boek, met deze bijvoeging, ingewikkeld heeft willen goedmaken en verontſchuldigen (*e*) het laat opſtellen en uitgeven van het zelve, in den tijd der *Maccabeën*, op welke ook de Alexandrijnſche vertaling ziet. —

a.) Dan, de woorden kunnen ook gevoegelijk verſtaan worden van de duisterheid, in welke deze Godſpraak, zoo lang dezelve niet vervuld was, zoude ingewikkeld zijn, indien men deze plaats, vergel. met Hoofd. VIII: 26 en XII: 9, met *Dathe* (*f*), dus vertaalt: „ U, *Daniël*, „ zullen deze dingen wel ondoorgrondelijk en „ duister ſchijnen; maar in de laatſte tijden „ zullen velen, zonder eenigen twijffel overte- „ houden ", (ישׁטטו, *loopen, met allen vlijt na-*

(*e*) Vergel. ook de *Jenaeſche Allgem. Literat. Zeitung.* 1793. N. 124. p. 250. —

(*f*) DATHE *Prophetae major.* ad h. l. p. 659.

nafpooren, vergel. wat den zin der fpreekwijze betreft, Hab. II: 2) „ derzelver zin en meining „ ontdekken " (*g*).

b.) En offchoon men ook dit gezegde woordelijk opvat, zoo dat hier aan den Schrijver dezer Godfpraak bevel gegeven wordt, om dezelve te verzegelen en wel te bewaren, tot den tijd der vervulling, gelijk *H. de Groot* meent (*h*); met wat regt zoude men dan daar uit nog kunnen opmaken, dat dit bevel door den Schrijver zelven zou verdicht zijn, om, door dit middel, den lateren oorfprong van zijn Boek ingewikkeld aantebevelen en, als 't ware, te verontfchuldigen? — Het is toch geenzints ongewoon, dat zoortgelijke bevelen aan de Profeten gegeven worden, om hunne Godfpraaken te fluiten en wel te bewaren, waar door zij naderhand met de uitkoomst der voorzegde zaak konden vergeleken worden, op dat het gezag van zulke Profetifche gezegden, en de Goddelijke zending der Profeten, in het klaarfte licht gefteld en bevestigd zoude worden: waar van wij duidelijke voorbeelden vin-

(*g*) Met DATHE ftemt STAEUDLIN overéén in de *neuen Beiträgen zur erlauterung der Bibl. Prophet.* p. 113.

(*h*) *Annotat. in V. T.* ad h. l. Tom. II. p. 398. edit. Halenf.

vinden bij *Jesaïas* Hoofd. VIII: 16, en bij *Jeremias* Hoofd. XXXII: 14. Het is derhalven niet vreemd te denken, dat ook aan *Daniël* een diergelijk bevel gegeven is. —

Dan, wij zullen bij deze aanmerking niet langer blijven stilstaan, daar de Schrijver zelve geen grooter gewicht, dan dat eener loutere gissing, aan zijne eigen stelling schijnt toeteschrijven (*i*).

Wij komen nu tot het onderzoek van *Eichhorns* vooronderstelling aangaande deze voorzeggingen en derzelver oorsprong. — Deze heeft eerst wel, in zijne voortreffelijke *Inleiding in het O. T.*, de echtheid dezer voorzeggingen erkend, en met gegronde bewijzen gestaafd (III Deel §. 615.) doch naderhand eene andere vooronderstelling hieromtrent aangenomen, en dezelve, naar zijne gewoone scherpzinnigheid, opgesierd (*k*).
„ Offchoon ook", zegt hij, „ deze stukken
„ geene waare *voorspellingen* behelsden, zoude
„ men daarom terstond moeten zeggen, dat ze door
„ opzettelijk bedrog daar voor uitgegeven wa-
„ ren? — Misschien zullen ze moeten be-
„ schouwd worden, als een bijzonder soort van
„ kun-

(*i*) *Verzuch einer Beleuchtung der geschichte des Bibelkanons* p. 88.

(*k*) *Allgem. Bibliothek der Biblischen Literatur* I. Band V. Stuk p. 792—795.

„ kunſtig opſtel, bij 't welke men zich, in het
„ beſchrijven van reeds gebeurde zaken, lie-
„ ver van den Profeetiſchen, dan van den Hiſto-
„ riſchen ſtijl, heeft willen bedienen. — De op-
„ ſteller van dit Boek heeft derhalven niet meer
„ het voornemen gehad, om leugens te ſchrijven
„ en bedrog te pleegen, dan *Cicero*, die zijne
„ vrienden, over de wijsbegeerte ſprekende, in-
„ voerde, niettegenſtaande zij nooit met mal-
„ kanderen over deze ſtoffe geſproken hadden. —
„ De uitwendige ſamenſtelling, voor zoo verre
„ dezelve beſtaat in eene opgave van *gezich-*
„ *ten*, was eene Poëtiſche *verdichting*; maar
„ de *inhoud* zelve dezer gezichten behelsde vol-
„ ſlagen *waarheid*. — Bij aldien nu de Opſtel-
„ ler dezer Hoofdſtukken eens het plan vormde,
„ om reeds voorleedene zaaken, in een' Profee-
„ tiſchen ſtijl, te beſchrijven, behoorde het
„ mede tot de Poëtiſche verdichting (dewijl in
„ dien tijd de Godſpraaken ongewoon waren:)
„ dat die Hiſtoriſche gezichten aan den eenen
„ of anderen beroemden Profeet en Droomuit-
„ legger wierden toegekend. En wiens naam
„ konde men dan daar toe, met gelukkiger ge-
„ volg, gebruiken, dan dien van *Daniël*, die
„ bij allen beroemd, en ſlegts uit de berichten
„ der oudheid bekend was? en wat was geſchik-
„ ter tot dat einde, dan dat ſommige overgeble-
„ ven

„ ven gedenkſtukken, die de Hiſtoriſche berich-
„ ten aangaande *Daniël* behelsden, bij malkan-
„ deren verzameld en voor deze Godſpraaken ge-
„ plaatst wierden, en dat dus die allen, door
„ den inhoud van het eerſte Hoofdſtuk, met de
„ Hiſtoriſche berichten aangaande *Daniël* ſamen-
„ gevoegd en verbonden wierden? — De late-
„ re Joden, die na de Babyloniſche Ballingſchap
„ leefden, plagten (naar luid der geſchiedenis)
„ van zulke Profetiſche beſchrijvingen van ver-
„ ſchillende zaaken zeer veel werks te maken,
„ en waarom zouden dan ook niet de lotgeval-
„ len dezer Natie, door een lateren Schrijver,
„ wel met een goed oogmerk, maar met eene
„ zeer geringe mate van kunstgevoel en be-
„ kwaamheid, eens op die wijze hebben kunnen
„ beſchreven en geteekend worden? — Die
„ laatſte Hoofdſtukken van *Daniël* zijn onge-
„ twijffeld van eenen lateren oorſprong, daar
„ de taal, in welke dezelve geſchreven zijn,
„ in zuiverheid niet te vergelijken is bij die, in
„ welke de Boeken van *Esra*, *Nehemia* en
„ *Esther*, zijn opgeſteld, en dus de meeste ge-
„ lijkheid heeft met de taal der Rabbijnen". —
Onderzoeken wij nu, wat er tegen deze ſtelling, die in den eerſten opſlag zich zoo zeer aanprijst, kan ingebragt worden. — En ook hier kunnen wij wederom gebruik maken

 van

van het gene wij bij *Staeudlin* (*l*) vinden, die

1.) in de eerste plaats hier op aanmerkt (*m*): dat zulk een plan, om voorleedene zaaken, in eenen Profetischen stijl, als of dezelve nog toekomstig waren, te beschrijven, gelijk b. v. *Homerus*, *Virgilius*, *Tasso* en anderen, inzonderheid de heldendichters, deden, al te veel kunst vereïscht, en te veel vernuft aanduidt, dan men met rede zoude kunnen verwagten van een Jood, in dien tijd levende, waar in deze Hoofdstukken, naar de meening van *Eichhorn*, zouden opgesteld zijn. —

2.) Ten anderen merkt hij aan (*n*): dat er sommige plaatsen in *Daniël* voorkomen, die deze vooronderstelling niet schijnen te begunstigen. Hoofd. VIII: 15 zegt de Profeet: dat hij het gezicht, 't welk hem vertoond was, wenschte te verstaan, en, na dat de Engel het hem verklaard had, voegt deze er bij vs. 26 „ voor „ 't overige, 't gene u aangaande de dagen gezegd is, is de waarheid; maar sluit gij het „ gezicht toe " (dat is, dring niet op eene dui-

(*l*) *Neue Beiträge zur erläuterung der Biblischen Propheten p.* 111 — 116.

(*m*) *l. c.* p. 111, 112.

(*n*) *l. c.* p. 113 — 115.

duidelijker uitlegging daar van aan) „ want het „ ziet op tijden, die nog verre verwijderd zijn ".

Hoofd. X: 1 volg. vinden wij de beſchrijving van een gezicht, 't welk de Profeet, gelijk uitdrukkelijk getuigd wordt, ten vollen verſtaan en begrepen heeft; betreffende voornamenlijk de oorlogen der Koningen van Syriën en Aegypten, op welke de Joden eenige betrekking hadden. Hoofd. XI: 14 zegt de Engel „ in die tijden zullen velen „ den Koning van het Zuiden tegenſtaan, en „ ſommige godloozen uws volks zullen zich „ zelven, doch tot hun eigen verderf, verheffen, „ *tot bevestiging der voorzeggingen* ". En eindelijk, Hoofd. XII: 4, zegt wederom de Engel tot *Daniël*: „ ſluit deze woorden toe, en ver- „ zegel dit Boek, waarin dezelve geſchreven „ zijn, tot den laatſten tijd, als dan zullen ve- „ len, zonder eenige moeite, derzelver waaren „ zin ontdekken ". — Wie zoude toch geloven, dat iemand, die, op naam van *Daniël*, eene Profetiſche beſchrijving wilde geven van reeds gebeurde zaken, op die wijze zoude geſprooken hebben? Met wat oogmerk zoude hij *Daniël* hebben beſchreven, als de eene voorzegging duidelijk verſtaande, doch den zin van eene andere volſtrekt niet kunnende begrijpen? Ja! hoe kan men denken, dat de Schrijver zulk een denkbeeld in zijn kunſtig opſtel zoude hebben inge-

vlochten? Wanneer hij, eindelijk, den Engel dus ſprekende invoert: *dit alles zal dienen tot bevestiging der voorzeggingen*; wanneer hij Hoofd. VII: 1 verhaalt: dat *Daniël* zijnen droom beſchreven heeft, met dezelfde woorden, met welke wij dien vs. 2 en vervolgends beſchreven vinden, zal dan de Opſteller van zulk een geſchrift niet met regt te houden zijn, niet voor een Dichter, maar voor een bedrieger, die op zijne verdichte en ondergeſchoven Godſpraaken het zegel der waarheid heeft willen drukken?

3.) Eindelijk beroept *Staeudlin* zich ook op de inwendige bewijzen, die het gezag dezer voorzeggingen bevestigen, als die het kenmerk dragen van eenen Joodſchen Opſteller, doch die buiten zijn Vaderland, te weten in Chaldæa, als balling verkeert (*o*); van deze bewijzen hebben wij bladz. 367, 368 reeds geſproken, weshalven wij dezelve hier niet wederom zullen herhalen.

Wat nu betreft, dat de taal, in welke *Daniëls* Boek geſchreven is, gedeeltelijk Chaldeeuwsch is, gedeeltelijk veel naar 't Chaldeeuwsch gelijkt, ter verdediging hier van bedient zich *Staeudlin* van deze twee aanmerkingen:

1.) *Vooreerst*, dat het geheel niet zeker is (*p*), of

(*o*) *l. c.* p. 116.
(*p*) *l. c.* p. 115.

of niet de tongval van *Daniël*, die zoo lang buiten het Vaderland geleefd heeft, die in de Chaldeeuwſche taal (nog zeer verſchillende van die, welke nu zoo genoemd wordt (*q*)) en in de wetenſchappen dezer Natie onderwezen geweest is, die onder verſcheiden Koningen van Babel, onder *Cyaxares* den Meder, en onder den Perſiſchen *Cyrus*, gedeeltelijk aan het Hof verkeerd, en gedeeltelijk zeer aanzienlijke ampten bediend heeft, of niet de tongval van zulk een man, onder zodanige omſtandigheden, zóó heeft kunnen veränderd worden, dat dezelve hier en daar niet zoo goed Hebreeuwsch is, als men in de Boeken van *Esra*, *Nehemia* en *Esther* aantreft, en van alle andere overblijfſelen der Hebreeuwſche taal eenigſins afweek?

2.) Maar, *ten anderen*, voegt hij er nog deze aanmerking bij (*r*): dat men in *Daniël* het Chaldeeuwſche taaleigen met het Hebreeuwſche nog vermengd en afgewisſeld vindt, 't welk derhalven tot de laatere tijden der *Rabbynen* onmoogelijk kan gebragt worden (*s*)

Hoe

(*q*) J. D. MICHAËLIS *Spicilegium Geographiae Hebraeorum exterae* P. II. p. 86—94.

(*r*) STAEUDLIN *l. c.* p. 116. —

(*s*) Wij voegen hier nog bij eene aanmerking van MICHAËLIS, in zijne *Grammat. Chaldaïc.* p. 24, 25,

(naar

Hoe zeer nu deze aanmerkingen dienen tot ſtaving van ons gevoelen, valt een ieder van zelfs in het oog. —

Eindelijk hebben ſommigen ook gemeend, dat er in *Daniëls* voorzeggingen inlasſchingen en glosſen voorkomen (*t*). — Maar dit is niet zeer be-

(naar de aanhaling van STAEUDLIN p. 116.) „ Con- „ jugatio Aphel ex puro Chaldaïsmo habere debet prae- „ formativam א, אַקְטֵל ut apud Syros & Arabes: in „ Daniële tamen & Esra ſaepe Hebraïsmi imitatione per „ ה ſcribitur הַקְטֵל illudque ה in futuro & partici- „ pio non raro poſt praeformativas manet: אֲהַקְטֵל „ תְּהַקְטֵל &c. מְהַקְטֵל et מְהַקְטַל. Ex his ſimilibus- „ que Daniëlis & Esrae Hebraïsmis, qui his libris pe- „ culiares ſunt, intelliges, utrumque librum eo tempo- „ re ſcriptum fuisſe, quo recens adhuc vernacula, ſua „ admiſcentibus Hebraeis lingua Chaldaïca; non ſeriore „ tempore confictum. In Thargumim enim, antiquiſſi- „ mis etiam, fruſtra hos Hebraïsmos quaeſieris, in Da- „ niële & Esra ubique obvios ". ——

(*t*) FRANC. LÖWENHEIM (Praeſid. WIESNER, *Inquiſit crit. & exeget. in difficultates Prophetiae Daniëlis* C. *IX*, 24 ſeq. Wirceb. 1787. praec. p. 19.) heeft zulk eene inlasſching, b. v. geſteld Dan. IX: 24 — 26. Dan het oogmerk onzer verhandeling laat niet toe, dit gevoelen thans nader te onderzoeken, dewijl het gezag dezer *gantſche* Godſpraak niet door hem in twijffel getrokken wordt.

bewijsbaar, wanneer wij in aanmerking nemen, dat er niet alleen tusſchen alle de verſen der onderſcheidene Godſpraaken een allernaauwst verband is; maar ook, onverminderd eenig verſchil in de lezing, hier en daar voorkomende, deze zoogenoemde Glosſen zeer wel kunnen verklaard worden, en de oude vertaalingen der zes laatſte Hoofdſtukken van *Daniël* over het algemeen, en voor het grootſte gedeelte, met onzen Maſoretiſchen text overëenſtemmen; weshalven men zou moeten ſtellen, dat zulke inlasſchingen niet alleen ouder zijn, dan alle vertalingen, maar ook op dezelfde wijze in alle oude vertalingen zijn ingevoegd (*u*). Waarom wij ook deze vooronderſtelling, aangaande zulke inlasſchingen in *Daniël*, niet kunnen onderſchrijven.

Z A C H A R I A S

Uit de zoogenoemde kleine Profeeten koomt, in dit ons oordeelkundig onderzoek, de Profeet *Zacharias* maar alleen in aanmerking, wiens overgebleven Godſpraaken in twee deelen, van ver-

(*u*) Cf. EICHHORN, *Allgemeine Bibliotheck der Bibliſche Literatur* I. Band V. Stuk p. 791, en STAEUDLIN, in *de neuen Beiträgen zur erläuterung der Bibliſchen Propheten*, p. 118. —

verschillenden inhoud en onderscheiden grootte, gewoonelijk verdeeld worden. —

Het eerste deel behelst de agt eerste Hoofdstukken; het laatste de overige voorzeggingen, die in dezen bundel voorkomen.

Aan de echtheid en ongeschondenheid van het eerste deel, 't welk vermaningen en Profetische gezichten behelst, heeft niemand ooit getwijffeld; dan, met opzicht tot het laatste deel, waar in gelukkiger tijden bezongen worden, komen de gedachten der Uitleggeren en Oordeelkundigen niet overéén.

De eerste, die, zoo veel ik weet, getwijffeld heeft, of *Zacharias* wel voor den Opsteller dezer stukken konde gehouden worden, is geweest *Joseph Mede*, een Engelschman, die meende, dat ze waarschijnelijk van den Profeet *Jeremias* herkomstig waren (*v*). — Wien naderhand an-

(*v*) In libro: *Dissertationum ecclesiasticarum triga: de sanctitate relativa; veneratione sacra; sortitione et alea.* Quibus accedunt *fragmenta sacra*, *a* JOSEPHO MEDO, *Anglo*, *S. T. B. scripta.* Londini 1653. In de *fragmenta sacra* p. 90, daar de Schrijver over Matth. XXVII: 9 handelt, leest men: „ Ja men zou kunnen vermoeden, „ dat ook de H. Geest deze drie Hoofdstukken van den „ Profeet, IX, X, XI, voor derzelver echten Au- „ ctеur heeft willen verzeekeren. Eenige dingen toch „ ko-

andere Engelfche Schrijvers gevolgd zijn, als die oordeelden, dat het laatste gedeelte der voorzeggingen van *Zacharias* aan hem zelven niet moest toegefchreven worden. *Eichhorn* zegt, hoewel hij ook betuigt, het niet zeker te weten, dat *Whifton* dit vermoeden gehad heeft (*w*). *Doederlein* verzekert, dat *Kidder* tot dat zelfde gevoelen overhelde (*x*).

Onder de nieuwere Uitleggeren van dezen Profeet, was Dr. *William Newcome*, Bisfchop van *Waterford* in *Engeland*, van oordeel, dat deze Hoofd-

„ komen er in voor, die, wel befchouwd zijnde, niet „ zoo zeer met den leeftijd van *Zacharias*, als wel met „ dien van *Jeremias* fchijnen overééntekoomen. Doch „ wijl dezelve mogelijk door *Zacharias* na de balling- „ fchap ontdekt, en op zijn getuigenis en gezag het „ eerst aan de Kerk aangeprezen zijn, heeft men dezel- „ ve bij zijne Profetiën gevoegd ".

(*w*) *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 397 in de noot. WILLIAM WHISTON heeft dat gevoelen voorgefteld *in tentamine inftaurandi textum hebraeum V. T.* propof. III p. 93.; waartegen JOH. GOTTL. CARPZOVIUS zijne *vindiciae criticae Sacri Codicis Hebraei* heeft uitgegeeven, Leipzig 1724.

(*x*) *Auferlefene Theolog. Biblioth.* IV. Band 2. Stuk Leipz. 1787. p. 93. vergel. KIDDERI *Demonftrat. Mesfiae* P. II. p. 199, bij wien gevoegd kan worden JOH. BRIDGE *in Ligtfooti Opp. pofthumis* p. 200.

Hoofdſtukken voor den leeftijd van *Zachariäs* geſchreven waren, welke gedachte hij voorgeſteld heeft in zijne ſchoone *Commentarien* tot opheldering der twaalf kleine Profeeten (*y*). —

Onder de Duitſchers heeft, behalven den ongenoemden Schrijver van *die Weisſagungen, welche den ſchrifte des Propheten Zacharias beigebogen ſind*, die te *Hamburg* 1784 zijn uitgekomen (*z*), heeft, zeg ik, *Doederlein* zich eenigzins voor dat zelfde gevoelen verklaard (*a*); terwijl *Eichhorn* (*b*) en de onbekende Schrijver

(*y*) De tijtel van dit Boek is: *an attempt towards an improved Verſion, a matrical arrangement and an explanation of the twelve minor Prophets*, bij WILLIAM NEWCOME *D. D. Biſhop of Waterford*. London for Johnſon 1785. gr. 4to. — Ik heb dit Boek hier niet kunnen krijgen, waarom ik mij heb moeten bedienen van 't geen DOEDERLEIN daar over heeft *l. c.* p. 93—95.

(*z*) p. 70 volg. daar hij aanmerkt, dat ſommige Kerkvaders van de eerſte en tweede eeuw getwijffeld hebben, of *Zacharias* de opſteller dezer Hoofdſtukken was.

(*a*) DOEDERLEIN *l. c.* praec. p. 94.

(*b*) EICHHORN heeft wel in de eerſte uitgave zijner *Inleiding in het O. T.* III. D. bladz. 395—401. §. 605. ook deze Hoofdſtukken van *Zacharias* verdedigd; in de tweede uitgave echter (Zie de *Bijvoegſ.* of IV. D. bladz. 93, 94.) ſchijnt hij hier over wederom eenigzins in twijffel geraakt te zijn. Vergel. zijne *allgem. Biblioth.*

ver des *verſuchs einer Beleuchtung der geſchichte des Bibelkanons* (c), oordeelden, dat deze Godſpraaken, ten minſten gedeeltelijk, tot latere tijden, dan die van *Zacharias*, moeſten gebragt worden.

Wij zullen, in de beöordeeling hunner vooronderſtellinggen, op de gewoone wijze te werkgaan: en *eerst* de redenen opgeven, inzonderheid uit *Zacharias* zelven ontleend, om welke wij ook deze Hoofdſtukken aan dien Profeet toekeuren. En

Ten anderen de tegenwerpingen oplosſen, welke zij, die deze vooronderſtelling begunſtigen, tegen derzelver echtheid hebben ingebragt. —

De redenen, om welke wij ook deze Hoofdſtukken aan *Zacharias* toekeuren, zijn deze:

1.) Het is alleszins vreemd, dat de verzamelaars van het O. T. deze Godſpraaken bij de echte ſtukken van *Zacharias* zouden gevoegd hebben, zonder dat zij er eene eenige reden toe hadden; want indien zij niet overtuigd waren, dat dezelve tot de ſchriften van *Zacharias* behoorden, waarom dezelve dan niet liever bij *Hozeas* of een an-

der Bibliſche Literatur I. Band VI. ſtuk (Leipz. 1788.) p. 1047.

(c) *l. c.* p. 107, 108. —

ander Profeet gevoegd, wien ze gevoegelijker ſcheenen toegeſchreven te kunnen worden? (*d*) Men moet dan ongetwijffeld ſtellen, dat er de eene of andere overlevering geweest is, volgens welke deze Hoofdſtukken aan *Zacharias* wierden toegeſchreven, wiens gezichten en Godſpraaken door de genen, die den *kanon* in orde gebragt hebben, of, 't welk geenſins ongeloofſelijk is, door *Zacharias* zelven, in éénen bundel verzameld wierden. Wat hier ook van zij, het is aan geene de minſte twijffeling onderhevig, dat men aangaande de ſchriften van *Zacharias* zoo veel zekerheid heeft kunnen hebben, als aangaande die van éénen der andere Profeeten, dewijl hij eerst na de Babyloniſche ballingſchap geleefd, en gelijktijdig met *Haggaï* geprofeteerd heeft. —

2.) Ver-

(*d*) Want 't gene de Schrijver van *die Weisſagungen welche den ſchriften enz.* p. 72 zegt: dat dit misſchien geſchied is, omdat *Zacharias* deze ſchriften voor derzelver verderf bewaard heeft, of dat ze bij de gantſche verzameling der Profetiſche ſchriften gevoegd zijn, van welke *Zacharias*, zoo lang *Malachias* er nog niet bijgevoegd was, het laatſte deel uitmaakte, of omdat de ſchriften, die nu aan *Malachias* worden toegeſchreven, ook voor zulke naamloze fragmenten gehouden zijn: dit alles zijn loutere gisſingen, die dus hier niet in aanmerking kunnen komen. —

2.) Vervolgends beroepen wij ons ook op de inwendige bewijzen, uit deze Hoofdſtukken zelve ontleend, tot ſtaving van derzelver echtheid. —

Op dezelfde wijze, op welke *Zacharias* te werk gaat in het eerſte deel zijner Godſpraaken, gaat hij ook te werk in de beſchrijving van die *Symboliſche* handeling, die Hoofd. XI voorkoomt.

Dit zelfde blijkt ook in alle de onderſcheidene woorden en ſpreekwijzen, van welke hij zich bedient. — Beſchouwen wij ſlechts die heerlijke beſchrijving van de Goddelijke beſcherming, die voor de ſtad Jeruſalem en den Tempel waakte Zach. IX: 8 vergel. met Hoofd. II: 5 (of v^{s}. 9 in ſommige uitgaven) de aanſpooring van het volk tot blijdſchap, wegens de komst van hunnen Koning en Heer, Zach. IX: 9 vergel. met Hoofd. II: 10. (14), daar eene merkwaardige overëenſtemming van woorden en ſpreekwijzen voorkoomt; Hoofd. II: 14 רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא, dit wordt Hoofd. IX: 9 uitgedrukt met deze woorden: גילי מאד בת־ציון הליעי בת־ירושלם הנה מלכך יבוא לך Vervolgends behoort hier toe de ſpreekwijze, die zeldſaam bij de Schrijvers van het O. T. voorkoomt, en aan *Zacharias* eenigſins bijzonder eigen is, מעבר ומשב Zach. IX: 8 vergel. met Hoofd.

VII:

VII: 14 (*e*). — Eindelijk ontmoeten wij in beide de afdeelingen van *Zacharias* dezelfde manier, om voorkomende zaken uitvoerig in de bijzonderheden te beschrijven, waar uit men tot éénen en denzelfden Opsteller besluiten mag. Men vergel. Hoofd. XII: 10—14, Hoofd. XIV: 17 volg. met Hoofd. VIII: 20—23. — Deze voorbeelden heb ik voor het grootste gedeelte van *Eichhorn* ontleend (*f*) — Laat mij nu nog eenige andere, welke mij behalven deze zijn voorgekomen, hier bij voegen! — In beide de afdeelingen van dit Boek worden Jerusalem, Juda, en somtijds Israël, bestendig samengevoegd, zie Hoofd. I: 12, 19. Hoofd. II: 12, Hoofd. VIII: 13, 15 vergel. met Hoofd. XII: 2, 5, Hoofd. XIV: 21. — In beide de afdeelingen wordt *God* dikwerf genoemd יהוה צבאות, welke naam *inzonderheid* door de latere Profee-

(*e*) Dezelfde reeds aangehaalde Schrijver zegt: dat dit uit de navolging der vorige Profeeten, van wier schriften de latere dikwerf gebruik maakten, kan verklaard worden *l. c.* p. 75.

(*f*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 400, 401. Hij beroept zich ook op de spreekwijze הנה־איש צמח שמו Hoofd. VI: 12 en הנני מביא את־עבדי צמח Hoofd. III: 8. Dan, beide deze plaatsen behooren tot de eerste afdeeling van *Zacharias*, waar over geen verschil is. —

feeten (*g*), b. v. *Haggaï* en *Malachias*, van God pleegt gebruikt te worden. Zach. I: 3, 4, 6, 12, 14, 17. Hoofd. II: 8, 9, 11. Hoofd. III: 7, 10. Hoofd. IV: 6. Hoofd. V: 4. Hoofd. VI: 12, 15. Hoofd. VII: 3, 4, 9, 12, 13. Hoofd. VIII: 2, 3, 6, 7, 9, 11, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23. vergel. met het IX[de]: 15, het X[de]: 3, het XIII[de]: 2, 7 en het XIV[de]: 16, 17, 21. van het laatfte deel.

In beide de afdeelingen bedreigt de Profeet bijkans dezelfde rampen aan de Heidenen, die het Godgewijde volk getergd en mishandeld hadden Hoofd. I: 15, 20. Hoofd. II: 8, 9. vergel. met Hoofd. XII: 9. Hoofd. XIV: 3, 12. Hier en daar belooft hij aan het Joodfche volk eene groote maate van geluk. Hij kondigt de wederkering aan van de nog gedeeltelijk verftrooide Natie, terwijl hij, bijkans onder dezelfde Beelden, eene algemeener uitbreiding van den waaren Godsdienst teekent. Hoofd. I: 17. II: 12. III: 9, 10. VIII: 3—8, v[s]. 20—23 vergel. met Hoofd.

(*g*) Overal in de fchriften van het O. T. wordt wel deze naam van God gebruikt; maar allermeest van die Profeeten, die omtrend of na de Babylonifche ballingfchap geleefd hebben. Vergel. MICHAËLIS *überfezung des O. T. mit anmerkungen für ungelehrte* XI Th. p. 173 in notis ad Hagg. I: 2. —

Hoofd. IX. 13 — 17, X: 6 — 12, XII: 17 volg. XIII: 1, 9*b*, XIV: 8 — 11, 16 — 21 van de laatste afdeeling. 't Gene nu, ten aanzien van de verscheidenheid van stijl in de beide afdeelingen, door sommigen is opgemerkt, zullen wij vervolgens gelegenheid hebben, naauwkeuriger te onderzoeken en te beöordeelen. —

3.) De aanhaling van sommige plaatsen, uit deze afdeeling, in de schriften des N. T., is niet minder een bewijs voor de echtheid dezer Hoofdstukken. — Zach. IX: 9 vinden wij aangehaald door *Mattheus* Hoofd. XXI: 4, 5, en door *Johannes* Hoofd. XII: 14 — 16. — Bij Math. XXVII: 9 schijnt gezien te worden op Zach. XI: 12, 13. — Hoofd. XII: 10 wordt aangehaald bij Joh. XIX: 37 en in de *Openb.* van Joh. I: 7. Eindelijk beroept zich ook de gezegende Zaligmaker Matth. XXVI: 31 en Marc. XIV: 27, op de woorden van *Zacharias* Hoofd. XIII: 7, want, offchoon wel in alle die plaatsen van het N. T. de naam van *Zacharias* niet uitdrukkelijk genoemd wordt; moet men nogthans daar uit opmaken, dat Christus en zijne Apostelen de, daar aangehaalde, gezegden van *Zacharias* gelezen hebben in het Boek der twaalf Profeeten, 't welk toen buiten twijffel reeds in orde gebragt was. Daar het derhalven ook uit andere gronden blijkt, dat deze Hoofdstuk-

ſtukken aan den Profeet *Zacharias* moeten toegekend worden, mogen wij ons ook van dit bewijs, tot ſtaving der te vooren bijgebragte redenen, in dit onderzoek bedienen.

Wij komen nu tot de beöordeeling der redenen, welke, tegen de echtheid dezer laatſte afdeeling van *Zacharias*, door ſommigen worden ingebragt. — Deze redenen zijn of *uitwendig*, of *inwendig*, uit de geſteldheid dezer Godſpraaken, derzelver inhoud of ſtijl ontleend. —

Ten aanzien van de *uitwendige* bewijzen,

1.) Beroept zich *Newcome* op één der handſchriften van *Kennicott* (*h*), daar voor het begin van het IX^de^ Hoofd. een groote leedige ruimte gevonden wordt. Dit echter doet weinig af, dewijl het gezag van *ſlechts één handſchrift* hier niet in aanmerking kan komen, en er eene, wel zoo waarſchijnelijke, reden van deze leedige plaats kan gegeven worden, om dat er, namentlijk, met het IX^de^ Hoofd. eene nieuwe afdeeling van dit Profeetisch Boek begint.

Van meerder gewicht is een ander, door hem bij-

(*h*) DOEDERLEIN, *auserleſene Theolog. Bibliotheik*, IV Band, Zweit. Stuck p. 94. Van dit zelfde bewijs bedient zich ook, als in 't voorbijgaan, de Schrijver van *die Weisſagungen welche dem Schriften des Propheten Zachariäs enz.* p. 72.

bijgebragt, bewijs (*i*), waarop zich *Joseph Mede* reeds beriep, van oordeel zijnde, dat de laatste Hoofdstukken van *Zacharias* aan den Profeet *Jeremias* moesten toegeschreven worden, waar toe hij, gevolgd van *Newcome*, de betwiste plaats bijbrengt Matth. XXVII: 9. waar Zach. XI: 12, 13 aangehaald en aan *Jeremias* toegeëigend wordt, met deze woorden: τοτε ἐπληρωθη το ῥηθεν δια Ἱερεμιȣ τȣ προφητȣ, λεγοντος, κ. τ. λ.

Verscheidene zijn de gevoelens over de lezing en uitlegging dezer plaats, welker opnoeming ons te verre afleiden en aan het oogmerk dezer verhandeling niet beändwoorden zoude.

Met weinige merken wij slegts aan, wat hier eenigzins in aanmerking kan komen:

a.) *Vooreërst*, dat de lezing zelve van deze plaats met recht kan in twijffel getrokken worden; want offchoon de naam van *Jeremias*, in de nog voorhanden zijnde affchriften, gelezen wordt, en reeds ten tijde van *Origenes* en *Hieronymus* (*k*) daar in gevonden wierd; het is ech-

(*i*) *l. c.* p. 93 vergel. ook *die Weissagungen, welche dem Schriften des Propheten Zacharias enz.* p. 70. volgg. —

(*k*) Want dat zij beide deze lezing δια Ἱερεμιȣ τȣ προφητȣ onder het oog gehad hebben, blijkt uit hunne Commentariën. — ORIGENES maakt geene de minste mel-

echter opmerkelijk, dat in de alleroudste vertaling van het N. T., te weten de Syrische, geen naam uitdrukkelijk genoemd wordt; en dat over het algemeen *Mattheus*, in het aanhalen van plaatzen uit het O. T., doorgaands de gewoonte had, om den naam van den Schrijver weg te laaten, 't geen inzonderheid met alle de plaatsen, welke *Mattheus* uit *Zacharias* bijbrengt, zoo geschied is. —

b.) *Ten anderen*, offschoon ook deze lezing: *δια Ιερεμιȣ τȣ προφητȣ*, die den naam van *Jeremias* uitdrukkelijk noemt, de waare zij, kan men hier uit echter nog geensins besluiten, dat de Euangelist *Mattheus* hier mede heeft willen te kennen geven, dat die plaats niet aan *Zacharias*, maar aan *Jeremias*, als deszelfs oorspronglijken auċteur, moest toegeschreven worden; dewijl het Boek der twaalf Profeeten toen reeds verzameld en in orde gebragt was, en er ook andere redenen ter verklaringe dezer lezing kunnen gegeven

melding van eene verschillende lezing; maar HIERONYMUS zegt uitdrukkelijk „ dit getuigenis wordt bij *Jeremias* niet gevonden enz. " een bewijs, dat de naam van *Jeremias* toen in die plaats stond: gelijk ook AUGUSTINUS dien buiten twijffel daar in gevonden heeft, zoo als uit het III^de^ Boek *de consensu Euangelistarum* te zien is. —

ven worden, en in de daad, zoo door oude, als latere Uitleggeren gegeven zijn (*l*). — Welke redenen echter wij nu niet behoeven te overwegen, dewijl het hier niet op eene verklaring van die plaats, maar op eene verdediging der echtheid van *Zacharias* Godſpraaken, aankoomt.

c.) *Eindelijk*, indien de Euangelist *Mattheus* hier mede de laatſte afdeeling van die Godſpraaken, welke den naam van *Zacharias* aan het hoofd hebben, aan den Profeet *Jeremias* heeft willen toeſchrijven, als aan wien dezelve eigenlijk zoude moeten toegeſchreven worden, dan is het toch vreemd, dat hij dit niet gedaan, of hier

(*l*) Vergel. hiermede de uitleggers, die breedvoerig over deze plaats geſchreven hebben: CASP. SAGITTARII *harmonia hiſtoriae paſſionis J. C.* libri tres Lipſiae 1691. 4to. p. 464—480 — SAL. DEYLING *Obſerv. Sacr.* P. I. p. 110 ſeq. J. C. WOLFII *curae Philolog. & Crit. in IV Euang. & act. Apoſt.* Hamburg 1733 ad h. l. p. 393—395, bij welke men de verzameling en beöordeeling der verſchillende gevoelens kan vinden. Vergel. ook uit de latere uitleggeren J. D. MICHAËLIS *in d'einleitung in die Göttl. Schriften des N. B.* p. 262—264. edit. IV. a. 1788. en zijne *anmerkungen zu ſ. ueberſetzung d. N. T. — fuer ungelehrte* I. T. p. 235. offchoon ik hierin niet met hem kan inſtemmen. —

hier van met een enkel woord geene melding gemaakt heeft, wanneer hij in andere plaatſen ſommige gezegden uit deze Hoofdſtukken bijbragt: b. v. Hoofd. XXI: 4, 5, daar Zach. IX: 9 wordt aangehaald, en Hoofd. XXVI: 31, verg. Zach. XIII: 7. Men zoude toch met regt kunnen verwagten, dat de Euangelist, wanneer hij voor het eerst van een plaats uit deze verdachte Hoofdſtukken zich bediende, hier van terſtond eenige aanwijzing zoude gedaan hebben.

Welk gevoelen men dan ook over de lezing en uitlegging van die betwiste plaats Matth. XXVII: 9 aanneme, dit kan althans geenſins daar uit volgen, dat die laatſte afdeeling van *Zacharias*, welke met het IX[de] Hoofd. begint, niet van dezen Profeet zoude oorſprongelijk zijn, en uit dien hoofde aan eenen anderen auĉteur, b. v. *Jeremias*, of iemand anders, zou moeten toegekend worden (*m*).

Dit dus daar latende, gaan wij over, om ook de *inwendige* bewijzen, die tegen deze Hoofdſtukken kunnen aangevoerd worden, of aangevoerd zijn, te onderzoeken. En hier in zal ik voornamentlijk gebruik maaken van 't gene *Eichhorn*

(*m*) Heringa *aangeh. pl.* p. 351 vergel. p. 486 — 488.

horn hier over heeft aangetekend, die, met eene bijzondere ſcherpzinnigheid, de bedenkingen verzameld, en opgelost heeft (*n*), die bij den opmerkzamen lezer tegen de echtheid dezer Hoofdſtukken zouden kunnen opkomen.

Deze bedenkingen komen hoofdzakelijk hier op uit:

1.) De ſtijl is onderſcheiden. Het eerſte deel levert wel hier en daar voorbeelden op van Dichterlijken ſieraad en rijke verbeeldingskragt (b. v. Hoofd. II: 8 volg. Hoofd. VIII: 4, 5.) maar het koomt in geene vergelijking bij de verhevenheid van het laatſte. In die ſtukken, die tot de eerſte afdeeling behooren, zijn wel de voorſtellen en denkbeelden van den Dichter in eene zekere donkerheid ingehuld, echter niet zóó, als in die ſtukken, die de laatſte afdeeling uitmaken. — Dan, te regt merkt *Eichhorn* aan, dat de verſcheidenheid van onderwerpen van deze verändering ongetwijffeld de oorzaak is. — Met opzicht tot de Profetiſche gezichten kan hier zekerlijk geene bedenking zijn, als voor welke de verhevenheid van uitdrukking geenſins zoude gepast geweest zijn; andere Dichtkundige ſtukken dezer afdeeling moeten hier in aanmerking komen.

(*n*) *Inleiding in het* O. *T.* III. Deel p. 397—401.—

men. Waar nu in het eerſte deel Dichterlijke aanſpraaken aan het volk voorkoomen, zijn het, *of* vermaaningen, *of* vreugdegezangen en troostliederen; integendeel wordt in het laatſte deel meestäl (Hoofd. IX, X, XII, XIII, XIV) een toekoomſtig geluk en een voorſpoediger geſteldheid van zaken getekend. *Dáár* wierd dus een meer gematigde ſtijl gevorderd, *hier* een verhevener en ſtouter: *dáár* moest de Dichter nader bij den gewoonen trant koomen; maar *hier* moest hij, gelijk de voorzeggingen zelve, die hij beſchrijven zoude, ſtouter en duiſterder zijn (*o*).

2.) Vervolgends geeft *Eichhorn* deze bedenking op: in de dichtkundige ſtukken van het eerſte deel ontmoet men dikwerf de ſpreekwijze אמר יהוה צבאות (Zach. VII, VIII): in het tweede worden de uitſpraken van den Profeet zelden met dit zegel bekragtigd: in het eerſte deel begint de Dichter altoos zijne rede met de ſpreekwijze ויהי דבר יהוה; in het laatſte vinden wij dit opſchrift משא דבר יהוה (Zach. IX: 1, XII: 1.) (*p*).

Tot oplosſing van deze bedenking voegt hij er bij:

(*o*) 't Gene hier tegen is aangemerkt door den Schrijver van *die Weiſſagungen, welche enz.* p. 77 volg. zullen wij in 't vervolg beöordeelen.

(*p*) Zie ook *het reeds aangeh. boek* p. 71. —

bij: dat dit niemand, die de zaak van nader bij beſchouwt, behoeft te bevreemden. Het is toch voor volksredenen zeer gepast, zich te beroepen op Hem, van wien de Godſpraaken, welke de Profeet voorſtelde, alleen oorſprongelijk waren; maar in verheven Dichtkunde zoude dit minder voegen; en wie zal het beöordeelen, of niet dat opſchrift משא דבר יהוה in beide plaatſen van eene vreemde hand is?

Het koomt mij wel niet voor, dat men dit opſchrift in beide plaatzen voor een bijvoegſel van eene vreemde hand moet houden, dewijl er niet alleen volſtrekt geene voldoende reden is, waarom men het zoude moeten verwerpen; maar dewijl het ook (ten minſten in de eerſte plaats Zach. IX: 1.) met het gantſche beloop der Profetiſche rede allernaauwst verbonden is, gelijk aan een ieder, die het verband inziet, ten duidelijkſten blijken zal, offſchoon het misſchien in de laatſte plaats, zonder nadeel van het voorſtel, zoude kunnen gemist worden. En zoo veel te minder nog behoeft men dit opſchrift, משא דבר יהוה te verwerpen, om dat het zoo wel, als het andere אמר יהוה צבאות, bij de latere Profeten niet ongewoon is. Zie Malach. I: 1. Doch wat de andere aanmerking van *Eichhorn* betreft, ik voeg daar nog bij, dat, in de laatſte afdeeling van dit Boek, de ſpreekwijze נאם יהוה

door

door den Profeet gebezigd wordt, die wel met אמר יהוה צבאות dezelfde betekenis heeft; echter in eigenlijk gezegde Godſpraaken doorgaands meer gebruikelijk is. Zach. X: 12, Hoofd. XI: 6, XII: 1: 4, XIII: 2, vergel. met de plaatſen uit het eerſte deel Zach. II: 9, 10, 14, Hoofd. V: 4, VIII: 6, 11, en dat die eerſte ſpreekwijze, of eene ſoortgelijke, in het laatſte deel ook voorkoomt. Zoo lezen wij כה אמר יהוה אלהי Zach. XI: 4. of ויאמר יהוה אלי vs. 13, 15, 't geen een duidelijk bewijs is, dat de Profeet, in de verhaalen van gezichten of in volksvermaaningen, zich meestäl van deze ſpreekwijze bediend heeft; maar in eigenlijk gezegde Godſpraaken, dat, aan Godſpraaken, als 't ware, eigen en gewijde נאם יהוה, 't welk overäl bij zulke gelegenheden voorkomt bij de Profeten, en ſomtijds ook bij *Zacharias* zelven, in zijne vermaningen aan het volk Hoofd. I: 4, VIII: 17. —

3.) Bij elk ſtuk der eerſte afdeeling vindt men bijna telkens eene nieuwe tijdsbepaling gevoegd; die echter in de laatſte overäl weggelaten is (*q*). Dan,

(*q*) Dit heeft ook de Schrijver van het aangehaalde werk p. 71 aangemerkt, die ook op het gezegde van EICHHORN deze uitzondering maakt: dat ſommige dezer voorſtellen b. v. Hoofd. IX, X: 1, 2, XI: 4 op

Dan, hier op merkt *Eichhorn* wederom te regt aan: dat dit gemakkelijk kan verklaard worden uit het verschil der onderwerpen, welke de Profeet behandelde; zoo dat men niet noodig heeft, aan eenen anderen Opsteller te denken. In het eerste deel hadden de voorstellen betrekking op zekere gebeurenissen, welke ten tijde van den Profeet voorvielen, daar het voegzaam en bijzonder dienstig was, tot verstand van den waaren zin der voorstellen, dat de tijd, in welke zij geschiedden, daar bij wierd bepaald en aangewezen; het tweede deel integendeel spreekt van gebeurenissen, die op den leeftijd van den Profeet geene betrekking hadden; weshalven het geheel onverschillig was, of de juiste tijd, waar op die voorstellen beschreven wierden, daar bij wierd aangetekend, of niet. —

Bij deze gegronde aanmerkingen moeten wij nog voegen: dat *Jeremias* en *Ezechiël* bij hunne voorstellen ook somtijds zulke tijdsbepalingen gevoegd,

op 't einde XII: 1—9 zekerlijk betrekking hadden op bijzondere omstandigheden en bijzondere uitkoomsten. — Maar dit benadeelt onze zaak geheel niet, daar het uit andere, door ons bijgebragte, aanmerkingen, duidelijk blijkt, dat het weglaaten van tijdsbepaalende opschriften niets toe- of afdoet tot of van het gezag van een Profetisch voorstel.

voegd, en somtijds dezelve weggelaten hebben. Van het eerste vinden wij voorbeelden Jerem. XXV: 1 XXVIII: 1, XXXII: 1 volg. XXXVI: 1 volg. XLV: 1. Ezech. I: 1, 2, VIII: 1, XX: 1, XXIV: 1, XXVI: 1, XXIX: 1, XXXI: 1, XXXII: 1. voorbeelden van het laatste koomen ook overäl voor, Jerem. III: 1, VII: 1, XI: 1, XII: 1, XIII: 1, XVI: 1, XVIII: 1, XXIII: 1, XLVI: 1, XLVIII: 1, XLIX: 1, L: 1. Ezech. XII: 1, XIII: 1, XVI: 1, XVII: 1, XVIII: 1, XXI: 1, XXII: 1, XXIII: 1, XXV: 1, XXXIII: 1, XXXIV: 1, XXXV: 1, XXXVI: 1, XXXVII: 1, XXXVIII: 1. — Deze voorbeelden bevestigen, 't gene *Eichhorn* over dit onderwerp heeft aangemerkt, en bewijzen ten klaarsten, dat er, uit het weglaaten van zulke aanwijzingen, tegen de echtheid eener Godspraak geen besluit kan getrokken worden (*r*). —

4.) In het eerste deel, eindelijk, is de Tempel en

(*r*) Hier mede verdient ook in alle opzichten vergeleken te worden wat VITRINGA over deze opschriften der Godspraaken van *Zacharias*, en van andere Profeeten, heeft aangeteekend, in zijn werk: *Comment. in librum Prophetiarum Zachariae, quae supersunt, cum prolegom. ed. Herm. Venema* (Leeuwaarden 1734. 4to.) p. 56 — 59. —

en de zaak van den Godsdienst, het eenigst voorwerp, 't welk zich aan des Profeeten geest vertegenwoordigt; maar in het laatste is dit alles voor hem geheel als verdweenen. — Maar wie, laat er *Eichhorn* onmiddelijk op volgen, wie begrijpt er de oorzaak niet van? In het eerste deel zijner redenen houdt zich de Profeet onledig met zulke gebeurenissen, die in zijnen tijd voorvielen: was het derhalven niet noodig, dat er inzonderheid van den Tempel, die toen door de Joden gebouwd wierd, melding gemaakt wierd? In het laatste deel vestigt de Profeet zijne uitzichten op afgelegener tijden, en bezingt het uitnemend geluk van toekoomstige geslagten: en zou hij dit niet kunnen teekenen, offschoon hij zich ook buiten den kring zijner voorige denkbeelden begaf? — Hoe gegrond en naauwkeurig ook deze beändwoording der opgenoemde bedenking door *Eichhorn* zijn mooge; merkt er echter de Schrijver van het werk: *die Weissagungen, welche den schriften des Propheten Zacharias beigebogen sind* (*s*), tegen aan: „ Het is evenwel vreemd, dat er in deze voorstellen volstrekt niet gesproken wordt van den Tempel, ook niet van de herstellers van het Joodsche Gemeenebest, noch ook van al het verkeerde, 't welk onder het

(*s*) p. 79.

het volk plaats greep, en waar tegen *Nehemia* en *Malachias* hunne waarſchouwende en beſtraffende ſtem zoo ernſtig verhieven! Hoe duidelijk loopt het tegen alle ondervinding aan, om zulke dingen, die ons het meest ter harte gaan, inzonderheid zaken van het grootſte gewicht, op welke wij zelve eene regelrechte betrekking hadden, van welke wij zelven een deel uitmaakten, zoo geheel te vergeeten! — Wij vernieuwen de gedachtenis derzelve ongemerkt. En niettegenſtaande een Dichter de gebeurenisſen, die na verloop van veele wentelende eeuwen eerst zullen daargeſteld worden, door den Profetiſchen geest, bezingt; echter zal hij de beelden daartoe ontleenen van de gebeurenisſen van zijnen tijd".

Het andwoord op deze bedenking behoeven wij niet verre te zoeken. — Want wat de herſtellers van het Joodſche Gemeenebest betreft: deze hadden niets gemeens met de geſchiedenisſen van toekoomſtige tijden, en konden derhalven ook, in eene Profetiſche beſchrijving derzelve, in geene de minſte aanmerking koomen. — Maar wat aangaat den Tempel en de zaak van den Godsdienst; verre dat *Zacharias*, in de laatſte afdeeling, dezelve gantſchelijk zoude uit het oog verloren hebben; ſpreekt hij er in teegendeel hier en daar, waar zulks gevoegelijk geſchieden konde, vrij duidelijk van. Men leze ſlegts

Hoofd.

Hoofd. IX: 8, Hoofd. XIV: 16—19, 20, 21. — En hoe konde de Profeet, in eene voorzegging van toekoomſtige gebeurenisſen, zoo opzettelijk ſpreken van des volks zonden, gelijk *Nehemia* en *Malachias*, daar dit meer bijzonder te pas kwam bij ernſtige vermaningen, tot het volk zelve gericht; doch welke in dit laatſte deel niet voorkomen? —

Laat mij nu ook andere tegenwerpingen inzien, welke, door den zelfden onbekenden Schrijver, tegen de echtheid en het gezag dezer Profetiſche voorſtellen worden ingebragt.

Deeze zijn of *algemeene*, of meer *bijzondere*, tegen elk der onderſcheiden Hoofdſtukken ingericht.

De *algemeene* tegenwerpingen zijn wederom van een tweeërlei ſoort: ſommige betreffen de woorden, ſpreekwijzen, en over 't algemeen den ſtijl van den Profeet, waar van hij zich in deze afdeeling bedient: — andere het onderwerp zijner voorſtellen zelve.

Met opzicht tot *de woorden en ſpreekwijzen*, welke, naar zijne gedagte, het kenmerk dragen, dat deze laatſte afdeeling van *Zacharias* een onëcht ſtuk is, merkt de Schrijver aan (*t*):

1.) Dat in die voorſtellen, welke *Zacharias* bui-

(*t*) *l. c.* p. 75. —

buiten twijffel tot opfteller hebben, zeer dikwerf het woord לאמר gevonden wordt, 't geen echter in het laatfte deel niet ééns voorkoomt. Zie Zach. I: 1, 4, 7, 14, 17. Hoofd. II: 4, 8, III: 4, 6, IV: 4, 6, 8. VI: 8, 9, 12. VII: 3, 4, 5, 8, 9. VIII: 1, 19, 21, 23. — Uit eene naauwkeurige vergelijking dezer plaatfen blijkt het, dat het woord לאמר gebruikt wordt, *of* in de verhaalen van Profetifche gezichten, waar dikwerf andere fprekende worden ingevoerd, *of* in zulke plaatzen, in welke de fpreekwijze: *zoo fpreekt de Heer der heirfcharen* enz. voorkoomt, 't welk voornamenlijk in de volksvermaaningen plaats heeft, *of*, eindelijk, bij gelegenheid, dat de één den ander ergens toe aanfpoort b. v. Hoofd. VIII: 21, 23. Wij zien derhalven hier uit ligtelijk, dat, in de laatfte afdeeling van *Zacharias*, het gebruik van dit woord geheel onnoodig is, in welke noch Profetifche gezichten, noch volksvermaningen voorkomen, en dat het dus even zoo onbillijk is, dáár het woord לאמר te vorderen, als de fpreekwijze, die bijzonder bij de verhaalen van gezichten gebruikelijk is: ואשא עיני ואראה. —

2.) *Ten anderen* merkt hij aan: „ in het eerfte deel vindt men, om de beöeffening van den ftatelijken Godsdienst uittedrukken, de fpreekwijze חלות את פני יהוה Hoofd. VII: 2, VIII.

VIII: 21; maar in plaats daar van wordt in het laatſte deel het woord שׂחה gebruikt. — Even als of een Schrijver genoodzaakt was, zich altoos aan dezelfde woorden te binden, en het hem niet vrij ſtond, in zijne beſchrijvingen somtijds ook andere te gebruiken! —

3.) In het eerſte deel koomen overäl ſymboliſche handelingen voor; maar in het laatſte vindt men er ſlechts één voorbeeld van. —

Dan, even die zelve ſymboliſche handeling, van welke Hoofd. XI melding gemaakt word, is een bewijs, dat de Profeet, ook in deze afdeeling, wanneer hij zich ſlegts gevoegelijk van deze leerwijze konde bedienen, dezelve niet geheel heeft willen uit het oog verliezen. —

4.) En dit is ook waar, ten aanzien van de *vierde* tegenwerping, te weeten: dat in het eerſte deel alles bijkans door dén dienst van Engelen geſchiedt, doch dat, 't gene in 't laatſte deel Hoofd. XII: 8 van eenen Engel des Heeren gezegd wordt, niet ontleend is uit de Oosterſche Philoſophie; maar van de Wolk-kolom, die oudtijds het Israëlsch leger voorging, gelijk uit het woord לפניהם duidelijk blijkt. Immers, wat hier ook van zij, dit is zeker, dat er bij de Profeeten dan inzonderheid van Engelen geſproken wordt, wanneer er Profetiſche gezichten beſchreven of verklaard moeten worden; daar nu de-

deze, gelijk gezegd is, in de laatfte afdeeling van *Zacharias* niet voorkoomen, is het ook niet vreemd, dat er in deze voorftellen zeldzamer van Engelen gefproken wordt. —

5.) In het eerfte deel, voegt hij er bij, beroept zich de Profeet op de vorige Profeten הנביאים הראשנים Zach. I: 4, (5, 6.) Hoofd. VII: 7, 12; maar in het laatfte niet. — Dit echter neemt het gezag dezer voorftellen geenzins weg; want *Zacharias* bedient zich hier, in zijne vermaningen aan het volk, van deze gedachtenis der vorige Profeten, om hun hunne hardnekkigheid onder het oog te brengen, en optewekken tot ernftige bekeering; maar zulke vermaningen konden niet gefchieden, bij de voorftelling van Godfpraaken, die toekoomftige gebeurenisfen betreffen. —

6.) Hij beroept zich vervolgends op de dichtkundige evenredigheid (*parallelismus*), welke men in de voorftellen der eerfte afdeeling overäl aantreft; maar in die der laatftè zeer zeldfaam gevonden wordt. —

Maar ook deze omftandigheid is niet moejelijk te verklaren; want de ftijl, in welken de befchrijving der Profetifche gezichten, welke de eerfte afdeeling van *Zacharias* behelst, is ingekleed, koomt zeer na aan het ondicht

dicht (*prosa*) (*u*), en dus kan er geene dichtkundige evenredigheid der leden plaats hebben; die in eigenlijk gezegde Godspraaken, in welke de dichtkunde den hoogsten trap van verhevenheid bereikt, alleszins gebruikelijk is.

7.) Eindelijk ontleent hij nog eene bedenking uit den stijl dezer Godspraaken over het algemeen, en derzelver dichterlijken geest; zoo zoude b. v. *Zacharias*, de Zoon van *Berachia*, zonder wonderwerk, de Opsteller niet zijn kunnen van die Godspraaken, welke wij Hoofd. IX, XI: 1 — 3 vinden aangetekend, en welke hij tot dien tijd brengt, waar in de Hebreeuwsche dichtkunde in haren grootsten bloei was, en ook zelfs die Godspraak, welke wij Hoofd. XI: 4. lezen, zoude op gelijke wijze aan dezen *Zacharias* niet kunnen toegeschreven worden (*v*).

In het gemeen merk ik hier op aan: dat *Zacharias* boven de latere Profeten, die in de zoo weinig dichterlijke tijden na de Babylonische ballingschap leefden, buiten twijffel een groot Dichter was, en de vorige Profeten en Dichters zij-

(*u*) EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 395.

(*v*) *l. c.* p. 76.

zijner Natie, die hij gelezen heeft, met zeer veel vlijt en oordeel is nagevolgd (*w*). —

Vervolgends moet ook de verſcheidenheid van onderwerpen hier in aanmerking genomen worden, gelijk wij reeds te vooren (bladz. 426) uit *Eichhorn* hebben opgemerkt (*x*). — 't Geen nu tegen hem door den ongenoemden Schrijver wordt aangevoerd, is, onſes bedunkens, van niet veel gewicht (*y*).

Stelde *Eichhorn*, dat in de laatſte afdeeling een toekoomſtig geluk en voorſpoediger geſteldheid van zaken getekend wordt, 't geen ook een ieder, die deze Hoofdſtukken met eenige aandacht leest, van zelven moet in het oog vallen, hier op merkt hij aan:

1.) Dat even dit zelfde ook, ten aanzien van de voorſtellen der eerſte afdeeling, plaats heeft, die van een gelijken inhoud zijn, waar toe hij bijbrengt Hoofd. II: 4—13 en VIII geheel. — Wij ſtemmen dit wel gereedelijk toe; dan, wat de eerſte aangehaalde plaats betreft: wie ziet niet derzelver duidelijke overëenkoomst met Hoofd. IX: 3 volg.? en offchoon wel de Profeet in het VIII^ſte^ Hoofd. voornamentlijk zijn werk

(*w*) Vergel. EICHHORN, *aangeh. pl.* p. 404, 405. —
(*x*) *l. c.* p. 397. —
(*y*) *Die Weiſſagungen, welche enz.* p. 77. —

werk maakt, om een voordeeliger gelukſtaat, die voor het Joodſche volk nog eens te wagten was, te tekenen; echter zijn in de beſchrijving daar van hier en daar nog volksvermaningen ingevoegd, men zie ſlegts het 16 en 17de v^s^. — Ook moeten wij nog opmerken, dat in dit Hoofdſtuk vele Godſpraaken voorkomen, die elk als op zich zelve ſtaande moeten verklaard worden, en niet naauw met malkanderen verbonden zijn, gelijk uit de geduurige herhaling der ſpreekwijze, *zoo zegt de Heer der heirſchaaren*, ten duidelijkſten blijkt. —

2.) *Ten anderen* voegt hij er bij: dat men in het eerſte deel veel meer verhevenheid in de voorſtellen van den Profeet natuurlijk zoude verwachten, dan in het laatſte, om dat er nimmer een tijd was, waarin de Joden zoo zeer noodig hadden, ernſtig opgewekt en bemoedigd te worden, ten einde zij in het begonnen werk van den Tempel-bouw, met allen ijver, mogten volharden. De ſtoffe, welke hij behandelde, moest ook het gemoed van den Godsgezant ten ſterkſten aandoen; wat toch was meer in ſtaat, om zijne gantſche ziel, als 't ware, in beweeging te brengen, en tot de grootſte verhevenheid van gedagten en uitdrukkingen te ſtemmen, dan die verblijdende hoop, welke hij koeſterde, om nog

eens

eens het verwoeſte Heiligdom zijner Natie in voorigen luiſter te beſchouwen (z)?

Dan, hoe gegrond ook deze bedenking op zich zelve zijn moge; men moet nogthans in het oog houden, dat de Profeten in 't gemeen, wanneer de zoo zeer gewenschte tijd der betere huishouding het onderwerp hunner behandeling is, dan hunne Godſpraaken in den allerverhevenſten ſtijl inkleeden, en zich van de uitgezogtſte woorden en uitdrukkingen bedienen. Wie kan het dan vreemd vinden, dit zelfde ook bij *Zacharias* optemerken?

3.) *Ten derden* zegt hij: dat die Godſpraak, die zich door de grootſte verhevenheid onderſcheidt, treurige lotgevallen aankondigt, (Zach. XI: 1 — 3) en die aan de meeſte donkerheid onderhevig is, dreigingen behelst. (Hoofd. XI: 4 volg.) —

Wanneer men echter bedenkt, dat beide deze voorſtellen gevoeglijk met malkanderen verbonden kunnen worden, zoo dat het eerſte, als 't ware, de inleiding van het geheele Hoofdſtuk uitmaakt, en daar bij in aanmerking neemt, dat hier eene ſymboliſche handeling beſchreven wordt, welke beſchrijvingen *Zacharias* zekerlijk niet

(z) *l. c.* p. 78.

niet ongewoon waren, dan vervalt ook deze bedenking van zelve. —

4.) Ook beroept hij zich, eindelijk, op het onderſcheid in den ſtijl, 't welk men zelfs in de Godſpraaken der laatſte afdeeling aantreft, wanneer men ſlechts Hoofd. XI: 1 — 3 met Hoofd. XII vergelijkt.

Maar bij de beändwoording van de voorgaande, door den Schrijver bijgebragte, bedenking, hebben wij reeds gezegd, dat die eerſte plaats tot de geheele beſchrijving van de, in dit Hoofdſtuk voorkomende, Symboliſche handeling behoort, van welke ze, als 't ware, de inleiding uitmaakt. Dit ééne kunnen wij er nog bijvoegen: dat, al was men van gedachte, dat deze drie verſen afzonderlijk, en als in geen verband ſtaande met het gantſche voorſtel, moeſten beſchouwd worden; dan nog uit zulk een klein gedeelte geen het minſte beſluit tot het geheel zoude kunnen getrokken worden. —

Andere bedenkingen ontleent hij uit den *inhoud* dezer Godſpraaken zelve (*a*), met welker beöordeeling wij ons niet lang zullen behoeven op te houden, dewijl er bladz. 430 volg. reeds eenig gewag van gemaakt is. —

De eerſte derzelve, dat namentlijk de Profeet

aan

(*a*) p. 79, 80.

aan den Tempel, aan de zaak van den Godsdienst en aan de herſtelling van het Joodſche Gemeenebest, in deze voorſtellen, ten minſten eenigzins behoorde gedagt te hebben, gaan wij, om die reden, geheel met ſtilzwijgen voorbij. Men zie onze beändwoording daar van bladz. 429. —

Vervolgends brengt hij tegen *Eichhorn* in, die de overëenkoomst en gelijkheid, die er tusſchen den inhoud der beide afdeelingen hier en daar plaats heeft, had aangewezen (en wien wij gevolgd zijn bladz. 413 volg. —) dat de inhoud wel *gelijk*, maar niet *dezelfde* is.

Zoo ſtaat hij b. v. toe, dat Hoofd. IX en X, zoo wel als Hoofd. II, de wederkeering der gevangelijk weggevoerden in het Vaderland beloofd wordt; maar hij merkt daar bij aan, dat die belofte, die Hoofd. II voorkoomt, tot het Joodſche volk gericht wordt, aan het welk het toegeſtaan was, uit Babel, ter vernieuwde waarneeming van hunnen Vaderlijken Godsdienst, wedertekeeren; maar dat het X^de^ Hoofd. de tien Stammen, en het IX^de^ Juda betreft, ſommigen van wier krijgslieden in handen der Syro-Macedoniers gevallen zijn (*b*).

Maar eene volkoomen gelijkheid van onderwerp en inhoud hebben wij ook geenſins geſteld

(*b*) p. 80.

ſteld, en ſtelde ook *Eichhorn* niet; maar eene zekere overëenkoomst. Dit echter kan niet ontkend worden, dat in beide die Godſpraaken (die Hoofd. II en IX vervat zijn, gelijk wij te vooren hebben aangetoond) de overëenkoomst van woorden en ſpreekwijzen zeer groot en in het oog loopende is, 't welk zekerlijk als een bewijs, dat beide die Godſpraaken één en denzelfden Opſteller hebben, moet beſchouwd worden. Dan, hier bij zullen wij nu niet blijven ſtilſtaan, als reeds te vooren bladz. 413 volg. breedvoeriger door ons behandeld zijnde. —

Bij de verdediging van het gezag der bijzondere gedeelten van deze laatſte afdeeling van *Zacharias*, ſtaan ons nu ook die tegenwerpingen te onderzoeken, welke door onzen ongenoemden Schrijver, gelijk ook door *Newcome*, daar tegen zijn ingebragt.

Om hier in gelukkig te ſlagen, en een behoorlijke orde te volgen, merken wij vooräf aan: dat het laatſte deel der voorzeggingen, die aan *Zacharias* worden toegeſchreven, uit zes Hoofdſtukken beſtaat, die in negen Godſpraaken verdeeld worden door den ongenoemden Schrijver van het werk, *die weisſagungen, welche den Schriften des Propheten Zacharias beigebogen ſind.* Welke verdeeling op deze wijze door hem gemaakt wordt:

De

De 1ste. Godspraak is vervat in Hoofd. IX. geheel.
de 2de. ——— ——— ——— H. X: 1, 2.
de 3de. ——— ——— ——— H. X: 3 tot het einde.
de 4de. ——— ——— ——— H. XI: 1 – 3.
de 5de. ——— ——— ——— H. XI: 4 volg.
de 6de. ——— ——— ——— H. XII: 1 – 9.
de 7de. ——— ——— ——— H. XII: 10 - XIII: 6.
de 8ste. ——— ——— ——— H. XIII: 7 tot het einde.
de 9de. ——— ——— ——— H. XIV geheel.

Over het IXde – XIde Hoofd. merkt *Doederlein* uit *Newcome* aan (*c*): dat dezelve schijnen geschreven te zijn, lang voor den leeftijd van *Jeremias*, eer nog de tien Stammen in ballingschap wierden weggevoerd, en dat in dezelve de leerwijze van den Profeet *Hoseas* bewaard is.

De voornaamste grond voor dit gevoelen heeft de eerwaarde Bisschop gezogt in de benoemingen van *Israël*, *Ephraïm* en *Assyriën*, welke nog in deze Hoofdstukken voorkomen, Hoofd. IX: 10, 13, H. X: 7, 10, 12, op welke plaatsen zich ook de meermalen aangehaalde ongenoemde Schrijver beroept (*d*). —

Over *Assyriën* zullen wij vervolgends gelegenheid hebben breeder te handelen.

Ten

(*c*) *Auserlesene Theol. Bibl.* IV. Band 2. Stuk, p. 94.
(*d*) *Die Weissagungen, welche den Schriften enz.* p. 80.

Ten aanzien van *Juda*, *Israël* en *Ephraïm*, merkt hij aan; dat het volk van Jehovah in dien tijd niet meer beſtond uit twee Koningrijken, te weten, uit dat van Juda en Israël, en dat dit onderſcheid ook in vervolg van tijd geen plaats meer gehad heeft. —

Ter beändwoording hier van dient: dat de Profeet in deze plaatſen niet ſpreekt van Juda en Israël, als van twee onderſcheiden Koningrijken; maar alleenlijk dit wil te kennen geven, dat die van Juda en Israël tot nog toe konden onderſcheiden worden, 't geen ook terſtond na de ballingſchap niet moejelijk zijn konde. Ook moet men in het oog houden, dat de Profeet *Malachias*, die lang na *Zacharias* gebloeid heeft (*e*), de *Joden* nog onderſcheid van de *Israëliten*, Malach. II: 11. Het is dus niet te verwonderen, dat *Zacharias* op dezelfde wijze geſproken heeft.

Tegen de echtheid van Hoofd. IX in 't bijzonder zijn de volgende bedenkingen ingebragt.

1.) Heeft *Zacharias* ooit gelegenheid gehad, om tegen Damascus, Tyrus, Sidon en de Philiſtijnen te profeteeren, tegen welke volkeren, ge-

lijk

(*e*) Het is waardig geleezen te worden, 't geen aangaande hem en zijne Godſpraaken is aangetekend door EICHHORN, *Inleiding in het O. T.* III. Deel p. 407—417. —

lijk het opſchrift vs. 1 aanwijst, deze Godſpraak is ingericht (*f*)? —

Dan, ten aanzien van deze vraag, kan er, wegens gebrek aan hiſtoriſche berichten, die hier toe betrekkelijk zijn, niets voor of tegen beſlist worden. —

2.) Het is niet te denken, dat *Zacharias*, gelijk vs. 9, 10 geſchiedt, aan het volk eenen Koning zoude beloofd hebben, en wel zulk eenen, aan wiens heerſchappij een gedeelte van dat rijk zoude onderworpen zijn, van het welk zij de vrijheid tot herbouwing van de ſtad Jeruſalem hadden verkregen; daar (vergel. Esra IV) het vermoeden, dat Juda eens een magtig rijk zoude worden, voor het geluk der Joden zoo zeer nadeelig geweest is.

Maar ook deze aanmerking is van weinig belang; men zoude toch kunnen vragen: indien er al iets diergelijks hier voorzegd wordt, of dan nog deze Godſpraak tot kennis van die genen, tegen welken dezelve was ingericht, gekomen is? —

Daar bij moet men in het oog houden, dat deze geheele plaats Zach. IX: 9, 10, eene belofte behelst van den Mesſias en zijn Koningrijk, volgends het eenparig oordeel der beste Uitleggers,

(*f*) *Die Weiſſagungen, welche enz.* p. 81.

gers, (van de latere inzonderheid *Michaëlis*; *Dathe* en *Doederlein*) en derhalven geheel geene betrekking heeft op de Koningrijken dezer wereld. — Ook blijkt het terſtond aan een ieder, die deze Godſpraak ſlegts met een vluchtig oog beſchouwt, dat in dezelve van Babyloniërs, of ook van Perſen, geheel niet geſproken wordt. —

3.) De derde bedenking, welke hij aanvoert, koomt hier op uit: Het ſchijnt, dat er in dit gantſche Hoofdſtuk geſproken wordt van den ondergang van Syriën en Tyrus door *Nebucadnezar*, wiens tijdgenoot *Zacharias* niet geweest is, noch ook heeft kunnen zijn (*g*). *Newcome* wil hier mede vergeleken hebben de plaatſen Jerem. XLIX: 23, Ezech. XXVI en volg., Amos I: 8.

Doch uit deze aangehaalde plaatſen blijkt wel, dat deze Godsgezanten oudtijds tegen Tyrus en Syriën Godſpraaken hebben uitgegeven; maar hier uit volgt nog geenſins, dat de Opſteller van deze Godſpraak, die den naam van *Zacharias* aan het hoofd heeft, van die zelfde lotgevallen, die deze ſtad en gewesten zouden treffen, geſproken heeft. Ja! wanneer wij die plaatſen met de-

(*g*) Dit is het gevoelen van NEWCOME. Vergel. DOEDERLEIN, *Auſerleſene Theol. Bibl.* IV. Band 2. Stuk p. 94.

deze Godſpraak naauwkeurig vergelijken, dan zien wij ten klaarſten, dat er van verſchillende tijdperken geſproken is, en geheel onderſcheiden gebeurenisſen bedoeld worden.

Jeremias voorzegt alleenlijk, in de opgenoemde plaats, de verwoeſting van Syriën; *Ezechiël* ſpreekt ſlegts van Tyrus en Sidon; terwijl *Amos* de verövering van Gaza, Asdod, Askelon, Ekron, als mede die van Syriën, en andere landſchappen en ſteden, tekent, zonder eenige melding te maken van Tyrus of Sidon, maar bij onzen *Zacharias* worden alle deze gewesten en ſteden afzonderlijk opgenoemd en bij malkanderen gevoegd, uit welk verſchil wij reeds veilig tot een verſchillend tijdperk, en tot verſchillende gebeurenisſen, mogen beſluiten. —

Daarenboven worden ook de lotgevallen van Askelon, Gaza enz. en van andere ſteden, als met die van Tyrus naauw verbonden, getekend, Zach. IX: 3—5. Die ſteden toch hadden de hoe opgevat, dat, indien Tyrus het uithield, zij ook zelve de gedreigde verwoeſting zouden kunnen ontkomen; maar bij de Profeten *Jeremias*, *Ezechiël* en *Amos*, vinden wij aangaande deze bijzonderheid niets aangetekend. —

Eindelijk bij *Zacharias* maakt de belofte van de koomst van den Mesſias, en eene beſchrijving van het, daar op volgend, geluk, een voornaam

ge-

gedeelte van deze gantſche Godſpraak uit, v[s]. 9 volg., tot een duidelijk bewijs, dat dezelve betrekking heeft op latere tijden, en dus van die uitkoomſten en gebeurenisſen niet moet verklaard worden, die in de, door *Newcome* bijgebragte, plaatſen van *Amos*, *Jeremias* en *Ezechiël*, bedoeld worden.

Om die zelfde reden kan ik ook niet inſtemmen met den ongenoemden Schrijver (*h*), die meende, dat deze Godſpraak moest geſteld worden, uitgegeven te zijn in den tijd van Koning *Usſia*, onder wiens regeering *Amos* gebloeid en zijne Profetiſche bediening heeft waargenomen, en dat dezelve dan misſchien aan dien *Zacharias*, die een tijdgenoot van *Amos* was, moest toegeſchreven worden.

Immers behalven de redenen, welke reeds zijn bijgebragt, ſtrijdt ook nog tegen dit gevoelen:

1.) Dat wij nergens in de Heilige Bladeren lezen, dat die *Zacharias*, die ten tijde van *Usſia* leefde, ooit voorzeggingen gedaan of uitgegeven heeft; ook kan het door geene voldoende bewijzen worden aangetoond, dat hij een eigenlijk gezegd Profeet geweest is, die, als

(*h*) *Die Weiſſagungen, welche den Schriften enz.* p. 82, 83.

als zoodanig, met Goddelijke openbaringen verwaardigd wierdt (*i*).

2.) Ook

(*i*) 2 Chron. XXVI: 5 wordt van hem gesproken, daar hij gezegd wordt המבין בראת האלהים te zijn; welke beschrijving, volgends de gewoone lezing en uitlegging, wel zulk eenen schijnt aanteduiden, *die ervaaren is in Goddelijke gezichten*, zoo als CLERICUS het verklaart, vergelijkende hier mede de plaats Dan. I: 17; die echter van deze zeer veel verschilt; (daar toch wordt van *Daniël* gezegd: ודניאל הבין בכל־חזון וחלמות, 't welk, met opzicht tot God, van wien in het voorgaande gesproken wordt, moet vertaald worden: *Maar Daniël had Hij* (te weeten *God*) *onderwezen in allerlei droom-gezichten*:) in onze plaats in tegendeel moet voor בראת, gelezen worden ביראת, *in de vreeze* (*Gods*). Deze lezing wordt bevestigd 1.) door de *Alexandrijnsche vertaling*: τοῦ συνιέντος ἐν φόβῳ Κυρίου; ofschoon de *Complut.* uitgave heeft: συνιέντος ἐν ὁράσει Θεοῦ καὶ — 2.) Door de *Chaldeeuwsche*, *Syrische*, en alle andere oude *vertalingen*, de *vulgata* uitgezonderd. 3.) Door 50. handschriften van KENNICOTT. Deze lezing verdient derhalven de voorkeur; en ik zoude, in navolging van DATHE en MICHAËLIS, met invulling van אתו (*hem*) achter המבין, de woorden vertalen: *Die hem* (den koning *Ussia*) *in den Godsdienst onderwezen had.* In dien zin van *Leeraar* of *Onderwijzer* koomt מבין, op zich zelve staande, voor Nehem. VIII: 9. 1 Chron. XXV: 8, daar het tegen תלמיד, *leerling*, wordt overgesteld. Hoofd. XXVII: 32, daar

het

2.) Ook begunstigt de geschiedenis van *Ussia*, voor zoo verre dezelve nog in de overgebleven berichten bewaard is, dit gevoelen niet. Wij lezen wel 2 Chron. XXVI: 6 en 2 Kon. XIV: 25, 28 (op welke plaatsen hij zich ook beroept) dat *Ussia*, de Koning van Juda, en *Jerobeam*, de Koning van Israël, herhaalde reizen de overwinning behaald hebben over de Philistijnen, Damascus en Hemath; en het is niet onwaarschijnelijk, dat sommigen van het volk, die in den oorlog gevangen waren genomen, bij die gelegenheid hunne vrijheid wederom verkregen hebben; schoon er bij *Amos* (die ook door hem aangehaald wordt) geen woord van gesproken wordt; maar in de geschiedenis van *Ussia* koomt niets voor van Tyrus en Sidon, van welke steden en gewesten echter in deze Godspraak uitdrukkelijke melding gemaakt wordt.

Die dit alles dan met eenige aandacht overweegt, zal gereedelijk met mij het gevoelen omhel-

het met סופר, *geleerden*, wordt samengevoegd. — Men moet dan buiten twijffel vastftellen, dat deze *Zacharias* in groot aanzien geweest is bij *Ussia*, als die de leidsman zijner jeugd, en zijn onderwijzer in den Godsdienst was. —

helzen der voortreffelijke Uitleggers, *de Groot* (*k*), *Michaëlis* (*l*) en *Dathe* (*m*), die deze gantsche Godspraak tot de tijden van *Alexander den Grooten*; en vervolgends tot die der Maccabeen betrekkelijk maken (*n*). Die met deze Uitleggers wil raadpleegen, zal bij dezelven veel aantreffen, 't welk ik thans moet voorbijgaan, om dat ik geene opzettelijke verklaring dezer Godspraak, maar eene verdediging van derzelver echtheid schrijve. —

De twee eerste versen van het volgende X^de^ Hoofd. oordeelt de ongenoemde Schrijver een af-

(*k*) *Annot. in V. T. edit. Vogel.* T. II. p. 529 seq. in notis ad h. l.

(*l*) *Ueberſetzung des A. T. met anmerkungen für ungelehrte* XI. Theil p. 190 seq.

(*m*) *Prophetae minores, latine versi &c.* (Halae 1779.) in not. ad h. l. p. 151 seq.

(*n*) Waar toe ook de agt eerste versen van Hoofd. IX gebragt worden door EICHHORN, en *den Schrijver des Verzuchs enz.* p. 107. die daar uit een bewijs ontleenen tegen de echtheid dezer Godspraak, als welke tot den leeftijd van *Zacharias* niet zoude kunnen gebragt worden. Het is opmerkelijk, dat sommige oordeelkundigen het opstellen dezer Godspraak voor, anderen na den leeftijd van *Zacharias*, stellen; 't gene een duidelijk bewijs is, hoe wankelbaar de grond zij, waar op zodanige stellingen gebouwd worden.

afzonderlijke en op zich zelve ſtaande Godſpraak te zijn (*o*), die naar onze gedagte echter met de laatſte verſen van het voorgaande Hoofdſtuk gevoeglijk kan verbonden worden, gelijk ook *de Groot*, *Michaëlis* en *Dathe* (*p*) in dat begrip zijn.

Dit verband nu, 't welk deze verſen met malkanderen hebben, kan met *de Groot* dus begrepen worden:

„ Op dat men niet denken zoude, dat die
„ uitnemende beloften, die vooräfgegaan wa-
„ ren, aan elk, zonder onderſcheid van gedrag en
„ levenswijze, zouden vervuld worden, voegt
„ er de Profeet bij: dat het beloofde heil eerst
„ ter zijner tijd te wagten was, wanneer die
„ van Juda, en die uit andere Stammen zich bij
„ hun gevoegd hadden, God dienen en aanbid-
„ den zouden; maar keerden zij tot hunnen
„ voorigen weg te rug, vervielen zij wederom
„ tot dezelfde misdaden, dan zouden hun de-
„ zelfde rampen treffen, welke zij ook te vo-
„ ren ondervonden hadden " (*q*).

Of men kan het met *Michaëlis* (*r*) zoo opvat-

(*o*) *Die Weiſſagungen, welche den Schriften enz.* p. 83.

(*p*) *In notis ad cap.* X. *Zachariae Prophetae.*

(*q*) GROTIUS *l. modo cit.* p. 533.

(*r*) *l. c.* p. 202.

vatten: dat, in het eerſte vˢ. van dit Hoofdſtuk, die beloften, die in het ſlot van het voorgaande voorkomen, nog vervolgd worden. —

Wat men nu ook aanneme, beide deze opvattingen komen nagenoeg met malkanderen overëen.

Intusſchen wordt ook het gezag van deze Godſpraak, (indien men dezelve als een kort, op zich zelve ſtaande, voorſtel beſchouwt) of van de twee eerſte verſen van dit Xᵈᵉ Hoofd. door den ongenoemden Schrijver in twijffel getrokken en verdacht gehouden; waar toe hij inzonderheid aandringt op deze bedenking: dat de Joden, na de Babyloniſche ballingſchap, zich nooit weêr aan den dienst der afgoden hebben overgegeven, te weten, indien men op het gemeen gevoelen der Geleerden hier omtrend kan ſtaat maken.

Dit echter, niettegenſtaande wij gaarne toeſtaan, dat de Joden, na den tijd der ballingſchap, nooit wederom zich aan afgoderij hebben ſchuldig gemaakt; dit echter bewijst nog geenſins, dat deze Godſpraak niet tot den leeftijd van *Zacharias* zoude kunnen behooren. — Met 'tgeen de Profeet in het 2ᵈᵉ vˢ. zegt, bedoelde hij alleenlijk de Joden te waarſchouwen, om zich in het vervolg voor den dienst der afgoden naauwkeurig te wagten, waar toe

zij in dien tijd buiten twijffel nog konden verleid worden, door de gevaarlijke voorbeelden van zoo veelen onder hun, die door het huwelijk zich aan vrouwen van vreemde en heidensche Natiën verbonden hadden, Esra IX, Nehem. XIII enz. en onder deze schijnen er veele geweest te zijn, die nog aan afgoderij verkleefd waren, 't geen zelfs nog plaats had, ten tijde van *Malachias*, die lang na *Zacharias* in de Profetische bediening kwam (Malach. II: 11. בת־אל נכר, *die eenen vreemden God diende*); en het is niet onwaarschijnelijk, dat er onder de Joden geweest zijn, die, naauwlijks in het Vaderland te rug gekeerd, zoo terstond hunnen afgodsdienst, waar aan zij in ballingschap zich schuldig maakten, niet zullen vergeten hebben, daar toch de ondervinding leert, dat diergelijke kwaade gewoonten, onder een geheel volk in zwang gaande, niet dan zeer langsaam worden afgelegd.

De volgende versen van dit Hoofd., van vs. 3 tot het einde, heeft ook de meermalen aangehaalden Schrijver met dien tijd, welken *Zacharias* beleefde, niet kunnen overëenbrengen (*s*).

Zijne eerste bedenking tegen derzelver echtheid en gezag ontleent hij uit den inhoud van

(*s*) *l. saep. cit.* p. 83.

van vs. 3 — 6, daar, volgends zijn gevoelen, vs. 3 — 5, Judæa beſchreven wordt, als een Koningrijk, 't welk tot dus verre wel beſtond, maar nabij was aan deszelfs ondergang; Israël daar en tegen, als een volk, 't welk reeds in ballingſchap was weggevoerd vs. 6 volg. —

Maar veel eer ſchijnt de Profeet te ſpreken van eene reeds lang voorledene gebeurenis, vs. 2, 3 volg. (*t*) te weten van 't geen er voorgevallen was, toen het volk in ballingſchap weggevoerd was. — Het 6de vs. kan gevoeglijk gebragt worden tot den tijd der Maccabeen; gelijk er vs. 5 b. v. geſproken wordt van de ruiterij van *Antiochus Epiphanes*, vluchtende voor de Joden,

(*t*) Indien men de woorden van vs. 2 נסעו כמו־צאן vertaalt: *zij zijn weggegaan*, of *weggevoerd*, *gelijk ſchapen*, met DE GROOT, CLERICUS, DATHE en anderen, kunnen ze gevoeglijk gebragt worden tot de eertijds gebeurde wegvoering naar Babel, van welke de Profeet ſpreekt; doch indien ze, gelijk ik liever denk, vertaald moeten worden: *zij dwaalen als ſchapen*, of liever, *zij hebben gedwaald* enz. behouden ze denzelfden zin, en zullen op dezelfde gebeurenis betrekkelijk kunnen gemaakt worden. Het Arabisch نسع wordt in de X *conjugatie* gebruikt van *keemels* of *ſchapen*, die in de weiden verſtrooid zijn; gelijk MICHAËLIS uit *Giggeus* aanmerkt, *Supplement. ad Lexica Hebraica in voc.* נסע N. 1606.

den, die, onder de zichtbare hulp en befcherming des Allerhoogften, den ftrijd voerden, en v^s. 8 – 10 van die geenen, die door *Ptolemeus Philadelphus* en anderen uit Aegypten te rug gebragt, en door *Alexander*, den Zoon van *Antiochus Epiphanes*, gelijk ook door de beide Demetriusfen, uit Asfyrien zouden verzameld worden, gelijk *de Groot* en *Dathe* het, niet ten onrechte, verklaren.

Vervolgends ontleent hij nog eene bedenking uit v^s. 11, daar gezegd wordt: *de hoogmoed van Asfur zal vernederd worden.* Dit heeft zeker, naar zijne gedagte, in dien tijd, waar in *Zacharias* leefde, niemand van een gezond verftand het volk kunnen toeroepen. — Maar waarom zoude de Profeet, fprekende van de toekoomftige lotgevallen zijns volks, er ook niet hebben kunnen bijvoegen eene fchets van die lotgevallen, die eens de Asfyriërs en Aegyptenaaren zouden treffen (v^s. 11)? Waarom zoude hij ook geen gewag kunnen maken van den Koning, die, behalven zijne overige heerfchappijën, ook den fchepter over Asfyriën zwaaide, (*Antiochus Epiphanes*) vooräl, daar de melding van Aegypten aantoont, dat de Profeet bezig is, te fpreeken van 't geene eens, ten tijde der Maccabeen, zoude gebeuren, wanneer zij namentlijk verlost zouden worden van de heerfchappij van *Antio-*

chus

chus Epiphanes en der Ptolemeusſen, welker eerſte in Asſyriën het gebied voerde, en de laatſten in Aegypten regeerden? —

Het begin van het XI^de^ Hoofdſtuk zondert hij ook wederom af van het overig gedeelte daarvan, zoo dat de drie eerſte verſen eene afzonderlijke Godſpraak zouden uitmaaken, welke gedagte ook niet geheel te verwerpen is; maar, naar zijn gevoelen, wierd deze voorzegging beſchreven, voor den ondergang en verwoeſting van het Israëlitisch Rijk; de Profeet kondigt hier toch, zijnes oordeels, de aankoomst van een magtig leger uit het Noorden aan (*u*), 't welk tegen Israël optrekt, en alles aan zich onderwerpt; hij ziet het de vaste plaatſen van den Libanon naderen! de hooge Cederen vallen! waarom hij den eiken van Bazan beveelt te huilen! enz.

Doederlein daarentegen is van oordeel, dat het begin van dit Hoofdſtuk ziet op de verwoeſting van Syriën en Tyrus, door *Nebucadnezar*, en op de, daar mede verbonden, gebeurenisſen (*v*).

Maar uit die geheele beſchrijving kan het onderwerp dezer Godſpraak, en derzelver waare be-

(*u*) *l. c.* p. 83.

(*v*) DOEDERLEIN, *Auſerleſene Theologiſche Bibliothek* IV Band, Zweites Stuck p. 94.

bedoeling, zoo naauwkeurig niet bepaald worden, dat er geene de minſte twijffeling zoude overig blijven.

Van een leger althans, 't welk uit het Noorden tegen Israël optrekt, wordt hier geen enkel woord geſprooken. — Ook zijn er in dit voorſtel geene zulke duidelijke kentekenen voorhanden, uit welke wij, met zekerheid, zouden kunnen opmaken, dat er op de glorierijke veröveringen en overwinningen van *Nebucadnezar* zoude gezien worden. — Waarom er uit de ſpreekwijzen, die hier voorkomen, geen het minſte bewijs tegen de echtheid dezer Godſpraak kan aangevoerd worden, en het ook niet onwaarſchijnelijk is, dat er op de tijden der Maccabeen gezien wordt; offchoon, bij gebrek aan genoegzame geſchiedkundige berichten, aangaande de gebeurenisſen van dien tijd, ten aanzien van deze vraag, niets, met volle zekerheid, kan bepaald worden. —

Het overig gedeelte van het XI[de] Hoofd. van v[s]. 4 — 17, behelst eene nieuwe Godſpraak, welker verklaring aan de grootſte zwarigheden onderhevig is; doch het is hier de plaats niet, ons daarbij optehouden, en dezelve, naar ons vermogen, weg te nemen (*w*). —

Het

(*w*) Men kan over deze Godſpraak de voortreffelijke aan-

Het is onze taak, ook hier wederom te treden in een onderzoek en beöordeling van de redenen, welke den meermalen aangehaalden Schrijver (*x*) hebben aangefpoord, om ook deze Godfpraak, als een oorfprongelijk opftel van *Zacharias*, te verwerpen. Hij brengt tot dat einde inzonderheid twee bedenkingen bij:

1.) Hoe heeft een man, die terftond na de wederkeering des Volks uit Babel, en tegen zijne tijdgenooten profeteerde, God dus fprekende kunnen invoeren: „ ik zal een ieder van hun overleveren in de hand zijns Konings " (*y*) daar de Israëllers in dien tijd geenen Koning hadden?

Dan,

aanmerkingen nazien van STAEUDLIN, *in de neuen Beiträgen zur erläuterung d. Bibl. Propheten* p. 229 — 234.

(*x*) *Die Weisfagungen, welche den Schriften enz.* p. 84.

(*y*) Zach. XI: 6. Ter verklaring dezer woorden, merken wij, in het voorbijgaan, aan: dat het woord רֵעֵהוּ, om de parallelismus membrorum, moet gefchreven worden רֹעֵהוּ: zoo dat de zin is: „ ik zal een ieder „ van hun overgeven in de hand van zijnen *herder*, en „ in de hand van zijnen *koning* " volgens de vernuftige aanmerking van *Michaëlis* op deze plaats. De Koningen en Vorften des volks koomen meenigmaal voor onder den naam van herders, b. v. in deze zelve Godfpraak, Zach. XI: 15, 16, 17. —

Dan, dit is eene bedenking, welke niets wegneemt van de echtheid en het gezag dezer Godspraak, daar het uit alle de omſtandigheden ten duidelijkſten blijkt, dat de Profeet het oog heeft op zulke gebeurenisſen, die eerst in volgende tijden het Joodſche volk zouden overkomen: uit dien hoofde kunnen deze woorden gevoegelijk, gelijk *Hugo de Groot* meent (z), t' huis gebragt worden, *of* op *Antiochus*, wiens zijde door vele Joden, ten tijde der Maccabeen, gekozen wierd, 1 Macc. I: 44 volg., *of* op de Koningen uit het Hasmonaeſche Huis, na *Alexander Jannaeus*, die zoo ongelukkiglijk den oorlog gevoerd hebben, gelijk *Michaëlis* het verklaart (*a*). —

2.) Vervolgends beroept hij zich ook op het 14de vs. van dit Hoofd. 't welk dus luidt: „ daarna verbrak ik mijnen anderen ſtok, dien ik Chobelim (חבלים) (*b*) genoemd had, om aan te wij-

(z) *Annotat. ad h. l.*

(*a*) *In de anmerkungen* op deze pl.

(*b*) Met Ludov. de Dieu, *in critica ſacra ad h. l.* en Dathe, die hem gevolgd is, vertaal ik het woord חבלים *ſociatos, foedere junctos*, uit het arabisch حبل *hij heeft een verbond aangegaan*, waar van daan het ſubſtantivum حبل, 't welk niet alleen *een touw*, maar

wijzen, dat alle gemeenſchap tusſchen Juda en Israël was weggenomen". Maar, zegt hij, Juda had toen geenen Koning, ook geene verbintenis met Israël, dat niet meer beſtond. — Van den Koning hebben wij reeds geſproken. — Ten aanzien van de verbintenis met Israël, moet men in het oog houden, dat hier van een eigenlijk gezegd verbond niet geſproken wordt; maar van eene zekere vriendſchap en gemeenſchap tusſchen de beide Natiën; doch waar van men de wijze, wegens gebrek aan geſchiedkundige berichten van dien tijd, niet naauwkeurig bepalen kan. — Israël was ook tot dus verre nog in wezen; want, offchoon het geen afzonderlijk Koningrijk meer uitmaakte, zoo waren er nogthans, die uit de Stammen van Israël oorſpronggelijk waren, en uit dien hoofde met regt *Israëliten*

maar ook dikwerf in den *Coran* een *verbond* beteekent, welk denkbeeld met de verklaring van het zinnebeeld vs. 14 zeer wel overeenkoomt. MICHAELIS vertaalt ook חבלים *Buendniſſ*, VOLLBORTH *verbindung*, STAEUDLIN *l. c. verbruederung*. *Den ſtok breken* „ is ook een „ ſpreekwoordelijk gezegde bij de Arabiërs, zoo veel be„ tekenende, als: de banden van gemeenſchap en vriend„ ſchap ontbinden ". Legi merentur, quae habet *Scholiaſtes Haririi* ad. *Conſeſſ.* IV p. 5 edit SCHULTENS (Lugd. Batav. 1740.) —

ten konden genoemd worden (*c*); waarom ook Profeet *Malachias* uitdrukkelijk den naam van *Israël* gebruikt (in tegenſtelling en onderſcheiding van dien van *Juda*) Malach. II: 11, daar nogthans *Malachias* later dan *Zacharias* geleefd heeft, en in de Profetiſche bediening gekomen is. Zoo maakt ook *Esra*, die een tijdgenoot van *Zacharias* was, en uitdrukkelijk van hem ſpreekt (Esra V: 1.), melding van het Israëlitiſche volk Hoofd. II: 2, 5, 9, III: 1, VI: 18 (ja zelfs van de *Stammen des volks* v^s. 17.) 21, VII: 7, VIII: 25, 29, X: 1, 2, gelijk ook *Nehemia* Hoofd. I: 6, II: 10, uit welke plaatſen wij kunnen opmaken, dat ſomtijds het gantſche volk met den naam van *Israël* benoemd wierd; maar ſom-

(*c*) De ongenoemde Schrijver was van oordeel, dat de Profeet *Jeremias* de Opſteller dezer Godſpraak was; want, offchoon deze ten tijde der Babyloniſche ballingſchap leefde, echter profeteerde hij tegen Israël, als eene Natie, welke tot nog toe in haare bezittingen was. Jerem. V: 11, 15, 20. Trouwens, het gantſche Israël was nog niet in ballingſchap weggevoerd; maar voor een gedeelte nog met het rijk van Juda verbonden 2 Kon. XXIII: 19. (27). Iets, dat op zich zelf wel waar is, doch ons gevoelen, volgends 't welk wij deze Godſpraak aan *Zacharias* toeſchrijven, geenſins om verre ſtoot, 't geen door de booven bijgebragte aanmerkingen ook niet weinig bevestigd wordt.

ſomtijds ook Juda en Israël van malkanderen onderſcheiden wierden. Ja, zelfs *Zacharias* maakt een duidelijk onderſcheid tusſchen Juda en Israël Hoofd. VIII: 13. — Dit doet ons denken, dat de Profeet dien tijd bedoelt, wanneer, met de geheele vernietiging en omkeering van het Gemeenebest der Joden, ook alle banden van gemeenſchap onder malkanderen wierden losgerukt, en zij ophielden, als een volk op zich zelven te beſtaan; waar op ook gezien word vs. 10: daar zegt de Opperſte Beſtuurer der wereld, die alle menſchelijke lotgevallen in zijne hand heeft, door den mond van zijnen Gezant: „ ik zal mijn verbond ten niete doen, 't welk ik met dit gantſche volk gemaakt had ". Maar ('t zijn de woorden van *Doederlein*) (*d*) „ hier van zie ik geenſins de vervulling, dan na de openbaring van den Mesſias " —

Voorts is de Eerw. Bisſchop van *Waterford* van gedagte, dat die Godſpraaken van *Zacharias*, welke Hoofd. XII—XIV voorkomen, na den dood van Koning *Jozia*, en voor de verwoeſting van Jeruſalem, zijn opgeſteld (*e*). (want dat

(*d*) HUGON. GROTII *annotat. in V. T.* T. II (edit Vogelio-Doederleinianæ quæ Halæ 1776 prodiit) *ad h. l.* p. 537.

(*e*) Vergel. DOEDERLEIN, *auserleſene Theol. Bi-bli-*

dat dezelve voor den dood van *Jozia* niet kunnen geschreven zijn, blijkt duidelijk uit het 11de v[s]. van het XII[de] Hoofd., daar wij gewag gemaakt vinden van een plegtige rouw, wegens den dood van den Godvruchtigen Koning *Jozia* gebruikelijk, 2 Chron. XXXV: 22 volg.)

Ter beöordeeling dezer vooronderstelling, en ter verdediging van het gezag dezer Godspraak, moeten wij vooräl aanmerken:

1.) dat *David* v[s]. 7, 8, tweemaal, v[s]. 10, 12 en Hoofd. XIII: 1, geschreven wordt met een י: דויד, zoo als in de Boeken der *Chronijken*, 't welk, volgends de aanmerking van *Eichhorn* (*f*), eigen is aan de Hebreeuwsche Schrijvers, die in een' lateren tijd, na de ballingschap, leefden; maar dat ook Jerusalem geschreven wordt ירושלם, v[s]. 2, 3, 6, 7, 8, 9, gelijk ook Hoofd. XIII: 1, XIV: 2, 4, 8, 10, 12, 14, 16, 21, en niet met een י, ירושלים, gelijk in de boeken der *Chronijken*, b. v. 2 Chron.

XXV:

bliothek IV Band, II Stuck p. 94. De ongenoemde Schrijver is ook van oordeel, p. 34, dat Hoofd XII voor den leeftijd van *Zacharias* is opgesteld; offchoon hij er geene andere reden van geeft, dan die hij ontleent uit het opschrift dezer Godspraak, waar van straks nader. —

(*f*) *Inleiding in het O. T.* III Deel p. 306 vergel. met II Deel p. 598.

XXV: 1, XXXII: 9, XXXVI: 5, enz. 't gene wel een' lateren oorſprong doet vermoeden; maar te gelijk ook een bewijs is, dat deze Hoofdſtukken vóór de boeken der *Chronijken* zijn opgeſteld.

2.) dat in deze Hoofdſtukken in 't gemeen, en in het XII[de] in het bijzonder, de voorſtellen zeer dikwerf bekrachtigd worden met een נאם יהוה of נאם יהוה צבאת, gelijk bij de latere Profeten, *Haggaï* en *Malachias*, gebruikelijk is (*g*); zie Zach. XII: 1, 4, XIII: 2, 7, 8.

3.) Dit bewijst ook het opſchrift משא דבר יהוה, aan *Zacharias* en *Malachias* bijzonder eigen: Hoofd. IX: 1, XII: 1, Malach. I: 1.

4.) Hier toe behoort ook de wijze, om de voorteſtellen zaken in derzelver bijzonderheden naauwkeurig te beſchrijven Hoofd. XII: 11—14, XIV: 16—18. Dit alles kan dus ten bewijze ſtrekken, dat deze Godſpraaken oorſprongelijk door *Zacharias* zijn opgeſteld, aan wien ook de overige, die in deze verzameling, welke zijnen naam aan het hoofd heeft, voorkomen, buiten twijffel moeten toegeſchreven worden.

Nu moeten wij nog de tegenwerpingen beändwoorden, welke tegen de echtheid en het gezag

(*g*) Eichhorn, *l. c.* III Deel p. 306.

zag dezer Hoofdſtukken zijn ingebragt. Bijzonder heeft men tegen het XII^de^ Hoofd. de volgende bedenkingen geöpperd:

1.) Het opſchrift, aan het hoofd dezer Godſpraak geplaatst, draagt het kenmerk van eenen ouderen oorſprong (*h*). — Het luidt dus: משא דבר יהוה על־ישראל —

Dan, wij hebben reeds, bladz. 460, 461, aangetoond, dat de benoeming van *Israël* ook bij de latere Schrijvers van het O. T, *Esra* en *Nehemia*, niet ongewoon is. Daar bij moet men in het oog houden, dat de Godſpraaken van *Malachias* het zelfde opſchrift aan het hoofd hebben: משא דבר יהוה אל־ישראל ביד מלאכי —

2.) Vervolgends beroept zich *Newcome* ook op het 14de v^s^. van dit Hoofd., als 't welk volſtrekt onverſtaanbaar is, indien niet toen ter tijd het rijk van Juda en Israël nog beſtond (*i*).

Maar, noch in dit, noch in de voorige verſen, vinden wij eenige aanleiding tot deze gedachte; alleenlijk beſchrijft *Zacharias*, naar zijne gewoonte, uitvoerig en in de bijzonderheden, de algemeene rouw van het Joodſche volk,

(*h*) *Die weissagungen, welche enz.* p. 84.

(*i*) DOEDERLEIN, *l. c.* p. 94, 95*a*.

volk, over den dood van den Mesſias aan het kruis (*k*). En daar in gaat hij zóó te werk; dat hij eerst de rouwklagt der vrouwen van elke familie, onderſcheidt van die des overigen gezins (want bij gelegenheid van ſtaatelijke rouwklagen, of plegtige boetdoeningen, plagten oudtijds de vrouwen wel voornamentlijk werkzaam te zijn Joël II: 16) en te gelijk ook ſommige bijzondere familiën uitdrukkelijk opnoemt, die, in deze algemeene plegtige rouwklagt, t'eenigen tijd booven anderen zich zouden onderſcheiden, te weten, die van *David*, *Nathan*, *Levi* en *Simeï*, waar van de Godgeleerde *Mauritius* (*l*) deze niet geheel onwaarſchijnelijke

(*k*) Vs. 10 vergel. Joh. XIX: 37, Openb. I: 7.

(*l*) In een bijzonder werkje over deze plaats, waarvan men uittrekſels kan vinden in *de neue Theolog. Biblioth. van* ERNESTI, V Th. p. 764 volg. Dit gevoelen van MAURITIUS is het geleerde tweemanſchap, DOEDERLEIN en DATHE, zeer aannemelijk voorgekomen, waarom de eerſte *in zijne aantekeningen op de Groot* (*annotat. in V. T.* II T. edit. Vogel-Doederl. p. 542) en de laatſte *in de aantekeningen op de latijnſche vertaling der kleine Profeten*, (edit. 2. Halen. 1779) p. 160, deze vernuftige verklaring heeft goedgekeurd. — Het zelfde gevoelen heeft ook VOLLBORTH overgenomen, *in de hoogduitſche vertaling der zoogenoemde kleine Profeten.* —

ke reden gegeeven heeft: te weten, dat *Zacharias* daar door nog duidelijker, dan tot dus verre door eenen der voorige Profeten gefchied was, heeft willen bepalen, uit welke nakomelingen van *Davids* geflacht de Mesfias 't eenigen tijd zijnen oorfprong zoude afleiden. Althans uit de geflachtlijst van onfen gezegenden Zaligmaker zien wij, dat Hij onder die familiën, welke hier door den Profeet zoo bijzonder genoemd worden, zijne Vooröuders gehad heeft; bij *Lucas* toch, in zijn *Euangelie* Hoofd. III: 31 vinden wij duidelijk melding gemaakt van Koning *David*, en van *Nathan*, desfelfs zoon; zoo wordt ook v^s. 29 *Levi* genoemd, waar door wij niet dien Stam verftaan moeten, aan welken het Priesterfchap was vast gemaakt; maar een van *Davids* nakomelingen; eindelijk wordt er ook v^s. 26 van *Simeï* gefproken, die ten tijde van *Zacharias* fchijnt geleefd te hebben.

Wanneer wij dit derhalven in aanmerking nemen, verliest ook deze tegenwerping alle hare kragt.

Het XIII^de. Hoofdftuk wordt door den ongenoemden Schrijver in twee Godfpraaken onderfcheiden, en de meeste Uitleggers komen, hier in, in zoo verre met hem overëen, dat zij met het 7de v^s. van dit Hoofdftuk het be-

begin eener nieuwe Godspraak stellen. (*m*). — Tegen de eerste Godspraak oppert hij deze bedenking, welke hij ook tegen de echtheid van Hoofd. X: 1 — 3 had ingebragt, van den dienst der afgoden ontleend, die den Israëlleren na de Babylonische ballingschap geensins kan worden te last gelegd.

Wij zullen hier niet wederom herhalen, 't gene te vooren, bladz. 451, over dit onderwerp reeds gezegd is; alleenlijk moet ik hier nog iets zeggen aangaande de valsche Profeten en godloze Leeraars, van welken v'. 2—6. gesproken wordt, te meer nog, dewijl de Eerw. *Newcome* in deze bijzonderheid aanleiding meent gevonden te hebben, om de echtheid en het gezag dezer Godspraak in twijffel te trekken (*n*).

De Profeet voorzegt dáár, dat eens de valsche Profeten en Leeraars uit het land zouden uitgeroeid worden, en dat er onder het volk zulk een vuurige ijver voor de eer van den waaren God zoude gevonden worden, dat zelfs ouders (zich stiptelijk gedragende naar de bevelen van Moses wet,

(*m*) Dathe *l. c.* p. 161 en Michaëlis, *in seine Uebersetzung des A. T. met anmerkungen fuer Ungelehrte* XI Th. p. 212.

(*n*) Doederlein, *l. saep. cit.* p. 94.

wet, tegen de valsche Profeten) (o) hunnen eigen zoon, die valschelijk profeteerde, niet spaaren; maar hem, met veele slagen, zouden doorwonden: dat die Profeten, wegens de gezichten, welke zij, bij de voorstelling hunner gewaande Godspraaken, hadden voorgewend, beschaamd zouden worden, en niet meer het volk zouden trachten te misleiden, door het aandoen van eenen hairigen mantel; (waar mede oudtijds de Profeten, die waarlijk van God gezonden wierden, plagten bekleed te zijn, 2 Kon. I: 8.) maar dat een ieder van hun openlijk zoude erkennen, dat hij een landbouwer was, die zijn onderhoud zogt, door het werk zijner handen, en dat de wonden, welke hij in zijne handen had, hem toegebragt waren, door dezulken, die hem lief hadden, en hem tot betere gedagten hadden zoeken te brengen. (*p*)

Dit

(*o*) *Deuteron.* XIII: 5, 9.

(*p*) Want het 6de vs. van dit Hoofd. ziet zekerlijk ook nog op de valsche Profeten, van welken in het voorgaande gesproken wordt, en moet niet toepasselijk gemaakt worden op den Messias, zoo als Hij aan het kruis zoude genageld worden, gelijk sommige Uitleggers meenen, b. v. LUDOV. CAPELLUS, en JOÄNNES WESSELIUS, die inzonderheid getracht heeft, deeze uitlegging aannemelijk voortestellen en te verdedigen, en

Dit alles schijnt wel te vooronderstellen, dat er na de Babylonische ballingschap, in dien tijd, toen *Zacharias* zijn Profetisch ampt bediende, nog valsche Profeten onder de Joden geweest zijn; of indien er zulke niet waren, dat deze Godspraak dan aan iemand, die lang na *Zacharias* geleefd heeft, moet toegeschreven worden; maar men moet in het oog houden, dat er slechts weinige gedenkstukken uit de geschiedenis van dat tijdperk, waar in *Zacharias* bloeide, voorhanden zijn, en dat dus, uit het gene wij daar van overig hebben, ten aanzien van dit stuk, niets met eenige zekerheid kan bepaald worden. Het is nogthans opmerkelijk, 't gene wij lezen bij *Nehemia* Hoofd. VI: 7, 10. volg. van eenen zekeren valschen Profeet, die door de Samaritanen gehuurd was, om valsche Godspraaken tegen *Nehemia* uittegeven. Uit deze bijzonderheid kunnen wij ten duidelijksten opmaken, dat er ook in dien tijd nog menschen geweest zijn, die voor geld gehuurd wierden, om valschelijk te profeteeren; maar, dit zoo zijnde, heeft ook *Za-*

in Dissertat. Sacris Leidens. (Lugd. Batav. 1721) *Dissert.* X p. 336—370. Want in het gantsche verband van dit Profetisch voorstel wordt niets gevonden, 't welk deze verklaring begunstigt. —

Zacharias zelf, als een Gezant van den waaren God, die befchrijving, welke hij van gelukkiger tijden, die nog eens zouden aanlichten, geeft, zóó kunnen inrichten, dat hij er ook tevens het vooruitzicht aan vast maakte, dat er dan niet meer zulke valfche Profeten zouden opftaan, of, indien zij er gevonden mogten worden, dat zij dan, zelfs door hunne eigen naastbeftaanden, met de uiterfte geftrengheid behandeld en geftraft, en daar door tot betere gezindheid en gedagten gebragt zouden worden.

Ook v^s. 7—9 van dit zelfde Hoofdftuk, oordeelt die zelfde Schrijver, eene afzonderlijke Godfpraak te behelfen, die niet van de hand van *Zacharias* zijn zoude; van deze vooronderftelling geeft hij voornamentlijk deze reden, dat het niet te denken is, dat aan een volk, naauwlijks in de verwoeste en verlaten oorden van het Vaderland te rug gekeerd, en 't welk nog geduurig te ftrijden had tegen vijanden, die hun op allerlei wijze van den Tempel-bouw poogden afteschrikken, dat aan een volk, in die omftandigheid verkeerende, zulk eene ongelukkige omkeering van zaken, als wij hier befchreven vinden, door den Profeet zoude aangekondigd zijn: alle die voorftellen toch, welke met recht aan *Zacharias* worden toegefchreven, zijn alleenlijk inge-

gericht, ter opwekking en bemoediging des volks (*q*). — Maar

1.) Van vooren, gelijk men ſpreekt, kan het nooit met zekerheid bepaald worden, welke gebeurenisſen en omwendingen van zaken de Profeet al, of niet aan zijne Natie heeft moeten aankondigen. Van achteren kan het eerst blijken, wat er met de daad is aangekondigd, en wat niet. —

2.) Ten anderen moet men vooräl ook in het oog houden, dat zelfs ook in die Godſpraaken, die buiten allen twijffel aan *Zacharias* moeten toegekend worden, treurige lotgevallen voorzegd worden aan het volk, en dat er in dezelve zware bedreigingen voorkomen aan dezulken, die zich aan allerlei ondeugd en godloosheid overgaven. Men behoeft daar toe ſlechts Hoofd. V: 1—4 intezien, en men zal terſtond overtuigd zijn, dat het noch altoos, noch overäl het oogmerk van den Profeet geweest is, om, door zijne voorſtellen, het volk te bemoedigen en te vertrooſten.

3.) Ja zelfs ook in deze eigenſte Godſpraak, Hoofd. XIII: 7. volg. is de Profeet niet alleen be-

(*q*) *Die Weisſagungen, welche den Schriften des Propheten enz.* p. 85.

bezig met de aankondiging eener ongelukkige en rampspoedige gesteldheid van zaken; maar hij vestigt daar bij ook het vooruitzicht des volks, tot hunne bemoediging, op betere tijden, die daar op volgen zouden, v^s. 8, 9.

Deze aanmerkingen oordeelen wij ook voldoende te zijn, ter verdediging van de echtheid van het volgende XIV^de Hoofdstuk, waar tegen ook de ongenoemde Schrijver dezelfde bedenking heeft ingebragt (*r*). Vooral,

1.) Om dat ook in dit Hoofdstuk zeer dikwerf voorkoomt de spreekwijze ביום ההוא, welke aan *Zacharias*, daar hij er zich slechts gevoeglijk van bedienen konde, zeer eigen was, Hoofdstuk XIV: 6, 8, 9, 13, 20 vergel. met Hoofdstuk II: 15 (11) III: 10, VIII: 23.

2.) Ook

(*r*) *l. c.* p. 85. De Schrijver *des verzuchs einer Beleuchtung enz.* p. 107, verklaart het 2de vs. van dit Hoofdstuk van de woede van *Antiochus Epiphanes* tegen de stad Jerusalem, waar van men de beschrijving vindt 1 Macc. I, en 2 Macc. XI; waarom hij ook deze Godspraak aan eenen laateren Schrijver wil hebben toegekend; maar wie ziet niet, dat ook deze verklaring zelve de echtheid dezer plaats niet wegneemt, daar de Profeet niet spreekt van gebeurenissen, die reeds voorgevallen waren, of in zijnen leeftijd, voorvielen; maar van dezulke, die nog eens in volgende tijden zouden daargesteld worden?

2.) Ook geeft de Profeet uitdrukkelijk te kennen, dat hij eene gebeurenis aankondigt en beschrijft, welke, na veel tijds verloop, eerst zoude daar gesteld worden, en dat de vervulling dezer Godspraak alleen aan God bekend was, v^s. 7. En

3.) Eindelijk, moet het ook een ieder, die deze Godspraak inziet, terstond van zelfs in het oog loopen, dat dezelve niet alleen eene aankondiging behelst van treurige lotgevallen; v^s. 1—5, v^s. 12—15; maar teevens ook de troostrijke beloften van allerlei voorspoed, en van gelukkiger tijden, waar in het volk, onder de zichtbare bescherming des Allerhoogsten, tegen alle gevreesde rampen beveiligd zijn, en in eenen gewenschten bloeistaat zich verblijden zoude, v^s. 8—11, v^s. 16—21. —

Voor 't overige hebben alle Uitleggers erkend, (*s*) en wij erkennen het ook gaarne, dat deze Godspraak bij uitstek moeijelijk te verklaaren is; om echter de zwarigheden, die daar in voorkomen, op te losfen en weg te neemen, dit zoude buiten het oogmerk van deze onze Verhandeling zijn. (*t*)

En

(*s*) Uit de ouden b. v. DRUSIUS, en uit de lateren MICHAËLIS.

(*t*) Om die reden moeten wij ook met stilzwijgen voor-

En hier mede onzen taak volbracht hebbende, eindig ik deze Verhandeling.

Voor zoo verre het mijn gering vermogen toeliet, poogde ik uit alle die voorbeelden, welke hier bij te pas kwamen, te toonen, dat er in de Profetifche Schriften van het O. T. geene Godfpraaken gevonden worden, die van eene andere hand zijn, dan van die der Schrijveren, wier namen zij aan het hoofd hebben, zoo dat de echtheid en het gezag dezer fchriften, op uit- en inwendige gronden door ons geftaafd, en tegen anders denkenden befcheidenlijk verdedigd, onwankelbaar vast blijft. —

Mogt het de hoogfte Goedheid behagen, onze zwakke poogingen te zegenen, ten einde daar van, ter bevordering der wezenlijkfte belangen van

voorbijgaan, 't geen hij, tot opheldering van het 10de vs. gezegd, en daar uit tegen de echtheid van deze Godfpraak heeft afgeleid, *l. c.* p. 63—65. Want, terwijl de kennis, welke wij thans van het oude Jerufalem hebben, zoo als het ten tijde der Koningen en Profeten geweest is, bij uitftek gebrekkig en onvoldoende is, kan daar uit noch voor, noch tegen ons gevoelen, iets met grond gezegd worden. —

Het zij genoeg, dit ééne flegts aantemerken, dat *Zacharias* hier buiten twijffel het oog heeft op de Godfpraak van *Jeremias* Hoofd. XXXI: 38—40. —

van Christus en Christendom, de overvloedigste vruchten mogten gezien worden! ——

ZINSPREUK:

Και ἔχομεν βεβαιοτερον τον προφητικον Λογον, ᾧ καλως ποιειτε προσεχοντες.

2 *Petr.* I. 19.

Date Due
